camus

«Singur printre toate numele noi ale literaturii noastre, Albert Camus poartă în el stofa unui mare scriitor şi a unui mare artist în sensul clasic al cuvîntului. Mai mult decît un gînditor, meditaţiile din *Nunta* revelau un stilist; mai mult decît un romancier, *Străinul* revela un artist...
...Dacă peste cîteva secole n-ar rămîne drept mărturie despre omul actual decît această scurtă povestire, ţi-ai putea forma o părere îndestulătoare — aşa după cum e de ajuns, pentru a cunoaşte omul romantic, să citeşti *René*.»

GAETAN PICON:

Lei 5

editura pentru literatură

463

camus

camus

străinul • ciuma

Coperta: *Damian Petrescu*

albert camus

străinul

IN ROMÂNEŞTE DE
GEORGETA HORODINCĂ

ciuma

ÎN ROMÂNEŞTE DE
ETA ŞI MARIN PREDA

PREFAŢĂ DE
GEORGETA HORODINCĂ

1968

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

ALBERT CAMUS
L'ETRANGER, 1942
LA PESTE, 1947
Editions Gallimard

CAMUS. ÎNTRE MIT ŞI ISTORIE

Albert Camus este, prin excelenţă, tipul scriitorului multilateral care a practicat cu egală îndemînare şi pasiune nenumărate genuri literare şi publicistice, lăsînd la patruzeci şi şapte de ani — cînd un accident absurd i-a curmat firul vieţii — o operă neterminată dar de o excepţională întindere şi varietate. Şi totuşi, pentru cine are răbdarea să parcurgă această operă de la început pînă la sfîrşit, varietatea ei încetează să mai apară ca o trăsătură esenţială. Dimpotrivă, în ansamblul ei, opera lui Camus este rezultatul unei rigori de gîndire care-i impune o unitate atît de strictă încît, cu toată diversitatea formală, sufletul ei ni se revelă monoton ca o obsesie. Într-un ultim interviu, acordat în decembrie 1959, Camus însuşi spunea: *„Scriu pe planuri diferite tocmai pentru a evita amestecul genurilor. Am compus piese în limbajul acţiunii, eseuri în formă raţională, romane despre obscurităţile sufletului. Aceste cărţi diferite spun, e drept, acelaşi lucru."*

Filozofiei absurdului, expusă în eseuri, îi corespunde o estetică a absurdului urmărită cu consecvenţă în romane, nuvele şi piese de teatru, personajul principal al acestei literaturi fiind *homo absurdus*, iar teoriile social-politice ale scriitorului exprimă aplicarea la viaţa socială a concepţiei sale filozofice. Putem afirma că tot ceea ce

a scris Camus se organizează în jurul cuvîntului *absurd*, în care izbucneşte atît patima lui senzuală pentru viaţă, cît şi o neîmpăcare disperată cu limitele existenţei şi cu suferinţele ei inerente. Şi mai putem spune că acest cuvînt aşteptat şi presimţit de o *„sensibilitate absurdă răspîndită în secol“* [1], acest cuvînt pe care Camus a ştiut să-l rostească la timp, a fost cheia succesului său fulgerător de după război, cauza mondenităţii şi confuziilor care s-au acumulat în jurul lui, într-un cuvînt a *modei* care l-a urmărit cu privilegiile şi servituţile ei.

Rareori reuşeşte un scriitor să vină *la timp*, aşa cum a venit Camus, nici mai devreme, nici mai tîrziu decît o cer presimţirile obscure ale unei epoci. Numai Jean-Paul Sartre, prietenul, rivalul şi adversarul său cu care a împărţit o celebritate zgomotoasă în anii imediat postbelici şi rolul de director de conştiinţe, a mai realizat o aderenţă atît de strînsă la epocă, încît numai timpul va reuşi să purifice definitiv durabilitatea operei sale de efectele ei spectaculoase.

Camus însuşi avea sentimentul că divorţul dintre fiinţa raţională — omul — şi lumea înconjurătoare (pe care ezita să o califice drept iraţională, dar găsea în orice caz că nu este *„raisonnable“*) i-a apărut ca o realitate pe care a acceptat-o *„cu regret“*, dar fără putinţa de a o respinge. În însemnările publicate postum sub titlul *Carnets*, el nota la începutul anului 1943 — adică într-un moment istoric care stimula la culme sentimentul inadecvării universului la cerinţele elementare ale existenţei umanităţii — următoarea reflecţie: *„Trebuie să ne decidem a introduce în problemele gîndirii distincţia necesară între filozofia de evidenţă şi filozofia de preferinţă. Altfel spus, poţi să ajungi la o filozofie care-i repugnă spiritului* dar care se impune. *Astfel filozofia mea de evidenţă este absurdul — dar acest lucru nu mă împiedică să am (sau mai exact să* cunosc*) o filozofie de preferinţă. Ex.:*

[1] *Le Mythe de Sisif (Mitul lui Sisif)*, „Pléiade“, II, p. 98.

un drept echilibru între spirit și lume, armonie, plenitudine etc... Gînditorul fericit este acela care-și ascultă înclinațiile — gînditorul exilat cel care le părăsește — din dragoste pentru adevăr — cu regret, dar fiind determinat..."[1]

Se simțea așadar un *„gînditor exilat"*, reflecția asupra existenței mergînd la el împotriva unei pătimașe bucurii de a trăi pe care o atestă toți cei care l-au cunoscut și care țîșnește de altfel cu o nobilă puritate din tot ce a scris Camus. Pasiunea absurdului, *„cea mai sfîșietoare dintre toate"*, a contractat-o din pricina unei contrarietăți (*„M-am născut sub un cer fericit, în mijlocul unei naturi cu care te simți în acord nu în ostilitate. N-am început deci cu sfîșierea, ci cu plenitudinea. Pe urmă însă..."*[2]). A făcut din ea o filozofie, inspirat fiind de aspectul haotic și inuman pe care istoria l-a arătat generației sale, care a crescut — cum spune el — *„în mijlocul războaielor"*. Camus a amintit ori de cîte ori a avut prilejul că s-a născut în ajunul primului război mondial, că avea 20 de ani cînd a venit Hitler la putere și 30 în timpul lagărelor de concentrare. *„Trăim în universul concentraționar"* — spunea într-un interviu. Socotea că, în epoca noastră, tragicul a luat proporții nemaiîntîlnite în istorie (*„Sînt, firește, epoci foarte întunecate în istorie. Totuși, gîndiți-vă la cele 70 de milioane de oameni uciși, împușcați, deportați."*), și din marile răsturnări, atrocități și deziluzii ale epocii noastre a compus imaginea unui univers în care lipsa de sens a istoriei întîlnește indiferența superbă a naturii și a cerului. Aruncat în acest decor măreț, dar inadecvat, omul îi apare însuflețit de o permanentă aspirație spre unitate, spre reconcilierea spiritului cu tăcerea insondabilă a lumii care îl *„neagă fără mînie"*. Această aspirație veșnic prezentă și veșnic neîmplinită îl menține într-o

---

[1] *Carnets (Carnete)*, II, Gallimard, 1964, pp. 82—83.
[2] Interviu apărut în *Revue du Caire*, 1948, „Pléiade", II, p. 380.

contradicţie fără ieşire pe care Camus a descris-o foarte precis: *„Omul refuză lumea aşa cum e, fără să consimtă a se elibera de ea. De fapt, oamenii iubesc lumea şi, în imensa lor majoritate, nu doresc să o părăsească. Departe de a voi întotdeauna să o uite, ei suferă dimpotrivă că nu o posedă îndeajuns, ciudaţi cetăţeni ai lumii, exilaţi în propria lor patrie.“* [1] Din însăşi condiţia omului, adică din imposibilitatea de a-şi satisface nevoia de absolut rezultă, în concepţia lui Camus, necesitatea revoltei care capătă la el semnificaţia unei soluţii existenţiale şi sociale. Descoperirea absurdului este numai prima treaptă, premisa pe care se întemeiază corolarul revoltei, adică răspunsul omului la nedreptatea condiţiei sale şi totodată sentimentul care-l solidarizează cu semenii săi. Dacă moartea pune capăt existenţei, reacţia omului împotriva acestui final nemeritat trebuie să fie una de revoltă, el trebuie să moară *„neîmpăcat“*; constatarea duetului absurd dintre omul care cheamă şi tăcerea de nepătruns a lumii trebuie să-l îndrepte spre cei ce împărtăşesc aceeaşi soartă: *„În experienţa absurdă, suferinţa este individuală. Începînd cu mişcarea de revoltă, ea are conştiinţa de a fi colectivă, este aventura tuturor. Primul progres al unui spirit cuprins de înstrăinare este deci de a recunoaşte că împărtăşeşte această înstrăinare cu toţi oamenii şi că realitatea umană, în totalitatea ei, suferă de această distanţă faţă de sine şi faţă de lume (...) Mă revolt, deci sîntem.“* [2]

De la *Mitul lui Sisif* (1942) la *Omul revoltat* (1951) reflecţia filozofică a lui Camus îşi împlineşte traiectoria, mitul relaţiei absurde a omului cu universul, reprezentat prin munca zadarnică a lui Sisif, completîndu-se cu mitul unui Prometeu veşnic, care, protestînd împotriva condiţiei sale, se face totodată exponentul şi apărătorul unei *„naturi umane“* permanente. (*„Analiza revoltei duce cel*

---

[1] *L'homme révolté (Omul revoltat)*, „Pléiade“, II, p. 664.
[2] *L'homme révolté*, pp. 431—432.

puţin la bănuiala că există o natură umană, aşa cum credeau grecii, şi contrar postulatelor gîndirii contemporane. De ce să te revolţi dacă nu există în tine nimic permanent de ocrotit?" [1] În aceste două eseuri, scrise la zece ani distanţă unul de altul, se află expus pe larg, într-un stil pasionat şi insistent, rodul unei reflecţii neliniştite asupra destinului omenesc, neînţeles exil faţă de care revolta este în acelaşi timp o atitudine de consimţire şi de protest. (*„Aparent negativă, deoarece nu creează nimic, revolta este profund pozitivă pentru că ea revelă în om ceea ce este întotdeauna de apărat."* [2])

Între *Mitul lui Sisif* şi *Omul revoltat* s-a cristalizat meditaţia filozofică a lui Camus şi şi-a definitivat substanţa. După cum se ştie, aceste două eseuri şi în special *Omul revoltat* au suscitat numeroase obiecţii şi polemici. Dacă la apariţia primului, Camus spunea că lui Sartre nu-i place *Mitul lui Sisif*, dar că obiecţiile lui sînt întemeiate, la apariţia celui de-al doilea, o polemică răsunătoare a pus capăt prieteniei lor. Între alte obiecţii aduse eseistului Camus, nu rareori i s-a reproşat un oarecare diletantism filozofic şi, într-adevăr, cu toată anvergura lor, cele două eseuri de bază ale sale nu pot fi considerate mai mult decît încercarea unui artist de a da o imagine raţională propriilor sale viziuni şi nelinişti. Dar dacă nu este creatorul unui sistem filozofic, Camus este în schimb tipul artistului reflexiv care ştie să dea ideilor incandescenţă şi putere de seducţie, iar în detalii să facă analize de mare fineţe intelectuală. Cele mai multe atacuri îndreptate împotriva cărţii *Omul revoltat* vizau în special concluziile social-politice ale scriitorului, în mare parte fanteziste sau retrograde, fapt care a făcut ca polemica să fie deosebit de vie şi, nu fără dreptate, severă. Privit însă sine ira et studio, *Omul revoltat*, ca şi *Mitul lui Sisif*, de altfel, devine comentariul unei personalităţi vi-

---

1 *Idem*, p. 425.
2 *Idem*, p. 421.

guroase asupra dramaticei noastre epoci, reflectarea nu mai puțin dramatică a unei stări de spirit pe care o degaja istoria revoluțiilor, războaielor reci și calde, și a primejdiilor atomice din secolul nostru. Vorbind oamenilor de exil, de absurd, de înstrăinare, Camus găsea un auditoriu sensibilizat, trezea sentimente larg încercate de atîtea milioane de oameni pentru care, mai ales în cursul ultimei conflagrații mondiale, s-au prăbușit cadrele obișnuite ale vieții și care, deposedați de tot ceea ce constituia pînă atunci temeiul, echilibrul și rădăcina existenței lor, au fost abandonați, ca regele Lear, condiției nude. Un om care fusese silit să-și părăsească patria, casa și profesiunea, să se despartă de familie, să devină un număr într-un registru, nu era altceva decît întruchiparea perfectă a *Străinului,* a exilatului, a jidovului rătăcitor într-un univers dezumanizat. Acest om era pregătit să primească meditația filozofică asupra absurdului condiției umane ca pe o tristă mîngîiere a suferințelor lui, să trăiască din plin o sfîșiere metafizică în fața splendorilor lumii de care era frustrat și să se revolte împotriva destinului său ca împotriva unui zeu crud și orb. Filozofia absurdului era în spiritul timpului, plutea în aer o dată cu fumul ruinelor și cu particulele invizibile pe care le împrăștia la mari depărtări ciuperca atomică de la Hiroshima sau Nagasaki. În acest sens, Camus avea dreptate să întrebe retoric: *„Ce altceva am făcut dacă nu să meditez asupra unei idei pe care am găsit-o pe străzile timpului meu?“* [1] El a venit la timp pentru a da o formă pasionată unui sentiment adecvat sensibilității secolului, lucru pe care Camus însuși l-a înțeles cel dintîi și l-a repetat de nenumărate ori. Firește, radicalizarea conștiinței victimelor, orientarea spre calea revoluționară de soluționare a răului istoric a fost de asemeni un rezultat al marilor încercări prin care a trecut omenirea

[1] *L'Eté (Vara),* „Pléiade“, II, p. 864.

în secolul nostru și, în această ordine de idei, ar putea stîrni uimire moda furibundă pe care a cunoscut-o filozofia absurdului în timp ce ideologia revoluționară nu s-a bucurat de o popularitate asemănătoare. Explicația stă în faptul că ideologia revoluționară, reclamîndu-se din știință, nu produce o imagerie atît de bogată pe cît produc interpretările mitologice care abundă în metafore și simboluri, alimentînd astfel imaginația și furnizînd omului în mod imperceptibil o consolare asemănătoare cu starea de catharsis pe care o dă arta. Ființa umană torturată, înjosită și permanent expusă neantului s-a arătat firește receptivă la meditațiile poetice cu aspect de rigoare și luciditate (într-o măsură, de altfel, reale) din care face parte și filozofia absurdului. Ca orice efort gnoseologic, deviat de o interpretare aistorică spre explicații globale, cu intenții de universalitate, aceasta conține într-adevăr un amestec seducător de adevăr și fantezie, dă expresie unei stări de spirit reale și flatează în același timp înclinația omului de a atribui unui rău general, metafizic, iremediabil, toate nenorocirile sale (de unde caracterul ei mistificator și mitic). Camus a avut intuiția falsei consolări pe care o oferă omului filozofia sa, adormind pornirile revoluționare. Încă în *Mitul lui Sisif* el scria: *„Există astfel o fericire metafizică de a susține absurditatea lumii. Cuceririle sau jocul, dragostele nenumărate sau revolta absurdă, acestea sînt omagiile pe care omul le aduce demnității sale într-o campanie în care e dinainte învins."* [1] Și revine asupra acestei idei și în introducerea eseului *Omul revoltat*: *„Într-un anumit fel, absurdul care pretinde să exprime omul în solitudinea lui, îl face să trăiască în fața unei oglinzi. Sfîșierea inițială riscă atunci să devină confortabilă. Rana pe care o zgîndări cu atîta solicitudine îți face pînă la urmă plăcere."* [2] Dar luciditatea lui nu a mers pînă acolo încît să distingă în teoria sa

[1] *Le Mythe de Sisif*, p. 173.
[2] *L'homme révolté*, p. 418.

asupra revoltei caracterul ei amăgitor. Preocupat să găsească remedii acestei obiecții pe care o socotea posibilă și furat de temperamentul său de artist, Camus a contribuit simțitor la îmbogățirea mitologiei moderne care, deși circulă incognito, nu e mai puțin activă decît cea antică. *„Nu e sigur că epocii noastre i-au lipsit zeii"* — scria o dată ironic, fără să bănuiască măcar că el însuși slujea unul dintre cei mai puternici și mai temuți stăpîni ai lumii moderne, pe uzurpatorul anticului Fatum, zeul Absurdului.

*

Dacă, în măsura în care se considera un filozof al absurdului, Camus nu avea conștiința mitificării pe care o realiza în eseurile sale, în schimb, ambiția sa de romancier era aceea de a crea în mod deliberat mituri. Într-o însemnare din mai 1950 scria: *„Opera mea în cursul acestor două prime cicluri: ființe fără minciună, deci nereale. Ele nu aparțin lumii. Pînă acum și fără îndoială de aceea nu sînt un romancier în sensul care se dă acestui cuvînt. Ci mai degrabă un artist care creează mituri pe măsura pasiunii și neliniștii sale. Și tot de aceea ființele care m-au încîntat în această lume sînt totdeauna acelea care aveau forța și exclusivitatea acestor mituri."* [1] Iar dacă întocmim lista scriitorilor care au stîrnit admirația lui Camus, care l-au influențat și cu care el, conștient sau inconștient, a voit să rivalizeze, vom observa că pe ea figurează mari creatori de mituri ai literaturii moderne: Melville, Dostoievski, Kafka... Făcînd o prezentare lui Herman Melville, în 1952, Camus explica motivele pentru care scriitorul american îi stîrnește admirația și se oprea în special asupra capacității acestuia de a crea mituri: *„Povestea căpitanului Achab, de pildă, gonind de la mările aus-*

[1] *Carnets*, II, p. 325.

trale la Polul Nord în urmărirea lui Moby Dick, balena albă care i-a tăiat piciorul, poate fără îndoială fi citită ca pasiunea funestă a unui personaj nebun de durere și singurătate. Dar ea poate fi de asemenea meditată ca unul din miturile cele mai răscolitoare care au fost vreodată imaginate asupra luptei omului împotriva răului și asupra irezistibilei logici care sfîrșește prin a ridica omul cu simțul dreptății împotriva creației și a creatorului la început, apoi împotriva semenilor săi și a lui însuși. Să nu avem nici o îndoială, dacă e adevărat că talentul recreează viața pe cînd geniul o încoronează pe deasupra și de mituri, Melville este mai întîi un creator de mituri." [1]

Intrînd în analiza tehnicii miturilor literare, Camus aducea însă totodată omagiul său realității în care mitul se încrustează, după părerea lui, ca într-o magmă originară, făcînd astfel vizibilă relația strînsă între mit și istorie care, într-o formă sau alta, constituie neliniștea intimă a operei sale: *„Asemeni celor mai mari artiști, Melville și-a construit simbolurile pe concret, nu în materia visului. Creatorul de mituri nu ține de geniu decît în măsura în care le înscrie în consistența realității și nu în norii fugitivi ai imaginației."* [2]

Aceste rînduri închinate lui Melville par în același timp un comentariu al propriilor sale romane, dar în special al *Ciumei*, în mod evident scrisă sub influența romanului *Moby Dick*. Camus însuși explica *Ciuma*, în scrisoarea deschisă adresată lui Roland Barthes, ca pe o încercare de întrepătrundere a unor planuri diferite, simbolice și reale (după metoda, adăugăm noi, atît de bine descrisă în prezentarea făcută lui Melville), și făcea acest lucru tocmai pentru a protesta împotriva a ceea ce i se părea nesocotirea planului real în dauna celui mitic. „Ciuma, *care am voit să poată fi citită pe mai multe registre, are totuși drept conținut evident lupta rezistenței europene*

---

[1] *Herman Melville*, „Pléiade", I, pp. 1899—1900.
[2] *Idem*, p. 1902.

împotriva nazismului. Dovadă e faptul că pe acest duşman care nu este numit, toată lumea l-a recunoscut, şi în toate ţările Europei... Ciuma, *într-un sens, este mai mult decît o cronică a rezistenţei. Dar, cu siguranţă, ea nu e mai puţin".* (Club, *revue du meilleur livre* — Club, *revista celei mai bune cărţi* — februarie 1955)[1]

Ca artist care voia *„să slujească în acelaşi timp durerea şi frumuseţea"* cum declara într-un interviu, Camus avea convingerea că secretul marii arte stă în priceperea de a descrie cotidianul, insignifiantul, aparenţele cele mai obişnuite ale vieţii, tot ceea ce scriitorul întîlneşte *„pe străzile timpului său"*, dar cu ştiinţa de a lumina prin logic absurdul, prin natural, implacabilitatea destinului, prin banal, grandoarea şi mizeria condiţiei umane, prin istorie, mitul. Această convingere exprimată cu nenumărate prilejuri, după obiceiul lui Camus, care elabora concomitent teoria propriei sale metode de creaţii, o aflăm formulată încă în *Mitul lui Sisif* cu privire la tragedia antică. *„Într-o operă tragică* — scrie Camus — *destinul se face întotdeauna mai bine simţit sub înfăţişarea logicului şi a naturalului. Destinul lui Oedip este anunţat dinainte. S-a hotărît în mod supranatural că el va cunoaşte crima şi incestul. Tot efortul dramei este de a arăta sistemul logic care, din deducţie în deducţie, va consuma nenorocirea eroului. A ne anunţa acest destin neobişnuit nu e deloc oribil, pentru că este neverosimil. Dar dacă necesitatea lui ne este demonstrată în cadrul vieţii cotidiene, societate, stat, emoţie familiară, atunci oroarea se consacră."*[2] Analiza operei lui Kafka din acelaşi *Mit al lui Sisif* pune de asemeni în evidenţă existenţa a două lumi în opera acestui scriitor, lumea *„vieţii cotidiene, pe de o parte, şi a neliniştii supranaturale, pe de alta"*. Camus nu încetează să elogieze puterea lui Kafka de a da

[1] Citat după „Pléiade", I, p. 1965.
[2] „Pléiade", II, p. 203—204.

expresie tragicului, slujindu-se de *„cotidian"*, și absurdului de *„logic"*, deși, pe de altă parte, își precupețește admirația față de părintele absurdului în literatură, deoarece consideră speranța acestuia în grația divină (reală sau imaginată ca atare de Camus) drept inconsecvență și slăbiciune în raport cu absurditatea fără remediu a relațiilor omului cu lumea. În această privință Camus se întîlnește în păreri și aproape și în termeni cu scriitorul italian Cesare Pavese (similitudinile dintre ei, ca tip de artist și ca destin, sînt surprinzătoare și ar fi de meditat asupra semnificației lor pentru epoca noastră), care scria în jurnalul său : *„Raccontare le cose incredibili come fossero reali — sistema antico ; raccontare le reali come fossero incredibili — moderno"* [1], subliniind cu alte cuvinte aceeași tendință a literaturii moderne de a da realității semnificații mitice, în timp ce mitologia antică proceda invers, povestind întîmplări minunate cu aerul că sînt reale.

Arta de prozator a lui Camus se întemeiază, în principal, pe jocul acestor două planuri, cel simbolic sau mitic și cel realist aș spune, cu toate că ideea de realism i se pare *„o imposibilitate"*, așa cum și este dacă i se dă înțelesul de *„enumerare indefinită"*, sau de cuprindere a *„totalității lumii"*.

Primul său roman, *Străinul*, apărut în 1942, dar meditat și scris cu cîțiva ani înainte, are ca erou un funcționar mărunt care se scoală în zori pentru a-și începe munca anostă de la birou, ia masa la un birt ieftin sau și-o pregătește singur mîncînd uneori direct din tigaie ; locuiește într-un apartament mobilat sumar, inospitalier și cu o mobilă veche, desfundată ; salariul nu-i ajunge ca să-și întreţină mama, drept care e nevoit să o încredințeze unui azil de bătrîni ; duce o viață monotonă, duminicile

[1] A înfățișa lucruri de necrezut, ca și cum ar fi reale — sistem antic ; a înfățișa lucruri reale ca și cum ar fi de necrezut — sistem modern (it.).

doarme pînă tîrziu și de obicei se plictisește contemplînd de la fereastră animația orașului provincial sau toropeala după-amiezelor de sărbătoare. Din acest personaj obișnuit și neînsemnat care foarte bine ar fi putut fi un tip cehovian, Camus a făcut întruchiparea *Străinului*, unul dintre eroii cei mai caracteristici ai mitologiei moderne. *„Dacă peste cîteva secole n-ar rămîne ca mărturie asupra omului actual* — spune Gaëtan Picon despre *Străinul* lui Camus — *decît această scurtă povestire, ți-ai putea forma o părere îndestulătoare — așa după cum e deajuns, pentru a cunoaște omul romantic, să citești* René.“ [1]

Care este secretul acestei insesizabile transformări a unui personaj realist, modest și șters, personaj lipsit de orice ambiție, într-o figură mitică, proiectată pe cerul epocii noastre cu puterea exemplarității ? Ce forță necunoscută face din funcționarul mărunt al necunoscutei firme navale dintr-un oraș quasi-colonial, un erou al timpului nostru sau, altfel spus, după opinia creatorului său, *„singurul Christ pe care-l merităm“* ?

Camus și-a explicat în cîteva rînduri personajul, punînd întotdeauna accentul pe două trăsături esențiale ale lui Meursault, recte *Străinul*: onestitatea lui totală și negativitatea caracterului său. Aceste trăsături într-adevăr dominante și hipertrofiate pînă la *„forța și exclusivitatea“* mitică fac originalitatea *Străinului*, îi dau aerul ireal de care vorbește Camus și totodată puterea de a reprezenta raporturile omului cu lumea modernă, de a traduce cu alte cuvinte o viziune particulară a unei pături sociale într-o meditație asupra condiției general-umane, într-un mit al străinătății și exilului.

Prin ce este onestitatea lui Meursault o trăsătură deosebită de a celorlalți oameni ? În primul rînd prin curajul

---

[1] Gaëtan Picon, *Panorama de la nouvelle littérature française*, Gallimard, 1960, p. 116.

de a identifica în el însuși granițele exacte ale unui sentiment și prin refuzul de a simula orice adaos inexistent pentru a se conforma fie și celor mai inofensive convenienţe sociale. În prefața la ediția universitară americană, Camus își explica astfel personajul: *„A minți nu înseamnă numai a spune ceea ce nu este. Înseamnă, de asemeni, înseamnă mai ales a spune mai mult decît este și, în ceea ce privește sufletul omenesc, a spune mai mult decît simți. Este ceea ce facem toți, toată ziua pentru a simplifica viața. Meursault, contrar aparențelor, nu vrea să simplifice viața. El spune ce este el, refuză să-și ascundă sentimentele și imediat societatea se simte amenințată. I se cere de pildă să spună că regretă crima lui, după formula consacrată. El răspunde că încearcă în această privință mai mult lehamite, decît regret veritabil. Și această nuanță îl condamnă."* [1] Într-adevăr, Meursault duce onestitatea pînă la limitele ei, refuzînd să „joace jocul", să exagereze realitatea sentimentelor sale și din această pricină apare semenilor săi obișnuiți cu comedia simulării și cu sinceritatea ipocriziei drept un monstru moral, o ființă din altă lume, un străin care nedumerește și inspiră teamă.

Meursault nu este totuși o ființă lipsită de sensibilitate. Numeroși scriitori, începînd de la Sartre la Nathalie Sarraute, au remarcat frăgezimea simțirii sale dincolo de aparenta indiferență. Este adevărat că și-a internat mama într-un azil de bătrîni nu numai pentru că nu avea bani ca s-o întrețină ci și pentru că ei doi *„nu mai aveau nimic să-și spună"*. Totuși, sub impasibilitatea cu care privește această situație, ghicim, la o cercetare mai atentă, o rană prost cicatrizată, o umilință răsfrîntă înlăuntru. La un moment dat Meursault amintește că în tinerețe a fost și el plin de ambiție, că a voit să facă studii superioare, dar că, din motive pe care nu le pomenește, a

[1] Pléiade, I, p. 1920.

fost împiedicat să-și implinească dorința. De atunci socotește că toate lucrurile care se pot întîmpla pe lumea asta au aceeași importanță. Experiența tristă pe care a trăit-o la o vîrstă fragedă i-a inoculat probabil această lipsă de ambiție care din neputință a devenit abulie. Putem presupune în consecință că societatea care l-a condamnat la o stare de sărăcie cronică, punîndu-l în imposibilitatea de a-și putea întreține mama, a rănit de moarte natura lui orgolioasă și intransigentă. În timpul procesului, la întrebarea președintelui dacă *„suferise“* cînd a trebuit să-și ducă mama la azil, el răspunde vizibil stingherit de această ingerință în sentimentele sale intime și de acest apel la bunăvoința lui de a declara convențional că *„suferise“* : *„nici mama, nici eu nu mai așteptam nimic unul de la altul, nici de la nimeni de altfel, (...) ne obișnuisem cu viața noastră nouă“*. În acest răspuns lipsit de sentimentalism trebuie să vedem un refuz foarte clar de a se înduioșa public asupra unui subiect dureros. În orice caz la o ipocrizie socială, Meursault nu poate da decît un asemenea răspuns. După ce fusese pus în imposibilitatea de a-și întreține mama, era în același timp melodramatic și ridicol să-l întrebi dacă *„suferise“*. Într-un sens, socotelile lui Meursault cu societatea sînt definitiv încheiate, el nemaiavînd de la ea nici o pretenție, ea nici un drept asupra lui. De aceea în nici o ocazie Meursault nu face nici o concesie convenientelor sociale. La moartea mamei sale, nu intră în rolul cunoscut al fiului neconsolat și reproduce, cu o obiectivitate sub care putem ușor ghici opinia lui, declarațiile și gesturile celor care recurg la emfaza obișnuită în asemenea imprejurări, *„prietena cea mai bună“* a mamei sale sau domnul Pérez : *„Puțin după aceea, una din femei a început să plîngă. Ședea în rîndul al doilea, îndărătul unei tovarășe de-ale ei, și n-o vedeam prea bine. Plîngea cu mici sughițuri, la intervale regulate : mi se părea că n-are să se oprească niciodată. Ceilalți parcă n-o auzeau. Se pleoștiseră, posomoriți și*

tăcuți. Se uitau la coșciug sau la bastonul lor, sau la orice altceva, dar nu se uitau decît la acel lucru. Femeia plîngea mereu. Eram foarte mirat pentru că nu o cunoșteam. Aș fi vrut să n-o mai aud. Totuși, nu îndrăzneam să-i spun să tacă. Portarul s-a aplecat spre ea, i-a vorbit, dar ea a scuturat capul, a îndrugat ceva și a continuat să plîngă cu aceeași regularitate. Portarul a venit atunci spre mine. S-a așezat lîngă mine. După un răstimp destul de lung, m-a informat fără să mă privească: «Era foarte bună prietenă cu doamna, mama dumneavoastră. Zice că era singura ei prietenă aici și că acum nu mai are pe nimeni.»" Cum să nu vezi în această relatare uscată, dar de o mare exactitate, iritarea reținută a naratorului în fața expresiilor convenționale ale durerii și în fața formulelor consacrate: „*...era singura ei prietenă aici* (...) *acum nu mai are pe nimeni*"... etc. Meursault nu plînge la înmormîntarea mamei sale și acest lucru va constitui principalul cap de acuzare împotriva lui (*„In societatea noastră orice om care nu plînge la înmormîntarea mamei sale riscă să fie condamnat la moarte"* — rezumă undeva Camus subiectul *Străinului)*, în schimb contemplă cu sensibilitate de poet peisajul din jur, își evocă sieși momentele de pace pe care mama sa trebuie să le fi trăit în aceste locuri la căderea serii și stabilește o comuniune tandră cu aceea pe care o numește întotdeauna, după cum remarcă Sartre, cu cuvîntul copilăresc „*maman*" (pe care, din păcate, în românește n-am vrut să-l traducem prin dulceagul „*mămică*", dar cu care echivalează de fapt): „*Mi-a spus că adesea mama mea și domnul Pérez mergeau să se plimbe seara pînă în sat, întovărășiți de o infirmieră. Eu priveam cîmpia dimprejurul meu. Văzînd șirurile de chiparoși care urcau pe dealuri pînă aproape de cer, pămîntul acesta roșu și verde, casele acestea rare și bine conturate, o înțelegeam pe mama. In acest ținut seara trebuia să semene cu un răgaz melancolic. Astăzi însă, soarele copleșitor care făcea să tresară*

peisajul, îi dădea un aspect inuman și deprimant." Mai tîrziu, mult mai tîrziu, după ce va fi condamnat la moarte și va aștepta în celula lui executarea sentinței, Meursault își va aminti de mama lui cu aceeași comprehensiune adînc omenească : *„Pentru prima oară, după foarte multă vreme, m-am gîndit la mama. Mi s-a părut că înțeleg de ce la sfîrșitul vieții își luase un «logodnic», de ce se jucase iar de-a începutul. Acolo, acolo, de asemeni, în jurul acestui azil în care viețile se sting, seara era un fel de răgaz melancolic. Atît de aproape de moarte, mama trebuie să se fi simțit eliberată și pregătită să trăiască iar totul de la început. Nimeni, nimeni n-avea dreptul s-o plîngă. Și eu, la rîndul meu, m-am simțit gata să trăiesc iar totul de la început...*".

Personajul lui Camus nu este nicidecum un monstru moral, ci un om cu o sensibilitate autentică, rănit în simțămintele lui cele mai omenești și care s-a închis în sine (toți cei care îl cunosc remarcă această trăsătură a lui Meursault ; el însuși răspunde judecătorului de instrucție : *„Pentru că n-am niciodată mare lucru de spus. De aceea tac.*"), refuzînd să joace jocul convenientelor și al ipocriziilor sociale. Onestitatea lui este absolută. Ființă totalmente străină de minciună, el face parte, așa cum s-a mai remarcat, din rasa reprezentată de ingenuul lui Voltaire sau de prințul Mîșchin al lui Dostoievski, adică din rasa oamenilor în care, din motive necunoscute, răul s-a atrofiat și a dispărut (de unde și irealitatea lor), în care hipertrofia unei calități le-a copleșit personalitatea stîrnind invidia, teama și ura semenilor. În aceeași prefață la ediția universitară americană, Camus dădea un al doilea rezumat al *Străinului* ca fiind *„povestea unui om care, fără vreo atitudine eroică, acceptă să moară pentru adevăr"* [1]. Acest om care duce onestitatea pînă acolo, încît ezită să-și desemneze sentimentele pentru mama sau

[1] *Ibidem*, p. 1920.

iubita lui cu numele de dragoste, este într-adevăr posedat de o pasiune abstractă: dragostea de adevăr, căreia îi sacrifică totul, cu abnegația unui Christ. Este vorba însă de *„un adevăr negativ"* cum adaugă însuși Camus, *„adevărul de a fi și a simți"*, dar fără de care *„nici o cucerire asupra ta însuți sau a lumii nu va fi niciodată posibilă"*.[1] Astfel ni se relevă cea de-a doua trăsătură esențială a lui Meursault, de care aminteam mai sus, negativitatea caracterului său. Este o negativitate deliberată, autorul aducînd în această privință precizări în însemările sale, negativitate atît în conținutul, cît și în mijloacele de definire a personajului. În tot cursul cărții, Meursault se mulțumește *„să răspundă la întrebări"* (*„Astfel îmi definesc personajul în mod negativ"*), toată existența lui se petrece răspunzînd la solicitările lumii din jur, el personal fiind lipsit de orice inițiativă. Răspunsurile sale au însă și ele aceleași virtuți negative, întruchipînd *„un fel de marș greu spre o sfințenie a negației..."* Într-adevăr, Meursault este, într-un sens, un ascet care refuză sistematic și cu îndîrjire orice consolare în afara unor certitudini simple, dar plenare — mirosul sărat al mării, frumusețea amurgurilor de vară, parfumul pe care-l degajă părul Mariei sau pielea ei arsă de soare. O senzație de libertate și fericire îl încearcă numai atunci cînd înoată în apa mării sau se întinde pe nisipul fierbinte al țărmului, semn că adevărul existenței stă pentru el în bucuriile simple ale corpului, și în prezentul acestor bucurii. În acest sens, spune Camus, este singurul Christ pe care-l merităm, cu alte cuvinte eroul care își dă viața pentru un adevăr negativ, pentru lipsa de transcendență, pentru a dovedi oamenilor că singurul adevăr stă în ei, numai în ei și totul trebuie început de la cunoașterea acestui adevăr. Să înlăturăm, cu alte cuvinte, conveniențele, ipocriziile, neadevărul, cuvintele mari și goale,

---

[1] *Ibidem*, p. 1920.

exagerările, ambițiile sociale, consolarea falsă a religiei și să considerăm omul în nuditatea condiției sale. Să pornim de aici pentru a fonda o morală a adevărului și dreptății. *Străinul* este așadar, cum spune Camus, împreună cu *Mitul lui Sisif „punctul zero“*. Mai tîrziu în *Ciuma*, căreia îi corespunde simetric *Omul revoltat*, el va încerca să fundeze această morală, o morală a revoltei față de condiția metafizică și istorică a omului, dublată de o morală a solidarității umane. Locul *Străinului* îl va lua un alt erou mitologic *Medicul* și indiferența solitară a lui Meursault va fi înlocuită cu devotamentul lui Rieux. Deocamdată în *Străinul*, avem firește de-a face cu un revoltat — și judecătorii pedepsesc de fapt în el revoltatul, nu asasinul, încît una din concluziile cărții ar putea fi, așa cum scrie Camus, că *„nu ești niciodată condamnat pentru crima pe care o crezi“* — dar un revoltat care nu face altceva decît *să nege*. Protestul lui Meursault, atît de bine disimulat în tot cursul romanului, izbucnește explicit abia în ultima pagină, ca răspuns — și de astă dată *„ca răspuns“* — la consolarea religiei pe care i-o oferă preotul închisorii. Pînă atunci am putea crede că atitudinea lui Meursault este pur și simplu aceea a unui inadaptabil la condițiile normale ale vieții, a unui „Idiot“ dintre aceia care, cum spune Sartre, fac scandalul unei societăți. Abia la sfîrșit avem certitudinea că ne aflăm în fața unei atitudini voite, expresie a unei concepții despre viață și răspuns îndelung meditat al unui om care, prin condiția sa metafizică și istorică, se simte împiedicat să-și satisfacă nevoia de absolut și care refuză cu o rigoare desăvîrșită orice paleativ, orice consolare. Voi cita în întregime această pagină a mîniei sale dezlănțuite, deoarece ea dă în vileag raționamentul pe care se întemeiează concepția *Străinului* și orgoliosul lui refuz de a afla vreo alinare pentru pierderea acestei vieți mult prea iubite și mult prea parcimonios posedate:

„Atunci, nu știu de ce, s-a rupt ceva în mine. Am început să urlu din toate puterile și l-am insultat și i-am spus să nu se roage. Îl apucasem de gulerul sutanei. Îmi vărsam asupra lui tot focul inimii în scăpărări amestecate cu bucurie și furie. Avea o înfățișare atît de sigură de el, nu-i așa ? Totuși nici una din certitudinile lui nu făcea cît un fir de păr din capul unei femei. Nici nu era măcar sigur că e în viață de vreme ce trăia ca un mort. Pe cînd eu parcă aveam mîinile goale. Dar eram sigur de mine, sigur de orice, mai sigur decît el, sigur de viața mea și de moartea care avea să vină. Da, n-aveam decît atît. Dar, cel puțin, stăpîneam acest adevăr tot atît cît mă stăpînea și el pe mine. Avusesem dreptate, mai aveam încă dreptate, aveam întotdeauna dreptate. Trăisem într-un fel și aș fi putut trăi într-alt fel. Făcusem ceva și nu făcusem altceva. Nu făcusem un lucru dar făcusem altul. Ei și ? Era ca și cum așteptasem tot timpul această clipă și acești zori în care voi da socoteală. Nimic, nimic nu avea importanță și știam bine de ce. Și el știa de ce. Din străfundul viitorului meu, în tot timpul acestei vieți absurde pe care o dusesem, un suflu obscur urca spre mine străbătînd anii care încă nu veniseră și acest suflu egaliza în drumul lui tot ceea ce mi se propunea atunci, în anii nu cu mult mai reali pe care-i trăiam. Ce importanță avea pentru mine moartea celorlalți, dragostea de mamă, ce importanță avea Dumnezeul preotului, viețile pe care le alegem, destinele pe care le alegem, cînd un singur destin trebuia să mă aleagă pe mine însumi și o dată cu mine miliarde de privileagiați care, ca și el, se considerau frații mei. Înțelegea el oare ? Toată lumea era privilegiată. Nu erau decît privilegiați. Ceilalți, de asemeni, vor fi condamnați într-o zi. Și el va fi condamnat. Ce importanță avea dacă, acuzat de crimă, era executat pentru că nu plînsese la înmormîntarea mamei sale ? Cîinele lui Salamano făcea tot atît cît nevastă-sa. Femeiușca-automat era la fel de vinovată ca și pariziana

pe care Masson o luase de nevastă, sau la fel ca Maria, care voia ca eu s-o iau de nevastă. Ce importanță avea faptul că Raymond era amicul meu, ca și Céleste, care valora mai mult decît el? Ce importanță avea faptul că Maria întindea astăzi gura unui alt Meursault? Înțelegea el oare acest condamnat, și că din străfundul viitorului meu... Mă înecam urlînd toate astea. Dar paznicii îmi și smulseseră preotul din mîini și mă amenințau."

Onestitatea și negativitatea caracterului lui Meursault ne apar în această nouă lumină întemeiate pe o conștiință trează de om care a meditat asupra condiției sale, care a trăit și care acum urmează să moară, în conformitate cu anumite principii respectate cu devotament ascetic pînă la capăt. Figura anonimă a funcționarului Meursault ni se revelă pe încetul mai pretențioasă decît credeam, ambiția ei nemăsurată fiind aceea de a deveni conștiința timpului nostru, de a întruchipa într-un mod ideal și exemplar omul modern. Și într-adevăr. acest Străin absoarbe neliniștile secolului nostru, decepțiile lui istorice, acestea devenind atribute ale propriei sale persoane în asemenea măsură, încît se poate vorbi de *un aspect teoretic* al caracterului său (observația aparține lui Sartre) sau tot atît de bine de aspectul mitic, „ideal" (negativitatea putînd și ea să se manifeste în stare ideală, adică pură) al acestui erou al timpului nostru. O stare de spirit istorică se transformă astfel sub ochi noștri în mitul omului absurd, al omului care-și asumă relațiile sale cu lumea din jur, cu semeni și chiar cu sine însuși sub forma unei străinătăți funciare, dedicîndu-se în întregime cunoașterii exacte a acestor relații și reacționînd negativ la orice încercare de falsificare a lor, sau de încadrare într-un sistem normativ. Un asemenea erou care se definește prin absență și negativitate este totuși un erou caracteristic al secolului nostru, secolul ideologiilor militante și al revoluțiilor. El este conul de umbră, reversul aspectului pozitiv, combativ și creator al secolului nos-

tru bogat în contraste; spuneam că este conștiința, dar este mai degrabă conștiința lui încărcată, rezultatul atîtor revoluții avortate, al lagărelor de concentrare, al masacrelor de inocenți, al represiunilor din colonii.

Străinul lui Camus este unul din primele romane moderne care prin tonul și compoziția lor internă pun în evidență hazardul înlănțuirii lor într-o ordine aparentă. Natura mitică a Străinului se întîlnește cu mitul hazardului ca guvernator suprem al destinelor omenești. Procurorul, fără să se abată, în relatarea faptelor, cu nimic de la adevăr, prezintă uciderea arabului de către Meursault drept un deznodămînt logic al întîmplărilor care au precedat-o. Adaosul logicii falsifică imperceptibil demonstrația lui, care altminteri pare foarte întemeiată, pînă într-atît încît acuzatul însuși, cu sinceritatea care-l caracterizează, admiră soliditatea ei. Pe bună dreptate avocatul apărării spune la un moment dat: *„Iată imaginea însăși a acestui proces. Totul e adevărat și nimic nu e adevărat!"* Noi, care am asistat la desfășurarea faptelor în relatarea lui Meursault, care le-am urmărit fără să știm din lăuntrul conștiinței lui, avem clar sentimentul că demonstrația procurorului nu se suprapune realității și că introducerea unei ordini logice într-un șir de evenimente care nu respectă o ordine decît cronologică, reprezintă o imixtiune arbitrară.

Camus, care teoretic făcea elogiul clasicismului, — și într-o măsură această predilecție se simte în stilul ponderat al *Străinului* — este totuși unul dintre primii scriitori moderni care au scos la iveală dezordinea lumii, rolul hotărîtor al hazardului și au făcut proba practică a decalajului dintre realitatea amorfă și conștiința umană care, neputînd suporta lipsa de rațiune, introduce propria ei ordine acolo unde nu e decît întîmplare și haos.

În eseul *Omul revoltat,* Camus descria arta și în special arta romanului ca un mijloc de a da formă realității, de

a corecta lipsa de stil a vieții, caracterul ei relativ, lacunar și finit, de a satisface pasiunea umană a absolutului. *„Iată deci o lume imaginară* — scria el — *dar creată prin corectarea acesteia, o lume în care durerea poate, dacă vrea, să dureze pînă la moarte, în care pasiunile nu sînt niciodată abătute de la țintă, în care ființele sînt abandonate ideii fixe și întotdeauna prezente unele altora. Omul își dă în sfîrșit lui însuși forma și limita liniștitoare pe care o urmărește zadarnic în condiția sa. Romanul fabrică destine pe măsură. În acest fel face el concurență creației și triumfă provizoriu asupra morții. O analiză amănunțită a celor mai celebre romane ar arăta, în perspective de fiecare dată diferite, că esența romanului stă în această perpetuă corectare, întotdeauna îndreptată în același sens, pe care artistul o efectuează asupra propriei sale experiențe. Departe de a fi morală sau pur formală, această corectare năzuiește spre unitate și traduce prin aceasta o necesitate metafizică.“* [1] Comparînd aceste afirmații cu realitatea artistică a *Străinului*, nu se poate să nu vedem pe de o parte „corectarea“ adusă vieții, caracterul eroului fiind un exemplu de obsesie și de rigoare ; pe de altă parte însă nici o carte nu contrazice mai bine teoria expusă aici, deoarece *Străinul* este tocmai revolta împotriva coerenței impuse din afară, împotriva corectării destinului haotic și lipsit de formă. Cu cîteva pagini mai înainte, Camus însuși descifra în nevoia de „romanțare“ o ingerință care, corectînd, falsifică : *„Privind aceste existențe din afară, li se atribuie o coerență și o unitate pe care ele nu pot s-o aibă în realitate, dar care par evidente pentru observator. El nu vede decît linia de vîrf a acestor vieți, fără să ia cunoștință de amănuntul care le roade. Facem atunci artă asupra acestor existențe. Într-un mod elementar, le romanțăm.“* [2] Romanul *Străinul*, care relatează faptele prin prisma conștiin-

---

[1] *L'homme révolté*, p. 668.
[2] *Idem*, p. 664.

ței eroului principal, este proba cea mai evidentă a unei acumulări de întîmplări care numai pentru un observator din afară pot apărea implicate într-o necesitate și orientate spre un deznodămînt. Avînd prilejul de a se situa în punctul de vedere al eroului, cititorul își dă clar seama că hazardul pe care procurorul îl ironizează cu atîta indignare este adevăratul destin sau cel puțin înfățișarea pe care destinul o arată omului. Cele două perspective, aceea a procurorului, ca observator din afară al faptelor, și aceea a eroului, ca actor al lor, se contrazic și se interferează prinzînd ca într-un focar imaginea ambiguă a vieții. Prin aceasta, romanul lui Camus, detașîndu-se de principiul clasicismului apărat de el în nenumărate ocazii, se apropie de cercetări moderne, dintre care una aproape contemporană, urmărită de Sartre. Cu cîțiva ani mai înainte în romanul său *La Nausée (Greața)*, recenzat de altfel imediat de Camus, Sartre nu făcea altceva decît să respingă romanțarea faptelor și căuta să surprindă viața în aspectul ei inform, primordial, să elibereze, cu alte cuvinte, arta de artă : *„...Pentru ca evenimentul cel mai banal să devină o aventură e destul să începi să-l* povestești“ [1], scria Sartre, punînd astfel în discuție edificiul de convenții artistice tradiționale și hipertrofiind palpitația vieții în *„gratuitatea“* ei funciară : *„Orice ființă se naște fără motiv, dăinuie din slăbiciune și moare printr-o întîlnire“* [2]. Ceea ce este absurdul pentru Camus este gratuitatea pentru Sartre, iar pasiunii absurdului pe care o încearcă Meursault îi corespunde în *La Nausée* reacția viscerală de greață pe care o resimte Roquentin, descoperind lipsa de motiv a existenței. Amîndouă aceste romane care deschid în orice caz drumul spre „noul roman“ și spre literatura experimentală actuală, pun la îndoială rolul coordonator al artistului demiurg, deplasînd accentul pe informitatea vieții, pe incoerența și

---

[1] J. P. Sartre, *La Nausée*, Gallimard, 1938, p. 58.
[2] *Idem*, p. 171.

lipsa de necesitate, de ordine, a existenței omenești. Fraza iconoclastă din 1939 a lui Sartre, *„Dumnezeu nu e artist ; domnul Mauriac nici atît“*, viza punctul de vedere privilegiat pe care și-l asuma artistul tradițional ca prezență omniscientă și investită cu depline puteri asupra lumii personajelor sale. În locul perspectivei panoramice, noii romancieri care erau pe atunci și Sartre și Camus propuneau un punct de vedere parțial, neprivilegiat, o înglobare a autorului în propria sa experiență și făceau elogiul realității amorfe. Dar două sînt primejdiile care amenință fără încetare lumea, spune Valéry : ordinea și dezordinea. Aceleași primejdii amenință și romanul. În ultimul său interviu, acordat în decembrie 1959, Camus se arăta prudent față de inovațiile „noului roman“ și formula chiar un repros general *(„Eroarea artei moderne este aproape întotdeauna aceea de a da precădere mijloacelor înaintea scopului, formei înaintea fondului, tehnicii înaintea subiectului.“)*, iar Sartre, care a lansat cu o prefață răsunătoare cartea Nathaliei Sarraute, *Portrait d'un inconnu*, furnizînd totodată termenul de *„anti-roman“* tuturor cercetărilor asemănătoare, a simțit și el nevoia la un moment dat să se arate circumspect față de îndrăzneții aventurați prea departe pe un drum pe care el însuși fusese un precursor.

Corelația dintre istorie și mit este și mai vizibilă în *Ciuma*, apărută în 1947, unul dintre primele romane postbelice care propun o viziune sintetică asupra evenimentelor încă atît de recente și care, printr-o uriașă parabolă, caută să extragă din desfășurarea vieții colective a societății sensul ei ultim, să determine punctul imobil, mitul, pe care îl lasă neatins în curgerea sa fluviul istoriei.

Incendiul care a împurpurat orizontul omenirii către mijlocul secolului nostru nu a copleșit numai imaginația artistului modern, ci i-a dezarmat și imaginația, realitatea întrecînd cu mult, prin dramatismul ei, resursele celei mai prodigioase fantezii. Literatura, mai ales în perioada

imediat postbelică, a împrumutat forma mărturiilor, cît mai directe, cît mai apropiate de evenimentele descrise, a căror transfigurare artistică ar fi putut lesne lua în ochii victimelor abia ieşite din coşmarul tranşeelor sau al lagărelor de concentrare aspectul unui adevărat sacrilegiu. Camus, printre primii, a avut totuşi tăria de a medita asupra semnificaţiilor mai ample pe care le degaja istoria unor suferinţe umane încă atît de recente şi a găsit totodată formula artistică adecvată atît subiectului foarte dificil, cît şi sensibilităţii vii a unui public trecut prin cele mai grele încercări.

Din *Jurnal din anul ciumei* de Daniel Defoe, lectură care, împreună cu *Moby Dick* al lui Melville, a prezidat geneza *Ciumei,* Camus a luat o frază care a devenit nu numai motto al cărţii, ci şi principiul ei coordonator: *„Poţi tot atît de bine să înfăţişezi un fel de întemniţare prin altul, cum poţi să înfăţişezi orice lucru care există cu adevărat, prin ceva care nu există"*. Ascultînd de acest principiu, Camus a înlocuit flagelul social cu unul biologic, substituire plină de consecinţe, datorită căreia orizontul cărţii s-a deschis spre o morală şi o filozofie a istoriei, momentul concret fiind în acelaşi timp foarte bine caracterizat, uşor recognoscibil şi totuşi transfigurat de sensul simbolic care se naşte ori de cîte ori este reprezentat *„un fel de întemniţare prin altul"* sau *„orice lucru care există cu adevărat prin ceva care nu există."*

Oraşul bîntuit de ciumă, izolat de restul lumii, închipuind un univers concentraţionar, cu anomaliile care decurg din el şi care desfigurează viaţa socială, cu tragediile individuale şi colective care însoţesc acest exil general, aminteşte cu multă fidelitate lumea răvăşită de război şi terorizată de nazism. Descriind consecinţele pe care le-a adus epidemia în viaţa oraşului şi afectînd un realism tern, naratorul descrie în amănunt stări de spirit bine cunoscute celor care au trecut prin focul ultimului război şi, măsurînd dezastrele provocate de ciumă, trezeşte prin

aluzie amintirea calamităţilor recente. Iată o asemenea descripţie care, aplicată ciumei, îi vorbeşte de fapt cititorului de situaţii mult mai bine cunoscute de el: *„Astfel, primul lucru pe care ciuma îl aduse concetăţenilor noştri, fu exilul. Şi povestitorul este convins că poate să scrie aici, în numele tuturor, ceea ce el însuşi a simţit atunci, pentru că el a simţit acelaşi lucru, în acelaşi timp cu mulţi dintre ei. Da, era chiar sentimentul exilului, acest gol pe care-l purtam mereu în noi, această emoţie precisă, dorinţa nesocotită de a ne întoarce în urmă, sau dimpotrivă, de a grăbi mersul timpului, aceste săgeţi arzătoare ale memoriei. Dacă, uneori, ne lăsam duşi de imaginaţie şi ne plăcea să aşteptăm soneria care vestea întoarcerea sau un pas familiar pe scară, dacă, în acele momente, consimţeam să uităm că trenurile erau oprite, dacă ne aranjam atunci să rămînem acasă la ora cînd în mod firesc un călător sosit cu expresul de seară putea ajunge în cartierul nostru, bineînţeles aceste jocuri nu puteau dura. Venea totdeauna un moment în care ne dădeam clar seama că trenurile nu soseau. Ştiam atunci că despărţirea noastră era menită să dureze şi că trebuia să încercăm să ne împăcăm cu timpul. Începînd din clipa aceea, reveneam de fapt la condiţia noastră de prizonieri, eram reduşi la trecutul nostru, şi chiar dacă unii dintre noi erau ispitiţi să trăiască în viitor, renunţau repede la asta, cel puţin atît cît le era posibil, resimţind rănile pe care în cele din urmă imaginaţia le provoacă celor care se încred în ea.“* Cum să nu recunoşti în descrierea acestei patrii a exilului şi a despărţirilor epoca sumbră a războiului în care nazismul era, ca şi ciuma, *„o administraţie prudentă şi impecabilă“*, în care viaţa colectivă şi intimă era lovită de nenumărate interdicţii şi privaţiuni, în care oraşele erau populate de *„somnambuli trezi“* a căror rană *„aparent închisă se redeschidea fără veste“* în timpul nopţii, în care iminenţa morţii pusese stăpînire pe viaţa cotidiană ? Şi nu din întîmplare Camus foloseşte chiar ter-

menii de care se slujeau naziștii pentru a-și justifica samavolnica lor ocîrmuire: *„Numai în zilele cu vînt puternic, un vag miros venit dinspre răsărit le amintea că trăiau într-o nouă ordine și că plăcerile ciumei își mistuiau în fiecare seară tributul"*. Această *„nouă ordine"* nu este oare binecunoscutul refren cu care Hitler își justifica ocuparea unei jumătăți din bătrînul nostru continent? Scriitorul notează în însemnările sale cu privire la romanul *Ciuma* că era în intenția sa de a reface atmosfera apăsătoare a războiului ca moment istoric concret pe care să clădească apoi o alegorie a existenței omenești în general: *„Vreau să exprim prin intermediul ciumei apăsarea de care am suferit și atmosfera de amenințare și exil în care am trăit. Vreau în același timp să extind această interpretare la noțiunea de existență în general. Ciuma va da imaginea celor care în acest război au avut partea meditației, a tăcerii — și aceea a suferinței morale."* [1] Camus dă istoriei ce este al istoriei, *Ciuma* fiind, așa după cum îi scria lui Roland Barthes, în primul rînd *„o cronică a rezistenței"*. Și în același timp orașul căzut pradă unui flagel „medieval" care, asemeni barbariei fasciste, aruncă dintr-o dată societatea civilizată într-o anacronică stare de primitivism, ia asupra lui sarcina de a oglindi destinul însăși al societății omenești pusă din cînd în cînd la încercare de un rău asemănător epidemiilor venite nu se știe de unde și dispărute din motive tot atît de necunoscute. Naratorul care își asumă la început rolul modest de cronicar al unei epidemii își depășește în mod vizibil intenția mărturisită pentru a extrage din relatarea evenimentelor o morală a vieții colective și o filozofie a istoriei. De altfel la sfîrșit, cînd își dezvăluie identitatea și aflăm în el pe însuși eroul principal al cronicii, doctorul Bernard Rieux, luăm cunoștință de comandamentele morale ale întreprinderii sale. Orașul

[1] *Carnets*, ianuarie 1942—martie 1951, Gallimard, 1964, p. 72.

sărbătorește victoria asupra ciumei cu strigăte de veselie peste mormintele proaspete uitarea omenească începe să se aștearnă, o singură conștiință trează stă de veghe, rememorînd durerile trecute — amintirea fiind singura dreptate care se mai poate face de acum înainte victimelor *„În mijlocul strigătelor care își intețeau puterea și durata, care se răsfrîngeau lung pînă în josul terasei, pe măsură ce jerbele multicolore se ridicau și mai numeroase pe cer, doctorul Rieux hotărî atunci să redacteze această povestire care se sfîrșește aici, ca să nu mai facă parte dintre cei care tac, pentru a depune mărturie de partea acestor ciumați, ca să lase cel puțin o amintire a nedreptății și a violenței care li s-a făcut, și ca să afirme doar ceea ce se învață în timpul unui flagel, că există în oameni mai multe lucruri de admirat decît de disprețuit."*

Dar amintirea nu este în concepția lui Rieux numai justiția acordată trecutului, ea poate sluji de asemeni ca îndreptar pentru viitor. În spațiul istoric permanent agitat de lupta omenirii cu forțele răului, stingerea epidemiei nu este o victorie definitivă ci numai un răgaz trecător într-un război etern: *„Ascultînd, într-adevăr, strigătele de bucurie nestăpînită care urcau din oraș, Rieux își amintea că această veselie este mereu amenințată. Căci el știa un lucru pe care această mulțime cuprinsă de bucurie îl ignora și care poate fi citit în cărți, că bacilul ciumei nu moare și nici nu dispare vreodată, că poate să stea timp de zeci de ani adormit în mobile și rufărie, că el așteaptă cu răbdare în odăi, în pivnițe, în lăzi, în batiste și în hîrțoage și că poate să vină o zi cînd, spre nenorocirea și învățătura oamenilor, ciuma își va trezi șobolanii și-i va trimite să moară într-o cetate fericită."*

Destinul colectiv, așa cum apare el în cronica unui oraș răvășit de o cumplită epidemie, ca și cel individual din *Străinul*, este același zeu neînțeles și absurd. În această lumină înțelegem mai bine de ce a fost nevoie de înlocuirea flagelului social cu unul biologic, care prin

natura sa face mai vizibil rolul fatalității. Ciuma, acționînd orbește și în masă, devine instrumentul ideal al absurdității, hiperbola care scoate în relief cu toată puterea nedreptatea destinului uman. Dar al unui destin metafizic, în care Camus topește totodată mersul istoric al societății. Această contopire face abstracție de forțele sociale care pun în mișcare dialectica istoriei și astfel ciuma devine expresia unui mecanism vicios, capcana în care se mișcă ciclic soarta omenirii. Ciuma reprezintă elementul repetabil, mitic al istoriei care curge dinspre trecut spre viitor sub un cer metafizic neschimbat. I s-a reproșat lui Camus și el a respins ca întotdeauna cu iritare aceste obiecții, viziunea aistorică a *Ciumei*, repetînd ca în scrisoarea către Roland Barthes că romanul său este imaginea solidarității umane împotriva oricărei terori și în primul rînd a nazismului, deci imaginea fidelă a unei societăți și a unui moment istoric. Dar dacă argumentele aduse de scriitor sînt întemeiate, nu e mai puțin adevărat că încadrarea nazismului printre calamitățile — să zicem — *„naturale“* ale istoriei și recunoașterea răului imanent al acesteia ca și al condiției umane, poate constitui nu numai o scuză, dar chiar o justificare a lui. Camus însuși și-a dat seama de această urmare logică a ideii sale și de aceea a încercat să o corecteze, fundînd necesitatea revoltei, expusă teoretic în eseul *Omul revoltat* și înglobată țesutului artistic în *Ciuma*. În însemnările sale, el reflecta asupra *„binefacerilor“* ciumei și respingea orice încercare de consimțire sau de pactizare cu răul, față de care singura atitudine morală i se părea a fi revolta. *„Firește,* scria Camus, *știm că ciuma are binefacerea ei, că ne deschide ochii, că ne silește să gîndim. Ea este în această privință ca toate relele acestei lumi și ca lumea însăși. Dar ceea ce este adevărat despre relele acestei lumi și despre lumea însăși este adevărat și despre ciumă. Oricîtă măreție ar scoate unii dintr-asta, văzînd mizeria fraților noștri, trebuie să fii nebun, criminal sau laș ca*

să consimți la ciumă, și față de ea singurul cuvînt de ordine al unui om este revolta.“ [1]

Romanul *Ciuma,* pornind de la descripția nedreptății destinului omenesc face un pas mai departe decît *Străinul* care reprezintă prima fază a întîlnirii omului cu absurdul : negarea. *Ciuma,* folosindu-se de personaje care, ca într-o alegorie, ar putea fi definitorii pentru o întreagă categorie și pentru o concepție de viață, așa încît le-am putea boteza generic : Medicul, Preotul, Îndrăgostitul, Colaboraționistul etc., tinde să fundeze o normă de conduită morală bazată pe revoltă și preconizînd solidaritatea tuturor oamenilor în lupta împotriva răului comun. Morală generoasă și utopică. Sartre, în cursul polemicii care a izbucnit la apariția eseului *Omul revoltat,* s-a oprit asupra noii morale pe care voia să o întemeieze Camus și, în stilul său dogoritor (paginile acestei polemici sînt printre cele mai frumoase pe care le-a scris Sartre), făcea o analiză interesantă și exactă a conținutului Revoltei : *„Revolta dumneavoastră,* scria autorul tratatului *L'Etre et le Néant (Existența și Neantul), n-a căpătat această importanță decît pentru că ea v-a fost inspirată de această mulțime obscură : abia ați avut timp să o abateți împotriva cerului unde se pierde. Și exigențele morale pe care le faceți să apară nu erau decît idealizarea unor exigențe foarte reale care țîșneau în jurul dumneavoastră și pe care le-ați captat. Echilibrul pe care-l realizați nu putea să se producă decît o singură dată, pentru un singur moment, într-un singur om : ați avut această șansă că lupta comună împotriva nemților simboliza în ochii dumneavoastră și ai noștri unirea tuturor oamenilor împotriva fatalităților neomenești. Alegînd nedreptatea, nazismul se așezase el însuși în rîndul forțelor oarbe ale Naturii și ați putut, în* Ciuma *să puneți niște microbi să-i joace rolul, fără ca nimeni să observe mistificarea. Pe scurt, dumneavoastră ați fost*

---

[1] *Carnets,* ianuarie 1942—martie 1951, p. 69.

timp de cîţiva ani, ceea ce s-ar putea numi simbolul şi dovada solidarităţii claselor. Este de asemeni ceea ce părea a fi Rezistenţa şi ceea ce aţi exprimat dumneavoastră în primele opere: «Oamenii regăsesc solidaritatea lor ca să intre în lupta împotriva destinului lor revoltător».

Astfel un concurs de împrejurări, unul din acele rare acorduri care pentru un timp fac dintr-o viaţă imaginea unui adevăr, v-au îngăduit să vă ascundeţi faptul că lupta omului împotriva Naturii este în acelaşi timp cauza şi efectul unei alte lupte, tot atît de vechi şi mai necruţătoare, lupta omului împotriva omului." [1]

Analiza lui Sartre scoate în relief vulnerabilitatea moralistului şi ideologului Camus care exaltă un umanism abstract şi idealuri de o generozitate utopică, aducînd ca argumente istoria însăşi şi lupta de clasă. Era de aşteptat o reacţie negativă din partea lui Camus, care se inspira direct din evenimentele istoriei recente, şi, în acest sens, acuzaţia i se părea nedreaptă, deşi el vedea în istorie ilustrarea unei condiţii umane veşnice, adică haos şi absurd, adversitate metafizică şi nicidecum o dialectică şi o luptă a forţelor sociale. Punînd istoria sub semnul mitului, Camus trăgea concluzia că răul istoric este perpetuu şi inevitabil, că revoluţia nu este o soluţie deoarece, ca negare totală, aşa cum o concepea scriitorul, ea ajunge să se confunde cu răul şi, în mod firesc, revolta i se părea singura atitudine demnă de urmat, deoarece revolta are un caracter dublu, este inacceptare a răului şi consimţire la bucuriile existenţei. Extrase din ţesutul artistic al cărţii, ideile sociale şi politice ale scriitorului sînt fireşte eronate, dar *Ciuma* este însă în primul rînd o carte a celor mai fecunde nostalgii umane, după absolut, după fericire, dragoste, blîndeţe, milă şi, în acest sens, condiţiile acute ale unei epidemii

---

[1] *Réponse à Albert Camus (Răspuns lui Albert Camus)* în *Situations*, IV, pp. 117—118.

în care ostilitatea destinului îmbracă formele ei extreme, pun totodată în lumină, cu toată puterea, caracterul umanitar, generos, nobil al remediilor cu care se ameliorează, dacă nu se vindecă, răul existenței. Personajele duc între ele vii dispute, fiecare dintre ele avînd în cadrul alegoriei un loc bine stabilit și un rol în conflictul de idei. Doctorul Bernard Rieux, care la sfîrșitul cărții ne mărturisește că este totodată și naratorul, are, fără îndoială, sarcina de a întruchipa atitudinea ideală în fața vieții. Medic, rolul lui în timpul ciumei este deosebit de important și Rieux își îndeplinește cu deplină dăruire și conștiinciozitate meseria. El este printre primii clarvăzători care reclamă măsuri sanitare excepționale pentru prevenirea și îngrădirea molimei. În ciuda dramei sale personale — soția lui Rieux pleacă în preziua izbucnirii epidemiei într-un sanatoriu, unde va muri puțin înainte ca barierele orașului ciumat să se deschidă din nou — doctorul își exercită profesiunea cu o energie neprecupețită, dăruindu-se totalmente colectivității în suferință. Dar medicina este pentru Rieux mai mult decît o profesiune, ea este o concepție asupra existenței, și el ne propune să o alegem și noi ca pe o soluție de viață și să o urmăm ca pe un destin: *„Dar el știa în același timp că această cronică nu putea să fie aceea a victoriei definitive. Ea nu putea să fie decît mărturia a ceea ce trebuise el să împlinească și a ceea ce, fără îndoială, trebuiau să mai împlinească încă, împotriva terorii și a armei ei neobosite, în ciuda suferințelor personale, toți oamenii, care, neputînd fi sfinți și refuzînd să admită flagelurile, se străduiesc totuși să fie medici.“* Medicul reprezintă revolta împotriva răului, inacceptarea lui și hotărîrea de a-i opune puterile relativului (și ce relativ!) într-un război în care știe dinainte că nu poate obține decît victorii temporare. Dar tocmai aici stă măreția omului, în refuzul de a-și accepta soarta lui și în hotărîrea de a lupta pînă la capăt într-un război în care știe că, oricum, pînă

la urmă va fi învins. În timp ce Rieux este însuși dăruirea de sine, Rambert reprezintă egoismul fericirii individuale. Ziarist, acesta se afla întîmplător la Oran în momentul izbucnirii epidemiei și a închiderii porților orașului, de aceea are impresia că ciuma nu-l privește și pe el. Rambert se simte un *străin*, aflat *întîmplător* în orașul ciumat ; el are mult timp convingerea că împărtășește un destin care nu-i al lui și care îl înglobează în mod abuziv. Diligențele sale pe lîngă autorități sînt întemeiate pe argumentul că el, Rambert, nu este din oraș și pe motive strict personale : o dragoste fierbinte de care a fost despărțit într-un mod atît de neașteptat și neîndurător îl așteaptă la Paris, că nu poate face fericirea să-l aștepte etc. Dar ciuma nu cunoaște excepții și de aceea autoritățile se arată intratabile. Despărțirea de iubita sa îl chinuie și-l îndeamnă să încerce prin toate mijloacele să scape din cercul de moarte al ciumei. Și totuși, tocmai în momentul în care strădania lui îndelungată de a evada clandestin din orașul ciumat este pe punctul de a fi în sfîrșit încununată de succes, Rambert se răzgîndește, se încadrează într-o brigadă sanitară și, alături de Rieux, intră în bătălia colectivă împotriva molimei.

Tarrou, și el străin de oraș, caută dimpotrivă liniștea interioară în mijlocul străinilor. În adolescență a descoperit că tatăl său, pe care-l iubea și-l respecta în mod deosebit, în calitatea sa de procuror cerea de multe ori pedeapsa cu moartea, ceea ce implica o complicitate cu destinul absurd al omului. Mai tîrziu a făcut politică luptînd pentru o societate în care să fie desființată pedeapsa cu moartea. Voința sa în prezent este să limiteze pagubele, și cum toți oamenii sînt ciumați, important este să molipsești cît mai puțin pe cei din jur, să fii cît mai puțin călăul lor. Idealul său este sfințenia, o sfințenie fără Dumnezeu, o sfințenie care să-i permită să elimine aproape tot răul din comportarea sa și să pună la îndemîna semenilor săi tot devotamentul și toată conștiinciozitatea de

care e în stare. Tarrou este unul din principalele ajutoare ale lui Rieux, dar, prin idealul său supraomenesc, el reprezintă o exigenţă exagerată şi mai mult utopică.

Cottard, în schimb, este tocmai opusul lui Tarrou. El prosperă şi se simte bine în timpul ciumei deoarece, avînd pe conştiinţă crime de drept comun, se simte la adăpost în aceste vremuri de restrişte în care atenţia poliţiei este îndreptată spre obiective mai urgente. Cottard este complice cu răul, idealul său ne transportă într-o lume a molimei generale şi a teroarei : în timpul nazismului, el este tipul clasic al colaboraţionistului. Cottard dispare o dată cu ciuma, înnebunind subit în momentul în care simte răul istoric retrăgîndu-şi apele spre matcă.

Rieux, Rambert, Tarrou, Cottard şi Grand, care reprezintă eroismul necunoscut şi modest al omului anonim (*„...dacă este adevărat că oamenii ţin să-şi propună exemple şi modele pe care le numesc eroi, şi dacă trebuie neapărat să existe unul în această povestire, atunci naratorul îl propune tocmai pe acest erou şters şi insignifiant, care n-avea în firea lui drept calităţi decît o inimă bună şi un ideal aparent ridicol“*), sînt tot atîtea atitudini, tot atîtea reacţii umane faţă de condiţia omului. Paneloux reprezintă o categorie diferită. El este *Preotul* şi, în această calitate, aduce un ideal de sfinţenie care se împacă bine cu acceptarea răului. Într-o zi el îi spune zîmbind lui Rieux că lucrează la un scurt tratat cu subiectul : *„Poate un preot să consulte un medic ?“* Prin comportarea sa, Paneloux răspunde negativ la această întrebare. Deşi profund tulburat de moartea unui copil lovit de ciumă, fiinţă cu totul nevinovată, Paneloux nu poate pune la îndoială înţelepciunea şi bunătatea lui Dumnezeu. Pentru a fi consecvent în credinţa sa, el trebuie să accepte ciuma cu tot ceea ce are ea inuman şi arbitrar, ca pe o manifestare misterioasă a divinităţii. *„E revoltător pentru că asta întrece puterile noastre. Dar poate că trebuie să iubim ceea ce nu putem să înţelegem“*, îi spune el lui

Rieux. Medicul rămîne însă un revoltat neînduplecat: *„Nu, părinte... Am altă părere despre iubire. Şi voi refuza pînă la moarte să iubesc această creaţiune în care copiii sînt torturaţi."* Pe patul de moarte Paneloux refuză ajutorul medical, socotind că orice îngerinţă ar merge împotriva voinţei divine, ar fi o impietate. Moare convins că *„slujitorii bisericii n-au prieteni. Ei au dăruit totul lui Dumnezeu."*

Personajele romanului *Ciuma* nu au o psihologie complexă, ele sînt dezvoltarea unilaterală a unei trăsături esenţiale care are de îndeplinit un anumit rol în configuraţia generală a mitului. Simbolul global este acela care le justifică şi le dă viaţă. Trăsăturile particulare ale caracterului lor sînt abia schiţate, atît cît să dea impresia unor fiinţe vii, scriitorul împărtăşind convingerea că *„obiectul artei, spre regretul imitatorilor, s-a extins de la psihologie la condiţia omului"* şi că *„pasiunile colective au luat-o astăzi înaintea pasiunilor individuale"* [1]. Populaţia romanului *Ciuma* este alcătuită din eroi de mitologie modernă, care, asemeni celei antice, pune în circulaţie personaje cu o psihologie unilaterală, deşi nu simplistă, şi de obicei ilustrativă pentru o atitudine de viaţă, fixarea unei conduite umane pentru veşnicie şi cu putere de exemplaritate, în sens nobil ca şi în sens rău, fiind caracteristică oricărei mitologii. Camus a găsit totuşi posibilitatea de a varia expresia mitologică a unui tip uman, inventîndu-i o psihologie complexă cu contrastele, cu umilinţa şi orgoliul de care este capabil numai un personaj dostoievskian. Este cazul avocatului Jean-Baptiste Clamance din cea mai surprinzătoare carte a lui Camus, *La Chute (Căderea)*, apărut în 1956.

La moartea lui Camus, Sartre scria că *La Chute* este *„poate cea mai frumoasă şi cea mai puţin înţeleasă"* dintre cărţile lui. Şi este greu într-adevăr de pătruns în intimitatea artistică a acestei povestiri care, într-un stil

[1] *L'homme révolté*, „Pléiade", II, p. 677.

concentrat, în ciuda unei aparente diluţii verbale a personajului monologat, începe prin a fi un autoportert al lui Clamance şi devine pe nesimţite o oglindă pe care acesta o întinde contemporanilor săi. Procedeul este inspirat de *Însemnările din subteran* ale lui Dostoievski, iar Clamance, prin luciditatea şi umilinţa introspecţiei, prin trufia cu care îşi provoacă contemporanii, este înrudit cu sufletele chinuite ale marelui pravoslavnic, care au dat la iveală tot ceea ce omul are mai nobil şi mai înalt în substanţa lui, dar şi prăpăstiile de întuneric şi ignominie ascunse în inima lui. Procedeul lui Clamance este calchiat după cel al personajelor dostoievskiene: *„Exercit deci la* Mexico-City, *de cîtva timp, utila mea profesie. Ea constă mai întîi, aţi făcut şi dumneavoastră experienţa, în practicarea confesiunii publice cît mai des"*. Ce cunoscut ne sună această referire la confesiunile publice! De la Raskolnikov la cel mai neînsemnat erou dostoievskian, toţi simt nevoia confesiunilor publice. Totuşi, o oarecare deosebire de substanţă între Clamance şi eroii lui Dostoievski există. Pe cînd aceştia au suflet slav, tenebros, dar fierbinte, Clamance este un intelectual care aplică metodic şi lucid un procedeu luat din cărţi, cu sînge rece aş spune. El a ajuns la descoperirea propriei lui duplicităţi *„după îndelungi studii"* asupra lui însuşi şi hotărîrea de a scormoni sub aparenţele sale de om onorabil, stimat şi apreciat pentru a-şi pune în lumină ipocrizia intimă, este rezultatul unei analize şi a unei onestităţi intelectuale de tipul celei a lui Meursault. Dar în timp ce Meursault şi Rieux erau tipuri angelice, *„lipsite de minciună"*, şi, prin aceasta, ireale, Clamance are mai multă pondere terestră, el este în acelaşi timp abjecţia, conştiinţa abjecţiei şi critica ei. Orice critică reclamă însă şi o judecată. Sentimentul culpabilităţii, judecată şi judecători, condamnări — iată spiritul timpului nostru. Fără să vrea, Clamance ajunge un judecător, dar pentru a putea exercita cu inima împăcată rolul unui judecător al epocii şi al

semenilor săi, el pornește de la propria lui penitență. Este un *„judecător-penitent"*, un judecător care și-a cîștigat dreptul de a-și critica și condamna contemporanii numai după ce s-a judecat și s-a condamnat pe sine însuși. Intenția satirică a lui Camus este clară, și morala pe care o propune de asemeni. *Căderea* ne îndreaptă spre comprehensiune și spre suplețe în judecata semenilor, în spiritul concepției preconizate de Tarrou cu care Clamance se înrudește și care socotea că toți oamenii sînt ciumați, esențial fiind ca ei să-și contamineze cît mai puțin semenii. Tarrou și Clamance vor deci să judece și eventual să condamne răul, nu ca ființe care se află în afara lui, ci în măsura în care îl cunosc dinlăuntru și care știu că nu-i pot rezista în întregime. Nu scria oare Camus în însemnările sale: *„Mă cunosc prea bine ca să cred în virtutea perfect pură"* [1] ?

Scriitorul mărturisea într-un interviu din 1956 că ar fi dorit să poată da cărții sale titlul de *Un erou al timpului nostru.* Una din versiunile povestirii purta următorul epitaf din Lermontov: „Un erou al timpului nostru *este efectiv un portret, dar nu este acela al unui om. Este întrunirea defectelor generației noastre în toată plenitudinea dezvoltării lor.*" Încă o dată Camus medita asupra unor idei și asupra unor personaje întîlnite *„pe străzile timpului său"*. Nu în mod întîmplător Clamance locuia la Amsterdam într-un cartier din care hitleriștii asasinaseră sau deportaseră șaptezeci și cinci de mii de evrei: *„...locuiesc pe locul uneia dintre cele mai mari crime ale istoriei"*. Și, în fine, nu în mod întîmplător, acest personaj, care dezvoltă un lung monolog avînd aerul că urmărește totuși un dialog cu un interlocutor străin ale cărui replici le deducem din propriile sale răspunsuri, pînă la sfîrșit își lasă cititorul perplex. Nu putem spune cu siguranță cine este cel căruia i se adresează: un avo-

[1] *Carnets,* II, p. 203.

cat parizian, propriul său eu dedublat sau cititorul însuși. Identitatea multiplă și nesigură a interlocutorului, în mod deliberat imprecisă, suprimă orice distanțe nu numai dintre personaje, dar și dintre personaj și cititor, pentru a desena mai apăsat portretul *„unei generații"*. *Căderea* își are rădăcinile în neliniștile și dramele timpului nostru, transfigurate însă, ca întotdeauna în cazul lui Camus, de o viziune care le proiectează pe cerul unei condiții umane eterne, scriitorul nutrind convingerea fermă că istoria cu agitația ei febrilă nu este decît o suită de măști pe care destinul nostru metafizic le încearcă pentru a ne da impresia unei amăgitoare deveniri.

Între mit și istorie, opera lui Camus nu exprimă ezitarea, ci caută în mod imperios și zadarnic să surprindă momentul în care s-ar putea întrezări reconcilierea și unitatea lor.

GEORGETA HORODINCĂ

TABEL CRONOLOGIC

1913 *7 noiembrie*. La Mondovi (departamentul Constantine din Algeria) se naşte Albert Camus, ca fiu al muncitorului Lucien Camus, aparţinînd unei familii alsaciene stabilite în Algeria ; mama sa, Catherine Camus, născută Sintès, face parte dintr-o familie de nouă copii originară din insula Mallorca (Baleare). Albert este al doilea fiu al soţilor Camus, după Lucien.

1914 Izbucneşte primul război mondial. Tatăl lui Camus, rănit pe front, moare într-un spital din Saint-Brieuc. Catherine Camus, împreună cu cei doi copii, se stabileşte la Alger, în cartierul popular Belcourt, cîştigîndu-şi existenţa ca femeie de serviciu. Albert Camus îşi petrece copilăria între mama sa, aproape surdă şi vorbind foarte puţin, un unchi infirm, dogar de meserie, şi fratele său, Lucien.

1918—1923 Albert Camus urmează cursurile şcolii comunale de pe strada Aumerat ; învăţătorul Louis Germain se interesează în mod special

de copil și îl prepară pentru examenul de admitere la liceu.

1923—1930 Camus urmează, ca bursier, cursurile liceului din Alger.

1925 Apare romanul *Les Faux-Monnayeurs (Falsificatorii de bani)* al lui André Gide, despre care Camus va spune mai tîrziu : *„Gide a domnit peste tinerețea mea“* deși *„n-a fost pentru mine nici un model de a gîndi, nici de a scrie“*.

1926 Apare *Les Bestiaires (Bestiarul)* de H. de Montherlant, unul dintre scriitorii foarte apreciați de Camus, care au contribuit la formarea sa literară și filozofică.

Apare eseul *La Tentation de l'Occident (Ispita Occidentului)* a lui André Malraux, scriitor care anticipă în multe privințe problematica filozofică și literară a operei lui Camus ca și a lui Jean-Paul Sartre.

1930 Primele semne ale tuberculozei. Camus se mută la unchiul său, domnul Acault, posesorul unei măcelării, spirit voltairian și răzvrătit, pentru a putea beneficia de o îngrijire mai bună. De aici înainte va duce o existență independentă, locuind singur sau în colective boeme de prieteni.

Apare romanul *La Voie Royale (Calea regală)* de André Malraux.

1932 Camus își continuă studiile urmînd cursul superior al liceului și are ca profesori pe Paul Mathieu și Jean Grenier, filozof și eseist ;

Jean Grenier, pe care-l va avea profesor și la universitate, devine unul dintre mentorii lui Camus, care a recunoscut întotdeauna ceea ce îi datorează, și totodată unul dintre prietenii săi cei mai credincioși. Camus îi va dedica întîi eseul *La mort dans l'âme (Cu moartea în suflet),* apoi volumul *L'Envers et l'Endroit (Fața și reversul)* și *L'homme révolté (Omul revoltat)* și îi va prefața în 1959 reeditarea volumului de eseuri *Les Îles (Insulele)* care, apărut în 1933, a exercitat o influență asupra discipolului, vizibilă mai ales în volumele *L'Envers et l'Endroit* și *Noces (Nunta).*

Camus debutează în presă, publicînd patru articole în revista *Sud,* înființată de către un camarad de școală, Robert Pfister : *Un nouveau Verlaine (Un nou Verlaine,* martie 1932), *Jehan Rictus* (mai 1932), *Essais sur la musique (Eseu despre muzică,* iunie 1932), *La philosophie du siècle (Filozofia secolului,* iunie 1932). Frecventează între alții pe André Belamich, căruia mai tîrziu îi va încredința traducerea lui Federico Garcia Lorca, pe Claude de Fréminville, pe arhitectul Jean de Maisonseul, pe Max-Pol Fouchet.

1933 Venirea lui Hitler la putere. Camus va milita curînd în Mișcarea antifascistă Amsterdam-Pleyel, înființată de Henri Barbusse și Romain Rolland.

Camus îl citește pe Proust, asupra căruia se va opri mai tîrziu îndelung în eseul său *L'homme révolté.*

Apare *La Condition humaine (Condiția umană)* de André Malraux.

Apare *Les Iles* de Jean Grenier.

1934 Camus se căsătorește cu Simone Hié, pe care o cunoscuse cu doi ani înainte la Max-Pol Fouchet, și se instalează împreună cu soția pe colina Hydra, în apropiere de Jean Grenier, ducînd o existență retrasă. Această căsătorie nu va dura decît ceva mai mult de un an. Spre sfîrșitul anului 1934 Camus intră în partidul comunist și primește sarcina de a se ocupa cu propaganda în mediile musulmane și mai tîrziu de a conduce Casa Culturii din Alger, pe care o controla partidul. Camus a părăsit partidul comunist în împrejurări și din motive care nu sînt întru totul clare. După unele surse, această ruptură ar fi intervenit în anul 1935, după altele, în 1937.

1935 Camus începe să lucreze la volumul *L'Envers et le l'Endroit*. În toată această perioadă Camus și-a continuat studiile la Facultatea din Alger, avînd concomitent diverse ocupații pentru a-și cîștiga existența. În cursul anului 1935 lucrează la serviciul de meteorologie al facultății, apoi ca vînzător într-un magazin de accesorii pentru automobile și ca funcționar într-o întreprindere navală.

Apare *Le temps du mépris (Vremea disprețului)* de André Malraux.

Apare *Service inutile (Serviciu inutil)* de H. de Montherlant.

1936 Camus își redactează teza de absolvire a facultății de filozofie, intitulată *Métaphysique*

chrétienne et néoplatonisme (Metafizică creștină și neoplatonism).
Lecturi din Epictet, Pascal, Kierkegaard, Malraux și Gide.

7 martie. Reocuparea Renaniei de către Germania.

Iunie. Camus întreprinde, împreună cu prietenul său Bourgeois (coautor al piesei *Révolte dans les Asturies — Revoltă în Asturii)* și soția sa, o călătorie în Europa centrală, călătorie în cursul căreia se consumă eșecul primei sale căsnicii. Camus petrece patru zile singur, deprimat, fără bani, într-un hotel din Praga, într-o țară a cărei limbă nu o înțelege. Aceste împrejurări, care au făcut din el străinul perfect, sînt descrise în *La mort dans l'âme (L'Envers et l'Endroit)* și au făcut ca, pentru Camus, Europa centrală să devină climatul anti-mediteranean prin excelență, țara exilului. Piesa *Le Malentendu (Confuzia)* reproduce prin atmosfera ei acest sentiment al lui Camus.

17 iulie. Izbucnește războiul civil în Spania.

În cursul anilor 1935—1936 Camus primește sarcina de a se ocupa împreună cu cîțiva prieteni de Casa Culturii din Alger și înființează Le Théâtre du Travail (Teatrul Muncii), pentru care va redacta, împreună cu trei prieteni, piesa *Révolte dans les Asturies,* a cărei reprezentare a fost interzisă de autorități, dar care va fi publicată de editorul Charlot. În jurul poetului Gabriel Audisio, cu 13 ani mai în vîrstă decît Camus, și al lui Charlot, se dezvoltă o mișcare literară asa-

numită mediteraneană, sub emblema *Vraies Richeses (Comori adevărate).*

1936—1937 Camus este angajat ca actor de trupa teatrală *Radio-Alger,* cu care întreprinde turnee de cîte două săptămîni pe lună în orașele și satele Algeriei.

1937 Camus este angajat ca ziarist de cotidianul *Alger républicain,* condus de Pascal Pia (căruia îi va dedica eseul *Mitul lui Sisif),* și va redacta succesiv toate rubricile, încercînd în special să facă lumină în marile procese politice din Algeria.

Februarie. Camus ține o conferință la Casa Culturii despre noua cultură mediteraneană. *Mai.* Camus semnează *Manifestul intelectualilor din Algeria în favoarea proiectului Violette ;* acest proiect cere luarea unui „minimum" de măsuri pentru îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației arabe. Din motive de sănătate, Camus nu se poate prezenta la examenul de absolvire a Facultății de filozofie. Odihnă la Embrun și scurtă călătorie în sudul Franței și Italia.

Scrie romanul *La Mort heureuse (Moartea fericită),* rămas inedit ; proiectează un studiu asupra lui Malraux. Lecturi din G. Sorel, Nietzsche, Spengler *(Le Déclin de l'Occident — Declinul Occidentului).*

Se desființează Le Théâtre du Travail și în locul lui ia naștere Le Théâtre de L'Equipe.

1938 Camus scrie piesa *Caligula,* strînge note pentru *L'Etranger (Străinul)* și meditează la un eseu despre absurd *(Mitul lui Sisif).* Îl citește

pe Nietzsche *(Omenesc, prea omenesc, Amurgul zeilor)* şi Kierkegaard *(Tratatul disperării)*.

Apare *L'Espoir (Speranţa)* de André Malraux.
Apare *La Nausée (Greaţa)* de Jean-Paul Sartre, imediat recenzată de Camus în *Alger républicain*.
30 septembrie. Acordurile de la München.
1939 Cehoslovacia este anexată celui de-al III-lea Reich.

Lecturi din Epicur şi din stoici.
Cu sprijinul editorului Charlot, împreună cu Gabriel Audisio, Emanuel Roblès şi alţii, Camus participă la înfiinţarea revistei *Rivages*, care-şi propune să sprijine cultura mediteraneană şi din care au apărut numai două numere.

Apare culegerea de nuvele *Le Mur (Zidul)* de Jean-Paul Sartre, comentată în *Alger républicain* (martie 1939) de Camus.

Mai. Apare volumul lui Camus *Noces (Nunta)*, editat de Charlot.
Iunie. Camus întreprinde o anchetă în Kabilia asupra condiţiilor de viaţă ale populaţiei algeriene, în urma căreia publică în *Alger républicain* o serie de articole (mai tîrziu adunate în culegerea *Croniques algériennes — Cronici algeriene)*. Aceste cronici denunţă mizeria şi abandonul în care se zbate populaţia.
3 septembrie : Izbucneşte cel de-al doilea război mondial. Camus va încerca să se înroleze ; este amînat pentru motive de sănătate.

Călătorie la Oran (descris în *Le minautaure — Minotaurul* din volumul *L'Eté — Vara*), orașul în care se va situa acțiunea romanului *Ciuma*.

1940 Albert Camus se căsătorește cu Francine Faure, originară din Oran.
Ziarul *Alger républicain* este suspendat, deoarece refuză să se supună interdicțiilor cenzurii și înlocuit cu *Soir républicain*. Sub presiunea cercurilor oficiale, Camus rămîne fără slujbă, este silit să părăsească Algeria și să vină la Paris. La recomandarea lui Pascal Pia, intră la ziarul *Paris-Soir* ca secretar de redacție, avînd sarcini pur tehnice, deoarece refuză să colaboreze la o presă supusă cenzurii.
Mai. Camus termină *Străinul.*
10 mai : Invazia germană îl silește să se refugieze la Clermont, împreună cu redacția ziarului *Paris-Soir,* pe care o părăsește în decembrie 1940.
Septembrie. Camus redactează prima parte a eseului *Mitul lui Sisif.*
Octombrie. Camus se instalează provizoriu la Lyon.

1941 Camus se întoarce la Oran și-și cîștigă un timp existența ca profesor într-o școală particulară.
Februarie. Termină *Mitul lui Sisif.*
Începe să lucreze la *Ciuma,* sub influența lui Hermann Melville și a romanului său *Moby Dick.*
Lecturi din Tolstoi, Marc Aureliu, Sade ; tot acum citește *Les Esprits (Spiritele)* de Pierre

Larivey, după care va face o adaptare.
19 decembrie: Gabriel Péri este executat de naziști; faptul îl impresionează într-atît pe Camus, încît se hotărăște pe loc să intre în mișcarea de rezistență. Se pare că a intrat în rețeaua „Combat" din „Mouvement de Libération-Nord" (Mișcarea de eliberare Nord), prin intermediul lui Pascal Pia și René Leynaud, mai tîrziu executat de naziști; Camus îi va dedica *Lettres à un ami allemand (Scrisorile către un prieten german)* și-i va prefața volumul *Poezii postume* (1947). Camus a îndeplinit în cadrul acestei mișcări sarcini de informare și de jurnalism clandestin.

1942 Un reviriment al bolii îl obligă pe Camus să se odihnească la Chambon-sur-Lignon.
8 noiembrie. Are loc debarcarea anglo-americanilor în Africa de Nord, care îl separă pînă la Eliberare pe Camus de soția sa, rămasă la Oran. El se instalează la Panelier, lîngă Chambon. În această perioadă intră în relații și se împrietenește cu Francis Ponge. Lecturi din Melville, Defoe, Cervantes, Balzac, Madame de Lafayette.
Iulie. Apare romanul *Străinul* la editura Gallimard, imediat remarcat de Jean-Paul Sartre, care-i dedică un studiu aprofundat intitulat *L'explication de „l'Etranger" (Explicația „Străinului").*
Decembrie. Apare *Mitul lui Sisif*, în colecția „Les Essais" numărul XII, Gallimard.

1943 Prima versiune a piesei *Le Malentendu (Confuzia).*

Prima *Scrisoare către un prieten german.*
Cu ocazia fuzionării mișcărilor de rezistență „Franc-Tireur", „Combat" și „Libération", conducătorii ziarului *Combat* se mută la Paris. Camus devine în același timp lector la editura Gallimard.
Locuiește în apartamentul lui André Gide.

1944 Prima întîlnire cu Sartre, spre care îl atrage o similitudine de preocupări (*„Asemănările care sînt de obicei remarcate între lucrările lui Sartre și ale mele vin, firește, din șansa sau neșansa pe care o avem de a trăi în aceeași epocă și de a întîmpina probleme și griji comune"*, 1949), dar de care îl despart, chiar de la început, multe deosebiri de vederi.
A doua *Scrisoare către un prieten german.*
24 august : Apare primul număr legal al ziarului *Combat*. Camus ia direcția ziarului împreună cu Pascal Pia. Printre colaboratori : Raymond Aron, Alexandre Astruc, Jacques Lemarchand, Jean Bloch-Michel, Roger Grenier, Maurice Nadeau, Albert Ollivier, Claude Bourdet, Georges Altschuler.
Piesa *Le Malentendu* este pusă în scenă la teatrul *Mathurins* de către Maria Casarès și Marcel Herrand.

1945, 8 mai. Camus află știrea încheierii armistițiului alături de André Gide.

16 mai. Răscoală și represiune în provincia Sétif din Algeria.

6 și 9 august : Bombardamentele atomice la Hiroshima și Nagasaki. Camus ia atitudine în ziarul *Combat* din 8 august.

5 septembrie : Se nasc cei doi gemeni ai lui Camus, Jean şi Catherine.
La *Teatrul Hébertot* încep spectacolele cu piesa *Caligula,* cu Gérard Philippe în rolul titular. Succesul este răsunător.
Apare eseul *Remarque sur la révolte (Observaţii supra revoltei)* în revista *Existence* (Gallimard). E o anticipaţie a cărţii *L'homme révolté.*

1946 La începutul anului, Camus face o călătorie în Statele Unite. Prost primit de poliţie, este călduros întîmpinat de tineretul universitar. Termină romanul *La Peste (Ciuma).*
Camus descoperă opera filozofică a Simonei Weil ; se va îngriji de editarea postumelor ei.

Apare volumul *Feuillets d'Hypnos (Aripile lui Hypnos)* al lui René Char, cu care Camus va lega o strînsă prietenie.

1947 Revoltă în Madagascar, Camus protestează împotriva represiunilor în *Combat.*
Partidul comunist se retrage din guvern. Ia naştere „Rassemblement du Peuple Français“ (Adunarea poporului francez). Din pricina greutăţilor politice şi financiare, redacţia ziarului *Combat* se dezmembrează ; Camus se retrage, cedînd conducerea lui Claude Bourdet.
Ia naştere organizaţia de intelectuali „Rassemblement Démocratique et Révolutionnaire“ (Adunarea democratică şi revoluţionară), în fruntea căreia se află Sartre şi

Raymond Rousset; Camus n-a aderat la această organizație, deși țelurile ei îi erau apropiate.
Iunie. Apare *La Peste* (Gallimard). Cartea are succes. Se pare că în cursul acestui an, într-o discuție politică la care a asistat și Sartre, și care a avut loc în casa lui Boris Vian, Camus a rupt relațiile cu Maurice Merleau-Ponty, pe atunci co-director împreună cu Sartre al revistei *Les Temps Modernes,* deși a refuzat întotdeauna să-și tipărească numele pe copertă.

1948 Călătorie în Algeria.
Lectura lui Agrippa d'Aubigné.
Octombrie. Reprezentarea piesei *L'Etat de Siège (Starea de asediu),* scrisă în colaborare cu Jean-Louis Barrault. Insucces total.

1949 *Martie.* Apel în favoarea comuniștilor greci condamnați la moarte.
Iunie-august. Călătorie în America de Sud care îi agravează starea precară a sănătății.
Decembrie. Camus, bolnav, asistă totuși la premiera piesei sale *Les justes (Cei drepți)* interpretată de Serge Reggiani și Maria Casarès.

1950 Apare volumul de articole *Actuelles, I* (Gallimard).
Camus își îngrijește sănătatea, petrecînd mult timp la Cabris, lîngă Grasee, în munții Vosgi.

1951 Război în Coreea.

Octombrie. Apare eseul filozofic și politic *L'homme révolté* (Gallimard), care dă naș-

tere unor polemici îndelungate ; una dintre ele provoacă ruptura relaţiilor lui Camus cu Jean-Paul Sartre şi grupul de la *Temps Modernes* (august 1952).

1952 Călătorie în Algeria.
Noiembrie. Camus îşi pune candidatura la direcţia teatrului Récamier.
Lucrează la un proiect de roman : *Le premier homme (Primul om)*, la nuvelele din volumul *L'Exil et le Royaume (Exilul şi Împărăţia)*, o piesă de teatru *Don Juan* şi la adaptarea pentru teatru a romanului *Posedaţii* de Dostoievski.

1953 Apare volumul de articole *Actuelles, II* (Gallimard).
Iunie. Camus participă la festivalul de teatru de la Angers, înlocuindu-l pe Marcel Herrand, bolnav, şi asigură regia adaptărilor pe care el însuşi le-a făcut după *Devoţiunea crucii* de Calderon de la Barca şi *Spiritele* de Pierre de Larivey.

1954 Apare volumul *L'Eté (Vara)* la Gallimard, conţinînd texte scrise între 1939 şi 1953.
Noiembrie. Călătorie în Italia.

1955 *Martie.* Camus face o adaptare după piesa lui Dino Buzzati *Un caso clinico* sub titlul *Un cas intéressant (Un caz interesant)*.
Mai. Călătorie în Grecia, unde intenţiona să reia reprezentarea în aer liber a piesei *L'Etat de Siège*.
Iunie. Camus îşi reia activitatea ziaristică, scriind la săptămînalul *L'Express*.

1956 Călătorie în Algeria. În imposibilitatea de a întrevedea o soluție situației din Algeria, Camus face apel la cruțarea populației civile, atît arabe cît și franceze. Nemulțumind ambele tabere, Camus se retrage într-o tăcere sumbră. În februarie își încetează colaborarea la *L'Express*. Va interveni totuși, cerînd eliberarea unor algerieni arestați și a prietenului său Jean de Maisonseul.

20 septembrie. Reprezentarea cu succes a adaptării scenice după romanul lui Faulkner *Requiem pentru o călugăriță*.

Apare volumul *La Chute (Căderea)* la Gallimard.

1957 *Martie*. Apare volumul de nuvele *L'Exil et le Royaume* (Gallimard).

Iunie. La *Festivalul de la Angers* este reprezentată adaptarea făcută de Camus după *Cavalerul de Olmedo* de Lope de Vega. Se reiau spectacolele cu piesa *Caligula*.

Apare eseul *Réflections sur la guillotine (Reflecții asupra ghilotinei)* în volumul *Réflections sur la peine capitale (Reflecții asupra pedepsei capitale)*, în colaborare cu Arthur Koesler și Jean Bloch-Michel.

17 octombrie. Premiul Nobel pentru literatură este atribuit lui Albert Camus.

1958 *Februarie*. Camus rostește *Discursurile din Suedia*, cu ocazia înmînării Premiului Nobel.

Martie. Este reeditat volumul *L'Envers et l'Endroit*, cu o nouă prefață a autorului (Gallimard).

Iunie. Apare volumul de cronici algeriene *Actuelles, III* (Gallimard), cuprinzînd tot ceea ce a scris Camus despre Algeria între 1939 şi 1958.
Iunie. Călătorie în Grecia.

1959 *30 ianuarie.* Reprezentarea adaptării scenice după romanul *Posedaţii* de Dostoievski, în regia lui Camus.
În cursul anilor 1958 şi 1959 starea sănătăţii lui Camus este foarte precară. Totuşi, în noiembrie 1959 se pare că-şi regăsise puterea de muncă şi lucra la romanul *Primul om.*

1960 *4 ianuarie.* Întorcîndu-se la Paris, după sărbătorile de iarnă, Albert Camus moare într-un accident de maşină în localitatea Villeblevin, lîngă Montereau.

G. H.

STRĂINUL

ROMAN

În românește de
Georgeta Horodincă

Partea întîi

I

Astăzi a murit mama. Sau poate ieri, nu știu. Am primit o telegramă de la azil : „Mama decedată. Înmormîntarea mîine. Sincere condoleanțe." Asta nu înseamnă nimic. Poate că a fost ieri.

Azilul de bătrîni e la Marengo, la optzeci de kilometri de Alger. Voi lua autobuzul la ora două și voi sosi în cursul după-amiezii. Astfel voi putea sta de priveghi și mă voi întoarce mîine seară. I-am cerut patronului meu două zile de concediu și nu putea să mă refuze avînd o asemenea scuză. Dar nu părea încîntat. I-am spus : „N-am nici o vină". Nu mi-a răspuns. Atunci m-am gîndit că n-ar fi trebuit să-i spun asta. În fond, n-aveam de ce să mă scuz. Mai degrabă el ar fi trebuit să-mi prezinte condoleanțe. Dar mi le va prezenta, fără îndoială, poimîine, cînd mă va vedea în doliu. Deocamdată e ca și cum mama n-ar fi murit. După înmormîntare, dimpotrivă, va fi un lucru încheiat și totul va fi căpătat o înfățișare oficială.

Am luat autobuzul la ora două. Era foarte cald. Am mîncat la restaurant, la Céleste, ca de obicei. Toți erau foarte triști din cauza mea și Céleste mi-a spus : „Avem numai o mamă". Cînd am plecat, m-au condus pînă la ușă. Eram cam zăpăcit pen-

tru că a trebuit să urc pînă la Emmanuel să împrumut o cravată neagră şi o panglică de pus la mînecă. Lui i-a murit un unchi, acum cîteva luni.

Am fugit ca să nu pierd autobuzul. Fără îndoială graba, goana, toate acestea, la care s-au adăugat zdruncinăturile, mirosul de benzină, reverberaţia drumului şi a cerului, m-au făcut să aţipesc. Am dormit aproape tot drumul. Şi cînd m-am trezit eram înghesuit lîngă un soldat care mi-a zîmbit şi care m-a întrebat dacă vin de departe. Am spus „da", ca să închei discuţia.

Azilul e la doi kilometri de sat. Am făcut drumul pe jos. Am vrut s-o văd pe mama imediat. Dar portarul mi-a spus că trebuie să mă duc la director. Cum era ocupat, am aşteptat puţin. Portarul a vorbit tot timpul cît am aşteptat şi în sfîrşit am ajuns la director : m-a primit în biroul lui. E un bătrînel firav, decorat cu Legiunea de onoare. S-a uitat la mine cu ochii lui de un albastru deschis. Apoi mi-a strîns mîna pe care a ţinut-o atît de mult în mîna lui, încît nu prea ştiam cum să mi-o retrag. A consultat un dosar şi mi-a spus: „Doamna Meursault a intrat aici acum trei ani. Dumneata erai singurul ei sprijin." Am crezut că-mi reproşează ceva şi am început să-i explic. Dar el m-a întrerupt : „N-ai de ce să te justifici, dragul meu. Am citit dosarul mamei dumitale. Nu aveai cu ce s-o întreţii. Ea avea nevoie de o îngrijitoare. Salariile voastre sînt mici. Şi la urma urmelor, era mai fericită aici." Am spus : „Da, domnule director". El a adăugat : „Ştii, avea prieteni, oameni de vîrsta ei. Putea să le împărtăşească preocupări care sînt din alte vremuri. Eşti tînăr şi ei i-ar fi fost urît cu dumneata."

Așa era. Cînd era acasă, mama își petrecea vremea urmărindu-mă în tăcere cu privirea. În primele zile cînd a venit la azil, plîngea des. Dar asta din pricina obișnuinței. După cîteva luni, ar fi plîns dacă ai fi luat-o de la azil. Tot din pricina obișnuinței. Puțin și din această cauză, în ultimul an aproape că nu m-am mai dus s-o văd. Dar și fiindcă asta îmi lua toată duminica — fără să mai pun la socoteală efortul de a merge pînă la autobuz, de a lua bilet și de a face două ceasuri pe drum.

Directorul mi-a vorbit mult. Dar eu aproape că nu-l mai ascultam. Apoi mi-a spus : „Presupun că vrei s-o vezi pe mama dumitale". M-am ridicat fără să spun nimic și el a luat-o înainte spre ușă. Pe scară mi-a explicat : „Am transportat-o la mica noastră morgă. Ca să nu-i tulburăm pe ceilalți. Ori de cîte ori un pensionar de-al nostru moare, ceilalți sînt nervoși timp de două, trei zile. Și asta îngreunează serviciul". Am trecut printr-o curte în care sporovăiau în grupuri o mulțime de bătrîni. Cînd treceam noi, tăceau. Iar în spatele nostru, discuțiile începeau din nou. Ai fi zis o pălăvrăgeală indistinctă, de papagali. La intrarea unei clădiri micuțe, directorul s-a despărțit de mine : „Te las, domnule Meursault. Stau la dispoziția dumitale, în biroul meu. În principiu, înmormîntarea este fixată pentru ora zece dimineața. Ne-am gîndit că astfel o vei putea priveghea pe dispărută. Numai un cuvînt : mama dumitale și-a exprimat, pare-se, deseori față de tovarășii ei, dorința de a i se face înmormîntare religioasă. M-am îngrijit de cele necesare. Dar voiam să te pun la curent." I-am mulțumit. Cît trăise, măicuța, fără să fie necredincioasă, nu se gîndise niciodată la religie.

Am intrat. Era o sală foarte luminoasă, văruită, cu plafon de sticlă. Drept mobile, scaune şi capre în formă de X. Pe două din ele era aşezat, în mijlocul sălii, un sicriu alb cu capacul pus. Se vedeau numai şuruburile încă nestrînse, sclipind pe scîndurile vopsite cu coajă de nucă. Lîngă sicriu stătea o infirmieră arabă în halat alb, legată la cap cu o basma colorată.

În clipa aceea, portarul a apărut în spatele meu. Alergase pe semne. S-a cam bîlbîit : „Am acoperit-o, dar trebuie să deşurubez capacul ca s-o puteţi vedea". Se apropia de sicriu cînd l-am oprit. Mi-a spus : „Nu vreţi ?" Am răspuns : „Nu !" El s-a oprit şi eu mă simţeam prost, pentru că îmi dădeam seama că n-ar fi trebuit să spun asta. După un timp, s-a uitat la mine şi m-a întrebat : „De ce ?", dar fără reproş, ca şi cum ar fi vrut numai să ştie pricina. Am spus : „Nu ştiu". Atunci, muşcîndu-şi mustaţa albă, a declarat fără să mă privească : „Înţeleg". Avea ochi frumoşi, de un albastru deschis, şi o faţă cam roşie. Mi-a dat un scaun şi s-a aşezat şi el ceva mai îndărăt. Femeia care stătea de veghe s-a ridicat în picioare şi s-a îndreptat spre ieşire. Atunci portarul mi-a spus : „Are un şancru". Cum nu înţelegeam, m-am uitat la infirmieră şi am văzut că avea sub ochi o legătură care-i înconjura capul. În dreptul nasului, legătura era plată. Nu se vedea decît albeaţa bandajului, pe obrazul ei.

După ce a ieşit, portarul a spus : „O să vă las singur". Nu ştiu ce gest am făcut eu, dar el a rămas în picioare, îndărătul meu. Această prezenţă în spatele meu mă stingherea. Camera era scăldată într-o frumoasă lumină de asfinţit. Şi simţeam că mi se face somn. I-am spus portarului, fără să mă întorc spre el : „De mult eşti aici ?" A răspuns

imediat : „Cinci ani“ — ca și cum s-ar fi așteptat din totdeauna la întrebarea mea.

Pe urmă a pălăvrăgit mult. Ar fi fost foarte mirat dacă i s-ar fi spus că va sfîrși ca portar la azilul din Marengo. Avea șaizeci și patru de ani și era parizian. În clipa aceea l-am întrerupt : „A, nu ești de-aici ?“ Apoi mi-am amintit că, înainte de a mă duce la director, îmi vorbise de mama. Îmi spusese că trebuie să o înmormîntăm foarte repede, deoarece la șes e cald, mai ales în această regiune. Atunci îmi spusese că trăise la Paris și că îi venea greu să-l uite. La Paris, se stă cu mortul trei, patru zile uneori. Aici nu ai timp, nici n-ai apucat să te obișnuiești bine cu gîndul că a murit că și trebuie să alergi după dric. Nevastă-sa îi spusese atunci : „Taci din gură, astea nu sînt lucruri pe care să le spui domnului“. Bătrînul roșise și-și ceruse scuze. Intervenisem spunînd : „Ba nu. Ba nu“. Găseam adevărat și interesant ceea ce spunea el.

În mica sală mortuară, mi-a povestit că intrase la azil din sărăcie. Cum se simțea în putere, s-a oferit să facă această slujbă de portar. I-am atras atenția că în definitiv era și el un pensionar. Mi-a spus că nu. Mă izbise mai dinainte felul lui de a spune : „ei“, „ceilalți“, și mai rar „bătrînii“, vorbind despre pensionari, dintre care unii nu erau mai în vîrstă ca el. Dar, firește, nu era același lucru. El era portar și, într-o oarecare măsură, avea drepturi asupra lor.

Infirmiera a intrat în acel moment. Se lăsase dintr-o dată seara. Întunericul se întinsese brusc deasupra geamlîcului. Portarul a învîrtit comutatorul și eu am fost orbit de strălucirea neașteptată a luminii. El m-a poftit să merg în sala de mese la cină. Dar nu-mi era foame. Mi-a propus atunci

să-mi aducă o ceașcă de cafea cu lapte. Cum mie îmi place foarte mult cafeaua cu lapte, am primit și el s-a întors puțin după aceea cu o tavă. Am băut. Am simțit atunci nevoia să fumez. Dar am ezitat pentru că nu știam dacă pot s-o fac de față cu mama. M-am gîndit, n-avea nici o importanță. Am oferit portarului o țigară și am fumat amîndoi.

La un moment dat, el mi-a spus: „Știți, prietenii doamnei, mama dumneavoastră, vor veni s-o vegheze și ei. Așa e obiceiul. Trebuie să mă duc s-aduc scaune și cafea neagră." L-am întrebat dacă puteam să sting una din lămpi. Strălucirea luminii pe pereții albi mă obosea. El mi-a spus că nu e cu putință. Instalația era astfel făcută : ori toate, ori nici una. N-am mai luat seama la el. A ieșit, s-a întors, a așezat scaunele. Pe unul din ele a îngrămădit niște cești în jurul unui ibric. Apoi s-a așezat în fața mea, dincolo de măsuță. Infirmiera ședea și ea în fundul sălii, cu spatele. Nu vedeam ce face. Dar după mișcarea brațelor, puteam să cred că tricotează. Era o vreme călduță, cafeaua mă încălzise și prin ușa deschisă pătrundea o mireasmă de noapte și de flori. Cred că am ațipit puțin.

Un foșnet m-a trezit. Din cauză că închisesem ochii, albeața camerei mi s-a părut și mai orbitoare. În fața mea nu se vedea nici o umbră și fiecare obiect, fiecare unghi, toate curbele se desenau cu o puritate de care te dureau ochii. Atunci au intrat în cameră prietenii mamei. Erau în total vreo zece și se strecurau tăcuți prin această lumină orbitoare. S-au așezat fără ca vreun scaun să scîrțîie. Îi vedeam așa cum nu văzusem niciodată pe nimeni și nici un amănunt de pe fețele sau de pe veșmintele lor nu-mi scăpa. Totuși, nu-i auzeam și-mi venea greu să cred în realitatea lor. Aproape toate femeile

purtau șorț și cordonul cu care-și încingeau talia le scotea și mai bine în relief pîntecele bombat. Pînă atunci nu băgasem niciodată de seamă ce pîntecoase pot fi femeile bătrîne. Bărbații erau aproape toți foarte slabi și purtau bastoane. Mă mira că nu vedeam pe obrazul lor ochii, ci numai o luminiță lipsită de strălucire în mijlocul unui cuib de riduri. Cînd s-au așezat, cei mai mulți dintre ei m-au privit și au dat din cap stingheriți; buzele lor fiind în întregime devorate de gura fără dinți, n-am putut să-mi dau seama dacă mă salutau sau dacă era vorba de un tic. Cred mai de grabă că mă salutau. În acel moment am observat că erau cu toții așezați în fața mea, clătinînd din cap, împrejurul portarului. Am avut o clipă impresia ridicolă că veniseră să mă judece.

Puțin după aceea, una din femei a început să plîngă. Ședea în rîndul al doilea, îndărătul unei tovarășe de-ale ei, și n-o vedeam prea bine. Plîngea cu mici sughițuri, la intervale regulate; mi se părea că n-are să se mai oprească niciodată. Ceilalți parcă n-o auzeau. Se pleoștiseră, posomorîți și tăcuți. Se uitau la coșciug, sau la bastonul lor, sau la orice altceva, dar nu se uitau decît la acel lucru. Femeia plîngea mereu. Eram foarte mirat pentru că nu o cunoșteam. Aș fi vrut să n-o mai aud. Totuși, nu îndrăzneam să-i spun să tacă. Portarul s-a aplecat spre ea, i-a vorbit, dar ea a scuturat capul, a îndrugat ceva și a continuat să plîngă cu aceeași regularitate. Portarul a venit atunci spre mine. S-a așezat lîngă mine. După un răstimp destul de lung, m-a informat fără să mă privească: „Era foarte bună prietenă cu doamna, mama dumneavoastră. Zice că era singura ei prietenă aici și că acum nu mai are pe nimeni."

Am stat așa vreme îndelungată. Suspinele și gemetele femeii se auzeau mai rar. Smiorcăia mult. A încetat în cele din urmă. Nu-mi mai era somn, dar eram obosit și mă dureau șalele. Acum tăcerea tuturor acestor oameni îmi făcea rău. Auzeam numai din cînd în cînd un zgomot ciudat și nu puteam înțelege ce anume este. Cu timpul am reușit să pricep că dintre bătrîni cîțiva își sugeau interiorul obrajilor, făcînd astfel să se audă aceste plescăituri bizare. Ei nici nu-și dădeau seama, atît erau de cufundați în gîndurile lor. Aveam chiar impresia că această moartă, întinsă în mijlocul lor, nu însemna nimic pentru ei. Acum însă cred că era o impresie falsă.

Am băut cu toții cafea, serviți de portar. Pe urmă, nu mai știu. Noaptea a trecut. Îmi aduc aminte că la un moment dat am deschis ochii și am văzut că bătrînii dormeau ghemuiți, afară de unul singur care, cu bărbia sprijinită de dosul mîinilor încleștate de baston, mă privea țintă, ca și cum n-ar fi așteptat decît să mă trezesc. Apoi am adormit iarăși. M-am trezit pentru că mă dureau din ce în ce mai tare șalele. Lumina zilei se strecura prin plafonul de sticlă. Puțin după aceea, un bătrîn s-a trezit și a tușit îndelung. Scuipa într-o batistă mare cu pătrățele și de fiecare dată aveai impresia că se rupe ceva din el. I-a trezit pe ceilalți și portarul a spus că trebuie să plece. S-au ridicat în picioare. Acest priveghi incomod le făcuse chipurile pămîntii. La ieșire, și spre marea mea mirare, mi-au strîns cu toții mîna — ca și cum această noapte în care nu schimbaserăm nici un cuvînt sporise intimitatea dintre noi.

Eram obosit. Portarul m-a dus la el și am putut să mă spăl și să mă dichisesc puțin. Am băut iar o cafea cu lapte, care era foarte bună. Cînd am ie-

şit, se făcuse de-a binelea ziuă. Deasupra dealurilor care despart satul Marengo de mare, cerul se înroşise foarte tare. Iar vîntul care trecea pe deasupra colinelor aducea aici un miros de sare. Începea o zi frumoasă. Trecuse vreme îndelungată de cînd nu mai fusesem la ţară şi simţeam ce mult mi-ar fi plăcut să mă plimb dacă n-ar fi fost mama.

Dar am aşteptat în curte, sub un platan. Respiram mirosul pămîntului umed şi nu-mi mai era somn. M-am gîndit la colegii mei de birou. La această oră se sculau ca să meargă la lucru : pentru mine asta era întotdeauna momentul cel mai greu. M-am mai gîndit puţin la aceste lucruri, dar atenţia mi-a fost atrasă de un clopot care suna în interiorul clădirilor. S-a iscat o forfotă îndărătul ferestrelor, apoi totul s-a liniştit. Soarele se înălţase ceva mai sus pe cer : începea să-mi încălzească picioarele. Portarul a traversat curtea şi mi-a spus că mă cheamă directorul. M-am dus în biroul lui. M-a pus să semnez o serie de hîrtii. Am văzut că purta haină neagră cu pantaloni în dungi. A pus mîna pe telefon şi mi-a spus : „Au sosit cioclii adineaori. Am să le spun să închidă coşciugul. Înainte de asta, vrei s-o vezi pentru ultima oară pe mama dumitale ?“ Am spus că nu. El a poruncit în telefon, coborînd vocea : „Figeac, spune oamenilor că pot să-i dea drumul“.

Pe urmă mi-a spus că va asista la înmormîntare şi eu i-am mulţumit. S-a aşezat în spatele biroului, şi-a încrucişat picioarele scurte. M-a prevenit că nu vom fi decît noi doi, împreună cu infirmiera de serviciu. În principiu, pensionarii nu trebuiau să asiste la înmormîntări. El le dădea voie să stea de priveghi numai : „E o chestiune de omenie“, a spus. Dar în cazul de faţă a permis unui vechi prieten al mamei să urmeze convoiul : „Thomas

Pérez". Aici directorul a zîmbit. Mi-a spus : „În-
ţelegi, e un sentiment cam pueril. Dar el şi cu
mama dumitale erau tot timpul împreună. La azil
lumea îi tachina, i se spunea lui Pérez : «E logod-
nica dumitale !» El rîdea. Le făcea plăcere. Şi ade-
vărul e că moartea doamnei Meursault l-a îndure-
rat foarte mult. M-am gîndit că nu e cazul să-l re-
fuz. Dar, după sfatul medicului curant, i-am inter-
zis priveghiul de ieri."

Am rămas tăcuţi destul de multă vreme. Direc-
torul s-a ridicat şi s-a uitat pe fereastra biroului.
La un moment dat a spus : „Uite a şi sosit preotu
din Marengo. A venit mai devreme." M-a preveni
că ne vor trebui cel puţin trei sferturi de ceas ca
să ajungem la biserica ce se găsea chiar în sat
Am coborît. În faţa clădirii se afla preotul cu do
copii care-l ajută în timpul slujbei. Unul dintr
aceştia ţinea o cădelniţă şi preotul se apleca spre e
să potrivească lungimea lanţului de argint. Cîn
am sosit noi, preotul s-a ridicat. Mi-a zis „fiule'
şi mi-a adresat cîteva cuvinte. A intrat înăuntru, e
l-am urmat.

Am observat imediat că şuruburile coşciugulu
erau strînse şi că în încăpere se aflau patru oamen
negri. Am auzit în acelaşi timp pe director spunîn
du-le că dricul aşteaptă în drum şi pe preot înce
pînd rugăciunile. Din acest moment, totul a mer
foarte repede. Oamenii s-au apropiat de sicriu c
un prapur. Preotul, ajutoarele lui, directorul şi c
mine am ieşit cu toţii afară. În faţa uşii am găsi
o doamnă pe care nu o cunoşteam: „Domnul Meur
sault", a spus directorul. N-am auzit numele acele
doamne, am înţeles numai că era infirmiera d
serviciu. A dat din cap fără un zîmbet pe faţa e
osoasă şi prelungă. Apoi ne-am retras cu toţii d
o parte ca să facem loc să treacă mortul. Am luat-

în urma celor ce purtau sicriul și am ieșit din azil. În fața porții aștepta dricul. Lăcuit, lunguieț și lucitor, te făcea să te gîndești la un penar. Alături stătea maestrul de ceremonie, un omuleț îmbrăcat ridicol și un bătrîn care-și luase un aer de circumstanță. Am înțeles că era domnul Pérez. Purta o pălărie de fetru moale cu calota rotundă și boruri largi (a scos-o cînd sicriul a ieșit pe poartă), un costum ai cărui pantaloni îi cădeau în armonică peste pantofi și o cravată de stofă neagră, prea mică pentru cămașa cu guler mare alb. Buzele îi tremurau dedesubtul unui nas împănat cu puncte negre. Prin părul alb destul de moale ieșeau la iveală niște urechi ciudate, blegi, și cu marginile crestate, a căror culoare de un roșu aprins, contrastînd cu obrazul palid, mă izbi. Maestrul de ceremonie ne stabili locurile. Preotul mergea înainte, apoi dricul. Împrejurul dricului cei patru oameni. În urmă, directorul, eu și, încheind convoiul, infirmiera de serviciu și domnul Pérez.

Soarele se urcase sus pe cer. Începea să apese deasupra pămîntului și dogoarea lui creștea cu repeziciune. Nu știu de ce am așteptat destul de mult înainte de a o porni. Îmi era cald în hainele mele de culoare închisă. Bătrînelul care-și pusese pălăria, a scos-o din nou. Mă întorsesem către el și-l priveam cînd directorul mi-a vorbit despre el. Mi-a spus că adesea mama mea și domnul Pérez mergeau să se plimbe seara pînă în sat, întovărășiți de o infirmieră. Eu priveam cîmpia dimprejurul meu. Văzînd șirurile de chiparoși care urcau pe dealuri pînă aproape de cer, pămîntul acesta roșu și verde, casele acestea rare și bine conturate, o înțelegeam pe mama. În acest ținut seara trebuia să semene cu un răgaz melancolic. Astăzi însă, soa-

rele copleşitor, care făcea să tresară peisajul, î dădea un aspect inuman şi deprimant.

Am pornit. În acel moment am băgat de seamă că Pérez şchiopăta puţin. Dricul îşi sporea încet-încet viteza şi bătrînul rămînea în urmă. Unul dintre oamenii care înconjurau dricul rămăsese şi el în urmă şi mergea acum în rînd cu mine. Eram surprins de repeziciunea cu care soarele se înălţa pe cer. Am observat că de mult cîmpia zumzăia de cîntecul insectelor şi trosnetul ierburilor. Sudoarea îmi curgea pe obraji. Cum n-aveam pălărie, îmi făceam vînt cu batista. Cioclul mi-a spus atunc ceva ce n-am auzit. În acelaşi timp, îşi ştergea şi e craniul cu o batistă pe care o ţinea în mînă stîngă cu dreapta ridicînd puţin marginea şepcii. I-am spus : „Poftim ?" El a repetat, arătîndu-mi cerul „Frige". I-am spus iar : „Da". „Era bătrînă ?" Am răspuns : „Aşa şi aşa", pentru că nu ştiam cifra exactă. Pe urmă a tăcut. Am întors capul şi l-am văzut pe bătrînul Pérez la vreo cincizeci de metr în urma noastră. Se grăbea legănîndu-şi pălăria în mîna care atîrna fără vlagă. M-am uitat şi la director. Mergea plin de demnitate, fără un gest de prisos. Cîteva picături de sudoare îi îmbrobonear fruntea, dar nu le ştergea.

Mi se părea că acum convoiul merge ceva ma repede. Împrejurul meu se întindea mereu aceeaş cîmpie luminoasă, suprasaturată de soare. Strălucirea cerului era de nesuportat. La un moment dat am trecut peste o porţiune a drumului care fusese recent refăcută. Soarele topise smoala. Picioarele se afundau în ea şi lăsau deschisă pulpa ei lucioasă. Deasupra dricului, pălăria vizitiului, de piele fiartă părea plămădită din acest noroi negru. Mă simţeam oarecum pierdut între cerul albastru şi alb şi monotonia acestor culori, negrul cleios al smoa-

lei desfundate, negrul posomorît al hainelor, negrul lăcuit al dricului. Toate acestea, soarele, mirosul de piele şi de balegă al dricului, acela de lac şi de tămîie, oboseala unei nopţi de nesomn, îmi tulburau privirea şi ideile. Am mai întors o dată capul : Pérez mi s-a părut foarte departe, pierdut într-un val de căldură, apoi nu l-am mai zărit. L-am căutat cu privirea şi am văzut că lăsase drumul şi o luase peste cîmp. Am mai constatat că în faţa mea drumul făcea o cotitură. Am înţeles că Pérez, care cunoştea locurile, tăia în linie dreaptă ca să ne ajungă din urmă. La cotitură ne ajunsese. Apoi l-am pierdut. A luat-o iar peste cîmp şi asta de cîteva ori la rînd. Cît despre mine eu simţeam cum îmi zvîcnesc tîmplele.

Totul s-a petrecut pe urmă cu atîta grabă, siguranţă şi firesc, încît nu-mi amintesc nimic. Un lucru numai : în capul satului, infirmiera de serviciu mi-a vorbit. Avea o voce ciudată, care nu se potrivea cu faţa ei, o voce melodioasă şi tremurătoare. Mi-a spus : „Dacă mergem încet riscăm să facem insolaţie. Dacă mergem prea repede, transpirăm şi în biserică răcim“. Avea dreptate. Nu era nici o ieşire. Am mai păstrat cîteva amintiri din această zi : de exemplu, figura lui Pérez cînd, pentru ultima oară, ne-a ajuns din urmă aproape de sat. Lacrimi grele de enervare şi durere îi curgeau pe obraji. Dar din pricina ridurilor nu se scurgeau. Se răspîndeau, se întîlneau şi stîrneau un luciu apos pe această faţă descompusă. Au mai fost biserica şi ţăranii pe marginea drumului, muşcatele roşii pe mormintele din cimitir, leşinul lui Pérez (ai fi zis, o paiaţă dezmembrată), pămîntul de culoarea sîngelui care se aşezase pe sicriul mamei, pulpa albă a rădăcinilor care se prinsese de

el, din nou lume, glasuri, satul, așteptarea în fața unei cafenele, necontenitul zumzet al motorului, și bucuria mea cînd autobuzul a pătruns în cuibul de lumini al Algerului și cînd m-am gîndit că aveam să mă culc și să dorm douăsprezece ore în șir.

II

Trezindu-mă, am înțeles de ce patronul meu n-a fost încîntat cînd i-am cerut cele două zile libere: astăzi e sîmbătă. Ca să zic așa, uitasem, dar, trezindu-mă, mi-a venit această idee. Patronul meu, firește, s-a gîndit că eu voi avea astfel cu duminica patru zile de vacanță și asta nu putea să-i facă plăcere. Dar, pe de o parte, nu e vina mea dacă mama a fost înmormîntată ieri în loc de azi și, pe de altă parte, oricum aș fi avut sîmbăta și duminica libere. Bineînțeles, asta nu mă împiedica totuși să-l înțeleg pe patronul meu.

Mi-a venit greu să mă scol pentru că eram obosit după ziua de ieri. În timp ce mă bărbieream, m-am întrebat ce aveam să fac și m-am hotărît să mă duc să mă scald. Am luat tramvaiul ca să merg la stabilimentul de băi din port. Acolo m-am aruncat în apa golfulețului. Era o mulțime de tineret. M-am întîlnit în apă cu Maria Cardona, o fostă dactilografă de la mine de la birou, care îmi plăcuse cîndva. Și eu, ei, cred. Dar ea a plecat îndată după aceea și n-am avut timp destul. Am ajutat-o să se urce pe o baliză și, în această mișcare, i-am atins sînii. Eu mai eram în apă cînd ea se-și instalase cu burta pe baliză. A întors capul spre mine. Părul îi căzuse în ochi și rîdea. M-am cătă-

rat lîngă ea pe baliză. Era plăcut și, ca în glumă, mi-am lăsat capul pe spate și l-am sprijinit de pîntecele ei. Ea n-a protestat și eu am rămas așa. Aveam în ochi tot cerul și era albastru și auriu. Sub ceafă simțeam pîntecele Mariei respirînd ușurel. Am stat mult pe baliză, aproape adormiți. Cînd soarele a devenit prea tare, ea s-a aruncat în apă iar eu după ea. Am prins-o, i-am încolăcit mijlocul cu brațul și am înotat împreună. Rîdea tot timpul. Pe mal, în timp ce ne uscam, mi-a spus : „Sînt mai bronzată ca dumneata". Am întrebat-o dacă voia să vină în seara aceea la cinematograf. A rîs iar și mi-a spus că avea chef să vadă un film cu Fernandel. Cînd ne-am îmbrăcat a fost foarte mirată văzîndu-mă cu cravată neagră și m-a întrebat dacă sînt în doliu. I-am spus că murise mama. Cum ea voia să știe cînd, am răspuns : „Ieri". A tresărit, dar n-a zis nimic. Mi-a venit să-i spun că nu e vina mea, dar m-am oprit pentru că m-am gîndit că la fel îi spusesem și patronului meu. Asta nu însemna nimic. Oricum, întotdeauna ești puțin vinovat.

Seara, Maria uitase totul. Filmul avea haz pe alocuri dar, în rest, era cu adevărat stupid. Ea își lipise piciorul de al meu. Îi mîngîiam sînii. Spre sfîrșitul spectacolului am sărutat-o, dar incomod. După cinematograf, a venit la mine.

Cînd m-am trezit, Maria plecase. Îmi explicase că trebuie să se ducă la mătușa ei. M-am gîndit că e duminică și asta m-a plictisit : nu-mi place duminica. Atunci m-am întors pe partea cealaltă în pat, am căutat în pernă mirosul sărat pe care părul Mariei îl lăsase și am dormit pînă la zece. Am fumat apoi, stînd tot culcat, pînă la prînz. Nu voiam să mănînc la Céleste ca de obicei deoarece,

cu siguranță, mi s-ar fi pus tot felul de întrebări și nu pot suferi așa ceva. Mi-am pregătit niște ouă și le-am mîncat direct din tigaie, fără pîine, pentru că nu aveam și pentru că nu voiam să cobor ca să-mi cumpăr.

După-masă, m-am cam plictisit și m-am învîrtit de colo pînă colo prin apartament. Era comod apartamentul cînd era aici mama. Acum e prea mare pentru mine și a trebuit să aduc masa din sufragerie în camera mea. Nu mai stau decît în această cameră, între scaunele de pai puțin cam desfundate, dulapul a cărui oglindă s-a îngălbenit, măsuța de toaletă și patul de alamă. Restul e în părăsire. Puțin mai tîrziu, ca să fac ceva, am luat un ziar vechi și l-am citit. Am tăiat din el o reclamă a sărurilor Kruschen pe care am lipit-o într-un vechi caiet în care strîng eu ceea ce mă amuză de prin ziare. M-am spălat pe mîini și, drept încheiere, am ieșit pe balcon.

Camera mea dă pe strada principală a cartierului. După-amiaza era frumoasă. Totuși, pavajul era slinos, trecătorii rari și încă grăbiți. Erau în primul rînd familii care mergeau la plimbare, doi băiețași în costume de marinari, cu pantaloni scurți, cam stingheriți în hainele lor țepene și o fetiță cu o fundă mare roz și pantofi negri de lac. În urma lor, o mamă enormă, în rochie de mătase cafenie, și tatăl, un omuleț destul de plăpînd, pe care-l cunoșteam din vedere. Purta pălărie de pai, papion și baston în mînă. Văzîndu-l cu nevastă-sa, am înțeles de ce se spunea despre el în cartier că e distins. Ceva mai tîrziu au trecut tinerii din mahala — păr pomădat și cravată roșie, haină foarte ajustată cu batistă brodată și pantofi cu boturi pătrate. M-am gîndit că se duceau la cine-

matografele din centru. De aceea plecau atît de devreme și se grăbeau spre tramvai, rîzînd zgomotos.

În urma lor, strada a devenit pe încetul pustie. Spectacolele începuseră peste tot, cred. Nu mai erau pe stradă decît negustorii și pisicile. Cerul era senin, dar fără strălucire, deasupra șirurilor de ficuși plantați de-a lungul străzii. Pe trotuarul din față, tutungiul a scos un scaun, l-a instalat dinaintea ușii și s-a așezat călare pe el sprijinindu-și brațele pe spătare. Tramvaiele, puțin mai înainte înțesate, erau acum aproape goale. În cafeneaua „La Pierrot", alături de tutungiu, chelnerul mătura rumegușul din sala pustie. Era într-adevăr duminică.

Am întors scaunul și l-am așezat ca tutungiul, pentru că am găsit că e mai comod. Am fumat două țigări, am intrat în casă ca să iau o bucățică de șocolată și m-am întors s-o mănînc la fereastră. Puțin după aceea cerul s-a întunecat și am crezut că o să avem o furtună de vară. S-a limpezit totuși încetul cu încetul. Dar trecerea norilor lăsase deasupra străzii un soi de făgăduială de ploaie, care a făcut-o mai întunecată. Am stat mult timp privind cerul.

La ora cinci, cîteva tramvaie au sosit cu zgomot. Aduceau de la stadionul suburbiei ciorchine de spectatori cocoțați pe trepte și pe platforme. Tramvaiele următoare au adus jucătorii pe care i-am recunoscut după geamantănașele lor. Urlau și cîntau în gura mare că clubul lor nu va pieri. Mulți dintre ei mi-au făcut cu mîna. Unul chiar mi-a strigat : „I-am bătut". Și eu am făcut „Da", din cap. Din acest moment automobilele au început să vină grămadă.

Ziua a mai scăzut puţin. Deasupra acoperişurilor, cerul s-a înroşit şi, o dată cu seara, străzile s-au însufleţit. Cei care fuseseră la plimbare se întorceau agale. L-am recunoscut printre alţii pe domnul distins. Copiii plîngeau sau se lăsau tîrîţi spre casă. Aproape imediat, cinematografele din cartier au revărsat în stradă un val de spectatori. Printre aceştia, tinerii aveau gesturi mai hotărîte ca de obicei şi m-am gîndit că văzuseră un film de aventuri. Cei care se întorceau de la cinematografele din oraş sosiră ceva mai tîrziu. Păreau mai gravi. Rîdeau încă, dar din cînd în cînd, păreau obosiţi şi gînditori. Au rămas în stradă, plimbîndu-se pe trotuarul din faţă. Fetele din cartier, cu capul descoperit, se ţineau de braţ. Băieţii potriviseră aşa ca să se întîlnească faţă în faţă cu ele şi le aruncau glume de care fetele rîdeau întorcînd capul. Cîteva dintre ele, pe care le cunoşteam, mi-au făcut cu mîna.

Luminile de pe stradă s-au aprins atunci brusc şi au făcut să pălească primele stele care se înălţau în noapte. Am simţit că mă dor ochii tot privind aşa trotuarele cu încărcătura lor de oameni şi lumini. Lămpile făceau să strălucească pavajul ud, şi tramvaiele, la intervale regulate, îşi aruncau reflexele pe un păr lucios, pe un zîmbet sau pe o brăţară de argint. Puţin după aceea, o dată cu tramvaiele mai rare şi noaptea de-acum neagră deasupra pomilor şi a lămpilor, cartierul s-a golit pe nesimţite, pînă ce prima pisică a traversat încet strada din nou pustie. M-am gîndit atunci că ar trebui să cinez. Mă durea puţin gîtul pentru că-l ţinusem mult timp rezemat de speteaza scaunului. Am coborît să cumpăr pîine şi macaroane, le-am preparat şi am mîncat în picioare. Am vrut să

fumez o țigară la fereastră, dar aerul se răcise și mi s-a făcut nițel frig. Am închis ferestrele și, întorcîndu-mă în cameră, am văzut în oglindă un capăt al mesei pe care lampa mea cu alcool se învecina cu niște resturi de pîine. M-am gîndit că mai trecuse o duminică, de bine de rău, că mama era acum înmormîntată, că aveam să-mi reiau lucrul, și că, pe scurt, nimic nu se schimbase.

III

Astăzi am lucrat mult la birou. Patronul a fost binevoitor. M-a întrebat dacă nu eram prea obosit, și în afară de asta a vrut să știe cîți ani avea mama. Am spus „vreo șaizeci", ca să nu greșesc și nu știu de ce a părut să respire ușurat și să considere asta o afacere încheiată.

O mulțime de conosamente se adunau necontenit pe masa mea și a trebuit să le rezolv pe toate. Înainte de a pleca de la birou ca să iau masa, m-am spălat pe mîini. La prînz, îmi place foarte mult această clipă. Seara îmi face mai puțină plăcere, pentru că prosopul rulant pe care-l folosim e umed de tot : a fost întrebuințat toată ziua. I-am spus într-o zi acest lucru patronului. El mi-a răspuns că este regretabil, dar că nu-i totuși decît un amănunt lipsit de importanță. Am plecat cam tîrziu, la douăsprezece și jumătate, cu Emmanuel, care lucrează la expediție. Biroul dă spre mare și am stat un timp să privim cargourile din port sub soarele arzător. În acest moment, un camion a sosit cu mare zgomot de lanțuri și explozii. Emmanuel m-a întrebat „ce-ar fi dacă ne-am urca", și eu am început să alerg. Camionul ne-a depășit și

noi ne-am avîntat pe urmele lui. Eram înecat în zgomot și praf. Nu mai vedeam nimic și nu simțeam decît elanul dezordonat al goanei, printre troliuri și mașini, catarge care dansau pe cer și corăbii de-a lungul cărora fugeam. M-am prins cel dintîi și am sărit din mers. Apoi i-am ajutat lui Emmanuel să se așeze. Ni se tăiase răsuflarea, camionul sălta pe pavajul desfundat al cheiului, prin praf și soare. Emmanuel rîdea de se strîmba.

Am sosit lac de sudoare la Céleste. Era ca de obicei la poartă, cu pîntecele lui mare, cu șorțul și mustățile albe. M-a întrebat dacă „mă simțeam bine totuși". I-am spus că da, și că mi-era foame. Am mîncat foarte repede și am băut o cafea. Apoi m-am dus acasă, am dormit puțin pentru că băusem prea mult vin și, trezindu-mă, mi s-a făcut poftă să fumez. Era tîrziu și am fugit ca să prind un tramvai. Am lucrat toată după-amiaza. Era foarte cald în birou, și seara, plecînd, am fost bucuros să mă întorc acasă mergînd încet de-a lungul cheiurilor. Cerul era verzui, mă simțeam bine. Totuși, m-am dus direct acasă, pentru că voiam să-mi fierb cartofi.

Urcînd scara întunecată, m-am ciocnit de bătrînul Salamano, vecinul meu de palier. Era cu cîinele lui. De opt ani sînt mereu văzuți împreună. Cîinele de vînătoare are o eczemă, jigăraie cred, care face să-i cadă aproape tot părul și care-l umple de plăgi și de coji negricioase. Tot trăind împreună cu el, numai ei doi într-o cămăruță, bătrînul Salamano a început să-i semene. Are cruste roșietice pe obraz și părul gălbui și rar. Cît privește cîinele, el a luat de la stăpîn un fel de a merge cocîrjat, cu botul întins înainte și gîtul țeapăn. Par de aceeași rasă

și totuși se detestă unul pe altul. De două ori pe zi, la ora unsprezece și la șase, bătrînul scoate cîinele la plimbare. De opt ani, nu și-au schimbat itinerarul. Poți să-i vezi de-a lungul străzii Lyon, cîinele trăgînd omul pînă ce bătrînul Salamano se împiedică. Atunci bate cîinele și-l ocărăște. Cîinele de teamă se face mic și se lasă dus de zgardă. Acum e rîndul bătrînului să-l tragă. După ce a uitat, cîinele îl tîrăște din nou pe stăpînul său și e din nou bătut și ocărît. Atunci stau amîndoi pe trotuar și se privesc, cîinele cu spaimă, omul cu ură. Și așa în fiecare zi. Cînd vrea cîinele să urineze, bătrînul nu-l așteaptă și-l trage, ogarul semănînd în urma lui o dîră de picături. Dacă din întîmplare cîinele își face nevoile în cameră atunci e din nou bătut. De opt ani durează asta. Céleste spune întotdeauna „urîtă treabă", dar în fond nimeni nu poate să știe. Cînd l-am întîlnit pe scară, Salamano tocmai își ocăra cîinele. Îi spunea : „Ticălosule ! Stîrvul dracului !" și cîinele scîncea. Am spus : „Bună seara", dar bătrînul continua să înjure. Atunci l-am întrebat ce făcuse cîinele. Nu mi-a răspuns. Spunea numai : „Ticălosule ! Stîrvul dracului !" Ghiceam prin întuneric că sta aplecat spre cîine, potrivindu-i ceva la zgardă. Am vorbit mai tare. Atunci, fără să se întoarcă spre mine, mi-a răspuns cu un soi de furie reținută : „Tot aici e". Apoi a plecat trăgînd animalul care se lăsa tîrît pe cele patru labe ale lui și gemea.

Chiar în acest moment a intrat în casă al doilea vecin al meu de palier. În cartier se spune că e întreținut de femei. Cînd îl întrebi ce meserie are, e totuși „magazioner". În general nu e prea simpatizat. Dar cu mine stă de vorbă adesea și uneori îmi face vizite scurte, pentru că eu îl ascult. Gă-

sesc că ceea ce spune e interesant. De altfel eu n-am nici un motiv să nu vorbesc cu el. Se numește Raymond Sintès. E mic, cu umerii largi și nas de boxer. E îmbrăcat întotdeauna foarte corect. Și el mi-a spus, vorbind despre Salamano: „Urîtă treabă !" M-a întrebat dacă asta mă scîrbește și i-am spus că nu.

Am urcat amîndoi scara și eram pe punctul de a mă despărți de el cînd mi-a spus: „Am acasă cîrnați și vin. Nu vrei să mănînci cu mine ?..." M-am gîndit că asta mă scutea să mai gătesc și am primit. Are și el numai o cameră și o bucătărie fără fereastră. Deasupra patului se află un înger de ghips alb și roz, fotografii de campioni și două sau trei poze de femei goale. Camera era murdară și patul desfăcut. A aprins mai întîi lampa de gaz, apoi a scos un pansament nu prea curat din buzunar și s-a legat la mîna dreaptă. L-am întrebat ce are. Mi-a spus că se bătuse cu un tip care-i caută pricină.

„Mă înțelegi, domnu Meursault, mi-a spus el, nu că sînt om rău, dar mă aprind iute. Ăla mi-a zis: «Coboară din tramvai, dacă ești bărbat». I-am zis: «Ia vezi-ți de treabă». Mi-a zis că nu sînt bărbat. Atunci am coborît și i-am spus: «Destul, sau te liniștești, sau te ating». Mi-a răspuns: «Nu zău !» Atunci i-am ars una. A căzut. Eu tocmai dădeam să-l ridic. Dar el m-a lovit cu picioarele, așa lungit cum era. Atunci l-am lovit cu genunchiul și i-am dat doi pumni. S-a umplut sîngele. L-am întrebat dacă-i ajunge. Mi-a zis: «Da»."

În tot acest timp, Sintès își potrivea pansamentul. Eu ședeam pe pat. Mi-a spus: „Vezi că nu eu am căutat ceartă. El m-a insultat." Era adevărat și am recunoscut. Atunci mi-a declarat că tocmai voia

să-mi ceară un sfat cu privire la această afacere, că eu eram un adevărat bărbat, cunoşteam viaţa, că puteam să-l ajut şi că după aceea el va fi prietenul meu. N-am spus nimic şi el m-a mai întrebat dacă vreau să fiu prietenul lui. I-am spus că-mi era totuna : a părut mulţumit. A scos nişte cîrnaţi, i-a prăjit în tigaie, a pus pahare, farfurii, tacîmuri şi două sticle de vin. Totul în tăcere. Apoi ne-am aşezat la masă. Mîncînd, el a început să-mi spună povestea lui. Ezita puţin la început. „Am cunoscut o doamnă... era, ce mai încolo-încoace, amanta mea." Bărbatul cu care se bătuse era fratele acestei femei. Mi-a spus că o întreţinuse. Eu n-am răspuns nimic şi totuşi el a adăugat imediat că ştia ce se spune în cartier, dar că el are conştiinţa curată şi că e magazioner.

„Ca să ajung la povestea mea, mi-a spus, am băgat de seamă că era o înşelătorie la mijloc." Îi dădea atît cît să aibă din ce trăi. Plătea el însuşi chiria camerei şi-i dădea douăzeci de franci pe zi pentru mîncare. „Trei sute de franci pentru cameră, şase sute de franci pentru mîncare, o pereche de ciorapi din cînd în cînd, asta făcea o mie de franci. Şi doamna nu lucra. Dar îmi spunea că era puţin, că nu putea s-o scoată la capăt cu ce-i dădeam eu. Totuşi, eu îi spuneam : «De ce nu lucrezi tu măcar o jumătate de zi ? M-ai uşura puţin de toate aceste fleacuri. Ţi-am cumpărat un costum nou luna asta, ţi-am dat douăzeci de franci pe zi, îţi plătesc chiria şi tu, tu stai şi bei cafea după-amiaza cu prietenele tale. Le dai pe degeaba cafeaua şi zahărul. Din banii mei. M-am purtat bine cu tine şi tu te porţi urît cu mine.» Dar ea nu lucra, spunea totdeauna că nu reuşea şi am băgat eu de seamă că e o înşelăciune la mijloc."

Mi-a povestit atunci că găsise în geanta ei un bilet de loterie şi că ea nu putuse să-i explice cum îl cumpărase. Ceva mai tîrziu găsise „o chitanţă" de la muntele de pietate, care arăta că amanetase două brăţări. Pînă atunci nu ştiuse de existenţa acestor brăţări. „Am văzut eu bine că era o înşelăciune la mijloc. Atunci, am părăsit-o. Dar mai întîi am bătut-o. Şi pe urmă i-am spus totul verde în faţă. I-am spus că ea nu voia decît să-şi facă de cap. Cum i-am spus, înţelegi, domnu Meursault: «Nu vezi că lumea te invidiază pentru felul cum te ţin. Abia mai tîrziu ai să-ţi dai seama ce-ai pierdut»."

O bătuse pînă la sînge. Înainte n-o bătea. „O plesneam, dar cu milă, ca să zic aşa. Ea ţipa un pic. Eu trăgeam obloanele şi totul se sfîrşea ca de obicei. Dar acuma, nu e glumă. Şi după mine, încă n-am pedepsit-o deajuns."

Mi-a explicat atunci că de aceea avea nevoie de un sfat. S-a oprit ca să potrivească fitilul lămpii care fila. Cît despre mine, eu îl ascultam mereu. Băusem aproape un litru de vin şi-mi ardeau tîmplele. Fumam ţigările lui Raymond pentru că eu nu mai aveam. Treceau ultimele tramvaie şi duceau cu ele zgomotele acum îndepărtate ale mahalalei. Raymond a continuat. Ceea ce-l supăra „era că mai avea chef să se culce cu ea". Dar voia s-o pedepsească. Se gîndise întîi s-o ducă într-un hotel şi să cheme „poliţia de moravuri" ca să provoace scandal şi s-o pună să-şi scoată condicuţă. Pe urmă se adresase unor prieteni pe care-i avea printre borfaşi. Aceştia nu găsiseră nimic. Şi, după cum îmi atrăgea Raymond atenţia, nu era aşadar nici o pricopseală să fii de-al lor. Le-a spus asta şi ei au propus atunci s-o „însemneze". Dar nu asta voia el. Avea să se gîndească. Mai întîi voia

să-mi ceară un serviciu. De altfel, înainte de a mi-l cere, voia să știe ce credeam despre această poveste. I-am răspuns că nu credeam nimic, dar că era interesant. M-a întrebat dacă eu credeam că e vreo înșelătorie la mijloc, și mie mi se părea clar că e, dacă eu găseam că trebuia pedepsită și ce aș face în locul lui ; i-am spus că nu puteai ști niciodată, dar că e firesc să o pedepsească. Am mai băut puțin vin. El a aprins o țigară și mi-a dezvăluit planul lui. Voia să-i scrie o scrisoare „plină de înjurături și în același timp de lucruri care s-o facă să regrete". După aceea, cînd ea se va întoarce la el, are să se culce cu ea și „chiar în momentul culminant", are să o scuipe în obraz și o s-o dea afară. Eu am găsit că într-adevăr, în felul acesta, ea avea să fie pedepsită. Dar Raymond mi-a spus că nu se simte în stare să scrie scrisoarea de care avea nevoie și că se gîndise la mine să i-o redactez. Cum eu nu spuneam nimic, m-a întrebat dacă m-ar deranja s-o facem pe loc și am răspuns că nu.

Atunci, după ce a mai băut un pahar de vin, s-a ridicat în picioare. A dat deoparte farfuriile și restul de cîrnat rece pe care nu-l mîncasem. A șters cu grijă mușamaua de pe masă. A luat dintr-un sertar al noptierei o foaie de hîrtie cu pătrățele, un plic galben, un toc de lemn roșu și o călimară pătrată cu cerneală violetă. Cînd mi-a spus numele femeii, am văzut că era o maură. Am făcut scrisoarea. Am scris-o cam la întîmplare, dar m-am străduit să-l mulțumesc pe Raymond, pentru că nu aveam nici un motiv să-l nemulțumesc. Apoi am citit scrisoarea cu voce tare. M-a ascultat fumînd clătinînd din cap, apoi mi-a cerut s-o citesc încă o dată. A fost foarte mulțumit. Mi-a spus: „Știam eu că tu cunoști viața". Întîi nu mi-am

dat seama că mă tutuieşte. Numai cînd mi-a declarat : „Acum eşti un adevărat prieten“, asta m-a frapat. A repetat fraza şi eu i-am spus : „Da“. Mi-era tot una să fiu sau nu prietenul lui şi el părea să dorească într-adevăr acest lucru. A lipit scrisoarea şi am terminat de băut vinul. Apoi am mai stat puţin fumînd, fără să spunem nimic. Afară, totul era liniştit, am auzit mersul lin al unui automobil care trecea. Am spus : „E tîrziu“. Raymond socotea şi el la fel. A făcut observaţia că timpul trece repede şi, într-un sens, era adevărat. Mi-era somn, dar îmi venea greu să mă ridic în picioare. Trebuie să fi avut o înfăţişare tare obosită, pentru că Raymond mi-a spus că nu trebuie să mă las cuprins de deznădejde. Întîi, n-am înţeles. Mi-a explicat atunci că aflase de moartea mamei, dar că era un lucru care trebuia să se întîmple într-o zi. Asta era şi părerea mea.

M-am ridicat, Raymond mi-a strîns mîna cu putere şi mi-a spus că bărbaţii se înţeleg întotdeauna între ei. Ieşind de la el, am închis uşa şi am rămas puţin în întuneric, pe palier. Casa era liniştită şi din adîncurile scării în spirală urca o adiere nedesluşită şi umedă. N-auzeam decît cum îmi zvîcneşte sîngele care-mi vîjîia în urechi. Am stat nemişcat. Dar în camera bătrînului Salamano, cîinele a gemut surd.

IV

Am lucrat bine toată săptămîna, Raymond a venit şi mi-a spus că a trimis scrisoarea. M-am dus de două ori la cinema cu Emmanuel, care uneori

nu înţelegea ce se petrece pe ecran. Trebuia atunci să-i dau explicaţii. Ieri a fost sîmbătă şi Maria a venit aşa cum ne înţelesesem. Am simţit o mare dorinţă văzînd-o, pentru că purta o rochie frumoasă cu dungi roşii şi albe şi sandale de piele. I se ghiceau sub rochie sînii tari, iar pielea arsă de soare îi dădea o înfăţişare de floare. Am luat un autobuz şi ne-am dus la cîţiva kilometri de Alger, pe o plajă înconjurată de stînci şi mărginită de trestii înspre ţărm. Soarele de ora patru nu era prea fierbinte, dar apa era călduţă, cu vălurele lungi şi leneşe. Maria m-a învăţat un joc. Înotînd, trebuia să bei creasta valurilor, să iei în gură toată spuma şi să te întorci apoi pe spate, ca s-o arunci în sus. Ţîşnea atunci o dantelă spumoasă, care dispărea în aer sau îmi cădea ca o ploaie caldă pe obraz. Dar, după cîtva timp, aveam gura arsă de amărăciunea sării. Maria s-a apropiat atunci şi s-a lipit de mine în apă. Şi-a lipit gura de gura mea. Limba ei îmi răcorea buzele şi ne-am răstogolit un timp în valuri.

În timp ce ne îmbrăcam pe plajă, Maria mă privea cu ochi strălucitori. Am sărutat-o. Din clipa aceea nu am mai vorbit. Am strîns-o lîngă mine şi ne-am grăbit să găsim un autobuz, să ne întoarcem, să mergem la mine şi să ne aruncăm pe pat. Lăsasem fereastra deschisă şi era plăcut să simţi noaptea de vară curgînd pe trupurile noastre arse de soare.

Azi dimineaţă Maria a rămas la mine şi eu i-am spus că vom lua masa împreună. Am coborît ca să cumpăr carne. Pe cînd urcam înapoi, am auzit o voce de femeie în camera lui Raymond. Puţin după aceea, bătrînul Salamano şi-a certat cîinele, am auzit zgomot de paşi şi de gheare pe treptele

de lemn ale scării și apoi: „Ticălosule, stîrvul dracului!", au ieșit în stradă. I-am povestit Mariei istoria bătrînului și a rîs. Era îmbrăcată într-o pijama de-a mea ale cărei mîneci le suflecase. Cînd a rîs, am simțit că o doresc din nou. O clipă după aceea, m-a întrebat dacă o iubesc. Eu i-am răspuns că asta nu voia să însemne nimic, dar mi se părea că nu. Ea s-a întristat. Dar în timp ce pregătea masa, și fără legătură, a rîs iar în așa fel încît am sărutat-o. În clipa aceea zgomotul unui scandal a izbucnit la Raymond.

S-a auzit mai întîi o voce ascuțită de femeie și apoi Raymond care spunea: „Nu mă respecți, nu mă respecți. Am să te învăț eu să mă respecți!" Cîteva zgomote surde și femeia a urlat, dar atît de îngrozitor că imediat palierul s-a umplut de lume. Maria și cu mine am ieșit și noi pe palier. Femeia continua să țipe și Raymond să lovească. Maria mi-a spus că e îngrozitor și eu n-am răspuns. Ea mi-a cerut să mă duc după un polițai, dar eu i-am spus că nu-mi plac polițaii. Totuși, a venit unul cu locatarul de la etajul al doilea, care e instalator. A bătut la ușă și s-a făcut tăcere. A bătut mai tare și, după puțin timp, femeia a plîns și Raymond a deschis. Avea o țigară în gură și o expresie dulceagă. Femeia s-a repezit la ușă și i-a spus polițaiului că Raymond o bătuse. „Numele", a spus polițaiul. Raymond a răspuns. „Lasă țigara din gură cînd vorbești cu mine", a spus polițaiul. Raymond a șovăit, s-a uitat la mine și a tras un fum. În acest moment, polițaiul i-a tras o palmă zdravănă cu o mînă mare și grea, drept în obraz. Țigara a sărit la cîțiva metri. Raymond s-a schimbat la față, dar n-a spus nimic pentru moment și apoi a întrebat cu o voce umilă dacă poate să-și

ia chiştocul. Poliţaiul a declarat că poate şi a adăugat: „Pe viitor ai să ştii că un poliţai nu e un caraghios". În acest timp femeia plîngea şi a repetat: „M-a bătut. E un peşte." — „Domnule poliţai, a întrebat atunci Raymond, legea dă voie să-l faci pe un om, peşte?" Dar poliţaiul i-a poruncit „să-şi ţină fleanca". Raymond s-a întors atunci spre femeie şi i-a spus: „Aşteaptă tu, fetiţo, ne mai vedeam noi". Poliţaiul i-a spus să-şi ţină gura, că femeia trebuia să plece şi el să rămînă în camera lui să aştepte să fie convocat la comisariat. A adăugat că lui Raymond ar trebui să-i fie ruşine să se îmbete în asemenea hal, încît să tremure aşa cum tremura. Atunci Raymond i-a explicat: „Nu sînt beat, domnule poliţai. Numai că sînt aici, în faţa dumneavoastră, şi tremur, e ceva nervos." A închis uşa şi toată lumea a plecat. Maria şi cu mine am terminat de preparat masa. Dar ei nu-i era foame, eu am mîncat aproape totul. Ea a plecat la ora unu şi eu am dormit puţin.

Pe la ora trei cineva a bătut la uşă şi a intrat Raymond. Eu am rămas întins. El s-a aşezat pe marginea patului. A stat un timp fără să vorbească şi eu l-am întrebat cum s-au petrecut lucrurile. Mi-a povestit că făcuse aşa cum plănuise, dar că ea îi dăduse o palmă şi că atunci o bătuse. Restul, îl ştiam. I-am spus că mi se pare că acum ea fusese destul de pedepsită şi că poate să fie mulţumit. Asta era şi părerea lui, şi a făcut observaţia că degeaba intervenise poliţaiul, tot n-are să-i ia înapoi bătaia pe care o mîncase. A adăugat că el îl cunoştea bine pe poliţai şi că ştia cum trebuie să te porţi cu ei. M-a întrebat atunci dacă mă aşteptasem ca el să răspundă la palma poliţaiu-

lui. Am răspuns că eu nu mă așteptasem de loc și că de altfel nu puteam suferi polițaii. Raymond a părut foarte mulțumit. M-a întrebat dacă voiam să mergeam undeva împreună. M-am sculat și am început să mă pieptăn. Mi-a spus că eu trebuia să-i slujesc drept martor. Mie asta îmi era totuna, dar nu știam ce trebuie să spun. După Raymond, era de ajuns să declar că femeia l-a insultat. Am acceptat să-i fiu martor.

Am ieșit și Raymond mi-a făcut cinste cu un coniac. Apoi a vrut să joace o partidă de biliard și m-a bătut la limită. Voia să meargă după aceea la bordel, dar eu am spus nu, pentru că nu-mi place așa ceva. Atunci ne-am întors acasă agale și el îmi spunea ce mulțumit e că reușise s-o pedepsească pe amanta lui. Găseam că se poartă foarte frumos cu mine și m-am gîndit că e un moment foarte plăcut.

De departe l-am zărit în pragul ușii pe bătrînul Salamano care părea foarte tulburat. Cînd ne-am apropiat, am văzut că nu avea cîinele. Se uita în toate părțile, se învîrtea în jurul lui, încerca să străpungă cu privirea întunecimea coridorului, mormăia cuvinte fără șir și începea iar să cerceteze strada cu ochișorii lui roșii. Cînd Raymond l-a întrebat ce are, n-a răspuns imediat. Am auzit vag că mormăia : „Ticălosule, stîrvul dracului !“ și continua să se agite. L-am întrebat unde e cîinele. Mi-a răspuns brusc că plecase. Și apoi a devenit deodată volubil : „L-am dus pe Cîmpul de Manevre, ca de obicei. Era lume multă împrejurul barăcilor de bîlci. M-am oprit să mă uit la «Regele evadării». Și cînd am vrut să plec, nu mai era. Sigur, de mult voiam să-i cumpăr o zgardă mai strîmtă.

Dar n-aş fi crezut niciodată că hoitul ăsta ar putea să plece aşa."

Raymond i-a explicat atunci că putea să se fi rătăcit şi că avea să se întoarcă. I-a dat exemple de cîini care parcurseseră zeci de kilometri ca să se întoarcă la stăpînii lor. Cu toate astea bătrînul părea şi mai tulburat. „Dar mi-l vor lua, înţelegeţi. Dacă măcar s-ar găsi careva să-l strîngă de pe drumuri. Dar nu e cu putinţă, dezgustă pe toată lumea cu bubele lui. Poliţaii îl vor lua cu siguranţă." I-am spus atunci că trebuia să se ducă la hingheri şi că i-l vor da înapoi dacă plăteşte o taxă. M-a întrebat dacă această taxă e mare. Nu ştiam. Atunci s-a înfuriat : „Să dau bani pentru hoitul ăsta. A, n-are decît să crape !" şi a început să-l înjure. Raymond a rîs şi a intrat în casă. Eu l-am urmat şi ne-am despărţit pe palierul etajului nostru. Puţin după aceea am auzit paşii bătrînului şi el a bătut la uşa mea. Cînd am deschis a rămas o clipă în prag şi mi-a spus : „Iertaţi-mă, iertaţi-mă". L-am poftit să intre, dar el n-a vrut. Se uita în jos la vîrful pantofilor şi mîinile lui pline de zgîrîieturi tremurau. Fără să mă privească, m-a întrebat : „N-au să mi-l ia, nu e aşa, domnule Meursault ? Au să mi-l dea înapoi. Dacă nu, ce-o să mă fac ?" I-am spus că hingherii ţineau cîinii trei zile la dispoziţia proprietarilor şi că pe urmă făceau cu ei ce credeau de cuviinţă. S-a uitat la mine în tăcere. Apoi mi-a spus : „Bună seara". A închis uşa lui şi l-am auzit plimbîndu-se în lung şi-n lat. Patul lui a trosnit. Şi după sunetul bizar care s-a auzit prin uşă, am înţeles că plîngea. Nu ştiu de ce m-am gîndit la mama. Dar trebuia să mă scol devreme a doua zi. Nu-mi era foame şi m-am culcat fără să mănînc.

V

Raymond mi-a telefonat la birou. Mi-a spus că un prieten de-al lui (Raymond îi vorbise despre mine) mă invita să petrec duminica în vila lui, lîngă Alger. Am răspuns că aş primi cu plăcere, dar că aveam întîlnire cu o prietenă. Raymond mi-a declarat imediat că o invită şi pe ea. Nevasta prietenului său ar fi încîntată să nu fie singură într-un grup de bărbaţi.

Am vrut să închid imediat pentru că ştiu că patronului nu-i place să ni se telefoneze din oraş. Dar Raymond mi-a cerut să aştept şi mi-a spus că ar fi putut să-mi transmită această invitaţie seara, dar că voia să mă prevină cu privire la un alt lucru. Fusese urmărit toată ziua de un grup de arabi, printre care se afla fratele fostei lui amante. „Dacă-l vezi pe aproape de casă astă-seară cînd te întorci, înştiinţează-mă.“ Am spus că e în regulă.

Puţin după aceea, patronul a trimis să mă cheme şi pentru moment m-am indispus, crezînd că avea să-mi spună să telefonez mai puţin şi să lucrez mai mult. Nici vorbă de aşa ceva. Mi-a declarat că avea să-mi vorbească de un proiect încă foarte vag. Voia numai să ştie părerea mea în această problemă. Avea intenţia să-şi instaleze un birou la Paris care să trateze afacerile direct şi pe loc, cu marile companii, şi voia să ştie dacă sînt dispus să plec acolo. Asta mi-ar permite să stau la Paris, dar şi să călătoresc o bună parte din an. „Eşti tînăr, şi cred că asta e o viaţă care ţi-ar place.“ Am spus că da, dar că în fond îmi este totuna. M-a întrebat atunci dacă nu mi-ar place o schimbare în viaţă. Am răspuns că nu schimbi niciodată viaţa, că în orice caz toate vieţile sînt la fel şi că a mea, aici, nu-mi displăcea

de loc. A părut nemulţumit, mi-a spus că eu răspund întotdeauna aiurea, că nu am ambiţie şi că asta e dezastruos în afaceri. Atunci m-am întors la mine în birou. Aş fi preferat să nu-l supăr, dar nu vedeam nici un motiv ca să-mi schimb viaţa. Gîndindu-mă bine, nu eram nefericit. Cînd eram student aveam multe asemenea ambiţii. Dar cînd a trebuit să mă las de studii, am înţeles repede că toate astea nu aveau o importanţă reală.

Seara, Maria a venit să mă aştepte şi m-a întrebat dacă vreau să mă însor cu ea. Am spus că îmi este totuna, dar că puteam s-o facem dacă vrea. A vrut să ştie atunci dacă o iubesc. Am răspuns aşa cum mai făcusem o dată, că asta nu înseamnă nimic dar că, fără îndoială, n-o iubesc. „Atunci de ce să mă iei de nevastă ?" a spus ea. I-am explicat că asta nu are nici o importanţă şi că, dacă ea vrea, putem să ne căsătorim. De altminteri ea îmi cerea asta şi eu mă mulţumeam să zic da. Mi-a atras atunci atenţia că e un lucru serios căsătoria. Eu am răspuns : „Nu". Ea a tăcut un timp şi s-a uitat la mine în tăcere. Apoi a vorbit. Voia pur şi simplu să ştie dacă aş fi acceptat aceeaşi propunere venind din partea altei femei, la care aş fi ţinut în acelaşi fel. Am spus : „Fireşte". Ea s-a întrebat atunci dacă mă iubeşte ; cît despre mine, eu nu puteam şti nimic în această privinţă. După un alt moment de tăcere, a murmurat că sînt ciudat, că mă iubea fără îndoială din pricina asta, dar că într-o zi am s-o dezgust din aceleaşi motive. Cum eu tăceam, neavînd nimic de adăugat, m-a luat de braţ zîmbind şi a declarat că voia să se mărite cu mine. Am răspuns că ne vom căsători cînd va voi ea. I-am vorbit atunci de propunerea patronului şi Maria mi-a spus că i-ar place să vadă Parisul.

I-am mărturisit că stătusem cîndva acolo şi m-a întrebat cum e. I-am spus : „E murdar. Sînt porumbei şi curţi întunecate. Oamenii au pielea albă."
Apoi am pornit-o mai departe şi am străbătut oraşul pe străzile principale. Femeile erau frumoase şi am întrebat-o pe Maria dacă ea remarca acest lucru. Mi-a spus că da şi că mă înţelege. Un timp n-a vorbit. Voiam totuşi să rămînă cu mine şi i-am spus că puteam cina împreună la Céleste. Ea ar fi vrut foarte mult, dar avea treabă. Eram aproape de casă şi i-am spus la revedere. S-a uitat la mine : „Nu vrei să ştii ce treabă am ?" Sigur că voiam să ştiu, dar nu mă gîndisem şi asta părea ea să-mi reproşeze. Atunci, văzîndu-mă stingherit, a rîs iar şi s-a lipit de mine cu tot trupul ca să-mi întindă buzele.

Am cinat la Céleste. Începusem să mănînc cînd a intrat o femeiuşcă ciudată care m-a întrebat dacă poate să se aşeze la masa mea. Putea, fireşte. Avea gesturi sacadate şi ochi strălucitori pe un obraz ca un măr. Şi-a scos jacheta, s-a aşezat şi a consultat cu înfrigurare lista. L-a chemat pe Céleste, şi-a comandat imediat toate felurile pe care le dorea cu o voce în acelaşi timp precisă şi grăbită. Aşteptînd aperitivele, a deschis geanta, a scos din ea un pătrăţel de hîrtie şi un creion, a făcut dinainte socoteala, apoi a scos dintr-un portmoneu, sporită cu un bacşiş, suma exactă, pe care a pus-o în faţa ei. În acel moment i-au sosit aperitivele pe care le-a înfulecat în mare viteză. Aşteptînd felul următor, a mai scos din geantă un creion albastru şi o revistă care dădea programul de radio al săptămînii în curs. Cu multă grijă, a însemnat una cîte una aproape toate emisiunile. Cum revista avea vreo douăsprezece pagini, a

continuat meticulos această operaţie în tot timpul mesei. Eu terminasem de mîncat cînd ea bifa în continuare cu aceeaşi sîrguinţă. Apoi s-a ridicat, şi-a pus jacheta cu aceleaşi gesturi precise de automat şi a plecat. Cum n-aveam nici o treabă, am ieşit şi eu şi am urmărit-o un timp. O luase pe marginea trotuarului şi, cu o viteză şi o siguranţă neverosimile, îşi vedea de drum fără să se abată cu nici o iotă şi fără să întoarcă capul. În cele din urmă am pierdut-o din vedere şi m-am întors. M-am gîndit că e ciudată, dar am uitat-o destul de repede.

În pragul uşii mele, l-am găsit pe bătrînul Salamano. L-am invitat să intre şi el mi-a spus că se pierduse cîinele lui pentru că nu era la hingheri. Funcţionarii îi spuseseră că, poate, fusese călcat de o maşină. Întrebase dacă nu e cu putinţă să afle asta la comisariatele de poliţie. I s-a răspuns că nu rămîne nici o urmă după asemenea întîmplări, care se petrec în fiecare zi. I-am spus bătrînului Salamano că ar putea să ia un alt cîine, dar el a avut dreptate să-mi atragă atenţia că se învăţase cu acela.

Şedeam ghemuit în pat şi Salamano se aşezase pe un scaun în faţa mesei. Mă privea drept în faţă şi-şi ţinea mîinile pe genunchi. Nu-şi scosese pălăria lui veche. Morfolea frînturi de frază pe sub mustaţa îngălbenită. Mă cam plictisea, dar n-aveam nimic de făcut şi nu-mi era somn. Ca să spun ceva, l-am întrebat despre cîine. Mi-a spus că l-a luat după moartea nevestei-si. Se însurase destul de tîrziu. În tinereţe voise să se facă actor : la regiment juca în vodeviluri militare. Dar în cele din urmă intrase la căile ferate şi nu-i părea rău, pentru că acum avea o pensioară. Nu fusese fericit cu nevastă-sa dar, în general, se obiş-

nuise foarte mult cu ea. Cînd a murit, s-a simțit foarte singur. Atunci ceruse unui tovarăș de atelier un cîine și-l luase pe acesta cînd era mic de tot. A trebuit să-l hrănească cu biberonul. Dar cum un cîine trăiește mai puțin decît un om, în cele din urmă ajunseseră amîndoi bătrîni. „Avea un caracter urît, mi-a spus Salamano. Din cînd în cînd ne luam la harță. Dar era un cîine de treabă, totuși." I-am spus că era de rasă și Salamano a părut mulțumit. „Și încă, a adăgat el, nu l-ai cunoscut înainte de a se îmbolnăvi. Ce avea mai frumos, era părul." În fiecare seară și în fiecare dimineață de cînd cîinele căpătase această boală de piele, Salamano îl dădea cu alifie. Dar, după el, adevărata lui boală era bătrînețea, și bătrînețea n-are leac.

În acel moment am căscat și bătrînul m-a anunțat că are de gînd să plece. I-am spus că poate să mai stea și că-mi pare rău de ce se întîmplase cu cîinele lui : mi-a mulțumit. Mi-a spus că mama mea ținea mult la cîinele lui. Vorbind despre ea, îi zicea „biata dumitale mamă". A emis presupunerea că trebuie să fiu foarte nenorocit de cînd a murit mama și eu n-am răspuns. Mi-a spus atunci, foarte repede și cu stinghereală, că în cartier lumea mă condamnase că o dusesem pe mama la azil, dar el mă cunoștea și știa că o iubeam mult pe mama. Am răspuns, încă nu știu de ce, că pînă acum nu știam că lumea mă condamnase din această pricină, dar că azilul de bătrîni îmi păruse un lucru firesc de vreme ce nu aveam destui bani ca s-o întrețin pe mama. „De altfel, am adăugat, de mult nu avea să-mi spună nimic și se plictisea singură". — „Da, mi-a spus el, și la azil, cel puțin, îți faci prieteni." Apoi a cerut voie să plece. Dorea să se culce. Viața lui se schimbase acum și nu

prea ştia ce să facă. Pentru prima oară de cînd îl cunoşteam, cu un gest furişat, mi-a întins mîna şi eu am simţit solzii de pe pielea lui. A zîmbit uşor şi, înainte de a pleca, mi-a spus : „Sper să nu latre în noaptea asta cîinii. Întotdeauna mi se pare că latră al meu.“

VI

Duminică mi-a venit greu să mă trezesc şi Maria a trebuit să mă strige şi să mă zgîlţîie. N-am mîncat pentru că voiam să ne scăldăm devreme. Mă simţeam cu totul gol pe dinăuntru şi mă durea puţin capul. Ţigara avea un gust amar. Maria a rîs de mine pentru că zicea că am „o mutră ca de înmormîntare“. Îşi pusese o rochie de pînză albă şi-şi desfăcuse părul. I-am spus că e frumoasă şi ea a rîs de plăcere.

Coborînd, am bătut la uşa lui Raymond. Ne-a răspuns că vine îndată. În stradă, din cauză că eram prea obosit, dar şi pentru că nu deschisesem obloanele, lumina zilei de-acum însorită bine parcă m-a pălmuit. Maria sărea de bucurie şi nu contenea să spună că e o vreme minunată. M-am simţit mai bine şi mi-am dat seama că mi-e foame. I-am spus asta Mariei care mi-a arătat geanta de muşama în care pusese costumele noastre de baie şi un prosop. Nu aveam ce face decît să aştept. şi l-am auzit amîndoi pe Raymond încuind uşa. Purta o pereche de pantaloni albaştri şi o cămaşă albă cu mîneci scurte. Dar îşi pusese pe cap o pălărie de pai, ceea ce a făcut-o pe Maria să rîdă, iar braţele lui acoperite de păr negru erau foarte albe. Asta m-a cam dezgustat, văzîndu-l.

Fluiera coborînd scara și părea foarte încîntat. Mi-a spus : „Salut, amice", și i s-a adresat Mariei cu „domnișoară".

În ajun fusesem amîndoi la comisariat și eu depusesem mărturie că femeia nu „fusese cuviincioasă" cu Raymond. S-a ales numai c-un avertisment. Afirmația mea n-a fost verificată. În fața ușii am vorbit puțin despre asta cu Raymond, apoi ne-am hotărît să luăm autobuzul. Plaja nu era prea departe, dar astfel am ajunge mai repede. Raymond era de părere că prietenul său ar fi încîntat să ne vadă sosind devreme. Eram gata să plecăm cînd deodată Raymond mi-a făcut semn să mă uit peste drum. Am văzut un grup de arabi care stăteau sprijiniți de vitrina tutungeriei. Ne priveau în tăcere, dar după obiceiul lor, ca și cum n-am fi fost altceva decît nici mai mult nici mai puțin niște bolovani sau niște pomi uscați. Raymond mi-a spus că al doilea din stînga era omul lui, și a părut îngrijorat. A adăugat că, totuși, povestea se încheiase. Maria nu prea înțelegea despre ce e vorba și ne-a întrebat ce se întîmplă. I-am spus că sînt niște arabi care au pică pe Raymond. Ea a vrut să plecăm imediat. Raymond și-a revenit și a rîs spunînd că trebuie să ne grăbim.

Am mers spre stația autobuzului care era ceva mai departe și Raymond m-a anunțat că arabii nu ne urmăreau. Am întors capul. Stăteau în același loc și se uitau cu indiferență la locul de unde noi tocmai plecasem. Am luat autobuzul. Raymond, care părea că răsuflă ușurat, nu mai contenea să facă glume cu Maria. Am simțit că-i place, dar ea aproape că nu-i răspundea. Din cînd în cînd se uita la el rîzînd.

Am coborît la periferia Algerului. Plaja nu e departe de stația autobuzului. Dar a trebuit să tra-

versăm un mic platou care se înălța deasupra mării și coboară apoi înspre plajă. Era acoperit de pietre gălbui și de tufe albe de aișor profilate pe albastrul care devenise încă de la acea oră intens, al cerului. Maria se juca împrăștiind petalele cu geanta ei de mușama pe care o flutura larg. Am mers printre șiruri de vilișoare cu garduri verzi sau albe, unele tupilate cu verandele lor sub tamarizi, altele golașe printre pietre. Încă înainte de a ajunge la marginea platoului, puteai zări marea nemișcată și mai departe o peninsulă somnolentă și masivă în apa limpede. Un zgomot ușurel de motor a urcat prin aerul liniștit pînă la noi. Și am văzut, foarte departe, un mic vas pescăresc care înainta, imperceptibil, pe marea strălucitoare. Maria a cules cîțiva stînjenei de piatră. De pe panta care cobora spre mare am văzut că lumea începuse să se scalde.

Prietenul lui Raymond locuia într-o vilă micuță de lemn la capătul plajei. Căsuța era lipită cu spatele de stînci și stîlpii care o susțineau în față erau înfipți în apă. Raymond ne-a prezentat. Prietenul lui se numea Masson. Era un tip înalt, cu statură și umeri masivi și avea o femeiușcă bondoacă și drăguță, care vorbea cu accent parizian. Ne-a spus imediat să ne facem comod și că avea niște pește fript, pe care-l pescuise în dimineața aceea. Eu i-am spus ce frumoasă mi se părea casa lui. El mi-a mărturisit că venea să-și petreacă aici sîmbăta, duminica și toate zilele libere. „Nevastă-mea și cu mine ne înțelegem bine", a adăugat el. Nevastă-sa tocmai rîdea cu Maria. Pentru prima oară, poate, m-am gîndit cu adevărat că aveam să mă însor.

Masson voia să facă baie, dar nevastă-sa și Raymond nu voiau să vină și ei. Am coborît toți trei

şi Maria s-a aruncat imediat în apă. Masson şi cu mine am aşteptat puţin. Vorbea rar şi am observat că avea obiceiul să completeze tot ceea ce afirma cu un „şi aş spune chiar mai mult", şi chiar atunci cînd, în fond, nu adăuga nimic la sensul frazei. Despre Maria mi-a spus : „E grozavă, şi aş zice chiar fermecătoare." Pe urmă n-am mai dat nici o atenţie acestui tic pentru că voiam să gust plăcerea de a sta la soare. Nisipul începea să se încingă sub tălpi. Am mai amînat puţin pofta pe care o aveam de a intra în apă, dar în cele din urmă i-am spus lui Masson : „Intrăm ?" Am plonjat. El a intrat în apă treptat şi s-a aruncat numai cînd n-a mai atins fundul. Înota bras şi destul de prost, aşa că l-am lăsat ca să mă duc după Maria. Apa era rece și eram încîntat să înot. Împreună cu Maria, ne-am îndepărtat mult de ţărm, simţindu-ne de acord atît în gesturile cît şi în mulţumirea noastră.

În larg am făcut amîndoi pluta şi pe obrazul meu întors către cer soarele usca ultimele pînze de apă care mi se scurgeau în gură. L-am văzut pe Masson ieșind pe plajă, ca să se întindă la soare. De departe părea uriaș. Maria a vrut să înotăm împreună. Am trecut în spatele ei, ca s-o iau de talie şi ea înainta numai cu ajutorul braţelor în timp ce eu o ajutam dînd din picioare. Zgomotul ușor al apei lovit ritmic ne-a urmărit în clarul dimineţii pînă ce m-am simţit obosit. Atunci i-am dat drumul Mariei și m-am întors înotînd normal și respirînd bine. Pe plajă m-am întins pe burtă lîngă Masson și mi-am lăsat obrazul în nisip. I-am spus că „e foarte plăcut" și el a fost de aceeași părere. Puţin după aceea a venit Maria. M-am întors pe faţă ca s-o văd venind. Șiroia toată de apă sărată și avea părul dat pe spate. S-a întins alā-

turi, lipindu-şi şoldul de al meu şi căldura trupului ei şi a soarelui m-au făcut să aţipesc.

Maria m-a zgîlţîit şi mi-a spus că Masson se întorsese acasă, trebuia să mîncăm. Eu m-am ridicat imediat pentru că mi-era foame, dar Maria mi-a spus că nu o mai sărutasem de dimineaţă. Aşa era şi totuşi doream s-o sărut. „Hai în apă", mi-a spus ea. Am alergat ca să ne lăfăim în primele vălurele. Am făcut cîteva mişcări de bras şi ea s-a lipit de mine. Am simţit picioarele ei încolăcite de ale mele şi în mine s-a trezit dorinţa.

Cînd ne-am întors, Masson ne şi striga. Am spus că mi-era tare foame şi el a declarat imediat nevesti-si că-i plac foarte mult. Pîinea era bună, am devorat porţia mea de peşte. După aceea era friptură şi cartofi prăjiţi. Mîncam toţi fără să vorbim. Masson bea des vin şi-mi turna şi mie fără încetare. La cafea aveam capul cam greu şi am fumat foarte mult. Masson, Raymond şi cu mine am făcut planul să petrecem împreună luna august pe plajă, împărţind cheltuielile. Maria ne-a spus deodată : „Ştiţi cît e ceasul ? E unsprezece şi jumătate." Eram cu toţii miraţi, dar Masson a spus că am mîncat prea devreme şi că era normal, pentru că ora de mîncare e ora la care ţi-e foame. Nu ştiu de ce asta a făcut-o pe Maria să rîdă. Cred că băuse puţin cam mult. Masson m-a întrebat atunci dacă vreau să mă plimb pe plajă cu el. „Nevastă-mea doarme întotdeauna după masă. Mie nu-mi place asta. Trebuie să umblu. Îi spun mereu că e foarte sănătos. Dar la urma urmei e dreptul ei să facă ce vrea". Maria a declarat că rămîne s-o ajute pe doamna Masson să spele vasele. Micuţa pariziană a spus că pentru asta trebuie să fie daţi afară bărbaţii. Am coborît toţi trei.

Soarele cădea aproape vertical pe nisip şi strălucirea lui pe mare îţi lua ochii. Nu mai era nimeni pe plajă. În vilişoarele care mărgineau platoul şi care dominau marea se auzea zgomot de farfurii şi de tacîmuri. Abia puteai respira în căldura de piatră pe care o degaja solul. Pentru început Raymond şi Masson au vorbit despre întîmplări şi oameni pe care eu nu-i cunoşteam. Am înţeles că se cunoşteau de mult şi că într-un timp locuiseră chiar împreună. Ne-am îndreptat spre apă şi am mers de-a lungul mării. Uneori cîte un val mai lung decît celelalte venea să ne scalde pantofii de pînză. Eu nu mă gîndeam la nimic pentru că eram pe jumătate adormit de acest soare care-mi dogorea capul gol.

În acel moment, Raymond i-a spus lui Masson ceva ce n-am auzit bine. Dar am zărit în acelaşi timp, la capătul plajei şi foarte departe de noi, doi arabi în salopete care veneau spre noi. M-am uitat la Raymond şi el mi-a spus : „El e". Am continuat să mergem. Masson a întrebat cum au putut ei să ne urmărească pînă aici. M-am gîndit că trebuie să ne fi văzut luînd autobuzul cu o geantă de plajă, dar n-am spus nimic.

Arabii înaintau încet şi erau acum mult mai aproape. Noi nu ne-am încetinit mersul, dar Raymond a spus : „Dacă iese cu bătaie tu, Masson, îl iei pe al doilea. Eu mă ocup de omul meu. Tu, Meursault, dacă mai vine unul, al tău să fie." Eu am spus „da" şi Masson şi-a vîrît mîinile în buzunar. Nisipul supraîncălzit îmi părea roşu acum. Înaintam în pas egal spre arabi. Distanţa dintre noi a scăzut treptat. Cînd am ajuns la cîţiva paşi unii de alţii, arabii s-au oprit. Masson şi cu mine am încetinit pasul. Raymond s-a dus drept la

omul lui. N-am auzit bine ce i-a spus, dar celălalt a vrut să-l lovească cu capul în pîntece. Raymond i-a dat atunci o primă lovitură și imediat l-a chemat pe Masson. Masson s-a dus la cel care-i fusese desemnat și a lovit de două ori cu toată puterea. Arabul s-a prăbușit în apă, cu fața în jos, și a rămas așa cîteva secunde, bule de aer spărgîndu-se la suprafață împrejurul capului său. În acest timp Raymond a lovit și el și îl umpluse și pe celălalt sîngele. Raymond s-a întors spre mine și mi-a spus : „O să vezi ce-o să încaseze". Eu i-am strigat : „Atenție, are un cuțit !" Dar Raymond avea de-acum brațul rănit și gura ciopîrțită.

Mason a făcut un salt înainte. Dar arabul celălalt se ridicase și se refugiase îndărătul celui care era înarmat. N-am îndrăznit să ne mișcăm. Ei s-au retras încet, fără a înceta să ne privească și să ne țină la respect cu cuțitul. Cînd au văzut că luaseră destulă distanță au fugit foarte repede, în timp ce noi rămîneam țintuiți sub soare și în timp ce Raymond își ținea brațul șiroind de sînge.

Masson a spus imediat că este un doctor care-și petrece duminicile pe platou. Raymond a vrut să se ducă îndată la el. Dar ori de cîte ori deschidea gura să vorbească, sîngele rănii îi gîlgîia în gură. L-am sprijinit si ne-am întors la vilă cît mai repede cu putință. Aici, Raymond a spus că rănile lui sînt superficiale și că putea să meargă pînă la doctor. A plecat cu Masson și eu am rămas să explic femeilor ce se întîmplase. Doamna Masson plîngea și Maria era foarte palidă. Pe mine unul mă plictisea să le explic. În cele din urmă am tăcut și am fumat privind marea.

Pe la unu și jumătate, Raymond s-a întors cu Masson. Avea brațul bandajat și un plasture în

colțul gurii. Doctorul îi spusese că nu e nimic grav, dar Raymond părea foarte posomorît. Masson a încercat să-l facă să rîdă. Dar el nu scotea o vorbă. Cînd a spus că se îndreaptă spre plajă, l-am întrebat unde se duce. Mi-a răspuns că voia să ia aer. Masson și cu mine am spus că-l însoțim. Atunci el s-a înfuriat și ne-a insultat. Masson a spus că nu trebuie contrazis. Eu l-am urmat, totuși.

Am mers mult pe plajă. Soarele te dobora acum. Se fărîmița în bucățele pe nisip și pe mare. Am avut impresia că Raymond știe unde merge, dar fără îndoială mă înșelam. Tocmai în capătul plajei am ajuns în sfîrșit la un izvor care curgea în nisip, în spatele unei stînci mari. Aici i-am găsit pe cei doi arabi ai noștri. Ședeau lungiți în salopetele lor albastre unsuroase. Păreau perfect liniștiți și aproape mulțumiți. Sosirea noastră n-a schimbat nimic. Cel care-l lovise pe Raymond se uita la el fără să spună nimic. Celălalt sufla într-o trestie și repeta fără încetare, privindu-ne cu coada ochiului, cele trei note pe care le scotea din instrumentul său.

În tot acest răstimp n-a fost nimic altceva decît soarele și această tăcere, cu susurul izvorului și cele trei note. Apoi Raymond a dus mîna la buzunarul de la spate, dar celălalt nu a făcut nici o mișcare și se uitau mereu unul la altul. Am observat că cel care cînta din fluier avea degetele de la picioare foarte răschirate. Dar fără să-l piardă din ochi pe adversarul său, Raymond m-a întrebat: „Îl omor?" M-am gîndit că dacă spun nu, el se va întărîta singur și va trage cu siguranță. I-am spus numai: „Încă nu ți-a vorbit. Ar fi necinstit să tragi astfel." S-a auzit iar susu-

rul apei și al fluierului în inima tăcerii și a căldurii. Apoi Raymond a spus: „Atunci am să-l insult și cînd va răspunde, îl omor". Am răspuns: „Așa. Dar dacă nu scoate cuțitul, nu poți să tragi." Raymond a început să se enerveze puțin. Celălalt cînta mereu și amîndoi pîndeau fiecare gest al lui Raymond. „Nu, i-am spus lui Raymond. Bate-te cu el în parte și dă-mi mie revolverul. Dacă celălalt intervine, sau dacă scoate cuțitul, îl împușc."

Cînd Raymond mi-a dat revolverul, soarele a lunecat pe el. Totuși, am rămas un timp nemișcați, ca și cum totul s-ar fi închis împrejurul nostru. Ne priveam unii pe alții fără să plecăm ochii și totul se oprea aici între mare, nisip și soare, dubla tăcere, a fluierului și a apei. M-am gîndit atunci că puteam să trag sau să nu trag. Dar deodată arabii, de-a-ndaratelea, s-au strecurat după stîncă. Raymond și cu mine ne-am întors atunci de unde venisem. El părea mai mulțumit și a vorbit despre autobuzul de întoarcere.

L-am însoțit pînă la vilă și, în timp ce el urca scara de lemn, eu am rămas dinaintea primei trepte, cu capul plesnind de soare, descurajat în fața efortului pe care trebuia să-l fac ca să urc etajul de lemn și să mai dau ochii cu femeile. Dar căldura era atît de mare, încît îmi era greu să stau așa, nemișcat, sub ploaia orbitoare care cădea din cer. A rămîne aici sau a pleca era același lucru. După un timp, m-am întors pe plajă și am început să merg.

Era aceeași explozie roșie. Pe nisip, marea răsufla cu toată respirația rapidă și înăbușită a valurilor ei mici. Mergeam încet spre stînci și simțeam cum mi se umflă tîmplele sub razele soarelui.

Toată căldura se proptea în mine și se împotrivea înaintării mele. Și de fiecare dată cînd simțeam vasta ei răsuflare caldă pe obraz, strîngeam din dinți, strîngeam pumnii în buzunarele pantalonilor, mă încordam din tot trupul ca să înving soarele și toată această beție opacă pe care o abătea asupra mea. La fiecare sabie de lumină țîșnită din nisip, dintr-o scoică albită sau dintr-un ciob de sticlă, maxilarele mi se crispau. Am mers multă vreme.

Vedeam de departe pata întunecată a stîncii înconjurată de o aureolă orbitoare de lumină și spumă de mare. Mă gîndeam la izvorul rece dindărătul stîncii. Doream să mai aud murmurul apei lui, să fug de soare, de efort și de plînsul femeilor, doream să regăsesc umbra și odihna stîncii. Dar cînd am ajuns mai aproape, am văzut că omul lui Raymond se întorsese.

Era singur. Stătea trîntit pe spate, cu mîinile sub cap, cu capul la umbra stîncilor, cu tot corpul la soare. Salopeta îi fumega în aerul fierbinte. Am fost puțin surprins. Pentru mine, era o poveste încheiată și venisem aici fără nici un gînd.

Cum m-a văzut, s-a ridicat într-un cot și a dus mîna la buzunar. Eu, firește, am încleștat mîna pe revolverul lui Raymond din buzunarul hainei. Atunci el s-a lăsat din nou pe spate, dar fără să scoată mîna din buzunar. Eram destul de departe de el, la vreo zece metri. Îi zăream privirea uneori, între pleoapele întredeschise. Dar cel mai adesea, imaginea lui dansa în fața ochilor mei, în aerul învăpăiat. Zgomotul valurilor era și mai leneș, și mai monoton decît la prînz. Era același soare, aceeași lumină pe același nisip care se prelungea pînă aici. Trecuseră două ceasuri de cînd

ziua nu mai înainta, două ceasuri de cînd aruncase ancora într-un ocean de metal în clocot. La orizont a trecut un vaporaş şi mai mult am ghicit pata lui neagră la capătul privirii mele, deoarece nu încetam să mă uit la arab.

M-am gîndit că n-aveam decît să fac stînga împrejur şi totul s-ar sfîrşi. Dar o plajă întreagă vibrînd de soare mă împingea din spate. Am făcut cîţiva paşi spre izvor. Arabul nu s-a mişcat. Cu toate astea era încă destul de departe. Poate din pricina umbrelor care-i cădeau pe obraz, părea că rîde. Am aşteptat. Arsura soarelui îmi cuprindea obrajii şi am simţit picături de sudoare adunîndu-se în sprîncene. Era acelaşi soare din ziua în care o înmormîntasem pe mama şi, ca atunci, mă durea mai ales fruntea şi toate vinele ei zvîcneau împreună sub piele. Din cauza acestei arsuri pe care n-o mai puteam suporta, am făcut o mişcare înainte. Ştiam că e stupid, că nu voi scăpa de soare deplasîndu-mă cu un pas. Dar am făcut un pas, un singur pas înainte. Şi, de astă dată, fără să se ridice, arabul a scos cuţitul pe care mi l-a arătat în soare. Lumina a ţîşnit din oţel ca o lamă lungă, strălucitoare, care mă lovea în frunte. În aceeaşi clipă, sudoarea adunată în sprîncene a curs dintr-o dată pe pleoape, şi le-a acoperit cu un val călduţ şi gros. Ochii îmi erau orbiţi îndărătul acestei perdele de lacrimi şi sare. Nu mai simţeam decît chimvalele soarelui pe frunte şi, indistinct, paloşul strălucitor ţîşnit din cuţitul aflat în continuare în faţa mea. Această sabie fierbinte îmi ardea genele şi-mi scormonea ochii înduraţi. Atunci s-a clătinat totul. Marea a exalat o suflare densă şi fierbinte. Mi s-a părut că cerul se deschide pe toată întinderea lui ca să slobozească

o ploaie de foc. Toată ființa mi s-a încordat și am crispat mîna pe revolver. Trăgaciul a cedat, am atins pîntecele lustruit al patului armei și aici, în zgomotul deopotrivă sec și asurzitor, a început totul. M-am scuturat de sudoare și de soare. Am înțeles că sfărîmasem echilibrul zilei, liniștea excepțională a unei plaje pe care fusesem fericit. Atunci, am tras încă patru focuri asupra unui trup inert în care gloanțele pătrundeau fără să se vadă. Și era ca și cum aș fi bătut patru bătăi scurte, în poarta nenorocirii.

Partea a doua

I

Îndată după arestarea mea, mi s-au luat mai multe interogatorii. Dar era vorba de interogatorii de identificare care n-au durat mult. Prima dată, la comisariat, cazul meu părea să nu intereseze pe nimeni. După o săptămînă, judecătorul de instrucţie, dimpotrivă, m-a privit cu multă curiozitate. Dar pentru început, m-a întrebat numai numele şi adresa, profesiunea, dată şi locul naşterii. Apoi a voit să ştie dacă îmi luasem un avocat. Eu am recunoscut că nu şi l-am întrebat ca să ştiu dacă e neapărat necesar să am unul. „De ce?“ a spus el. Am răspuns că eu găseam cazul meu foarte simplu. El a zîmbit spunînd : „Asta e o părere. Totuşi, aşa e legea. Dacă nu vă luaţi un avocat, noi vom desemna unul din oficiu.“ Am găsit foarte comod că justiţia se îngrijeşte de aceste amănunte. I-am spus asta. El m-a aprobat şi a conchis că legea e bine făcută.

La început nu l-am luat în serios. M-a primit într-o cameră cu draperii, avea pe birou o singură lampă care lumina fotoliul pe care mi-a spus să mă aşez în timp ce el rămînea în umbră. Mai citisem o descriere asemănătoare în cărţi şi totul mi s-a părut un joc. După discuţia noastră, dim-

potrivă, m-am uitat la el şi am văzut un bărbat cu trăsături fine, cu ochi albaştri înfundaţi, înalt, cu o lungă mustaţă sură şi cu păr bogat, aproape alb. Mi s-a părut foarte cumsecade şi, în totul, simpatic, în ciuda cîtorva ticuri nervoase care-i strîmbau gura. La plecare era cît pe ce să-i întind mîna, dar mi-am adus aminte la timp că omorîsem un om.

A doua zi un avocat a venit la mine la închisoare. Era mic şi rotofei, destul de tînăr, cu părul îngrijit pieptănat. Deşi era foarte cald (eu îmi scosesem haina), purta un costum închis, un guler cu vîrful întors şi o cravată ciudată cu dungi mari, negre şi albe. A pus pe pat servieta pe care o ducea sub braţ, s-a prezentat şi mi-a spus că studiase dosarul meu. Situaţia era delicată, dar nu se îndoia de succes, dacă aveam încredere în el. I-am mulţumit şi el mi-a spus: „Să intrăm în miezul problemei".

S-a aşezat pe pat şi mi-a explicat că fuseseră luate informaţii asupra vieţii mele particulare. Se aflase că mama murise de curînd la azil. Se făcuse atunci o anchetă la Marengo. Cei însărcinaţi cu cercetările fuseseră informaţi că „dădusem dovadă de insensibilitate" în ziua cînd fusese înmormîntată mama. „Înţelegeţi, mi-a spus avocatul, îmi vine cam greu să vă întreb asta. Dar e foarte important. Şi ar fi un argument serios pentru acuzare dacă n-aş avea ce să răspund". Voia să-l ajut. M-a întrebat dacă fusesem îndurerat în ziua aceea. Această întrebare m-a mirat foarte mult şi mi se părea că mie mi-ar fi venit foarte greu dacă ar fi trebuit să i-o pun cuiva. Am răspuns totuşi că eu cam pierdusem obiceiul de a mă analiza şi că mi-era greu să-l lămuresc. Fără îndoială, ţineam mult la mama, dar asta nu însemna

nimic. Toţi oamenii sănătoşi doriseră mai mult sau mai puţin moartea celor pe care-i iubeau. Aici, avocatul mi-a tăiat vorba şi a părut foarte neliniştit. M-a pus să-i promit că nu voi spune asta nici în instanţă şi nici judecătorului de instrucţie. Totuşi, i-am explicat că eram astfel făcut, nevoile fizice îmi stinghereau adesea sentimentele. În ziua în care am înmormîntat-o pe măicuţa eram foarte obosit şi mi-era somn. Aşa că nu mi-am dat seama de ce se întîmplă. Ceea ce puteam să spun cu siguranţă e că aş fi preferat ca mama să nu moară. Dar avocatul meu nu părea mulţumit. Mi-a spus : „Asta nu-i de ajuns".

S-a gîndit. M-a întrebat dacă putea spune că în ziua aceea îmi înfrînsesem sentimentele fireşti. I-am spus : „Nu, pentru că e fals". S-a uitat la mine într-un fel ciudat, ca şi cum i-aş fi inspirat un soi de dezgust. Mi-a spus aproape cu răutate că în orice caz directorul şi personalul azilului vor fi audiaţi ca martori şi că „asta putea să-mi joace o festă foarte urîtă". I-am atras atenţia că această poveste nu avea nici o legătură cu procesul meu, dar el mi-a spus numai că se vede cît de colo că n-avusesem pînă în prezent de-a face cu justiţia.

A plecat avînd aerul că e supărat. Aş fi vrut să-l reţin, să-i explic că doream să-i cîştig simpatia, nu ca să fiu mai bine apărat, ci, dacă pot spune astfel, în mod firesc. Mai ales vedeam că-l pun în încurcătură. Nu mă înţelegea şi era cam supărat pe mine. Doream să-l asigur că sînt la fel ca toată lumea, exact ca toată lumea. Dar toate astea, în fond, nu erau de mare folos şi am renunţat din lene.

Puţin timp după aceea m-am dus din nou în faţa judecătorului de instrucţie. Era ora două

după-amiază și de astă dată biroul lui era plin de o lumină abia filtrată de perdeaua de voal. Era foarte cald. Mi-a spus să mă așez și foarte politicos mi-a declarat că avocatul meu „în urma unei întîmplări neprevăzute" nu putuse veni. Dar eu aveam dreptul să nu răspund la întrebările lui și să aștept ca avocatul să mă poată asista. Am spus că puteam să răspund și singur. A apăsat cu degetul pe un buton de pe masă. Un tînăr grefier a venit să se instaleze chiar în spatele meu.

Ne-am așezat amîndoi mai comod în fotolii. Interogatoriul a început. Mi-a spus mai întîi că lumea mă descria ca pe un om tăcut și închis și a voit să știe ce părere am despre asta. Am răspuns : „Pentru că n-am niciodată mare lucru de spus. De aceea tac." A zîmbit ca și prima dată, a recunoscut că era cea mai bună explicație și a adăugat : „De altfel n-are nici o importanță". A tăcut, m-a privit și s-a îndreptat destul de brusc ca să-mi spună precipitat : „Pe mine, dumneata mă interesezi". Eu n-am înțeles prea bine ce înțelegea prin aceasta și n-am răspuns nimic. „Sînt în gestul dumitale, a adăugat el, lucruri care-mi scapă. Sînt convins că mă vei ajuta să le înțeleg." I-am spus că totul era foarte simplu. El m-a poftit cu insistență să-i descriu iar ziua aceea. I-am spus din nou ceea ce-i mai povestisem o dată : Raymond, plaja, baia, cearta, iar plaja, izvorul, soarele și cele cinci focuri de revolver. La fiecare frază el spunea : „Bine, bine". Cînd am ajuns la mortul întins pe jos, a aprobat spunînd : „Bun". În ceea ce mă privește, obosisem tot repetînd astfel aceeași poveste și mi se părea că niciodată nu vorbisem atît de mult.

După o pauză, s-a ridicat în picioare și mi-a spus că voia să mă ajute, că îl interesam și că, cu aju-

torul lui Dumnezeu, va face ceva pentru mine. Dar mai nainte voia să-mi mai pună cîteva întrebări. Fără tranziție, m-a întrebat dacă o iubeam pe mama. Am spus : „Da, ca toată lumea", și grefierul, care pînă atunci bătea regulat la mașină, trebuie să fi apăsat greșit pe clape, fiindcă s-a încurcat și a fost silit să se întoarcă înapoi. Tot fără vreo logică aparentă, judecătorul m-a întrebat atunci dacă trăsesem cele cinci focuri de revolver unul după altul. Eu m-am gîndit puțin și am precizat că trăsesem mai întîi unul și, după cîteva secunde, celelalte patru focuri. „De ce ai așteptat între primul și al doilea foc ?" a spus el atunci. Am văzut încă o dată plaja roșie și am simțit pe frunte arsura soarelui. Dar de astă dată, n-am răspuns nimic. În tot cursul tăcerii care a urmat judecătorul a părut să se agite. S-a așezat, și-a răvășit părul, și-a pus coatele pe birou și s-a aplecat puțin spre mine cu o expresie ciudată : „De ce, de ce ai tras într-un om căzut ?" Nici la asta n-am știut ce să-i răspund. Judecătorul și-a trecut mîinile peste frunte și a repetat întrebarea cu o voce puțin alterată : „De ce ? Trebuie să-mi spui. De ce ?" Eu tăceam în continuare.

Deodată s-a ridicat în picioare, s-a îndreptat cu pași mari spre un colț al biroului și a deschis sertarul unui clasor. A scos din el un crucifix de argint pe care l-a agitat, întorcîndu-se spre mine. Și cu o voce complet schimbată, aproape tremurîndă, a exclamat : „Oare pe ăsta-l cunoști ?" Am spus : „Da, firește". Atunci el mi-a spus repezit și cu pasiune în glas că el crede în Dumnezeu, că e convins că nici un om nu e atît de vinovat încît Dumnezeu să nu-l ierte, dar că pentru asta trebuie ca omul, prin căința lui, să devină asemeni unui copil, al cărui suflet este curat și gata să

primească totul. Stătea cu tot corpul aplecat peste masă. Scutura crucifixul aproape deasupra mea. La drept vorbind, nu urmărisem destul de atent raționamentul lui, mai întîi pentru că îmi era cald și pentru că în cabinetul lui erau muște mari care mi se așezau pe obraz, și de asemeni pentru că îmi era puțin frică de el. Recunoaștem în același timp că era ridicol pentru că, la urma urmelor, eu eram criminalul. El a continuat totuși. Cam așa am înțeles, că după părerea lui nu era decît un singur punct nelămurit în mărturisirea mea, faptul că așteptasem puțin înainte de a trage al doilea foc de revolver. Întrucît privește restul, totul era foarte bine, dar acest lucru nu-l putea pricepe.

Eram gata să-i spun că greșea încăpățînîndu-se : acest ultim punct nu avea mare importanță. Dar el mi-a tăiat vorba și m-a îndemnat pentru ultima oară, ridicîndu-se în picioare și întrebîndu-mă dacă eu cred în Dumnezeu. Am răspuns că nu. S-a așezat indignat. Mi-a spus că e imposibil, că toți oamenii cred în Dumnezeu, chiar și cei care își întorc fața de la el. Asta era convingerea lui și, dacă ar ajunge vreodată să se îndoiască de asta, viața lui n-ar mai avea nici un sens. „Dumneata vrei, a exclamat el, ca viața mea să nu aibă sens ?“ După părerea mea asta nu mă privea pe mine și i-am spus-o. Dar el întindea crucifixul sub nasul meu și exclama într-un mod nerațional : „Eu unul sînt creștin. Îi cer iertare pentru greșelile tale, lui. Cum poți să nu crezi că a suferit pentru tine ?“ Am băgat de seamă că mă tutuiește, dar eram sătul. Căldura devenea din ce în ce mai mare. Ca întotdeauna, cînd am chef să scap de cineva pe care abia îl ascult, am avut aerul că-l aprob. Spre surprinderea mea, a triumfat : „Vezi, vezi, spunea el.

Nu-i aşa că şi tu crezi şi că o să-ţi pui nădejdea în el ?" Evident am spus că nu, încă o dată. El s-a prăbuşit din nou în fotoliu.

Părea foarte obosit. A rămas o clipă tăcut în timp ce maşina, care nu încetase să urmărească dialogul, mai prelungea încă ultimele fraze. Pe urmă, m-a privit cu atenţie şi cu oarecare tristeţe. A murmurat : „N-am văzut niciodată un suflet atît de împietrit ca al dumitale. Criminalii care au venit în faţa mea au plîns întotdeauna în faţa acestei imagini a durerii." Era să-i răspund că tocmai din pricină că erau criminali. Dar m-am gîndit că şi eu eram ca ei. Asta era o idee cu care nu puteam să mă obişnuiesc. Judecătorul s-a ridicat atunci în picioare ca şi cum mi-ar fi dat a înţelege că interogatoriul se terminase. M-a întrebat numai, cu acelaşi aer puţin obosit, dacă regretam fapta mea. M-am gîndit şi am spus că nu simţeam atît regret veritabil, cît o oarecare plictiseală. Am avut impresia că nu mă înţelege. Dar în ziua aceea lucrurile n-au mers mai departe.

După aceea l-am văzut des pe judecătorul de instrucţie. Dar de fiecare dată mă însoţea avocatul meu. Discuţia urmărea numai să mă facă să precizez unele puncte din declaraţiile precedente. Sau judecătorul discuta acuzaţiile cu avocatul. Dar de fapt ei nu se ocupau niciodată de mine în acele momente. Încetul cu încetul, în orice caz, tonul interogatoriilor s-a schimbat. Părea că judecătorul nu se mai interesează de mine şi că a clasat într-un fel cazul meu. Nu mi-a mai vorbit de Dumnezeu şi nu l-am mai văzut niciodată în starea de tulburare a acelei prime zile. Rezultatul a fost că discuţiile noastre au devenit mai cordiale. Cîteva întrebări, puţină conversaţie cu avocatul meu şi interogatoriile erau gata. Procesul meu îşi urma

cursul, după expresia aceluiași judecător. Uneori, de asemeni, cînd conversația era de ordin general, luam și eu parte. Începeam să mă simt ușurat. Nimeni, în aceste ceasuri, nu era răutăcios cu mine. Totul era atît de firesc, de bine orînduit și de sobru jucat încît aveam impresia ridicolă că „fac parte din familie". Și la capătul celor unsprezece luni cît a durat instrucția, eram aproape mirat, pot să spun, că nu mă bucurasem niciodată de altceva decît de aceste clipe rare în care judecătorul mă ducea pînă la ușa cabinetului său, bătîndu-mă pe umăr și spunîndu-mi prietenește : „Gata pentru astăzi, domnule Antichrist". Eram atunci din nou dat pe mîna jandarmilor.

II

Sînt lucruri despre care nu mi-a plăcut niciodată să vorbesc. Cînd am intrat la închisoare, după cîteva zile, am înțeles că n-o să-mi placă să vorbesc despre această perioadă a vieții mele.

Mai tîrziu n-am mai dat importanță acestor aprehensiuni. În realitate, nu eram realmente la închisoare în primele zile : așteptam vag să se întîmple ceva nou. Abia după prima și singura vizită a Mariei a început totul. Din ziua în care am primit scrisoarea ei (îmi spunea că nu i se va mai da voie să vină pentru că nu era soția mea), din ziua aceea am simțit că eram acasă în celula mea și că viața mea se oprea aici. În ziua arestării mele, am fost mai întîi închis într-o cameră în care se aflau mai mulți deținuți, cei mai mulți arabi. Au rîs, văzîndu-mă. Pe urmă m-au întrebat ce făcusem. Am spus că omorîsem un arab și au amuțit. Dar puțin

după aceea s-a făcut seară. Mi-au explicat cum trebuie să-mi aranjez rogojina pe care aveam să mă culc. Făcînd sul unul din capete, puteai să-ţi faci din el o pernă. Toată noaptea ploşniţele mi-au umblat pe obraz. După cîteva zile am fost izolat într-o celulă în care dormeam pe scîndură. Aveam un hîrdău pentru nevoi şi un lighean de tablă. Închisoarea era în capătul de sus al oraşului şi printr-o ferestruică puteam să văd marea. Într-o zi, pe cînd stăteam agăţat de zăbrele, cu faţa întinsă spre lumină, a intrat un gardian şi mi-a spus că am o vizită. M-am gîndit că e Maria. Într-adevăr, ea era.

Ca să ajung la vorbitor, am străbătut un coridor lung, apoi am luat-o pe o scară şi, în sfîrşit, pe un alt coridor. Am intrat într-o sală foarte mare, luminată de un geam enorm. Sala era împărţită în trei părţi de două grilaje mari, care o tăiau în lungime. Între cele două grilaje se afla un spaţiu de opt pînă la zece metri care despărţea vizitatorii de prizonieri. Am zărit-o pe Maria în faţa mea cu rochia ei în dungi şi cu faţa arsă de soare. De aceeaşi parte cu mine se aflau vreo zece deţinuţi, cei mai mulţi arabi. Maria era înconjurată de femei maure şi se afla între două vizitatoare : o bătrînică cu buzele strînse, îmbrăcată în negru, şi o femeie grasă cu capul gol care vorbea foarte tare şi gesticula mult. Din cauza distanţei dintre grilaje, vizitatorii şi prizonierii erau nevoiţi să vorbească foarte tare. Cînd am intrat, zgomotul vocilor care ricoşau, ciocnindu-se de zidurile mari şi despuiate ale sălii, lumina crudă care cădea din cer pe geamuri şi ţîşnea iar în sală, mă cam zăpăciră. Celula mea era mai liniştită şi mai întunecoasă. Mi-au trebuit cîteva secunde ca să mă obişnuiesc. Totuşi, în cele din urmă am văzut limpede fiecare chip, decupat în

lumina puternică. Am observat că un gardian şedea la capătul culoarului între cele două grilaje. Majoritatea prizonierilor arabi ca şi familiile lor se ghemuiseră pe vine unii în faţa altora. Aceştia nu strigau. În ciuda tumultului reuşeau să se înţeleagă vorbind foarte încet. Murmurul lor surd, pornit mai de jos, forma un fel de acompaniament continuu pentru conversaţiile care se încrucişau peste capetele lor. Toate astea le-am observat foarte repede în timp ce mă îndreptam spre Maria. Se lipise de grilaj şi îmi zîmbea din răsputeri. Mi s-a părut foarte frumoasă, dar n-am ştiut să i-o spun.

„Aşadar ?" mi-a spus ea foarte tare. — „Aşadar, asta-i !" — „Eşti sănătos, ai tot ce-ţi trebuie ?" — „Da, tot."

Am tăcut amîndoi şi Maria zîmbea mereu. Femeia cea grasă urla spre vecinul meu, bărbatul ei fără îndoială, un tip înalt, blond, cu o privire deschisă. Era urmarea unei conversaţii începute.

„Jeanne n-a vrut să-l ia", striga ea în gura mare. „Da, da", spunea bărbatul. „I-am spus că o să-l iei tu din nou cînd ieşi, dar ea n-a vrut să-l ia."

Maria a strigat şi ea că Raymond îmi transmitea salutări şi eu am spus : „Mulţumesc". Dar vocea mi-a fost acoperită de vecinul meu care a întrebat „dacă e sănătos". Nevastă-sa a rîs spunînd „că era mai sănătos ca niciodată". Vecinul meu din stînga, un tinerel micuţ cu mîini fine, nu spunea nimic. Am observat că era în faţa bătrînicii şi că amîndoi se priveau intens. Dar n-am avut timp să-i observ mai mult pentru că Maria mi-a strigat că nu trebuie să-mi pierd speranţa. Am spus : „Da". În acelaşi timp, o priveam şi simţeam dorinţa să string în palmă umărul ei acoperit de rochie. Doream să simt în mînă ţesătura suplă şi nu ştiam prea bine ce trebuie să sper în afară de această

țesătură. Dar, probabil că asta voia să spună Maria, pentru că zîmbea într-una. Nu mai vedeam decît strălucirea dinților ei și cutele fine ale ochilor. A strigat din nou : „Ai să ieși de-aici și o să ne căsătorim !" Am răspuns : „Crezi ?", dar asta mai ales ca să spun ceva. Ea a spus atunci foarte repede și tot foarte tare că da, că voi fi achitat și că ne vom scălda iar împreună. Dar cealaltă femeie urla și ea și spunea că lăsase un coș la grefă. Enumera tot ce pusese în coș. Trebuia verificat pentru că toate astea costau scump. Celălalt vecin al meu și maică-sa se uitau mereu unul la altul. Murmurul arabilor continua pe dedesubt. Afară lumina a părut gata să ia cu asalt geamul.

Nu mă simțeam prea bine și aș fi vrut să plec. Zgomotul îmi făcea rău. Dar, pe de altă parte, voiam să mă mai bucur puțin de prezența Mariei. Nu știu cît timp a trecut. Maria mi-a vorbit de munca ei și zîmbea mereu. Murmurul, strigătele, conversațiile se încrucișau. Singura insuliță de tăcere era alături de mine, alcătuită de acest tinerel micuț și de această bătrînă care se priveau unul pe altul. Încetul cu încetul au fost scoși afară toți arabii. Aproape toată lumea a tăcut de îndată ce a ieșit primul. Bătrînica s-a apropiat de zăbrele și în aceeași clipă un paznic a făcut semn fiului ei. El a spus : „La revedere, măicuță", și ea și-a trecut brațul printre două bare, ca să fluture încet și prelung mîna în urma lui.

A plecat în timp ce un bărbat cu pălăria în mînă intra și-i lua locul. A fost adus un deținut și și-au vorbit cu animație, dar cu voce scăzută, deoarece în cameră se făcuse iar liniște. Au venit să-l ia pe vecinul meu din dreapta și nevastă-sa i-a spus fără să coboare tonul, ca și cum n-ar fi observat că nu mai era necesar să strige : „Ai grijă de tine și fii

atent". Apoi a venit rîndul meu. Maria mi-a făcut semn că mă sărută. Am întors capul înainte de a dispărea pe uşă. Ea şedea nemişcată, cu obrazul lipit de zăbrele, cu acelaşi zîmbet răvăşit şi crispat.

Mi-a scris la puţin timp după această vizită. Şi de atunci au început lucrurile despre care nu mi-a plăcut niciodată să vorbesc. În orice caz, nimic nu trebuie exagerat şi mie mi-a venit mai uşor decît altora. La începutul detenţiunii mele, totuşi, cel mai greu de suportat era faptul că aveam gînduri de om liber. De pildă, mi se făcea dor să fiu pe plajă şi să cobor spre mare. Închipuindu-mi zgomotul primelor valuri sub tălpile picioarelor, intrarea corpului în apă şi senzaţia de libertate pe care astfel aş fi aflat-o, simţeam deodată cît de apropiate erau zidurile închisorii mele. Dar asta a durat numai cîteva luni. După aceea nu mai aveam decît gînduri de prizonier. Aşteptam plimbarea zilnică pe care o făceam în curte sau vizita avocatului meu. Restul timpului trecea foarte uşor. Atunci mi-a venit adesea în minte că, dacă aş fi fost nevoit să trăiesc în scorbura unui copac uscat fără altă ocupaţie decît să privesc culoarea cerului deasupra capului meu, încetul cu încetul m-aş fi obişnuit. Aş fi aşteptat trecerea stolurilor de păsări călătoare sau ciocnirea norilor aşa cum aşteptam aici cravatele bizare ale avocatului meu şi aşa cum, într-o altă lume, răbdam pînă sîmbăta ca să strîng în braţe trupul Mariei. Ori, gîndindu-mă bine, nu eram într-un pom uscat. Alţii erau mai nenorociţi decît mine. Asta era de altfel o idee de-a mamii şi ea o repeta adesea, că pînă la urmă te obişnuieşti cu toate.

De altminteri, nu mergeam de obicei atît de departe. Primele luni au fost grele. Dar tocmai efortul pe care a trebuit să-l fac mă ajuta să le suport.

De pildă, mă chinuia dorința de a avea o femeie. Era normal, eram tînăr. Nu mă gîndeam niciodată la Maria în special. Dar mă gîndeam atît de mult la o femeie, la femei, la toate cele pe care le cunoscusem, la toate împrejurările în care le iubisem, încît celula mea se umplea de toate chipurile și se popula de dorințele mele. Într-un sens, asta mă dezechilibra. Dar într-altul, asta făcea să treacă timpul. În cele din urmă cîștigasem simpatia gardianului-șef care îl însoțea la ora meselor pe ajutorul de bucătar. El, cel dintîi, mi-a vorbit de femei. Mi-a spus că ăsta era primul lucru de care se plîngeau ceilalți. I-am spus că eram la fel cu ei și că găseam acest tratament nedrept. „Dar, mi-a spus el, tocmai de asta sînteți băgați la închisoare." — „Cum, de asta ?" — „Păi da, libertatea, asta e. Vi se ia libertatea." Nu mă gîndisem niciodată la așa ceva. I-am dat dreptate : „E adevărat, i-am spus, altfel care ar fi pedeapsa ?" — „Da, văd că dumneata pricepi cum stau lucrurile. Ceilalți, nu. Dar în cele din urmă se ușurează singuri." Apoi paznicul a plecat.

Au mai fost de asemenea țigările. Cînd am intrat la închisoare, mi s-a luat cureaua, șireturile de la pantofi, cravata și tot ce aveam în buzunare, în special țigările. Cînd am ajuns în celulă, am cerut să mi le dea îndărăt. Dar mi s-a spus că e interzis. Primele zile au fost foarte grele. Poate că asta m-a deprimat cel mai mult. Sugeam așchii de lemn, pe care le smulgeam din scîndura patului. Aveam toată ziua o greață continuă. Nu înțelegeam de ce eram lipsit de acest lucru, care nu făcea nici un rău nimănui. Mai tîrziu am înțeles că și asta făcea parte din pedeapsă. Dar în acel moment mă și obișnuisem să nu mai fumez și această pedeapsă nu mai exista pentru mine.

În afara acestor neplăceri, nu eram prea nenorocit. Toată dificultatea era, încă o dată, cum să-mi omor timpul. Am terminat definitiv cu plictiseala din momentul în care am învățat să-mi amintesc. Începeam uneori să mă gîndesc la camera mea și, în închipuire, plecam dintr-un colț ca să ajung din nou la el, enumerînd în minte tot ce se găsea în drumul meu. La început, terminam repede. Dar de fiecare dată cînd o luam de la început, dura ceva mai mult. Fiindcă îmi aminteam de fiecare mobilă și, pentru fiecare mobilă, de fiecare obiect care se afla pe ea și, pentru fiecare obiect, de toate detaliile și pentru detaliile înseși, o incrustație, o crăpătură sau o margine știrbită, de culoarea sau de consistența lor. În același timp, încercam să nu pierd șirul inventarului meu, să fac o enumerare completă. Așa încît, după cîteva săptămîni, puteam să petrec ore întregi numai înșirînd ceea ce se găsea în camera mea. Astfel, cu cît mă gîndeam mai mult, cu atît lucruri neglijate și uitate îmi veneau în minte. Am înțeles atunci că un om care n-ar fi trăit decît o singură zi ar putea, fără greutate, să trăiască o sută de ani la închisoare. Ar avea destule amintiri ca să nu se plictisească. Într-un sens, acesta era un avantaj.

Mai era și somnul. La început, dormeam prost noaptea și de loc ziua. Cu timpul, nopțile mele au devenit mai bune și am putut să dorm și ziua. Pot să spun că, în ultimele luni, dormeam între șaisprezece și optsprezece ore pe zi. Îmi rămîneau astfel șase ore de omorît cu mesele, nevoile fizice, amintirile și povestea cehului.

Între mindirul meu și scîndura patului găsisem, într-adevăr, o bucată veche de ziar aproape lipită de pînză, îngălbenită și subțiată. Povestea unui fapt divers al cărui început lipsea, dar care trebuie

să se fi petrecut în Cehoslovacia. Un om plecase dintr-un sat ceh ca să facă avere. După douăzeci şi cinci de ani, bogat, se întorsese cu nevasta şi copilul. Maică-sa ţinea un han cu sora lui în satul natal. Ca să le facă o surpriză el lăsase nevasta şi copilul la un alt han şi se dusese la maică-sa care nu-l recunoscuse cînd intrase. În glumă, a avut ideea să ia o cameră. Le arătase că are bani. Noaptea, mama şi sora lui îl asasinaseră cu lovituri de ciocan ca să-l jefuiască şi îi aruncaseră trupul în rîu. Dimineaţa nevasta venise, dăduse în vileag identitatea călătorului. Mama se spînzurase. Sora se aruncase în fîntînă. Cred că am citit această poveste de mii de ori. Pe de o parte era neverosimilă. Pe de alta, era firească. În orice caz, eram de părere că drumeţul o cam meritase şi că nu trebuie niciodată să te prefaci.

Astfel, cu orele de somn, amintirile, lectura faptului meu divers şi alternanţa luminii cu întunericul, timpul a trecut. Citisem ce-i drept undeva că în închisoare în cele din urmă pierzi noţiunea timpului. Dar aceasta nu avea prea mare înţeles pentru mine. N-am înţeles în ce măsură zilele puteau să fie în acelaşi timp lungi şi scurte. Lungi de trăit, fără îndoială, dar atîta de lungite încît în cele din urmă se revărsau unele asupra altora. Îşi pierdeau numele. Cuvintele ieri sau mîine erau singurele care păstrau pentru mine un sens.

Cînd, într-o zi, paznicul mi-a spus că eram acolo de cinci luni, l-am crezut, dar nu l-am înţeles. Pentru mine, era mereu aceeaşi zi care se desfăşura în celulă şi acelaşi ţel pe care-l urmăream. În ziua aceea, după plecarea paznicului, m-am privit în gamela mea de tablă. Mi s-a părut că figura mea rămînea serioasă chiar cînd încercam să-i zîmbesc. Am fluturat-o pe dinaintea ochilor. Am zîmbit, dar

ea a păstrat aceeaşi expresie severă şi tristă. Ziua se sfîrşea şi venea ceasul despre care nu vreau să vorbesc, ceasul fără nume, ceasul în care zgomotele serii urcau de la toate etajele închisorii într-un cortegiu de linişte. M-am apropiat de lucarnă şi în lumina tîrzie mi-am contemplat încă o dată chipul. Era tot serios, şi ce e de mirare, cînd de vreme ce în acel moment eram şi eu la fel? Dar în acelaşi timp, şi asta pentru prima oară de luni de zile, am auzit distinct sunetul vocii mele. Am recunoscut-o ca fiind aceea care răsuna de multe zile în urechile mele şi am înţeles că în tot acest timp vorbisem singur. Mi-am adus atunci aminte de ceea ce spunea infirmiera la înmormîntarea mamei. Nu, nu există nici o scăpare şi nimeni nu-şi poate închipui ce sînt serile la închisoare.

III

Pot să spun că în fond vara a luat foarte repede locul verii. Ştiam că o dată cu apariţia primelor călduri va interveni ceva nou pentru mine. Procesul meu era programat pentru ultima sesiune a curţii cu juraţi şi această sesiune se termina la sfîrşitul lunii iunie. Dezbaterile au început concomitent cu dogoarea soarelui de afară. Avocatul mă asigurase că nu vor dura mai mult de două sau trei zile. „De altfel, adăugase el, curtea îi va da zor pentru că procesul dumitale nu e cel mai important din această sesiune. E un paricid care va fi judecat imediat după asta."

La ora şapte jumătate dimineaţa, au venit să mă ia şi duba m-a transportat la Palatul de Justiţie. Cei doi jandarmi m-au dus într-o cămăruţă în care era răcoare. Am aşteptat cu toţii aşezaţi

lîngă o ușă îndărătul căreia se auzeau voci, chemări, zgomote de scaune și un întreg talmeș-balmeș care mi-a amintit de acele petreceri de cartier cînd, după concert, se pregătește sala pentru dans. Jandarmii mi-au spus că trebuie să așteptăm curtea și unul dintre ei mi-a oferit o țigară pe care am refuzat-o. El m-a întrebat îndată după aceea „dacă am trac". Am răspuns că nu. Și, într-un sens, chiar mă interesa să văd un proces. N-avusesem niciodată ocazia în viață : „Da, a spus al doilea jandarm, dar pînă la sfîrșit te obosește".

Puțin după aceea o scurtă sonerie a răsunat în cameră. Atunci mi-au scos cătușele. Au deschis ușa și m-au dus în boxa acuzaților. Sala era plină pînă la refuz. Deși storurile erau lăsate, soarele se infiltra pe alocuri și aerul era chiar de pe acum înăbușitor. Lăsaseră geamurile închise. În acel moment am văzut un șir de chipuri în fața mea. Toate mă priveau : am înțeles că erau jurații. Dar nu pot să spun ce îi deosebea pe unii de alții. O singură impresie mă stăpînea : mă aflam în fața unei banchete de tramvai și toți acești călători anonimi îl spionau pe noul venit ca să descopere aspectele lui ridicole. Știu bine că era o idee stupidă de vreme ce nu ridicolul îl căutau ei aici, ci crima. Totuși deosebirea nu e mare și, oricum, aceasta-i ideea care mi-a venit.

Eram cam zăpăcit de toată lumea asta adunată în această sală închisă. M-am uitat la tribunal, dar n-am deosebit nici un chip. Cred într-adevăr că la început nu-mi dădusem seama că toată această lume se înghesuia ca să mă vadă. De obicei, oamenii nu se ocupau de persoana mea. Mi-a trebuit un efort ca să înțeleg că eu eram cauza întregii agitații. I-am spus jandarmului : „Ce de lume !" El

mi-a răspuns că era din pricina ziarelor și mi-a arătat un grup care se afla la masă, sub banca juraților. Mi-a spus : „Uite-le". Am întrebat : „Pe cine ?" și el a repetat : „Ziarele." Îl cunoștea pe un ziarist care tocmai în acest moment l-a zărit și s-a îndreptat spre noi. Era un om în vîrstă, simpatic, cu obrazul ușor crispat. I-a strîns mîna jandarmului cu multă căldură. Am băgat de seamă în acel moment că toată lumea se întîlnea, se interpela, făcea conversație, ca într-un club în care ești încîntat să te regăsești cu oameni din același cerc. Mi-am explicat totodată și ciudata impresie pe care o aveam că sînt de prisos, aproape un intrus. Totuși, ziaristul mi s-a adresat zîmbind. Mi-a spus că speră să meargă totul bine pentru mine. I-am mulțumit și el a adăugat : „Știți, am dat oarecari proporții cazului dumneavoastră. Vara e sezon mort pentru ziare. Și numai povestea dumneavoastră și aceea a paricidului prezintă oarecare interes." Mi-a arătat pe urmă, în grupul de care tocmai se dezlipise, un omuleț care semăna cu o nevăstuică îndopată, cu ochelari mari în ramă neagră. Mi-a spus că era trimisul special al unui ziar din Paris : „N-a venit pentru dumneavoastră, de altfel. Dar cum e însărcinat să urmărească procesul paricidului, i s-a cerut să transmită și cazul dumneavoastră cu același prilej." Și de astă dată era cît pe ce să-i mulțumesc. Dar m-am gîndit că ar fi ridicol. A fluturat amical mîna spre mine și a plecat. Am mai așteptat cîteva minute.

Avocatul meu a sosit, în robă, înconjurat de mulți alți confrați. S-a dus la ziariști, le-a dat mîna. Ei au glumit, au rîs și păreau că se simt foarte bine, pînă în momentul cînd soneria a răsunat la masa juraților. Toată lumea și-a reluat locul. Avocatul a venit la mine, mi-a strîns mîna și

m-a sfătuit să răspund scurt la întrebările care mi se vor pune, să nu iau iniţiative şi să las în seama lui restul.

În stînga, am auzit zgomotul unui scaun tras îndărăt şi am văzut un om înalt, slab, îmbrăcat în roşu, purtînd lornion, care se aşeza aranjîndu-şi cu grijă roba. Era procurorul. Un aprod a anunţat curtea. În aceeaşi clipă, două ventilatoare mari au început să uruie. Trei judecători, doi în negru, al treilea în roşu, au intrat purtînd dosare şi s-au îndreptat repede spre tribuna care domina sala. Omul în robă roşie s-a aşezat în fotoliul din mijloc, şi-a pus în faţa lui pe masă toca, şi-a şters craniul mic şi chel cu batista şi a declarat deschisă şedinţa.

Ziariştii ţineau stilourile pregătite. Aveau toţi acelaşi aer indiferent şi cam zeflemitor. Totuşi, unul dintre ei, mult mai tînăr, într-o haină de flanelă cenuşie cu cravată albastră, lăsase stiloul în faţa lui pe masă şi se uita la mine. Pe chipul lui puţin asimetric nu distingeam decît doi ochi de culoare deschisă, care mă examinau atent, fără să exprime ceva care să poată fi definit. Şi am avut impresia ciudată că sînt privit de mine însumi. Poate din pricina asta şi, de asemeni, poate din pricină că nu cunoşteam obiceiurile locului, nu am înţeles prea bine tot ce s-a întîmplat după aceea, tragerea la sorţi a juraţilor, întrebările puse de preşedinte avocatului, procurorului şi juriului (de fiecare dată, toate capetele juraţilor se întorceau în acelaşi timp spre curte), o lectură rapidă a actului de acuzare în care recunoşteam nume de locuri şi persoane, şi din nou întrebări puse avocatului meu.

Dar preşedintele a spus că avea să procedeze la apelul martorilor. Aprodul a citit o listă de

nume care mi-au atras atenţia. Din mijlocul acestui public, pînă atunci inform, am văzut ridicîndu-se unul cîte unul, ca să dispară apoi pe o uşă laterală, directorul şi portarul azilului, bătrînul Thomas Pérez, Raymond, Masson, Salamano, Maria. Aceasta mi-a făcut un mic semn nelipsit de îngrijorare. Încă mă mai miram că nu-i văzusem mai dinainte cînd, la apelul numelui său, ultimul, Céleste, s-a ridicat. Am recunoscut-o lîngă el pe femeiuşca de la restaurant cu jacheta şi cu aerul ei precis şi hotărît. Se uita la mine cu mare atenţie. Dar n-am avut timp să mă gîndesc pentru că preşedintele a luat cuvîntul. A spus că adevăratele dezbateri aveau să înceapă şi că socoteşte inutil să recomande publicului să fie calm. După cît spunea, el era aici ca să conducă fără părtinire dezbaterile unui caz pe care voia să-l cîntărească în mod obiectiv. Sentinţa dată de juriu va fi luată într-un spirit de dreptate şi, în orice caz, va ordona evacuarea sălii la cel mai mic incident.

Căldura creştea şi vedeam lumea în sală făcîndu-şi vînt cu ziare. Asta producea un foşnet continuu de hîrtie şifonată. Preşedintele a făcut un semn şi aprodul a adus trei evantaie de pai împletit pe care cei trei judecători le-au pus imediat în mişcare.

Interogatoriul meu a început de îndată. Preşedintele m-a chestionat calm şi chiar, mi s-a părut, cu o nuanţă de cordialitate. M-a pus iar să-mi declin identitea şi, deşi asta mă irita, m-am gîndit că în fond era destul de firesc, pentru că ar fi foarte grav să fie judecat un om în locul altuia. Apoi preşedintele a reluat iar povestea celor făptuite de mine, adresîndu-mi-se după fiecare frază cu întrebarea : „Aşa e, nu-i aşa ?" De fiecare dată, am răspuns : „Da, domnule preşedinte",

așa cum mă învățase avocatul meu. Asta a durat mult pentru că expunerea președintelui era foarte amănunțită. În tot acest răstimp, ziariștii scriau. Simțeam asupră-mi privirea celui mai tînăr dintre ei și a femeiuștii automat. Bancheta de tramvai se întorsese în întregime spre președinte. Acesta a tușit, a frunzărit dosarul și s-a întors spre mine, făcîndu-și vînt cu evantaiul.

Mi-a spus că trebuia să atingă acum unele probleme aparent fără legătură cu procesul, dar care poate îl priveau de foarte aproape. Am înțeles că iar o să vorbească de mama și în același timp am simțit ce tare mă plictisea acest lucru. M-a întrebat de ce o dusesem pe mama la azil. Am răspuns că n-aveam bani ca s-o întrețiu și s-o îngrijesc. El m-a întrebat dacă suferisem din această cauză și eu am răspuns că nici mama, nici eu nu mai așteptam nimic unul de la altul, nici de la nimeni de altfel, și că ne obișnuisem amîndoi cu viața noastră nouă. Președintele a spus atunci că nu voia să insiste asupra acestui punct și l-a întrebat pe procuror dacă nu avea să-mi pună vreo altă întrebare.

Acesta ședea cu spatele pe jumătate întors la mine și, fără să mă privească, a declarat că ar dori, cu permisiunea președintelui, să știe dacă mă întorsesem singur la izvor cu intenția de a-l ucide pe arab. „Nu“, am spus. „Atunci de ce era înarmat și de ce să se întoarcă tocmai în acel loc ?“ Am spus că era o întîmplare. Și procurorul a precizat cu o nuanță amenințătoare. „Atît, deocamdată“. Totul după aceea a fost cam tulbure, cel puțin pentru mine. Dar după cîteva conciliabule, președintele a declarat că ședința se ridică și se reia după masă pentru audierea martorilor.

N-am avut timp să mă gîndesc. Am fost scos, urcat în dubă și dus la închisoare, unde am mîncat. După foarte puțin timp, atîta cît să-mi dau seama că sînt obosit, au venit iar să mă ia; totul a început din nou și m-am aflat în aceeași sală, în fața acelorași chipuri. Numai căldura era mult mai mare și, ca prin minune, fiecare jurat, procurorul, avocatul meu și cîțiva ziariști erau și ei înarmați cu evantaie de pai. Tînărul ziarist și femeiușca erau și ei acolo. Dar ei nu-și făceau vînt și se uitau iar la mine tot fără un cuvînt.

Mi-am șters sudoarea care-mi acoperea fața și am devenit întrucîtva conștient de locul în care mă aflam și de mine însumi abia cînd am auzit că e chemat directorul azilului. A fost întrebat dacă mama se plîngea de mine și el a spus că da, dar că asta era într-un fel mania pensionarilor lui, să se plîngă de rudele lor. Președintele i-a cerut să precizeze dacă ea îmi reproșa că o trimisesem la azil și directorul a spus iar da. Dar de astă dată n-a mai adăugat nimic. La altă întrebare, a răspuns că fusese surprins de calmul meu în ziua înmormîntării. A fost întrebat ce înțelege prin calm. Directorul s-a uitat atunci la boturile pantofilor lui și a spus că nu voisem s-o văd pe mama, nu plînsesem de loc și plecasem îndată după înmormîntare, fără să mă reculeg la mormîntul ei. Încă un lucru îl surprinsese: un dricar îi spusese că nu știam ce vîrstă are mama. A fost un moment de tăcere și președintele l-a întrebat dacă era sigur că despre mine vorbise. Cum directorul nu înțelegea întrebarea, i-a spus: „Așa e legea". Apoi președintele l-a întrebat pe avocatul general dacă n-are de pus întrebări martorului și procurorul a exclamat: „O, nu, e destul", cu o asemenea

izbucnire şi cu o asemenea privire triumfătoare în direcţia mea încît, pentru prima oară de ani de zile, am simţit nevoia stupidă să plîng pentru că mi-am dat seama cît de mult mă urau toţi aceşti oameni.

După ce a întrebat juriul şi pe avocatul meu dacă aveau întrebări de pus, preşedintele l-a ascultat pe portar. Şi cu el, ca şi cu ceilalţi, s-a repetat acelaşi ceremonial. Sosind, portarul s-a uitat la mine şi şi-a ferit privirea. A răspuns la întrebările care i se puneau. A spus că nu voisem s-o văd pe mama, că fumasem, că dormisem şi că băusem cafea cu lapte. Am simţit atunci ceva care revolta toată sala şi, pentru prima oară, am înţeles că sînt vinovat. Portarul a fost pus să repete povestea cafelei cu lapte şi aceea a ţigării. Avocatul general m-a privit cu o sclipire ironică în ochi. În acel moment, avocatul meu l-a întrebat pe portar dacă el nu fumase împreună cu mine. Dar procurorul s-a ridicat cu violenţă împotriva acestei întrebări : „Cine e criminalul aici şi ce metodă-i asta de a jigni martorii acuzării pentru a minimaliza mărturiile, care nu rămîn mai puţin zdrobitoare !" Cu toate astea, preşedintele i-a cerut portarului să răspundă la întrebare. Bătrînul a răspuns stingherit : „Ştiu bine că am greşit. Dar n-am îndrăznit să refuz ţigara pe care domnul mi-a oferit-o". În ultimă instanţă, am fost întrebat dacă n-aveam nimic de adăugat. „Nimic, am răspuns, decît că martorul are dreptate. E adevărat că i-am oferit o ţigară". Portarul s-a uitat atunci la mine cam mirat şi cu un fel de recunoştinţă. A ezitat, apoi a spus că el îmi oferise cafeaua cu lapte. Avocatul meu a triumfat zgomotos şi a declarat că juraţii vor aprecia. Dar procurorul a tunat deasupra capetelor noastre şi a

spus : „Da, domnii juraţi vor aprecia. Şi vor conclude că un străin putea să-i ofere o cafea, dar că un fiu trebuia s-o refuze în faţa corpului neînsufleţit al celei care-l adusese pe lume." Portarul s-a întors la locul lui.

Cînd a venit rîndul lui Thomas Pérez, un aprod a trebuit să-l sprijine pînă la bară. Pérez a spus că el a cunoscut-o bine pe mama şi că pe mine nu mă văzuse decît o singură dată, în ziua înmormîntării. A fost întrebat ce făcusem în ziua aceea şi a răspuns : „Ştiţi, eu însumi eram prea îndurerat. Atunci n-am văzut nimic. Durerea mă împiedica să văd. Pentru că era pentru mine o foarte mare durere. Şi chiar am leşinat. Atunci, n-am putut să-l văd pe domnul." Avocatul general l-a întrebat dacă, cel puţin, mă văzuse plîngînd. Pérez a spus că nu. Procurorul a spus atunci la rîndul lui : „Domnii juraţi vor aprecia." Dar avocatul meu s-a supărat. El l-a întrebat pe Pérez, pe un ton care mi s-a părut exagerat, „dacă văzuse că nu plîng". Pérez a spus : „Nu". Publicul a rîs. Şi avocatul meu, suflecîndu-şi o mînecă a spus pe un ton peremptoriu : „Iată imaginea însăşi a acestui proces. Totul e adevărat şi nimic nu e adevărat !" Procurorul era încruntat şi împungea cu un creion titlurile dosarelor lui.

După cinci minute de pauză în timpul cărora avocatul meu mi-a spus că totul mergea cum nu se poate mai bine, a fost audiat Céleste, care era citat de apărare. Apărarea eram eu. Céleste arunca din cînd în cînd cîte o privire înspre mine şi învîrtea în mînă o pălărie de pai. Purta costumul nou pe care-l punea ca să meargă cu mine uneori duminica, la cursele de cai. Dar cred că nu putuse să-şi pună şi gulerul, pentru că avea numai un nasture de alamă care-i ţinea încheiată cămaşa. A

fost întrebat dacă eram clientul lui și a spus : „Da, dar eram și prieteni" ; ce credea despre mine, și el a răspuns că sînt un adevărat bărbat ; ce înțelege prin aceasta, și el a declarat că toată lumea știe ce vrea să zică asta ; dacă a observat că eram o fire închisă, și el a recunoscut numai că nu vorbeam fără rost. Avocatul general l-a întrebat dacă-i plăteam regulat masa. Céleste a rîs și a declarat : „Astea erau mici amănunte între noi". A mai fost întrebat ce crede despre crima mea. El a pus atunci mîinile pe bară și se vedea că pregătise ceva. A spus : „Eu cred că e o mare nenorocire. O nenorocire, toată lumea știe ce e asta. Te lasă fără apărare. Ei, bine ! Eu cred că e o nenorocire." Avea de gînd să continue, dar președintele i-a spus că e destul și că-i mulțumește. Atunci Céleste a rămas puțin descumpănit. Dar a declarat că mai voia să vorbească. I s-a cerut să fie scurt. A repetat iar că e o nenorocire. Și președintele i-a spus : „Da, am înțeles. Dar noi sîntem aici tocmai ca să judecăm nenorociri de acest fel. Vă mulțumim." Ca și cum ar fi ajuns la capătul științei și bunăvoinței lui, Céleste s-a întors atunci spre mine. Mi s-a părut că ochii îi erau plini de lacrimi și că buzele îi tremurau. Părea să mă întrebe ce poate să mai facă. Cît despre mine, eu n-am spus nimic, n-am făcut nici un gest, dar pentru prima oară în viața mea aș fi vrut să îmbrățișez un bărbat. Președintele l-a poftit să plece de la bară. Céleste s-a dus să se așeze în pretoriu. Tot restul ședinței a stat acolo, puțin aplecat înainte, cu coatele pe genunchi, cu panamaua în mîini, ascultînd tot ce se spune. A intrat Maria. Își pusese pălăria și era tot frumoasă. Dar mie îmi plăcea mai mult cu părul liber. Din locul unde eram, ghiceam povara ușoară a sînilor

ei şi recunoşteam buza de jos întotdeauna puţin umflată. Părea foarte nervoasă. Imediat a fost întrebată de cînd mă cunoştea. Ea a indicat perioada cînd lucra la noi. Preşedintele a vrut să ştie care erau relaţiile ei cu mine. Ea a spus că e prietena mea. La altă întrebare, a răspuns că e adevărat că trebuia să se mărite cu mine. Procurorul care răsfoia un dosar a întrebat-o brusc de cînd data legătura noastră. Ea a spus data. Procurorul a atras atenţia cu un aer indiferent că i se pare că era a doua zi după moartea mamei. Apoi a spus cu o oarecare ironie că nu ar voi să insiste asupra unei situaţii delicate, că înţelegea scrupulele Mariei, dar (şi aici vocea lui s-a făcut mai aspră) că datoria lui cerea să se ridice deasupra convenienţelor. I-a cerut Mariei să rezume această zi în care o cunoscusem. Maria nu voia să vorbească dar, la insistenţa procurorului, a povestit baia noastră, cinematograful şi întoarcerea la mine acasă. Avocatul general a spus că, în urma declaraţiilor Mariei din timpul instrucţiei, el consultase programele cinematografelor la acea dată. A adăugat că Maria însăşi va spune ce film se dădea atunci. Cu o voce aproape stinsă, într-adevăr, ea a spus că era un film cu Fernandel. O linişte desăvîrşită s-a făcut în sală cînd a terminat. Procurorul s-a ridicat atunci foarte grav şi, cu o voce care mi s-a părut cu adevărat emoţionată, cu degetul îndreptat spre mine, a articulat rar : „Domnilor juraţi, a doua zi după înmormîntarea mamei sale, acest om făcea baie în mare, începea o legătură nelegitimă şi se ducea să rîdă la un film comic. Nu mai am nimic să vă spun.“ S-a aşezat, tot într-o tăcere desăvîrşită. Dar, deodată, Maria a izbucnit în plîns, a spus că nu era aşa, că era altfel, că o puneau să spună tocmai pe dos decît

gîndea, că ea mă cunoștea bine și că nu făcusem nimic rău. Dar aprodul, la un semn al președintelui, a luat-o de acolo și ședința a continuat.

După aceea abia l-au mai ascultat pe Masson, care a declarat că sînt un om cinstit „și că ar spune chiar mai mult, sînt un om cumsecade." Abia l-au mai ascultat pe Salamano cînd a amintit că mă purtasem bine cu cîinele lui și cînd a răspuns la o întrebare despre mama și mine, spunînd că eu n-aveam nimic să-i spun mamei și că o dusesem la azil din această pricină. „Trebuie să înțelegem, spunea Salamano, trebuie să înțelegem." Dar nimeni nu părea să înțeleagă. A fost scos afară.

Apoi a venit rîndul lui Raymond, care era ultimul martor. Raymond mi-a făcut discret semn cu mîna și a spus imediat că sînt nevinovat. Dar președintele a declarat că nu i se cereau aprecieri, ci fapte. L-a invitat să aștepte întrebările înainte de a răspunde. I s-a cerut să precizeze relațiile lui cu victima. Raymond a profitat de ocazie ca să spună că aceasta din urmă pe el îl ura de cînd o pălmuise pe soră-sa. Președintele l-a întrebat totuși dacă victima nu avea motive să mă urască. Raymond a spus că prezența mea pe plajă se datora unei întîmplări. Procurorul l-a întrebat atunci cum se face că scrisoarea care era la originea dramei fusese scrisă de mine. Raymond a răspuns că era o întîmplare. Procurorul a replicat că întîmplarea avea prea multe păcate pe conștiință în această istorie. El a vrut să știe dacă din întîmplare nu intervenisem cînd Raymond o pălmuise pe amanta lui, din întîmplare îi servisem de martor la comisariat, dacă tot din întîmplare declarațiile mele cu ocazia acestei mărturii se dovediseră a fi de pură complezență. În încheiere,

l-a întrebat pe Raymond care sînt mijloacele lui de existență și, cum acesta din urmă răspundea : „Magazioner“, avocatul general a declarat juraților că de notorietate generală martorul exercita profesiunea de pește. Eu eram complicele și prietenul lui. Era vorba de o dramă sordidă, de cea mai joasă specie, agravată de faptul că era vorba de un monstru moral. Raymond a vrut să se apere și avocatul meu a protestat, dar li s-a spus că trebuie să-l lase pe procuror să termine. Acesta a spus : „Nu mai am mare lucru de adăugat. Era prietenul dumneavoastră ?“ l-a întrebat pe Raymond. „Da, a spus acesta, era amicul meu.“ Avocatul general mi-a pus atunci aceeași întrebare și eu m-am uitat la Raymond care nu mi-a ocolit privirea. Am răspuns : „Da“. Procurorul s-a întors atunci spre juriu și a declarat : „Același om care a doua zi după moartea mamei sale se deda celui mai rușinos desfrîu a ucis pentru motive ușuratice și pentru a pune capăt unei istorii incalificabile de moravuri“.

Apoi s-a așezat. Dar avocatul meu, la capătul răbdării, a exclamat ridicînd brațele, așa încît mînecile căzîndu-i au descoperit cutele unei cămăși apretate : „Mă rog, e acuzat că și-a îngropat mama sau pentru că a ucis un om ?“ Publicul a rîs. Dar procurorul s-a ridicat iar, s-a învăluit în roba lui și a declarat că trebuia să ai candoarea onorabilului apărător ca să nu simți că există între aceste două șiruri de fapte o legătură profundă, patetică, esențială. „Da, a exclamat el cu putere, îl acuz pe acest om de faptul că și-a înmormîntat mama cu un suflet de criminal.“ Această declarație a părut să producă un efect considerabil asupra publicului. Avocatul meu a dat din umeri și și-a șters sudoa-

ea de pe frunte. Dar el însuşi părea tulburat şi am înţeles că lucrurile mergeau prost pentru mine.

Şedinţa a fost suspendată. Ieşind din Palatul de Justiţie ca să mă urc în maşină, am recunoscut pentru o clipă mirosul şi culoarea serii de vară. În întunericul închisorii mele călătoare, am regăsit unul cîte unul, ca din adîncul oboselii mele, toate zgomotele cunoscute ale unui oraş pe care-l iubeam şi ale unui ceas anume în care mi se întîmpla să mă simt împăcat. Strigătele vînzătorilor de ziare în aerul dezmorţit, ultimele păsări în scuar, strigătele vînzătorilor de sandvişuri, tînguielile tramvaielor la cotiturile povîrnite ale oraşului şi acest zvon al cerului înainte ca noaptea să se aplece deasupra portului, toate acestea alcătuiau pentru mine un itinerar de orb, pe care-l ştiam prea bine înainte de a intra la închisoare. Da, acesta era ceasul în care, trecuse foarte mult de atunci, mă simţeam împăcat. Pe atunci mă aştepta întotdeauna un somn uşor şi fără vise. Şi totuşi, ceva se schimbase de vreme ce, o dată cu aşteptarea zilei de mîine, am aflat, la întoarcere, celula mea. Ca şi cum drumurile cunoscute, desenate pe cerurile de vară puteau tot atît de bine să ducă la închisoare ca şi la somnul nevinovat.

IV

Chiar şi pe banca acuzării, e întotdeauna interesant să auzi vorbindu-se despre tine. În timpul pledoariilor procurorului şi ale avocatului meu, pot să spun că s-a vorbit mult despre mine şi poate mai mult despre mine decît despre crima mea. Erau ele oare atît de diferite, de altfel, aceste

pledoarii ? Avocatul ridica brațele și recunoștea vina, dar cu scuze. Procurorul întindea mîinile și denunța vina, dar fără scuze. Un lucru totuși mă cam stingherea. În ciuda preocupărilor mele, eram uneori tentat să intervin și avocatul îmi spunea atunci : „Taci din gură, e mai bine pentru cauza dumitale". Într-un fel cauza mea părea să fie tratată în afara mea. Totul se desfășura fără intervenția mea. Soarta mea se hotăra fără să mi se ceară părerea. Din cînd în cînd, îmi venea să întrerup pe toată lumea și să spun : „Totuși, cine e acuzatul ? E important să fii acuzatul. Și eu am ceva de spus !" Dar, gîndindu-mă bine, n-aveam nimic de spus. De altfel trebuie să recunosc că interesul pe care ți-l trezește faptul de a da de lucru oamenilor nu durează prea mult. De exemplu, pledoaria procurorului m-a obosit foarte repede. Numai anumite fragmente, gesturi sau tirade întregi, dar desprinse din ansamblu, m-au izbit sau mi-au trezit interesul.

Fondul raționamentului său, dacă am înțeles bine, era că premeditasem crima. Cel puțin, așa a încercat să demonstreze. Cum spunea chiar el : „Voi face proba, domnilor, și o voi face de două ori. În orbitoarea limpezime a faptelor mai întîi și pe urmă în lumina sumbră pe care mi-o va furniza psihologia acestui suflet criminal." A rezumat faptele începînd cu moartea mamei. A reamintit insensibilitatea mea, neștiința în care eram în ceea ce privește vîrsta mamei, baia de a doua zi, cu o femeie, cinematograful, Fernandel și în sfîrșit întoarcerea acasă cu Maria. Mi-a trebuit atunci un timp pînă să înțeleg, pentru că zicea „amanta lui" și, pentru mine, ea era Maria. Pe urmă a ajuns la povestea cu Raymond. Am găsit că felul lui de a privi întîmplările nu era lipsit de claritate. Ceea

ce spunea era plauzibil. Scrisesem scrisoarea de acord cu Raymond ca s-o atrag pe amanta lui și să o las pradă unui om de o „moralitate dubioasă", care a bătut-o. Îi provocasem pe plajă pe adversarii lui Raymond. Acesta fusese rănit. Îi cerusem revolverul. Mă întorsesem singur ca să fac uz de el. Îl omorîsem pe arab, așa cum plănuisem. Așteptasem un timp. Și apoi „ca să fiu sigur că treaba era bine făcută", trăsesem încă patru gloanțe, fără grabă, la sigur, oarecum cu chibzuială.

„Asta e, domnilor, a spus avocatul general. Am reconstituit în fața dumneavoastră șirul evenimentelor care l-au făcut pe acest om să ucidă în plină cunoștință de cauză. Insist asupra acestui lucru, a spus el. Pentru că nu e vorba aici de un asasinat obișnuit, de un gest necugetat pe care l-ați putea socoti atenuat de împrejurări. Acest om, domnilor, acest om este inteligent. L-ați auzit, nu-i așa? Știe să răspundă. Cunoaște valoarea cuvintelor. Și nu se poate spune că a acționat fără să-și dea seama de ceea ce face."

Eu ascultam și pricepeam că mă socoteau inteligent. Dar nu înțelegam bine cum calitățile unui om obișnuit puteau deveni acuzații zdrobitoare împotriva unui vinovat. Cel puțin, asta a fost ceea ce m-a izbit și nu l-am mai ascultat pe procuror pînă în momentul cînd l-am auzit spunînd: „A arătat măcar vreodată că regretă? Niciodată, domnilor. Nici măcar o singură dată în cursul instrucției acest om n-a părut tulburat de crima lui abominabilă." În acel moment s-a întors spre mine și m-a arătat cu degetul continuînd să mă acuze fără ca în realitate eu să înțeleg bine de ce. Fără îndoială, nu mă puteam împiedica să recunosc că are dreptate. Nu regretam prea mult fapta mea. Dar atîta înverșunare mă mira. Aș fi vrut să încerc să-i ex-

plic amical, aproape cu afecţiune, că eu nu fusesem niciodată în stare să regret ceva cu adevărat. Eram întotdeauna prins de ceea ce avea să vină, de ziua de azi sau de cea de mîine. Dar, fireşte, în situaţia în care fusesem pus, nu puteam vorbi nimănui pe acest ton. N-aveam dreptul să mă arăt afectuos, să am bunăvoinţă. Şi am încercat în continuare să mai ascult pentru că procurorul a început să vorbească de sufletul meu.

Zicea că se aplecase asupra lui şi că nu găsise nimic, „domnilor juraţi". Zicea că într-adevăr eu nu aveam de loc suflet, şi nimic omenesc, şi că nici unul dintre principiile morale care ocrotesc inima omului nu-mi era accesibil. „Fără îndoială, adăuga el, noi nu putem să-i reproşăm acest lucru. Nu putem să ne plîngem că-i lipseşte ceea ce nu poate dobîndi. Dar cînd este vorba de această curte, virtutea cu desăvîrşire negativă a toleranţei trebuie să se preschimbe într-aceea mai puţin uşoară, dar mai nobilă, a dreptăţii. Cu atît mai mult cu cît lipsa de suflet aşa cum ni se dezvăluie ea la acest om devine o prăpastie în care societatea se poate prăbuşi". Atunci a vorbit despre atitudinea mea faţă de mama. A repetat ceea ce spusese în timpul dezbaterilor. Dar a vorbit mai mult decît despre crima mea, atît de mult că, în cele din urmă, n-am mai simţit atceva decît căldura acelei dimineţi. Cel puţin pînă în momentul în care avocatul general s-a oprit şi, după un moment de tăcere, a reluat cu o voce foarte scăzută şi foarte tulburată : „Tot această curte, domnilor, va judeca mîine cea mai abominabilă crimă : asasinarea unui tată". După părerea lui, imaginaţia se dădea bătută în faţa acestei crime atroce. Îndrăznea să spere că justiţia oamenilor o va pedepsi fără şovăire. Dar nu se temea s-o spună,

oroarea pe care i-o inspira această crimă pălea aproape în fața aceleia pe care o resimțea în fața insensibilității mele. Tot după părerea lui, un om care o ucide moralmente pe mama lui se excludea din societatea oamenilor, ca și acela care ridică o mînă ucigașă asupra celui ce-i dăduse viața. În orice caz, primul pregătea faptele celui de-al doilea, le anunța, într-un fel, și le justifica. „Sînt convins, domnilor, a adăugat el ridicînd vocea, că nu veți socoti opinia mea prea îndrăzneață, dacă voi spune că omul care stă pe această bancă e vinovat și de crima pe care această curte va trebui s-o judece mîine. Trebuie pedepsit în consecință." Aici procurorul și-a șters fața lucind de sudoare. A spus în sfîrșit că datoria lui era dureroasă, dar că o va împlini cu fermitate. A declarat că eu n-aveam nimic de-a face cu o societate ale cărei reguli esențiale le nesocoteam și că nu puteam să fac apel la această inimă umană, ale cărei reacții elementare îmi erau necunoscute. „Vă cer capul acestui om, a spus el, și vi-l cer cu inima ușoară. Deoarece, dacă mi s-a mai întîmplat în cursul carierei mele destul de îndelungate să cer pedepse capitale, n-am simțit niciodată atît de mult ca astăzi această îndatorire compensată, răscumpărată, luminată de conștiința unui comandament imperios și sfînt și de oroarea pe care o simt în fața unui chip omenesc pe care nu citesc altceva decît monstruozitate."

După ce s-a așezat procurorul, a urmat un moment destul de lung de tăcere. În ce mă privește, eu eram zăpăcit de căldură și mirare. Președintele a tușit puțin și pe un ton foarte scăzut m-a întrebat dacă nu aveam ceva de adăugat. M-am ridicat și cum voiam să vorbesc, am spus, puțin la întîmplare, de altfel, că nu avusesem intenția

să-l ucid pe arab. Preşedintele a răspuns că asta era o afirmaţie, că deocamdată nu prea înţelege sistemul meu de apărare şi că ar fi fericit, înainte de a-l asculta pe avocatul meu, să mă facă să precizez motivele care inspiraseră fapta mea. Am spus repede, încurcînd puţin cuvintele şi dîndu-mi seama că sînt ridicol, că din pricina soarelui. S-au auzit rîsete în sală. Avocatul meu a dat din umeri şi imediat după aceea i s-a dat cuvîntul. Dar el a declarat că e tîrziu, că avea de vorbit cîteva ceasuri şi că cere reluarea şedinţei după-masă. Curtea a fost de acord.

După-amiază, marile ventilatoare răscoleau fără încetare aerul încins al sălii şi micile evantaie multicolore ale juraţilor se agitau toate în acelaşi sens. Pledoaria avocatului meu mi se părea că nu va lua niciodată sfîrşit. La un moment dat, totuşi, l-am ascultat pentru că zicea : „E adevărat că eu am ucis“. Apoi a continuat pe acest ton, spunînd „Eu“ de fiecare dată cînd vorbea despre mine. Eram foarte mirat. M-am aplecat spre unul din jandarmi şi l-am întrebat de ce. Mi-a spus să tac şi, după o clipă, a adăugat : „Toţi avocaţii fac la fel“. Eu însă m-am gîndit că în felul acesta mă îndepărta şi mai mult de fapta mea, mă reducea la zero şi, într-un anume sens, mi se substituia. Dar cred că eram atunci foarte departe de sala tribunalului. De altfel avocatul meu mi s-a părut ridicol. A pledat provocarea foarte repede şi pe urmă şi el a vorbit despre sufletul meu. Dar mi s-a părut că avea mult mai puţin talent decît procurorul. „Şi eu, a spus el, m-am aplecat asupra acestui suflet, dar, contrar eminentului reprezentant al ministerului public, am găsit ceva şi pot să spun că am citit în el ca într-o carte deschisă“. Citise că eram un om cinstit, un muncitor conştiincios, neobosit,

devotat firmei care-l folosea, iubit de toţi şi plin de compătimire faţă de suferinţele altuia. Pentru el, eram un fiu model care-şi întreţinuse mama atît cît putuse. În cele din urmă sperasem că o casă de odihnă i-ar da bătrînei confortul pe care mijloacele mele nu-mi îngăduiau să i-l procur. „Mă mir, domnilor, a adăugat el, că s-a făcut atîta zgomot în jurul acestui azil. Pentru că, în sfîrşit, dacă ar trebui să aducem o dovadă în ceea ce priveşte utilitatea şi generozitatea unor asemenea instituţii, ar trebui neapărat să spunem că statul însuşi le subvenţionează". Numai că el n-a vorbit de înmormîntare şi eu am simţit că asta constituie o lipsă în pledoaria lui. Dar din pricina tuturor acestor fraze lungi, a tuturor acestor zile şi a acestor ore interminabile în cursul cărora se vorbise de sufletul meu, am avut impresia că totul devenea o apă incoloră în care simţeam că mă cuprinde ameţeala.

Despre sfîrşitul şedinţei, îmi aduc aminte numai că, în timp ce avocatul meu continua să vorbească, a răsunat pînă la mine, străbătînd tot spaţiul sălilor şi pretoriilor, trompeta unui vînzător de îngheţată. M-au năpădit amintirile unei vieţi care nu-mi mai aparţinea, dar în care aflasem cele mai sărace şi mai durabile bucurii : miresme de vară, cartierul care-mi plăcea, un anumit cer de seară, rîsul şi rochiile Mariei. Tot ce făceam de prisos în acest loc mi s-a urcat atunci ca un nod în gît, şi n-am mai avut decît o grijă, să se termine o dată şi să mă întorc în celula mea ca să dorm. Abia dacă l-am ascultat pe avocatul meu exclamînd, în încheiere, că juraţii n-or să vrea să trimită la moarte un lucrător cinstit, pierdut de o clipă de rătăcire, şi cerînd circumstanţe atenuante pentru o crimă al cărui veşnic regret îl şi tîram după mine ca pe cea

mai sigură pedeapsă a mea. Curtea a suspendat ședința și avocatul s-a așezat sfîrșit de oboseală. Dar colegii lui au venit să-mi strîngă mîna. Am auzit „Minunat, dragă". Unul dintre ei m-a luat chiar drept martor : „Ce zici ?" mi-a spus el. Am aprobat, dar complimentul meu nu era sincer pentru că eram prea obosit.

Totuși, afară ziua se apropia de sfîrșit și căldura nu mai era atît de mare. După cîteva zgomote care ajungeau pînă la mine din stradă, ghiceam farmecul serii. Noi eram aici, cu toții, în așteptare. Și ceea ce așteptam împreună nu mă privea decît pe mine. M-am uitat iar în sală. Totul era ca în prima zi. Am întîlnit privirea ziaristului cu haina cenușie și a femeii-automat. Asta m-a făcut să mă gîndesc că n-o căutasem cu privirea pe Maria în tot timpul procesului. N-o uitasem, dar eram foarte ocupat. Am văzut-o între Céleste și Raymond. Ea mi-a făcut discret cu mîna ca și cum ar fi spus : „În sfîrșit", și am văzut fața ei ușor neliniștită care-mi zîmbea. Dar îmi simțeam inima ferecată și nici n-am putut să răspund zîmbetului ei.

Curtea a intrat din nou. Foarte repede li s-a citit juraților o serie de întrebări. Am auzit „vinovat de crimă"... „premeditare"... „circumstanțe atenuante". Jurații au ieșit și eu am fost dus în cămăruța în care mai așteptasem. Avocatul a venit la mine : era foarte volubil și mi-a vorbit cu mai multă încredere și cordialitate ca niciodată. Credea că totul va merge și că voi scăpa cu cîțiva ani de închisoare sau de ocnă. L-am întrebat dacă erau șanse de casare în cazul unei sentințe defavorabile. El mi-a spus că nu. Tactica lui fusese să nu depună concluzii scrise, ca să nu indispună juriul. Mi-a explicat că nu se casa o sentință ca asta, fără motiv. Asta mi s-a părut evident și i-am dat dreptate. Pri-

vind lucrurile la rece, era cit se poate de firesc. Altminteri, ar fi prea multe hîrțoage inutile. „În orice caz, mi-a spus avocatul meu, mai avem și recursul. Dar sînt convins că sentința va fi favorabilă."

Am așteptat foarte mult, aproape trei sferturi de oră, cred. După aceea, s-a auzit o sonerie. Avocatul a plecat spunîndu-mi : „Președintele juriului are să citească răspunsurile. Nu te vor duce în sală decît la citirea sentinței." S-au auzit uși trîntite. Fugeau oameni pe niște scări despre care nu știam dacă sînt aproape sau departe. Apoi am auzit o voce înăbușită citind ceva în sală. Cînd a răsunat iar soneria, cînd ușa boxei s-a deschis, a urcat spre mine tăcerea sălii, tăcerea și această ciudată senzație pe care am avut-o cînd am constatat că tînărul ziarist îmi ocolește privirea. Nu m-am uitat în partea în care se afla Maria. N-am avut timp pentru că președintele mi-a spus repede și într-o formă ciudată că mi se va tăia capul într-o piață publică în numele poporului francez. Mi s-a părut atunci că înțeleg sentimentul pe care-l citeam pe toate chipurile. Sînt convins că era respect. Jandarmii erau foarte blînzi cu mine. Avocatul și-a pus mîna pe mîna mea. Eu nu mă gîndeam la nimic. Dar președintele m-a întrebat dacă n-aveam nimic de adăogat. M-am gîndit puțin. Am spus : „Nu". Atunci m-au scos afară.

V

Pentru a treia oară am refuzat să-l primesc pe preot. N-am să-i spun nimic, n-am chef să vorbesc, o să-l văd și așa destul de curînd. În acest moment

nu mă interesează altceva decît să scap din angrenajul mecanismului, să știu dacă inevitabilul poate avea o ieșire. Mi-au dat altă celulă. Din ea, cînd stau întins, văd cerul și nimic altceva. Îmi petrec zilele privind pe fața lui declinul culorilor care preface ziua în noapte. Lungit, îmi pun mîinile sub cap și aștept. M-am întrebat poate de zeci de ori dacă există precedente de condamnați la moarte care să fi scăpat mecanismului implacabil, să fi dispărut înainte de execuție, să fi rupt cordoanele polițiștilor. Îmi reproșam atunci că nu acordasem destulă atenție poveștilor despre execuții. Ar trebui să ne interesăm întotdeauna de aceste probleme. Nu se știe niciodată ce se poate întîmpla. Ca toată lumea, citisem asemenea relatări p in ziare. Dar existau cu siguranță lucrări de specialitate pe care n-avusesem niciodată curiozitatea să le consult. Acolo, poate, aș fi găsit povești cu evadări. Aș fi aflat că, într-un caz cel puțin, roata se oprise, că în această premeditare irezistibilă, întîmplarea și norocul, o singură dată numai, schimbaseră ceva. O singură dată ! Într-un sens, cred că asta mi-ar fi fost de ajuns. Inima mea ar fi făcut restul. Ziarele vorbeau adesea de o datorie față de societate. Trebuia, după ele, s-o plătești. Dar acest lucru nu vorbește imaginației. Importanță avea numai o posibilitate de evadare, un salt în afa a ritualului implacabil, o încercare irațională care să ofere toate șansele speranței. Firește, speranță însemna să fii doborît la colțul unei străzi, în plină goană, și de un glonț în zbor. Dar gîndindu-mă bine la toate, nimic nu-mi îngăduia acest lux, totul mi-l interzicea, mecanismul mă lua iar în stăpînirea lui.

În ciuda bunăvoinței pe care o aveam, nu puteam să accept această certitudine insolentă. Pentru că,

în sfîrşit, era o disproporţie ridicolă între sentinţa care o provocase şi desfăşurarea ei imperturbabilă din clipa în care această sentinţă fusese pronunţată. Faptul că sentinţa fusese citită la orele douzeci mai degrabă decît la orele şaptesprezece, faptul că ea ar fi putut fi cu totul alta, că ea fusese dată de oameni care schimbă rufele, că fusese dată în numele unei noţiuni atît de imprecise ca poporul francez (sau german, sau chinez), mi se părea că toate acestea ştirbeau mult seriozitatea unei asemenea hotărîri. Totuşi, eram nevoit să recunosc că din secunda în care fusese luată, efectele ei deveniseră tot atît de sigure şi de serioase ca prezenţa acestui zid de-a lungul căruia îmi striveam trupul.

Mi-am amintit, în acele momente, de o poveste pe care mama mi-o povestea în legătură cu tata. Eu nu-l cunoscusem. Nu ştiam nimic precis despre acest om decît, poate, ceea ce-mi spunea atunci mama : se dusese să asiste la execuţia unui asasin. Era bolnav numai la gîndul de a se duce. O făcuse totuşi şi, la întoarcere, vomitase aproape toată dimineaţa. Tata mă dezgusta puţin pe atunci. Acum, înţelegeam, era atît de firesc. Cum de nu observasem că nimic nu era mai important decît o execuţie capitală şi că, pe scurt, era singurul lucru cu adevărat interesant pentru un om ! Dacă voi ieşi vreodată din această închisoare, mă voi duce să văd toate execuţiile capitale. Greşeam, cred, gîndindu-mă la această posibilitate. Pentru că la gîndul de a mă vedea liber într-o zi, în zori, îndărătul unui cordon de poliţişti, de partea cealaltă într-un fel, la gîndul de a fi spectatorul care vine să privească şi care va putea vărsa după aceea, un val de bucurie otrăvită îmi năpădea inima. Dar nu era înţelept din partea mea. Greşeam lăsîndu-mă tîrît astfel de asemenea presupuneri pentru că în clipa

următoare îmi era atît de frig, încît mă ghemuiam sub pătură. Îmi clănțăneau dinții fără să mă pot stăpîni.

Dar, firește, nu poți să fii întotdeauna înțelept. Alteori, de pildă, făceam proiecte de legi. Reformam pedepsele. Observasem că esențial e să dai o șansă condamnatului. Una singură la mie, asta ajungea ca să aranjezi o mulțime de lucruri. Astfel mi se părea că s-ar putea găsi o combinație chimică a cărei absorbție să ucidă pacientul (gîndeam : pacientul) în nouă cazuri din zece. El ar ști acest lucru, asta era condiția. Deoarece, gîndindu-mă bine, privind lucrurile cu calm, contastam că partea proastă a ghilotinei era că nu-ți lăsa nici o șansă, absolut nici una. O dată pentru totdeauna, pe scurt, moartea pacientului fusese hotărîtă. Era o afacere clasată, o combinație definitivă, un acord încheiat și asupra căruia nu mai era chip să revii. Dacă, prin absurd, lovitura dădea greș, urma s-o luăm de la început. În consecință, penibil era faptul că victima trebuia să dorească tocmai buna funcționare a mașinii. Spun că aceasta era partea proastă. E adevărat, într-un sens. Dar, în alt sens, eram nevoit să recunosc că tot secretul unei bune organizări aici era. Pe scurt, condamnatul era obligat să colaboreze moralmente. Era în interesul său ca totul să decurgă fără nici o complicație.

Eram de asemeni nevoit să constat că pînă atunci avusesem asupra acestor probleme idei care nu erau îndreptățite. Mult timp am crezut — și nu știu de ce — că pentru a merge la ghilotină, trebuie să urci pe eșafod, să urci trepte. Cred că era din pricina Revoluției din 1789, vreau să zic din pricina a tot ceea ce mă învățaseră sau mă făcuseră alții să văd în aceste probleme. Dar într-o dimineață mi-am amintit de o fotografie publicată

de ziare cu ocazia unei execuţii care a făcut vîlvă. În realitate, maşina era aşezată direct pe pămînt, în modul cel mai simplu din lume. Eră mult mai îngustă decît credeam. Era destul de curios că nu-mi dădusem seama de asta mai dinainte. Maşina aceea din fotografie mă impresionase prin aspectul ei de operă de precizie, bine finisată şi strălucitoare. Îţi faci întotdeauna idei exagerate despre ceea ce nu cunoşti. Eram nevoit să constat că, dimpotrivă, totul era simplu : maşina este la acelaşi nivel cu omul care se îndreaptă spre ea. El merge spre ea aşa cum ai merge în întîmpinarea unui om. Şi asta era de asemeni penibil. Urcarea pe eşafod, ascensiunea în plin cer, imaginaţia găsea în acest caz de ce să se agaţe. Dar aici, mecanismul strivea totul : erai ucis cu discreţie, cu puţină ruşine şi multă precizie.

Mai erau două lucruri la care mă gîndeam mereu : zorile şi recursul meu. Mă stăpîneam totuşi şi încercam să nu mă mai gîndesc. Mă culcam, priveam cerul, mă străduiam să-mi concentrez atenţia asupra lui. Căpăta culoarea verde, era seară. Mai făceam un efort ca să mă gîndesc la altceva. Îmi ascultam inima. Nu puteam să-mi închipui să zgomotul acesta care mă însoţea de atîta vreme ar fi putut vreodată să înceteze. N-am avut niciodată cu adevărat imaginaţie. Încercam totuşi să-mi închipui o anumită secundă în care bătaia acestei inimi nu se va mai prelungi în mintea mea. Dar în zadar. Zorile sau recursul meu erau aici. În cele din urmă îmi spuneam că cel mai înţelept ar fi să nu mă mai ostenesc degeaba.

În zori veneau, ştiam. Pe scurt, mi-am petrecut nopţile aşteptînd aceste zori. Nu mi-a plăcut niciodată să fiu luat prin surprindere. Cînd mi se întîmplă ceva, prefer să fiu de faţă. De aceea în cele

din urmă n-am mai dormit decît puțin ziua și, de-a lungul nopților, am așteptat răbdător ca lumina să se arate pe sticla cerului. Cel mai greu era ceasul incert în care știam că ei acționează de obicei. Miezul nopții o dată trecut, așteptam și pîndeam. Niciodată urechea mea nu percepuse atîtea zgomote, nu distinsese sunete atît de neînsemnate. Pot să spun, de altfel, că, într-un anumit fel, am avut noroc în toată această perioadă, de vreme ce n-am auzit niciodată un pas. Mama spunea adesea că nu ești niciodată pe deplin nenorocit. Îi dădeam dreptate în închisoare, cînd cerul se colora și cînd o zi nouă se strecura în celula mea. Pentru că, tot atît de bine, aș fi putut auzi pași și inima mea ar fi putut să plesnească. Chiar dacă cel mai mic foșnet mă făcea să mă reped la ușă, chiar dacă, cu urechea lipită de lemn, așteptam nebunește pînă ce auzeam propria mea respirație, speriat să constat că e răgușită și asemănătoare unui horcăit de cîine, pînă la sfîrșit inima nu plesnea și eu mai cîștigasem douăzeci și patru de ore.

În timpul zilei, eram ocupat cu recursul. Cred că am profitat cel mai mult de pe urma acestei idei. Îmi calculam efectele și obțineam din gîndurile mele cel mai mare randament. Presupuneam întotdeauna cazul cel mai rău : recursul meu era respins. „Așadar voi muri.“ Mai repede decît alții, era evident. Dar toată lumea știe că viața nu merită să fie trăită. În fond, eu nu ignoram faptul că a muri la treizeci de ani sau la șaptezeci de ani nu are importanță deoarece, în mod firesc, în ambele cazuri, alți bărbați și alte femei vor trăi, și asta timp de mii de ani. Nimic nu era mai limpede, pe scurt. Tot eu muream, fie acum, fie peste douăzeci de ani. În clipa aceea, mă stingherea puțin în raționamentul meu acest gol teribil pe care-l simțeam

în mine la gîndul a douăzeci de ani de viață care va să vie. Dar n-aveam decît să-l înăbuș, închipuindu-mi ce ar fi gîndurile mele peste douăzeci de ani, cînd va trebui totuși să ajung acolo. De vreme ce murim, cum și cînd n-are importanță, e evident. Deci (și greu e să nu pierzi din vedere tot ceea ce acest „deci" reprezenta ca raționament), deci, trebuia să accept respingerea recursului meu.

Atunci, numai atunci aveam, ca să zic așa, dreptul, îmi îngăduiam într-un fel, să arborez cea de-a două ipoteză : eram grațiat. Penibil era că trebuia să-mi stăpînesc acest elan aprig al sîngelui și al trupului care-mi frigea ochii cu o bucurie nebunească. Trebuia să mă străduiesc să înăbuș acest țipăt, să-l controlez. Trebuia să fiu chiar și în această ipostază, firesc, ca să fac mai plauzibilă resemnarea mea din prima ipoteză. Ori de cîte ori reușeam, cîștigam un ceas de liniște. Asta, totuși, era de luat în considerație.

Într-un asemenea moment am refuzat încă o dată să-l primesc pe preot. Ședeam culcat și ghiceam apropierea serii de vară după o oarecare paloare a cerului. Tocmai respinsesem recursul meu și puteam să-mi aud undele sîngelui circulînd normal prin trup. N-aveam nevoie să văd preotul. Pentru prima oară după multă vreme, m-am gîndit la Maria. De mult nu-mi mai scria. În seara aceea m-am gîndit și mi-am spus că poate se plictisise să mai fie iubita unui condamnat la moarte. Asemenea lucruri se întîmplă. Cum aș fi putut să știu cînd, în afara trupurilor noastre acuma despărțite, nimic nu ne lega și nu ne amintea unul altuia. Din acest moment, de altfel, amintirea Mariei mi-ar fi fost indiferentă. Moartă, nu m-ar mai fi interesat. Găseam asta firesc, așa cum înțelegeam foarte bine ca oamenii să mă uite după moartea mea. Nu mai

aveau nimic de-a face cu mine. Nici nu puteam măcar să spun că era trist să te gîndeşti la asta.

Exact în acest moment a intrat preotul. Cînd l-am văzut, m-a scuturat un fior. El a băgat de seamă şi mi-a spus să nu mă sperii. I-am spus că el venea de obicei în alt moment. Mi-a răspuns că era o vizită prietenească şi n-avea nimic de-a face cu recursul meu despre care nu ştia nimic. S-a aşezat pe pat şi m-a poftit să mă aşez lîngă el. Am refuzat. Găseam totuşi că are o înfăţişare foarte blîndă.

A stat un timp jos, cu braţele pe genunchi, cu capul plecat, privindu-şi mîinile. Erau fine şi muşchiuloase, mă făceau să mă gîndesc la două fiare agile. Şi le-a frecat încet una de alta. Apoi a rămas aşa, cu capul mereu plecat, atît de multă vreme, încît eu am avut o clipă impresia că-l uitasem.

Dar şi-a ridicat brusc capul şi m-a privit drept în faţă : „De ce, mi-a spus el, refuzi să mă primeşti ?" Am răspuns că nu cred în Dumnezeu. A voit să ştie dacă sînt sigur de asta şi am spus că nu aveam îndoieli asupra acelui lucru : asta mi se părea o problemă fără importanţă. El s-a lăsat atunci pe spate şi s-a sprijinit de perete punîndu-şi palmele pe coapse. Aproape fără să pară că-mi vorbeşte, mi-a atras atenţia că uneori erai sigur de ceva şi, în realitate, nu erai. Eu nu spuneam nimic. El s-a uitat la mine şi m-a întrebat : „Ce părere ai ?" I-am răspuns că e posibil. În orice caz, eu poate nu eram sigur de ceea ce mă interesează cu adevărat, dar ştiam precis ceea ce nu mă interesează. Şi tocmai lucrul despre care-mi vorbea el nu mă interesa.

Şi-a întors privirea de la mine şi, tot fără să-şi schimbe poziţia, m-a întrebat dacă nu vorbeam

astfel din prea mare disperare. I-am explicat că nu eram disperat. Mi-era numai frică, asta era firesc. „Dumnezeu te-ar ajuta atunci, a observat el. Toţi cei pe care i-am cunoscut în situaţia dumitale se întorceau spre el". Eu am convenit că acesta era dreptul lor. Asta dovedea de asemeni că ei aveau timp. Cît despre mine, eu nu voiam să fiu ajutat şi îmi lipsea tocmai timpul ca să mă interesez de ceea ce nu mă interesa.

Atunci mîinile lui au făcut un gest de enervare, dar s-a stăpînit şi şi-a aranjat cutele sutanei. După ce a terminat, mi s-a adresat numindu-mă „prietene" : dacă îmi vorbea astfel nu o făcea din pricină că eram condamnat la moarte ; după părerea lui, toţi eram condamnaţi la moarte. Dar l-am întrerupt spunîndu-i că nu e acelaşi lucru şi că, de altfel, nu putea să fie, în nici un caz, o consolare. Desigur, a recunoscut el. „Dar vei muri mai tîrziu dacă nu vei muri azi. Aceeaşi problemă se va pune atunci. Cum vei întîmpina această grea încercare ?" Am răspuns că o voi întîmpina exact cum o întîmpinam acum.

El s-a ridicat în picioare la aceste cuvinte şi m-a privit drept în ochi. Era un joc pe care-l cunoşteam bine. Mă distram aşa adesea cu Emanuel sau cu Céleste şi, în general, ei coborau întîi ochii. Preotul cunoştea şi el bine acest joc, mi-am dat seama imediat : privirea lui nu şovăia. Şi nici vocea nu i-a şovăit cînd mi-a spus : „N-ai aşadar nici o speranţă şi trăieşti cu gîndul că vei muri cu totul ?" „Da", am răspuns.

Atunci a lăsat capul în jos şi s-a aşezat la loc. Mi-a spus că mă compătimeşte. Socotea asta imposibil de suportat pentru un om. În ce mă priveşte, am simţit numai că începe să mă plictisească. M-am întors la rîndul meu şi m-am dus sub lu-

carnă. Mă sprijineam cu umărul de zid. Fără să-l urmărească cu atenție, am auzit că începea iar să-mi pună întrebări. Vorbea cu o voce neliniștită și insistentă. Am înțeles că era emoționat și l-am ascultat mai atent.

Era convins, spunea el, că recursul meu va fi admis, dar purtam povara unui păcat de care trebuia să mă eliberez. După el, justiția oamenilor era nimic iar justiția lui Dumnezeu era totul. I-am atras atenția că cea dintîi mă condamnase. Mi-a răspuns că, în felul acesta, ea nu-mi spălase păcatul. I-am spus că nu știam ce este păcatul. Mi se spusese numai că eram vinovat. Eram vinovat, plăteam, nu mi se putea cere nimic mai mult. În clipa aceea el s-a ridicat iar în picioare și m-am gîndit că în această celulă atît de strîmtă dacă voia să se miște, n-avea de ales. Trebuia să se așeze sau să se scoale în picioare.

Țineam ochii ațintiți în pămînt. A făcut un pas spre mine și s-a oprit, ca și cum n-ar fi îndrăznit să se apropie. Privea cerul printre zăbrele. „Te înșeli, fiule, mi-a spus, ți s-ar putea cere mai mult. Ți se va cere, poate." — „Și ce anume ?" — „Ți s-ar putea cere să vezi." — „Să văd, ce ?"

Preotul s-a uitat în jurul lui și a răspuns cu o voce care mi se părea deodată foarte obosită : „Din toate aceste pietre picură durere, o știu prea bine. Nu le-am privit niciodată fără tulburare. Dar în fundul sufletului, știu că cei mai păcătoși dintre voi au văzut ieșind din întunericul lor un chip dumnezeiesc. Acest chip ți se cere să-l vezi."

M-am enervat puțin. I-am spus că erau luni de cînd priveam aceste ziduri. Nu era nimic și nimeni pe lume pe care să-l cunosc mai bine. Poate, e mult de atunci, am căutat aici un chip. Dar acest chip avea culoarea soarelui și flacăra dorinței : era

acela al Mariei. Îl căutasem în zadar. Acum se sfîrşise. Şi în orice caz, nu văzusem apărînd nimic din sudoarea pietrei.

Preotul m-a privit cu un soi de tristeţe. Stăteam acum cu tot spatele sprijinit de zid şi lumina zilei mi se scurgea pe frunte. El a spus cîteva cuvinte pe care nu le-am auzit şi m-a întrebat foarte repede dacă îi dau voie să mă îmbrăţişeze : „Nu", am răspuns. El s-a întors şi s-a îndreptat spre peretele peste care şi-a trecut încet mîna : „Iubeşti deci atît de mult acest pămînt ?" a murmurat. Eu n-am răspuns.

A rămas aşa mult timp, cu spatele la mine. Prezenţa lui mă stingherea şi mă irita. Eram gata să-i spun să plece, să mă lase singur, cînd a exclamat deodată cu un soi de furie, întorcîndu-se spre mine : „Nu, nu pot să te cred. Sînt sigur că ţi s-a întîmplat să doreşti o altă viaţă." I-am răspuns că bineînţeles, dar asta nu avea mai multă importanţă ca a dori de pildă să fii bogat, să înoţi foarte repede sau să ai o gură mai frumoasă. Era de acelaşi ordin. Dar el m-a oprit şi voia să ştie cum vedeam eu această viaţă. Atunci am strigat : „O viaţă în care aş putea să-mi amintesc de aceasta de aici", şi pe loc i-am spus că mă săturasem. Ar mai fi vrut să-mi vorbească, dar eu m-am apropiat de el şi am încercat să-i explic pentru ultima oară că nu-mi mai rămînea decît puţin timp. Nu voiam să-l pierd cu Dumnezeu. A încercat să schimbe subiectul, întrebîndu-mă de ce-i spuneam „domnule" şi nu „părinte". Asta m-a enervat şi i-am răspuns că nu era părintele meu : era de partea celorlalţi.

— Nu, fiule, a spus el punîndu-mi mîna pe umăr. Sînt cu tine. Dar nu poţi să ştii asta pentru că ţi-e sufletul orbit. Mă voi ruga pentru tine.

Atunci, nu ştiu de ce, s-a rupt ceva în mine. Am început să urlu din toate puterile şi l-am insultat şi i-am spus să nu se roage. Îl apucasem de gulerul sutanei. Îmi vărsam asupra lui tot focul inimii în scăpărări amestecate cu bucurie şi furie. Avea o înfăţişare atît de sigură de el, nu-i aşa? Totuşi nici una din certitudinile lui nu făcea cît un fir de păr din capul unei femei. Nici nu era măcar sigur că e în viaţă de vreme ce trăia ca un mort. Pe cînd eu parcă aveam mîinile goale. Dar eram sigur de mine, sigur de orice, mai sigur decît el, sigur de viaţa mea şi de moartea care avea să vie. Da, n-aveam decît atît. Dar, cel puţin, stăpîneam acest adevăr tot atît cît mă stăpînea şi el pe mine. Avusesem dreptate, mai aveam încă dreptate, aveam întotdeauna dreptate. Trăisem într-un fel şi aş fi putut trăi într-alt fel. Făcusem ceva şi nu făcusem altceva. Nu făcusem un lucru, dar făcusem altul. Ei şi? Era ca şi cum aşteptasem tot timpul această clipă şi aceşti zori în care voi da socoteală. Nimic, nimic nu avea importanţă şi ştiam bine de ce. Şi el ştia de ce. Din străfundul viitorului meu, în tot timpul acestei vieţi absurde pe care o dusesem, un suflu obscur urca spre mine străbătînd anii care încă nu veniseră şi acest suflu egaliza în drumul lui tot ceea ce mi se propunea atunci, în anii nu cu mult mai reali pe care-i trăiam. Ce importanţă avea pentru mine moartea celorlalţi, dragostea de mamă, ce importanţă avea Dumnezeul preotului, vieţile pe care le alegem, destinele pe care le alegem, cînd un singur destin trebuia să mă aleagă pe mine însumi şi o dată cu mine miliarde de privilegiaţi care, ca şi el, se considerau fraţii mei. Înţelegea el oare? Toată lumea era privilegiată. Nu erau decît privilegiaţi. Ceilalţi, de asemeni, vor fi condamnaţi într-o zi. Şi el va fi

condamnat. Ce importanță avea dacă, acuzat de crimă, era executat pentru că nu plînsese la înmormîntarea mamei sale ? Cîinele lui Salamano făcea tot atît cît nevastă-sa. Femeiușca-automat era la fel de vinovată ca și parizianca pe care Masson o luase de nevastă, sau la fel ca Maria, care voia ca eu s-o iau de nevastă. Ce importanță avea faptul că Raymond era amicul meu, ca și Céleste, care valora mai mult decît el ? Ce importanță avea faptul că Maria întindea astăzi gura unui alt Meursault ? Înțelegea el oare acest condamnat, și că din străfundul viitorului meu... Mă înecam urlînd toate astea. Dar paznicii îmi și smulseseră preotul din mîini și mă amenințau. Totuși, el i-a liniștit și m-a privit un timp în tăcere. Avea ochii plini de lacrimi. S-a întors și a dispărut.

După plecarea lui m-am calmat. Eram epuizat și m-am trîntit pe pat. Cred că am dormit pentru că m-am trezit cu stelele în față. Zgomotele cîmpiei urcau pînă la mine. Miresme de noapte, de pămînt și de sare îmi răcoreau tîmplele. Încîntătoarea pace a acestei veri adormite pătrundea în mine ca o maree. În acel moment, și la capătul nopții, sirenele au început să urle. Ele anunțau plecări spre o lume care acum îmi era de-a pururi indiferentă. Pentru prima oară, după foarte multă vreme, m-am gîndit la mama. Mi s-a părut că înțeleg de ce la sfîrșitul vieții își luase un „logodnic", de ce se jucase iar de-a începutul. Acolo, acolo, de asemeni, în jurul acestui azil în care viețile se sting, seara era un fel de răgaz melancolic. Atît de aproape de moarte, mama trebuie să se fi simțit eliberată și pregătită să trăiască iar totul de la început. Nimeni, nimeni n-avea dreptul s-o plîngă. Și eu, la rîndul meu, m-am simțit gata să trăiesc iar totul de la început. Ca și cum această furie m-ar fi iz-

băvit de tot răul, m-ar fi golit de speranță, în fața acestei nopți încărcate de semne și de stele, mă deschideam pentru prima oară tandrei indiferențe a lumii. Simțind-o atît de asemănătoare mie, atît de frățească în sfîrșit, mi-am dat seama că fusesem fericit, și că mai eram. Pentru ca totul să se consume, pentru ca să mă simt mai puțin singur, nu-mi mai rămînea decît să doresc în ziua execuției mele mulți spectatori care să mă întîmpine cu strigăte de ură.

CIUMA

ROMAN

În românește de
Eta și Marin Preda

Poţi tot atît de bine să înfăţişezi un fel de întemniţare prin altul, cum poţi să înfăţişezi orice lucru care există cu adevărat, prin ceva care nu există.

Daniel Defoe

I

Curioasele evenimente care fac subiectul acestei cronici s-au petrecut în 194..., la Oran. După părerea generală nu-și aveau locul aci, fiind puțin neobișnuite. La prima vedere, Oranul este, într-adevăr, un oraș obișnuit și nimic mai mult decît o prefectură franceză de pe coasta algeriană.

Orașul ca atare, trebuie mărturisit, este urît. Cu aspectul lui liniștit, ai nevoie de oarecare timp ca să-ți dai seama de ceea ce-l deosebește de atîtea alte orașe comerciale de pe toate meridianele. Cum să-ți închipui, de pildă, un oraș fără porumbei, fără arbori și grădini, unde nu întîlnești nici bătăi de aripi, nici foșnete de frunze, un loc neutru, într-un cuvînt ? Schimbarea anotimpurilor nu se citește decît pe cer. Primăvara se anunță numai prin calitatea aerului, sau prin coșurile de flori pe care mici vînzători le aduc de prin împrejurimi ; e o primăvară care se vinde prin piețe. În timpul verii soarele dogorește casele prea uscate și acoperă zidurile cu un praf cenușiu ; nu se mai poate trăi atunci decît în umbra obloanelor închise. Toamna este, dimpotrivă, un potop de noroi. Zilele frumoase vin numai iarna.

Un fel comod de a face cunoştinţă cu un oraş este să cauţi să afli cum se munceşte în el, cum se iubeşte şi cum se moare. În orăşelul nostru — să fie un efect al climatului? — toate acestea se fac laolaltă, cu acelaşi aer frenetic şi absent. Adică oamenii se plictisesc şi se străduiesc să-şi formeze obişnuinţe. Concetăţenii noştri muncesc mult, dar numai ca să se îmbogăţească. Se interesează mai ales de comerţ şi se ocupă în primul rînd, după cum spun ei, să facă afaceri. Fireşte, le plac şi bucuriile simple, iubesc femeile, cinematograful şi băile în mare. Dar, foarte cuminţi, ei îşi rezervă aceste plăceri pentru sîmbăta seara şi duminică, încercînd în celelalte zile ale săptămînii să cîştige mulţi bani. Seara, cînd îşi părăsesc birourile, se adună la ore fixe în cafenele, se plimbă pe acelaşi bulevard sau stau pe balcoane. Dorinţele celor mai tineri sînt violente şi scurte, în timp ce viciile celor mai în vîrstă nu depăşesc asociaţiile de popicari, banchetele prieteneşti şi cluburile în care se mizează sume mari la jocul de cărţi.

Se va zice fără îndoială că asta nu e ceva specific oraşului nostru şi că, la urma urmei, toţi contemporanii noştri sînt la fel. Fără îndoială, nimic nu e mai natural, astăzi, decît să vezi oameni muncind de dimineaţa pînă seara şi hotărînd apoi să piardă la cărţi, la cafenea şi în pălăvrăgeli timpul care le mai rămîne de trăit. Dar sînt oraşe şi ţări în care oamenii au, din cînd în cînd, bănuiala că ar mai exista şi altceva. În general asta nu le schimbă viaţa. Dar a existat bănuiala şi asta, oricum, tot e ceva. Oranul, dimpotrivă, este, aparent, un oraş care n-are astfel de bănuieli, adică un oraş cu totul modern. Nu e deci necesar să se precizeze modul în care se iubeşte la noi. Bărbaţii şi femeile fie că se mistuie rapid în ceea ce se

cheamă actul dragostei, fie că se leagă într-o lungă obişnuinţă în doi. Între aceste extreme, rareori există cale de mijloc. Nici asta nu e ceva deosebit. La Oran, ca şi aiurea, din lipsă de timp şi de reflecţie, eşti într-adevăr silit să iubeşti fără s-o ştii.

Ceea ce e mai deosebit în oraşul nostru este dificultatea pe care o poţi întîmpina aci cînd e să mori. Dificultate, de altfel, nu este cuvîntul potrivit şi ar fi mai corect să vorbim de inconfort. Nu e niciodată agreabil să fii bolnav, dar sînt oraşe şi ţări care te susţin în boală, unde poţi, într-un fel, să te laşi în voia ei. Un bolnav are nevoie de blîndeţe, îi place să fie sprijinit de cineva, cum e şi firesc. Dar la Oran, excesele climei, importanţa afacerilor care se tratează, insignifianţa decorului, rapiditatea crepusculului şi calitatea plăcerilor, totul cere să ai sănătate bună. Un bolnav se simte aici foarte singur. Gîndiţi-vă atunci la cel care trebuie să moară, prins în cursă înăuntrul sutelor de pereţi trosnind de căldură, în timp ce în acelaşi minut o întreagă populaţie, la telefon sau în cafenele, vorbeşte de poliţe, de conosamente şi de scont. Se va înţelege ceea ce poate fi neconfortabil în moarte, chiar modernă, cînd ea apare într-un astfel de loc sterp.

Aceste cîteva indicaţii dau poate o idee suficientă despre oraşul nostru. De altfel nimic nu trebuie exagerat. Ceea ce trebuia subliniat e aspectul obişnuit al oraşului şi al vieţii. Îţi petreci totuşi zilele fără greutate îndată ce ţi-ai creat obişnuinţe. Din moment ce oraşul nostru tocmai favorizează aceste obişnuinţe se poate spune că totul e cum nu se poate mai bine. Sub acest unghi, fără îndoială, viaţa nu e foarte pasionantă. Dar cel puţin la noi nu se cunoaşte dezordinea. Şi populaţia noastră, cu firea deschisă, simpatică şi activă,

a stîrnit totdeauna în călător o stimă firească. Acest oraş fără pitoresc, fără vegetaţie şi fără suflet sfîrşeşte prin a părea odihnitor, te prinde somnul în el în cele din urmă. Dar ar fi o nedreptate să nu adăugăm că e înfipt într-un peisaj fără seamăn, în mijlocul unui podiş descoperit, înconjurat de coline luminoase, în faţa unui golf cu desenul perfect. E păcat numai că a fost construit cu spatele la acest golf și că deci e cu neputinţă să zăreşti marea, pe care dacă vrei s-o vezi trebuie mereu s-o cauţi.

Ajunși aici, va fi lesne de admis că nimic nu-i putea face pe concetăţenii noştri să prevadă incidentele care avură loc în primăvara anului acela și care fură, am înţeles-o mai pe urmă, parcă primele semne ale unui șir de grave evenimente a căror cronică ne-am propus s-o facem aici. Aceste fapte vor părea unora cu totul fireşti, iar altora, dimpotrivă, neverosimile. Dar, la urma urmei, un cronicar nu poate să ţină seama de aceste contradicţii. Sarcina lui este numai să spună : „Lucrul ăsta s-a întîmplat“, cînd ştie că acest lucru, într-adevăr, s-a întîmplat, că a privit viaţa unui întreg popor, şi că există deci mii de martori care vor aprecia în inima lor adevărul celor spuse de el.

Încolo, povestitorul, pe care veţi avea destulă vreme să-l cunoaşteţi, n-ar avea nici un merit de revendicat într-o astfel de întreprindere dacă întîmplarea nu l-ar fi pus în situaţia de a culege un anumit număr de mărturii şi dacă n-ar fi fost amestecat prin forţa lucrurilor în tot ceea ce vrea să relateze. Este tocmai ceea ce îi permite să facă operă de istorie. Bineînţeles, un istoric, chiar dacă e un amator, se sprijină totdeauna pe documente. Povestitorul acestei istorii se sprijină deci şi el pe ale sale : mărturia sa mai întîi, aceea a altora apoi,

pentru că, prin rolul său, el a ajuns să culeagă destăinuirile tuturor personajelor acestei cronici și, în ultimul rînd, textele care în cele din urmă îi căzură în mîini. El își propune să le consulte cînd va socoti de cuviință și să le folosească cum o să-i placă. Își propune încă... Dar poate că e timpul să fie lăsate la o parte comentariile și precauțiile de limbaj pentru a ajunge la povestirea însăși. Relatarea primelor zile cere oarecare migală.

În dimineața lui 16 aprilie, doctorul Bernard Rieux ieși din cabinetul său și dădu peste un șobolan mort, în mijlocul palierului. Pe moment el îl îndepărtă fără să-l ia în seamă și coborî pe scări. Dar, ajuns în stradă, se pomeni gîndind că acest șobolan n-avea ce să caute acolo și se întoarse să-i spună portarului. Față de felul cum reacționă bătrînul domn Michel, doctorul își dădu seama și mai bine de ceea ce descoperirea avea în ea insolit. Prezența acestui șobolan mort i se păruse doar ciudată în timp ce, pentru portar, ea constituia un scandal. Părerea acestuia din urmă era categorică : nu existau șobolani în bloc. Doctorul se strădui în zadar să-l asigure că era unul pe palierul primului etaj și, probabil, mort, convingerea domnului Michel nu se clinti. Nu existau șobolani în bloc, prin urmare ăsta fusese adus aici din afară. Pe scurt, era vorba de-o păcăleală.

În aceeași seară, Bernard Rieux, în picioare în culoarul imobilului, își căuta cheile înainte să urce, cînd văzu ivindu-se din fundul întunecat al coridorului un șobolan mare cu umbletul nesigur și cu blana udă. Guzganul se opri, păru să-și caute un echilibru, începu să fugă spre doctor, se opri iarăși, se răsuci în jurul lui însuși cu un mic chiț-

căit și căzu în sfîrșit aruncînd sînge din botul întredeschis. Doctorul îl contemplă un moment și urcă spre apartamentul lui.

Nu la șobolan se gîndea. Acest sînge țîșnit îl readucea la ceea ce îl preocupa. Soția lui, bolnavă de un an, trebuia să plece a doua zi într-o stațiune de munte. O găsi culcată în camera lor, așa cum îi ceruse. Se pregătea astfel să întîmpine oboseala deplasării. Ea surîdea.

— Mă simt foarte bine, zicea ea.

Doctorul privea chipul întors spre el în lumina lămpii de la capătul patului. Pentru el, la treizeci de ani și în ciuda semnelor bolii, acest chip rămînea mereu același de pe vremea tinereții, din cauza, poate, a acestui surîs al ei care ștergea totul.

— Dormi dacă poți, zise el. Sora o să vină la unsprezece și o să vă conduc la trenul de prînz.

El sărută o frunte ușor umedă. Surîsul ei îl însoți pînă la ușă.

A doua zi, 17 aprilie, la orele opt, portarul îl opri pe doctor în trecere și învinui niște farsori de a fi adus trei șobolani morți în mijlocul culoarului. Trebuie că fuseseră prinși cu ajutorul unor curse puternice, fiindcă erau plini de sînge. Portarul rămăsese cîtva timp în pragul ușii ținînd șobolanii de labe și așteptînd ca vinovații să binevoiască să se trădeze prin vreo glumă sarcastică. Dar nu se întîmplase nimic.

— Ah ! de-alde ăștia, zicea domnul Michel, pun eu mîna pe ei pînă la urmă.

Intrigat, Rieux hotărî să-și înceapă turul consultațiilor cu cartierele mărginașe unde locuiau cei mai săraci dintre clienții săi. Strîngerea gunoaielor se făcea pe-aici mult mai tîrziu și mașina doctorului, care mergea de-a lungul drumu-

rilor drepte și prăfuite ale acestui cartier, atingea în treacăt lăzile pline cu resturi, lăsate la marginea trotuarului. Pe o stradă de-a lungul căreia trecea astfel, doctorul numără o duzină de șobolani aruncați pe rămășițele de legume și de cîrpe murdare.

Găsi pe primul său bolnav în pat, într-o odaie care dădea în stradă și care era camera lui de culcare și în același timp și sufragerie. Era un bătrîn spaniol cu chipul aspru și brăzdat. Avea în fața lui, pe pătură, două oale pline cu năut. În clipa cînd doctorul intră, bolnavul, în capul oaselor, se dădu pe spate ca să poată să-și reia răsuflarea lui gîjîită de vechi astmatic. Nevastă-sa aduse un lighean.

— Ei, domnule doctor, zise el în timp ce i se făcea injecția, i-ați văzut cum ies ?

— Da, zise femeia, vecinul nostru a adunat vreo trei.

Bătrînul își frecă mîinile.

— Ies, îi vezi prin toate lăzile de gunoi, e din pricina foamei !

Doctorului Rieux nu-i fu greu să constate apoi că în tot cartierul se vorbea de șobolani. O dată terminate vizitele se întoarse acasă.

— Aveți sus o telegramă, zise domnul Michel.

Doctorul îl întrebă dacă mai văzuse șobolani.

— A ! nu, zise portarul, stau la pîndă, știți ? Și porcii ăia nu îndrăznesc.

Telegrama dădea de știre doctorului de sosirea mamei lui a doua zi. Venea să se ocupe de casa fiului în absența bolnavei. Cînd Rieux intră în casă sora era deja acolo. Doctorul o văzu pe soția lui în picioare, în taior ; chipul ei lucea de culorile fardului. El îi surîse :

— Bine, zise el, foarte bine.

Cîtva timp mai tîrziu, la gară, o instală în vagonul de dormit. Ea cerceta compartimentul.

— E prea scump pentru noi, nu crezi ?

— Trebuie, zise Rieux.

— Ce e cu povestea asta cu şobolanii ?

— Nu ştiu. E ciudat, dar o să se termine.

Apoi el zise foarte repede că îi cerea iertare, ar fi trebuit să aibă grijă de ea şi o neglijase cam mult. Ea dădu din cap pentru a-i porunci să tacă. Dar el adăugă :

— Cînd o să te întorci, totul o să fie mai bine. O s-o luăm iar de la capăt.

— Da, zise ea cu ochii strălucind, o s-o luăm iar de la capăt.

O clipă mai tîrziu ea îi întorcea spatele şi se uita pe geam. Pe peron, oamenii se înghesuiau şi se loveau unii de alţii. Şuieratul locomotivei se auzea pînă la ei. El o chemă pe soţia lui pe nume şi, cînd ea se întoarse, văzu că faţa ei era scăldată în lacrimi.

— Nu, zise el încet.

Sub lacrimi, surîsul reveni, puţin crispat. Ea îşi trase adînc răsuflarea.

— Du-te, zise ea, o să fie bine.

El o strînse la piept şi pe peron acum, de cealaltă parte a geamului, nu-i mai vedea decît surîsul.

— Te rog, ai grijă de tine, zise el.

Dar ea nu putea să-l audă

Aproape de ieşire, pe peronul gării, Rieux se lovi de domnul Othon, judecătorul de instrucţie, care îşi ţinea băiatul de mînă. Doctorul îl întrebă dacă pleacă în vreo călătorie. Domnul Othon, lung şi negru, şi care semăna jumătate cu ceea ce se numea altădată un om de lume, jumătate cu un cioclu, răspunse cu o voce amabilă, dar grăbită :

— O aştept pe doamna Othon care s-a dus să prezinte respectele ei familiei mele.

Locomotiva fluieră.

— Şobolanii...zise judecătorul.

Rieux avu o mişcare în direcţia trenului, dar se întoarse spre ieşire.

— Da, zise el, nu-i nimic.

Tot ceea ce reţinu Rieux din clipele acelea fu trecerea unui muncitor care ducea sub braţ o ladă plină cu şobolani morţi.

În după-amiaza aceleiaşi zile, la începutul consultaţiilor, Rieux primi pe un tînăr despre care i se spuse că era ziarist şi că mai venise o dată dimineaţa. Îl chema Raymond Rambert. Mic de statură, cu umerii laţi, cu chipul hotărît, cu ochii luminoşi şi inteligenţi, Rambert purta haine de croială sportivă şi părea să se simtă în largul lui în viaţă. Spuse ceea ce dorea fără ocolişuri. Venise să facă o anchetă pentru un mare ziar din Paris asupra condiţiilor de viaţă ale arabilor şi voia informaţii asupra stării lor sanitare. Rieux îi spuse că starea aceasta nu era bună. Dar doctorul voia să ştie, înainte de a continua, dacă ziaristul putea să scrie adevărul.

— Desigur, zise celălalt.

— Vreau să spun : puteţi să condamnaţi pînă la capăt ?

— Pînă la capăt nu, trebuie să recunosc. Dar presupun că această condamnare ar fi nefondată.

Vorbind încet, Rieux zise că, într-adevăr, o asemenea condamnare ar fi nefondată, dar că punînd întrebarea el căuta numai să afle dacă mărturia lui Rambert putea sau nu să fie fără rezerve.

— Nu admit decît mărturiile fără rezerve, continuă doctorul. Nu o voi susţine deci pe-a dumneavoastră cu informaţiile mele.

— Asta e limbajul lui Saint-Just, zise ziaristul surîzînd.

Rieux zise, fără să ridice tonul, că n-avea nici o idee al cui limbaj era, dar că era acela al unui om obosit de lumea în care trăia, iubindu-şi totuşi semenii şi hotărît să respingă, în ceea ce-l priveşte, nedreptatea şi concesiile. Rambert, cu capul între umeri, îl privea.

— Cred că vă înţeleg, zise el în cele din urmă, ridicîndu-se.

Doctorul îl conducea spre uşă :

— Vă mulţumesc că priviţi lucrurile astfel.

Rambert păru iritat :

— Da, zise el, înţeleg, iertaţi-mă că v-am deranjat.

Doctorul îi strînse mîna şi îi spuse că ar fi de făcut un reportaj neobişnuit asupra cantităţii de şobolani morţi care se găsesc în oraş în acest moment.

— A ! exclamă Rambert, asta mă interesează.

La orele şaptesprezece, ieşind pentru noi vizite, doctorul se încrucişă pe scară cu un om încă tînăr, cu statura greoaie, cu chipul masiv şi brăzdat, tăiat de sprincene groase. Îl întîlnise de cîteva ori la dansatorii spanioli care locuiau la ultimul etaj al imobilului. Jean Tarrou fuma cu rîvnă o ţigară contemplînd ultimele convulsii ale unui şobolan care murea pe o treaptă la picioarele sale. El ridică asupra doctorului privirea liniştită şi puţin stăruitoare a ochilor săi cenuşii, îi dădu bună ziua şi adăugă că această apariţie a şobolanilor era un lucru ciudat.

— Da, zise Rieux, dar care începe să fie sîcîitor.

— Într-un sens, doctore, numai într-un sens. Noi n-am văzut niciodată aşa ceva, asta e. Dar mie mi se pare interesant, da, sigur, interesant.

Tarrou își trecu mîna prin păr ca să-l dea pe spate, privi din nou șobolanul, acum nemișcat, apoi îi zîmbi doctorului :

— Dar, la urma urmei, doctore, asta e mai ales treaba portarului.

Rieux tocmai îl găsi pe portar în fața casei, sprijinit de zidul de lîngă intrare, cu o expresie de oboseală pe chipul lui de obicei congestionat.

— Da, știu, spuse bătrînul Michel cînd doctorul îi semnală noua descoperire. Acum dai de cîte doi sau trei deodată. Dar și în celelalte case e la fel.

Părea abătut și preocupat. Își freca gîtul cu un gest reflex. Rieux îl întrebă cum se simțea. Portarul nu putea, bineînțeles, să spună că se simte rău. Numai că nu prea era în apele lui. După părerea lui moralul i se cam turbura. Șobolanii aceștia îl năuciseră, dar totul avea să meargă foarte bine după ce vor fi dispărut.

Dar în dimineața următoare, 18 aprilie, doctorul, care își aducea mama de la gară, îl găsi pe domnul Michel și mai tras la față decît ieri : din pivniță pînă în pod, vreo zece șobolani zăceau pe scări. Umpleau și lăzile de gunoi ale caselor vecine. Mama doctorului află știrea fără să se mire.

— Se întîmplă și lucruri de-astea !

Era o femeie măruntă, cu părul argintiu, cu ochii negri și blînzi.

— Sînt fericită că te revăd, Bernard, spunea ea. În ciuda șobolanilor.

El încuviință ; era adevărat, cu ea totul părea simplu.

Rieux telefonă totuși la serviciul comunal de deratizare, pe al cărui director îl cunoștea. Auzise el oare de șobolanii ăștia numeroși care ieșeau să moară în aer liber ? Mercier, directorul, auzise de asta și chiar în serviciul lui, nu departe de cheiuri,

fuseseră descoperiți vreo cincizeci. El se întreba însă dacă era grav. Rieux nu putea să-i răspundă hotărît, dar credea că serviciul de deratizare trebuie să intervină.

— Da, zise Mercier, pe baza unui ordin. Dacă crezi că merită într-adevăr osteneală, pot să încerc să obțin un ordin.

— Merită totdeauna, zise Rieux.

Menajera tocmai îi spusese că în marea uzină în care lucra bărbatul ei fuseseră adunate mai multe sute de șobolani morți.

Cam în această perioadă în orice caz începură concetățenii noștri să se neliniștească. Fiindcă începînd din ziua de 18, uzinele și antrepozitele deșertară, într-adevăr, sute de cadavre de șobolani. In unele cazuri oamenii fuseseră siliți să-i ucidă, agonia fiindu-le prea lungă. Dar, de la cartierele mărginașe pînă în centrul orașului, peste tot pe unde se întîmpla să treacă doctorul Rieux, peste tot unde concetățenii noștri se adunau, șobolanii așteptau în grămezi, în lăzile de gunoi, sau în șiruri lungi, prin rigole. Presa de seară luă, din această zi, în mîna ei problema și întrebă dacă municipalitatea, da sau nu, își propune să acționeze și ce măsuri de urgență înțelegea să ia spre a apăra orașul de această invazie respingătoare. Municipalitatea nu-și propusese nimic și nu avea în vedere nici o măsură, dar începu prin a se întruni în consiliu spre a delibera. I se dădu ordin serviciului de deratizare să adune în fiecare dimineață în zori șobolanii morți. După aceea, două mașini ale serviciului trebuiau să ducă guzganii la crematoriul de gunoaie ca să fie arși.

Dar în zilele care urmară situația se agravă. Numărul de rozători strînși mergea crescînd și în fiecare dimineață recolta era mai abundentă. Din

a patra zi, șobolanii începură să iasă și să moară în grupuri. De prin cotloane, de prin subsoluri, de prin pivnițe, de prin gurile de canal, urcau în lungi șiruri care se împleticeau, se clătinau la lumină, se răsuceau pe loc și mureau aproape de oameni. Noaptea, în culoare sau pe ulițe se auzea distinct micul lor chițcăit de agonie. Dimineața, în mahalale, erau găsiți întinși, prin rigole, cu o mică floare de sînge pe botul lor ascuțit, unii umflați și putrezi, alții țepeni și cu mustățile încă zbîrlite. Îi găseai chiar și în oraș în mici grămezi, pe paliere sau în curți. Veneau de asemenea uneori să moară izolat în holurile administrative, în curțile de recreație ale școlilor, pe terasele cafenelelor. Concetățenii noștri stupefiați îi descopereau în locurile cele mai frecventate ale orașului. Piața Armelor, bulevardele, promenada Front-de-Mer erau, ici, colo, mînjite. Curățat în zori de guzganii săi morți, orașul îi regăsea încetul cu încetul, din ce în ce mai numeroși, în timpul zilei. Pe trotuare se întîmpla de asemeni ca nu numai un trecător nocturn să simtă sub talpă masa elastică a unui cadavru încă proaspăt. S-ar fi zis că pămîntul însuși în care erau înfipte casele noastre se curăța de încărcătura sa de secreții, că lăsa să se urce la suprafață buboaiele și coptura care, pînă atunci, îl măcinau pe dinăuntru. Gîndiți-vă numai la stupefacția micului nostru oraș, atît de liniștit înainte, zdruncinat în cîteva zile, asemeni unui om sănătos al cărui sînge gros ar începe deodată să se răscoale.

Lucrurile ajunseră atît de departe că agenția Ransdoc (informații, documentări, toate informațiile asupra oricărui subiect) anunță, în emisiunea sa radiofonică de informații gratuite, șase mii două sute treizeci și unu de șobolani culeși și arși în decursul singurei zile de 25 .Această cifră, care dădea

un sens limpede spectacolului zilnic pe care orașul îl avea sub ochi, spori zăpăceala. Pînă atunci oamenii se plînseseră numai de un accident care era cam respingător. Își dădeau acum seama că acest fenomen căruia nu i se putea nici preciza amploarea, nici dibui originea, avea ceva amenințător. Singur bătrînul spaniol astmatic continua să-și frece mîinile și să repete: „ies, ies", cu o bucurie senilă.

La 28 aprilie însă Ransdoc anunța o recoltă de circa opt mii de șobolani și neliniștea atinse culmea în oraș. Se cereau măsuri radicale, erau acuzate autoritățile, și unii care aveau case pe malul mării spuneau deja că vor să se retragă în ele. Dar a doua zi agenția anunță că fenomenul încetase brusc și că serviciul de deratizare nu adunase decît o cantitate neglijabilă de șobolani morți. Orașul răsuflă.

Totuși, exact în aceeași zi către prînz, doctorul Rieux, oprindu-și mașina în fața blocului, îl zări la capătul străzii pe portar, care se apropia cu greu, cu capul aplecat, cu brațele și picioarele depărtate, cu o înfățișare de marionetă. Bătrînul ținea de braț un preot pe care doctorul îl recunoscu. Era părintele Paneloux, un iezuit învățat și activ pe care îl mai întîlnise uneori și care era foarte prețuit în orașul nostru chiar și de cei care erau indiferenți în materie de religie. Îi așteptă. Bătrînul Michel avea ochii strălucitori și respirația șuierătoare. Nu se simțise bine și vrusese să iasă la aer. Dar dureri ascuțite la gît, la subsuori și vintre îl siliseră să se întoarcă și să ceară ajutorul părintelui Paneloux.

— Sînt umflături, zise el. Am făcut probabil un efort.

Scoţînd braţul prin portiera maşinii, doctorul îşi plimbă degetul la baza gîtului lui Michel care se apropiase; un fel de nod de lemn se formase în locul acela.

— Culcă-te, ia-ţi temperatura, am să vin să te văd după-masă.

După ce portarul plecă, Rieux îl întrebă pe părintele Paneloux ce gîndea despre această poveste cu şobolanii.

— O! zise părintele. Trebuie să fie o epidemie, şi ochii săi zîmbiră sub ochelarii rotunzi.

După dejun, Rieux recitea telegrama de la sanatoriu care îi anunţa sosirea soţiei lui, cînd auzi telefonul. Era unul din vechii săi clienţi, funcţionar la primărie, care îl chema. Suferise mult timp de o îngustare a aortei şi, cum era sărac, Rieux îl îngrijise gratuit.

— Da, zicea el, vă amintiţi de mine. Dar e vorba de altcineva. Veniţi repede, s-a întîmplat ceva la vecinul meu.

Vocea i se tăie. Rieux se gîndi la portar şi hotărî că o să-l vadă după aceea. Cîteva minute mai tîrziu trecea pragul unei case joase de pe strada Faidherbe, dintr-un cartier mărginaş. În mijlocul scării răcoroase şi împuţite îl întîlni pe Joseph Grand, funcţionarul, care cobora să-l întîmpine. Era un om de vreo cincizeci de ani, cu mustaţa gălbuie, înalt şi gîrbov, cu umerii înguşti şi membrele subţiri.

— Merge mai bine, zise el cînd fu lîngă Rieux, dar am crezut că o să moară.

Îşi suflă nasul. La al doilea şi ultimul etaj, pe uşa din stînga, Rieux citi, scris cu cretă roşie: „Intraţi, m-am spînzurat".

Intrară. Frînghia spînzura de plafonieră deasupra unui scaun răsturnat, iar masa era împinsă într-un colț. Dar atîrna în gol.

— L-am desprins la timp, zicea Grand care părea să-și caute mereu cuvintele, cu toate că folosea limbajul cel mai simplu. Ieșeam, tocmai, și am auzit zgomot. Cînd am văzut inscripția, cum să vă explic, am crezut că e o farsă. Dar el a scos un geamăt ciudat și chiar sinistru s-ar putea spune.

Se scărpină în cap.

— După părerea mea operația trebuie să fie dureroasă. Bineînțeles, am intrat.

Împinseră o ușă și se găseau în pragul unei odăi luminoase, dar mobilată sărăcăcios. Un om mititel, scurt și gros, stătea culcat într-un pat de bronz. Respira cu putere și se uita la ei cu ochii congestionați. Doctorul se opri. În intervalul respirației i se păru că aude chițcăituri de șobolani. Dar nimic nu se mișca prin colțuri. Rieux se apropie de pat. Omul nu se spînzurase de prea de sus, nici prea brusc, vertebrele rezistaseră. Bineînțeles, puțină asfixie. Ar fi nevoie de o radiografie. Doctorul îi făcu o injecție cu ulei camforat și zise că totul o să se aranjeze în cîteva zile.

— Mulțumesc, domnule doctor, zise omul cu o voce înăbușită.

Rieux îl întrebă pe Grand dacă anunțase comisariatul de poliție și funcționarul își luă o înfățișare descumpănită :

— Nu, zise el, o, nu ! M-am gîndit că cel mai grabnic...

— Bineînțeles, îl întrerupse Rieux, deci o s-o fac eu.

Dar, în clipa aceea, bolnavul se agită și se ridică în pat protestînd că se simțea bine și că nu făcea să se ostenească.

— Liniştiţi-vă, zise Rieux. Nu e o problemă, credeţi-mă, şi trebuie să fac o declaraţie.

— O ! făcu celălalt.

Şi se lăsă pe spate plîngînd cu mici sughiţuri. Grand, care îşi mîngîia mustaţa de cîtva timp, se apropie de el.

— Lăsaţi, domnule Cottard, zise el. Trebuie să înţelegeţi. Se poate spune că doctorul e răspunzător. Dacă, de pildă, vă apucă pofta să încercaţi iar...

Dar Cottard zise, printre lacrimi, că n-o să mai încerce, că a fost vorba numai de o clipă de rătăcire, şi că tot ce dorea era să fie lăsat în pace. Rieux scria o reţetă.

— Ne-am înţeles, zise el. Să lăsăm chestia asta, o să revin după două sau trei zile. Dar să nu mai faceţi vreo prostie.

Pe palier el îi spuse lui Grand că era obligat să anunţe poliţia, dar că o să-l roage pe comisar să nu facă ancheta decît după două zile.

— Trebuie supravegheat în noaptea asta. Are familie ?

— Nu i-o cunosc. Dar pot să veghez eu însumi.

Şi Grand clătină din cap.

— Nici pe el, să ştiţi, nu pot spune că îl cunosc. Dar trebuie, oricum, să ne ajutăm între noi.

Pe culoarele imobilului, Rieux se uită maşinal prin colţuri şi îl întrebă pe Grand dacă şobolanii dispăruseră cu desăvîrşire din cartierul său. Funcţionarul habar n-avea. I se vorbise într-adevăr de această poveste, dar el nu dădea prea mare atenţie zvonurilor din cartier.

— Am alte griji, spuse el.

Rieux îi strîngea mîna. Era grăbit să-l vadă pe portar înainte de a-i scrie soţiei sale.

Vînzătorii ziarelor de seară anunţau că invazia şobolanilor se oprise. Dar Rieux îşi găsi bolnavul

pe jumătate răsturnat din pat, cu o mînă pe burtă şi alta în jurul gîtului, vomitînd, cu icneli mari, un fel de bilă de un roz murdar, într-un bidon de lături. După lungi eforturi, cu răsuflarea tăiată, portarul se culcă la loc. Temperatura era de 39,5°, ganglionii de la gît şi membrele i se umflaseră, două pete negricioase i se întindeau pe coaste. Se plîngea acum de o durere internă.

— Mă arde, zise el, porcăria asta mă arde.

Gura lui înnegrită ca de funingine îl făcea să-şi înghită cuvintele şi întorcea către doctor nişte ochi globuloşi pe care durerea de cap îi umplea de lacrimi. Nevastă-sa se uita cu nelinişte la Rieux, care stătea mut.

— Domnule doctor, zise ea, ce este ?

— Poate să fie orice. Dar deocamdată nu e nimic sigur. Pînă diseară regim şi un depurativ. Să bea multe lichide.

Portarul şi era, de altfel, chinuit de sete.

Întors acasă, Rieux îi telefonă confratelui său Richard, unul dintre medicii cei mai importanţi ai oraşului.

— Nu, zicea Richard, n-am văzut nimic extraordinar.

— N-ai găsit febră cu inflamaţii locale ?

— A, ba da, totuşi, două cazuri cu ganglionii foarte inflamaţi.

— Anormal ?

— He, zise Richard, normalul, ştii...

Seara, în orice caz, portarul delira şi, cu patruzeci de grade, se plîngea de şobolani. Rieux încercă un abces de fixare. Sub arsura terebentinei, portarul urlă : „Ah ! porcii !"

Ganglionii se îngroşaseră şi mai mult, erau tari şi lemnoşi la atingere. Nevasta portarului îşi pierdea cumpătul :

— Vegheați-l, îi spuse doctorul, și chemați-mă dacă e cazul.

A doua zi, 30 aprilie, o briză deja călduță sufla sub un cer albastru și umed. Aducea un miros de flori care venea din cartierele cele mai îndepărtate. Zgomotele dimineții pe străzi păreau mai vii, mai vesele ca de obicei. Pentru orășelul nostru, scăpat de teama surdă în care trăise în timpul săptămînii, această zi era o reînnoire. Rieux, el însuși, liniștit de o scrisoare a soției sale, coborî voios la portar. Și într-adevăr, dimineața, temperatura scăzuse la treizeci și opt de grade. Slăbit, bolnavul zîmbea în pat.

— Îi e mai bine, nu e așa, domnule doctor ? zise nevasta.

— Să mai așteptăm.

Dar la douăsprezece temperatura urcase dintr-o dată la patruzeci de grade, bolnavul delira fără încetare și vărsăturile reîncepuseră. Ganglionii gîtului erau dureroși la atingere și portarul voia parcă să-și țină capul cît mai depărtat posibil de corp. Nevasta lui ședea pe marginea patului, cu mîinile pe cuvertură și ținea cu blîndețe picioarele bolnavului. Ea îl privea pe Rieux.

— Ascultați, zise acesta, trebuie izolat și încercat un tratament special. Telefonez la spital și o să-l transportăm cu ambulanța.

Două ore mai tîrziu, în ambulanță, doctorul și femeia stăteau aplecați asupra bolnavului. Din gura lui inflamată ieșeau frînturi de cuvinte : „șobolanii !“ spunea el. Verzui, cu buzele ca de ceară, pleoapele învinețite, răsuflarea întretăiată și scurtă, sfîșiat de ganglioni, îngrămădit în fundul cușetei, ca și cum ar fi vrut s-o închidă deasupra lui sau ca și cum ceva venit din fundul pămîntului îl chema

fără încetare, portarul se înăbușea sub o greutate nevăzută. Femeia plîngea.

— Nu mai e oare nici o speranță, domnule doctor ?

— E mort, zise Rieux.

Moartea portarului, se poate spune, constitui sfîrșitul acestei perioade pline de semne surprinzătoare și începutul unei alteia, relativ mai dificile, în care uimirea primelor timpuri se transformă încetul cu încetul în panică. Concetățenii noștri — își dădeau seama acum — nu se gîndiseră niciodată că orășelul nostru putea fi un loc anume indicat unde șobolanii să moară la soare și portarii să piară de boli ciudate. Din punctul acesta de vedere, în definitiv ei greșeau și ideile lor trebuiau revizuite. Dacă totul s-ar fi oprit aici, obișnuințele, fără îndoială, ar fi învins. Însă alți concetățeni de-ai noștri, și care nu erau întotdeauna portari și nici săraci, trebuiră s-o ia pe drumul pe care domnul Michel pornise cel dintîi. Începînd din momentul acesta, frica, și, o dată cu ea, îngîndurarea cuprinseră pe oameni.

Înainte însă de a intra în amănuntele acestor noi evenimente povestitorul crede folositor să dea asupra perioadei care a fost descrisă pînă aici părerea unui alt martor. Jean Tarrou, care a mai fost întîlnit la începutul acestei povestiri, se instalase la Oran cu cîteva săptămîni înainte și locuia de atunci într-un mare hotel din centru. La prima vedere, el părea destul de avut ca să trăiască din veniturile lui. Dar, cu toate că orașul se obișnuise încetul cu încetul cu el, nimeni nu putea spune de unde venea și ce rost avea aici. Îl întîlneai în toate locurile publice. De cînd venise primăvara fusese văzut

foarte des pe plajă, înotînd mult şi cu plăcere vădită. Cumsecade, mereu surîzător, părea să fie un iubitor al tuturor plăcerilor normale, fără să fie sclavul lor. De fapt, singurul obicei care i se cunoştea era frecventarea asiduă a dansatorilor şi muzicienilor spanioli, destul de numeroşi în oraşul nostru.

Carnetele lui, în orice caz, constituie şi ele un fel de cronică a acestei perioade grele. Dar este vorba de o cronică cu totul aparte, care pare să se supună unei idei preconcepute asupra lipsei de însemnătate a faptelor. La prima vedere s-ar putea crede că Tarrou s-a străduit să privească lucrurile şi oamenii prin capătul celălalt al binoclului. În zăpăceala generală, el se străduia de fapt să devină istoricul a ceea ce nu are istorie. Se poate deplînge, fără îndoială, această idee preconcepută, şi bănui, o dată cu ea, uscăciunea sufletească. Dar nu rămîne mai puţin adevărat că aceste carnete pot furniza, unei cronici a acestei perioade, o mulţime de amănunte secundare care au totuşi importanţa lor şi a căror ciudăţenie însăşi va împiedica să fie judecat prea repede acest personaj interesant.

Primele însemnări luate de Jean Tarrou datează de la sosirea lui în Oran. Ele arată, de la început, o curioasă mulţumire de a se afla într-un oraş atît de urît prin el însuşi. Se găsesc în ele descrierea amănunţită a celor doi lei de bronz care împodobesc primăria, consideraţii binevoitoare asupra lipsei de pomi, asupra caselor dizgraţioase şi a planului absurd al oraşului. Tarrou mai introduce în notele sale dialoguri auzite prin tramvaie şi pe străzi, fără a le însoţi de comentarii, în afară de unul singur, puţin mai tîrziu, referitor la o conversaţie despre un anume Camps. Tarrou asistase la discuţia dintre doi încasatori de tramvai :

— Tu l-ai cunoscut doar pe Camps, spunea unul.
— Camps ? Unul înalt cu mustața neagră ?
— Exact. Lucra la macaz.
— Ei, da !
— Ei bine, a murit.
— Nu mai spune ! Și cînd ?
— După povestea cu șobolanii.
— I-auzi ! Și ce-a avut ?
— Nu știu, febră. Și apoi, nu era prea voinic. A avut niște bube sub braț. N-a rezistat.
— Arăta totuși ca toată lumea.
— Nu, avea plămînii slabi, și cînta la Orphéon. Să sufli mereu într-un muștiuc, te consumă.
— Ei, încheie al doilea, păi dacă ești bolnav nu trebuie să sufli în muștiuc...

După aceste cîteva indicații, Tarrou se întreba de ce intrase Camps în fanfara Orphéon în ciuda intereselor sale cele mai evidente, și care erau cauzele adînci care-l determinaseră să-și riște viața cîntînd, la niște parăzi duminicale, din instrumentul acela ?

Tarrou părea să fi fost apoi favorabil impresionat de o scenă care se desfășura adesea pe balconul din fața ferestrei sale. Camera lui dădea într-adevăr pe o mică stradă transversală, unde puteau fi văzute niște pisici dormind la umbra zidurilor. După-amiezele însă, în orele în care tot orașul picotea de căldură, un bătrînel apărea pe un balcon, de cealaltă parte a străzii. Cu părul alb și bine pieptănat, drept și sever în hainele lui de croială militară, el chema pisicile cu un „pis, pis" distant și totodată blînd. Pisicile își ridicau ochii palizi de somn, dar fără a se deranja. Bătrînul rupea atunci bucățele de hîrtie și le risipea în aer deasupra străzii, iar animalele, atrase de această ploaie de fluturi albi, înaintau în mijlocul drumului, ridicînd lăbuțe șovăitoare spre ultimele bucăți de hîrtie. Bătrînelul

scuipa atunci pisicile cu putere şi precizie. Dacă un scuipat îşi atingea ţinta, rîdea.

În sfîrşit, Tarrou părea să fi fost definitiv sedus de caracterul comercial al oraşului a cărui înfăţişare, animaţie şi chiar plăceri păreau impuse de necesităţile negoţului. Această ciudăţenie (este cuvîntul folosit în carnete) primea aprobarea lui Tarrou, şi una din remarcile lui elogioase sfîrşea chiar cu exclamaţia : „În sfîrşit !" Sînt singurele locuri în care notele călătorului, la această dată, par să ia un caracter personal. Numai că nu e uşor să le apreciezi înţelesul şi seriozitatea. Astfel, după ce povestise că găsirea unui şobolan mort îl făcuse pe casierul hotelului să comită o eroare în nota lui, Tarrou adăugase cu un scris mai puţin desluşit ca de obicei : „Întrebare : cum să faci să nu-ţi pierzi timpul ? Răspuns : să-l resimţi în toată durata lui. Mijloace : să petreci zile întregi în anticamera unui dentist pe un scaun incomod ; să-ţi petreci după-amiaza de duminică pe balcon ; să asculţi conferinţe într-o limbă pe care n-o înţelegi ; să călătoreşti cu trenul alegînd drumurile cele mai lungi şi mai puţin distractive şi, bineînţeles, să nu stai jos ; să faci coadă pentru bilete la un spectacol şi apoi să nu-ţi cumperi locul etc." Dar imediat după aceste digresiuni de limbaj sau de gîndire, carnetele se pun pe o descriere amănunţită a tramvaielor oraşului nostru, a formei lor de luntre, a culorii lor nehotărîte, a murdăriei lor obişnuite şi termină aceste consideraţii printr-un „e remarcabil" care nu explică nimic.

Iată în orice caz indicaţiile date de Tarrou asupra istoriei cu şobolanii :

„Astăzi bătrînelul de vizavi este descumpănit. Nu mai sînt pisici. Au dispărut, într-adevăr, excitate de şobolanii morţi care sînt găsiţi în număr

mare pe străzi. După părerea mea, nu poate fi vorba ca pisicile să mănînce șobolani morți. Îmi amintesc că ale mele se fereau cu scîrbă. Probabil însă că aleargă după ei prin pivnițe, și bătrînelul e descumpănit. E mai puțin bine pieptănat, mai puțin voinic. Îl simți că e îngrijorat. După cîtva timp a intrat în casă. Scuipase, totuși, o dată, în gol.

„În oraș s-a oprit un tramvai astăzi pentru că se găsise înăuntru un șobolan mort, ajuns acolo nu se știe cum. Două sau trei femei s-au dat jos. Șobolanul a fost aruncat. Tramvaiul a pornit mai departe.

„La hotel, paznicul de noapte, un om căruia poți să-i dai crezare, mi-a spus că se aștepta la o nenorocire cu toți șobolanii ăștia. «Cînd șobolanii părăsesc nava...» I-am răspuns că acest lucru era adevărat în cazul navelor, dar că nu fusese niciodată verificat pentru orașe. Totuși, convingerea lui era formată. L-am întrebat la ce nenorocire ne-am putea, după părerea lui, aștepta. Nu știa, nenorocirea fiind cu neputință de prevăzut. Dar nu s-ar fi mirat să fie ceva în genul unui cutremur. Am recunoscut că era posibil și el m-a întrebat dacă asta nu mă îngrijora.

„— Singurul lucru care mă interesează, i-am spus, este să-mi găsesc liniștea interioară.

„M-a înțeles perfect.

„La restaurantul hotelului vine o întreagă familie, foarte interesantă. Tatăl este un om înalt și slab, îmbrăcat în negru, cu guler tare. Are mijlocul capului chel și două smocuri de păr gri în dreapta și în stînga. Niște ochi mici, rotunzi și aspri, un nas subțire și o gură orizontală îi dau aerul unei bufnițe binecrescute. Sosește totdeauna primul la ușa restaurantului, se dă la o parte, o

lasă să treacă pe soția lui, măruntică, asemeni unei șoricioaice negre, și intră atunci și el, urmat imediat de un băiețel și o fetiță îmbrăcați ca niște cîini savanți. Ajuns la masă, el așteaptă ca soția lui să ia loc, apoi se așază, și cei doi cățel pot în sfîrșit să se cocoațe și ei pe scaunele lor. Spune «dumneata» soției și copiilor, îi înșiră ei răutăți politicoase și cuvinte sentențioase moștenitorilor :

„— Nicole, dumneata te arăți suprem de antipatică !

„Și fetița e gata să plîngă. Asta se și urmărește.

„Azi dimineață băiețelul era foarte excitat de povestea cu șobolanii. A vrut să spună ceva la masă :

„— Nu se vorbește de șobolani la masă, Philippe. Îți interzic pe viitor să pronunți acest cuvînt.

„— Tatăl dumitale are dreptate, a zis șoricioaica neagră.

„Cei doi cățel au lăsat nasul în farfurie și bufnița a mulțumit cu o mișcare a capului care nu spunea mare lucru.

„În ciuda acestui exemplu frumos de reținere, se vorbește mult în oraș de această poveste cu șobolanii. Ziarul a intervenit și el. Cronica locală, care de obicei e foarte variată, e ocupată acum în întregime cu o campanie împotriva municipalității : «Și-au dat oare seama edilii noștri de pericolul pe care îl pot prezenta cadavrele putrezite ale acestor rozători ?» Directorul hotelului nici nu mai poate vorbi de altceva. E și el jignit !... Să descoperi șobolani în ascensorul unui hotel onorabil i se pare de neconceput. Ca să-l consolez, i-am spus :

„— Nu ești numai dumneata în situația asta.

„— Tocmai, mi-a răspuns el, acuma sîntem la fel ca toată lumea.

„El e acela care mi-a vorbit de primele cazuri ale acestei febre surprinzătoare care a început să stîrnească neliniște. Una dintre cameristele lui e atinsă.

„— Bineînțeles că nu e nimic contagios, a precizat el grăbit.

„I-am spus că asta mi-era egal.

„— A ! înțeleg. Domnul e ca mine, domnul e fatalist.

„Nu susținusem nimic asemănător și de altfel nu sînt fatalist. I-am și spus..."

Din acest moment încep carnetele lui Tarrou să vorbească mai detailat despre această febră necunoscută care îngrijora deja publicul. Notînd că bătrînelul își regăsise în sfîrșit pisicile o dată cu dispariția șobolanilor și își rectifica cu răbdare tragerile la țintă, Tarrou adăuga că se puteau deja cita vreo zece cazuri de această febră, dintre care cele mai multe fuseseră mortale.

Cu titlu documentar, se poate în sfîrșit reproduce portretul doctorului Rieux, dat de Tarrou. Pe cît poate aprecia povestitorul, e destul de fidel.

„Pare de treizeci și cinci de ani. Statură mijlocie. Umerii puternici. Obrazul aproape dreptunghiular. Ochii întunecați și drepți, dar fălcile proeminente. Nasul gros este regulat. Părul negru tuns foarte scurt. Gura este arcuită, cu buzele pline și aproape întotdeauna strînse. Are întrucîtva înfățișarea unui țăran sicilian cu pielea lui arsă de soare și hainele lui de nuanțe veșnic închise, dar care îl prind bine.

„Umblă repede. Coboară de pe trotuare fără să-și schimbe mersul, dar de două ori din trei se urcă pe trotuarul opus făcînd o mică săritură. La vo-

lanul mașinii e distrat și lasă adesea semnalizatorul de direcție aprins, chiar după ce a luat curba. Totdeauna cu capul gol. Aer de om informat."

Cifrele lui Tarrou erau exacte. Doctorul Rieux era doar la curent. O dată corpul portarului izolat, el îi telefonase doctorului Richard, ca să-l întrebe despre cauza acestor febre inghinale.

— Nu înțeleg nimic, spuse Richard. Doi morți, unul în patruzeci și opt de ore, celălalt în trei zile. Îl lăsasem pe cel din urmă într-o dimineață, după toate aparențele, în convalescență.

— Dați-mi de veste dacă mai aveți alte cazuri, zise Rieux.

Mai telefonă cîtorva medici. Dusă în felul acesta, ancheta îi descoperi vreo douăzeci de cazuri asemănătoare pe timp de cîteva zile. Aproape toate fuseseră mortale. Îi ceru atunci lui Richard, președintele corpului medical din Oran, izolarea noilor bolnavi.

— Dar nu am căderea, zise Richard. Ar trebui măsuri prefectorale. De altfel, cine vă spune că există riscul unei contagiuni ?

— Nimic nu-mi spune asta, dar simptomele sînt neliniștitoare.

Richard considera totuși că „n-avea calitatea". Tot ce putea să facă era să vorbească cu prefectul.

Dar în timp ce se discuta, vremea se strica. A doua zi după moartea portarului neguri mari acoperiră cerul. Ploi diluviene și scurte se abătură peste oraș ; o căldură prevestitoare de furtună urmă acestor răpăieli subite. Marea însăși își pierduse albastrul ei adînc și, sub cerul de pîclă, căpăta luciri de argint sau de fier, dureroase pentru privire. Căldura umedă a acestei primăveri te

făcea să dorești arșițele verii. În orașul clădit în formă de melc pe fîșia lui de podiș, abia deschis spre mare, domnea o toropeală posomorîtă. Între zidurile lungi și văruite, pe străzile cu vitrine prăfuite, în tramvaiele de un galben murdar, te simțeai oarecum prizonier al cerului. Singur, bătrînul bolnav al lui Rieux își învingea astmul ca să se bucure de această vreme.

— Coace, spunea el, face bine la bronhii.

Cocea într-adevăr, dar nici mai mult, nici mai puțin decît o febră. Întreg orașul avea febră, aceasta era cel puțin impresia care îl urmărea pe doctorul Rieux în dimineața în care se ducea în strada Faidherbe, pentru a asista la ancheta asupra tentativei de sinucidere a lui Cottard. Dar această impresie i se părea lipsită de temei. O atribuia enervării și preocupărilor de care era asaltat și admise că era urgent să facă puțină ordine în ideile sale.

Cînd ajunse, comisarul nu era încă acolo. Grand aștepta pe coridor și hotărîră să intre întîi la el lăsînd ușa deschisă. Funcționarul de la primărie locuia în două odăi, mobilate foarte sumar. Observai doar un raft de lemn alb cu două sau trei dicționare și o tablă școlărească pe care se mai putea citi, pe jumătate șterse, cuvintele „alei înflorite". După părerea lui Grand, Cottard avusese o noapte bună. Dar se trezise de dimineață cu dureri de cap și incapabil de orice reacție. Grand părea obosit și nervos, plimbîndu-se în lung și în lat, deschizînd și închizînd pe masă un dosar gros, plin de manuscrise.

Îi povesti cu toate acestea doctorului că nu-l cunoștea bine pe Cottard, dar presupune că ar avea o mică avere. Cottard era un om ciudat. Mult timp

relaţiile lor se mărginiseră la cîteva saluturi pe scări.

— N-am stat decît de două ori de vorbă cu el. Acum cîteva zile am răsturnat pe coridor o cutie plină cu crete, pe care o aduceam acasă. Erau crete roşii şi crete albastre. În momentul acela Cottard a ieşit pe coridor şi m-a ajutat să le adun. M-a întrebat la ce foloseau aceste crete de diferite culori.

Grand îi explicase atunci că încearcă să-şi reamintească puţin latina. De la liceu pînă acum cunoştinţele lui păliseră.

— Da, spuse doctorul, m-au asigurat că e folositor pentru a cunoaşte mai bine sensul cuvintelor franţuzeşti.

Scria prin urmare cuvinte latineşti pe tablă. Recopia cu cretă albastră partea de cuvînt care se schimba după declinare şi conjugare şi, cu cretă roşie, cea care rămînea neschimbată.

— Nu ştiu dacă Cottard a înţeles prea bine, dar a părut interesat şi mi-a cerut o cretă roşie. Am fost puţin surprins, dar la urma urmei... Nu puteam, bineînţeles, să ghicesc că o să se folosească de ea în scopul...

Rieux întrebă care era subiectul celei de-a doua conversaţii. Dar, însoţit de secretarul său, comisarul sosi şi vru întîi să asculte declaraţiile lui Grand. Doctorul observă că Grand, vorbind de Cottard, îl numea mereu „disperatul". El folosi chiar la un moment dat expresia „hotărîre fatală". Discutară asupra cauzei sinuciderii şi Grand se arătă meticulos în alegerea termenilor. Se fixară, în sfîrşit, asupra cuvintelor „necazuri intime". Comisarul întrebă dacă nimic în purtarea lui Cottard nu lăsa să se prevadă ceea ce el numea „determinarea sa".

— Mi-a bătut ieri în ușă, zise Grand, ca să-mi ceară niște chibrituri. I-am dat cutia mea. S-a scuzat spunîndu-mi că între vecini... Apoi m-a asigurat că-mi va da cutia înapoi. I-am spus s-o păstreze.

Comisarul îl întrebă pe funcționar dacă Cottard nu-i păruse ciudat.

— Ceea ce mi s-a părut ciudat e că avea aerul că vrea să stea de vorbă. Dar eu tocmai lucram.

Grand se întoarse spre Rieux și adăugă, cu un aer încurcat :

— O lucrare personală.

Comisarul dorea să-l vadă totuși pe bolnav. Dar Rieux fu de părere că era mai bine dacă Cottard ar fi mai întîi pregătit pentru această vizită. Intră deci singur și îl găsi pe Cottard în odaie, îmbrăcat doar cu o flanelă cenușie, stînd ridicat în pat și întors spre ușă cu o expresie de neliniște.

— E poliția, nu ?

— Da, spuse Rieux, și nu vă agitați. Două sau trei formalități și veți fi lăsat în pace.

Dar Cottard răspunse că asta nu folosea la nimic, și că nu-i plăcea poliția. Rieux se arătă nerăbdător.

— Nici eu n-o ador. Se cere doar să răspunzi repede și corect la întrebările lor, ca să se termine o dată.

Cottard tăcu și doctorul se întoarse spre ușă. Dar omulețul îl și rechemă, și cînd fu lîngă pat îi luă mîinile :

— Nu se pot atinge de un bolnav, de un om care s-a spînzurat, nu-i așa, domnule doctor ?

Rieux îl cercetă un moment și îl asigură în sfîrșit că nu fusese niciodată vorba de nimic de felul acesta și că, de altfel, el era aici ca să-și apere

bolnavul. Cottard păru să se destindă și Rieux îl pofti pe comisar.

I se citi lui Cottard mărturia lui Grand și fu întrebat dacă putea preciza cauzele acțiunii sale. El răspunse doar atît și fără să-l privească pe comisar că „necazuri intime, era foarte bine". Comisarul insistă să afle dacă mai avea poftă să repete ceea ce făcuse și Cottard, înviorîndu-se, răspunse că nu și că dorea numai să fie lăsat în pace.

— Vă atrag atenția, zise comisarul pe un ton iritat, că, pentru moment, dumneavoastră tulburați pacea altora.

Dar la un semn al lui Rieux, lucrurile se opriră aici.

— Vă dați seama, oftă comisarul ieșind, avem ceva mai important de făcut, de cînd se vorbește de această febră...

Îl întrebă pe doctor dacă lucrul era serios și Rieux zise că habar n-avea.

— E din pricina vremii, asta e tot, încheie comisarul.

Era din pricina vremii, fără îndoială. Totul se lipea de mîini, pe măsură ce ziua înainta, și Rieux simțea cum teama lui crește cu fiecare vizită. În seara aceleiași zile, la periferie, un vecin al bătrînului bolnav își apăsa vintrele și vomita în toiul delirului. Ganglionii erau mult mai groși decît cei ai portarului. Unul începea să supureze și curînd se sparse ca un fruct stricat. Întors acasă, Rieux telefonă la depozitul de produse farmaceutice al departamentului. Însemnările lui profesionale menționează doar, la această dată : „Răspuns negativ". Și deja era chemat în altă parte pentru cazuri asemănătoare. Abcesele trebuiau deschise, era evident. Două tăieturi de bisturiu în cruce și ganglionii revărsau un fel de pastă amestecată

cu sînge. Bolnavii sîngereau sfîşiaţi. Dar apăreau pete pe burtă şi pe picioare, un ganglion înceta să supureze, apoi se umfla din nou. În cele mai multe cazuri bolnavul murea, emanînd un miros înspăimîntător.

Presa, atît de limbută cu istoria şobolanilor, nu mai vorbea de nimic. Şobolanii doar mor pe stradă, iar oamenii în odaia lor. Şi ziarele nu se ocupă decît de stradă. Însă prefectura şi municipalitatea începeau să-şi pună întrebări. Atîta timp cît fiecare medic nu cunoscuse mai mult de două sau trei cazuri, nimeni nu se gîndise să se agite. Dar, de fapt, fu de ajuns să aibă cineva ideea să le numere. Rezultatul era consternant. În cîteva zile numai cazurile mortale se înmulţiră şi deveni evident, pentru cei care se preocupau de această boală ciudată, că era vorba de o adevărată epidemie. Acesta este momentul pe care îl alese Castel, un confrate al lui Rieux, mult mai în vîrstă decît el, să vină să-l vadă.

— Bineînţeles, îi zise el, dumneata ştii ce este, Rieux ?

— Aştept rezultatul analizelor.

— Eu ştiu. Şi n-am nevoie de analize. O parte din cariera mea am lucrat în China, şi am văzut cîteva cazuri şi la Paris, acum vreo douăzeci de ani. Numai că nimeni n-a îndrăznit să le dea pe loc un nume acestor cazuri. Opinia publică, asta e sfînt : fără panică, mai ales fără panică. Şi apoi, cum zicea un confrate : „Este cu neputinţă, toată lumea ştie că «ea» a dispărut din Occident". Da, toată lumea ştia asta, în afară de morţi. Rieux, dumneata ştii la fel de bine ca şi mine ce este.

Rieux se gîndea. Prin fereastra biroului privea umărul falezei pietroase care se sfîrşea în depărtare deasupra golfului. Cerul, deşi albastru,

avea o sclipire pală care se îndulcea pe măsură ce după-amiaza înainta.

— Da, Castel, spuse el, e greu de crezut. Dar se pare totuşi că ar fi ciuma.

Castel se ridică şi se îndreptă spre uşă.

— Ştii ce ni se va răspunde, zise bătrînul medic: „A dispărut de ani de zile din ţările temperate".

— Ce înseamnă asta, a dispărea? răspunse Rieux dînd din umeri.

— Da. Şi nu uita: chiar la Paris, în urmă cu aproape douăzeci de ani.

— Da. Să sperăm că nu va fi mai grav astăzi decît atunci. Dar este într-adevăr de necrezut.

Cuvîntul „ciumă" fusese pronunţat pentru întîia oară.

În acest punct al povestirii, cînd Bernard Rieux stă în spatele ferestrei sale, i se va permite povestitorului să explice nesiguranţa şi surpriza medicului, deoarece, cu unele nuanţe, el reacţionă la fel ca şi cei mai mulţi dintre concetăţenii noştri. Epidemiile, într-adevăr, nu sînt ceva neobişnuit, dar crezi cu greu în ele cînd îţi cad pe cap. Au fost pe lume tot atîtea ciume cîte războaie. Şi totuşi, ciume şi războaie găsesc pe oameni întotdeauna la fel de nepregătiţi. Doctorul Rieux era la fel de nepregătit ca şi concetăţenii noştri şi astfel trebuie înţelese ezitările sale. Tot aşa trebuie înţeles şi că starea sa de spirit era împărţită între îngrijorare şi încredere. Cînd izbucneşte un război, oamenii spun: „n-are să dureze, prea e stupid". Şi, fără îndoială, un război este desigur prea stupid, dar asta nu-l împiedică să dureze. Prostia stăruie întotdeauna şi faptul s-ar observa dacă fiecare nu s-ar

gîndi mereu la sine. Concetățenii noștri semănau în această privință cu toată lumea, se gîndeau la ei înșiși, cu alte cuvinte erau umaniști : nu credeau în flageluri. Flagelul nu este pe măsura omului, îți spui deci că flagelul este ireal, e un vis urît care o să treacă. Dar nu trece totdeauna și, din vis urît în vis urît, oamenii sînt cei care se duc, și umaniștii cei dintîi, pentru că nu și-au luat măsuri de precauție. Concetățenii noștri nu erau mai vinovați decît alții, ei uitau să fie modești, atîta tot, și credeau că totul mai era posibil pentru ei, ceea ce presupunea că flagelurile nu erau posibile. Ei continuau să facă afaceri, proiectau călătorii și aveau păreri. Cum să se fi gîndit la ciumă care suprimă viitorul, deplasările și discuțiile ? Ei se credeau liberi și nimeni nu va fi vreodată liber atîta timp cît vor exista flageluri.

Chiar atunci cînd doctorul Rieux recunoscuse față de prietenul său că un număr mic de bolnavi împrăștiați muriseră fără veste de ciumă, pericolul rămînea pentru el fără realitate. Pur și simplu, cînd ești medic ți-ai făcut o idee asupra durerii și ai ceva mai multă imaginație. Privindu-și pe geam orașul care nu se schimbase, doctorul de-abia dacă simțea cum se naște în el acea ușoară îngrețoșare față de viitor, care se numește îngrijorare. Încerca să-și adune în minte ce știa despre această boală. Îi pluteau cifre în memorie și își spunea că cele vreo treizeci de ciume mari pe care le-a cunoscut istoria făcuseră aproape o sută de milioane de morți. Dar ce sînt o sută de milioane de morți ? Cînd ai făcut războiul, de-abia dacă mai știi ce este un mort. Și cum un om mort nu înseamnă ceva decît dacă l-ai văzut mort, o sută de milioane de cadavre semănate de-a lungul istoriei nu sînt în închipuire decît un fum. Doctorul își amintea de

ciuma de la Constantinopole, care, după Procopiu[1], făcuse zece mii de victime într-o zi. Zece mii de morți înseamnă de cinci ori publicul unui mare cinematograf. Iată ce-ar trebui făcut. Să aduni oamenii de la ieșirea a cinci cinematografe, să-i duci într-o piață a orașului și acolo să-i omori grămadă, ca să-ți faci o idee. Cel puțin ai putea, atunci, înlocui cu chipuri cunoscute acest morman anonim. Dar, desigur, asta nu se poate realiza, și apoi cine cunoaște zece mii de chipuri? De altfel, oameni ca Procopiu nu știau să numere, lucrul e cunoscut. La Canton, cu șaptezeci de ani în urmă, patruzeci de mii de șobolani muriseră de ciumă înainte ca epidemia să se atingă de locuitori. Dar, în 1871, nu exista mijlocul de a număra șobolanii. Se făcea socoteala aproximativ, în mare, cu posibilități evidente de eroare. Totuși, dacă un șobolan e lung de treizeci de centimetri, patruzeci de mii de șobolani puși cap la cap ar face...

Dar doctorul își pierdea răbdarea. Se descuraja și asta nu trebuia. Cîteva cazuri nu înseamnă o epidemie și e de ajuns să se ia măsuri de precauție. Trebuia să se mulțumească cu ce se știa, toropeala și prostrația, ochii înroșiți, gura murdară, durerile de cap, inflamarea ganglionilor, setea îngrozitoare, delirul, petele pe corp, sfîrtecarea lăuntrică și, la capătul tuturor acestora... La capătul tuturor acestora doctorul Rieux își amintea o frază, o frază care tocmai încheia în manualul său enumerarea simptomelor: „Pulsul devine filiform și moartea se produce cu ocazia unei mișcări neînsemnate“. Da, la capătul tuturor acestora, atîrni de un fir, și trei sferturi dintre oameni

---

[1] Procopiu din Cezareea (sec. V—VI) — istoric bizantin, autor al lucrărilor *Istoria războaielor lui Iustinian* și *Istoria secretă* (n.r.).

(aceasta era cifra exactă) erau îndeajuns de nerăbdători ca să facă această mişcare imperceptibilă care-i omora.

Doctorul tot mai privea pe fereastră. De o parte a geamului, cerul proaspăt de primăvară, de cealaltă parte, cuvîntul, care încă mai răsuna în odaie : ciuma. Cuvîntul nu conţinea doar înţelesul pe care ştiinţa binevoia să i-l dea, ci şi un lung şir de imagini extraordinare care nu se potriveau cu acest oraş galben şi cenuşiu, puţin animat la această oră, mai curînd bîzîitor decît zgomotos, în fine, fericit, dacă este posibil să fii în acelaşi timp fericit şi posomorît. Şi o linişte atît de paşnică şi de indiferentă nega, cu uşurinţă parcă, vechile imagini ale epidemiei. Atena ciumată şi părăsită de păsări, oraşele chinezeşti pline de cei ce trăgeau să moară tăcuţi, ocnaşii din Marsilia îngrămădind în gropi trupurile ce se descărnau, construirea, în Provence, a marelui zid care trebuia să oprească vîntul furios al ciumei, Jaffa şi cerşetorii ei hidoşi, paturile umede şi putrede lipite de ţărîna bătătorită a spitalului din Constantinopole, bolnavii tîrîţi cu cîrligele, carnavalul medicilor mascaţi în timpul ciumei negre, împreunările celor vii în cimitirele din Milano, căruţele cu morţi în Londra îngrozită, şi nopţile şi zilele pline pretutindeni şi întotdeauna de strigătul nesfîrşit al oamenilor. Nu, toate acestea nu erau încă destul de puternice pentru a ucide calmul acestei zile. De cealaltă parte a geamului clopoţelul unui tramvai nevăzut răsună deodată şi dezminţi într-o clipă cruzimea şi durerea. Singură marea, la capătul tablei ca de şah şters a caselor, era o mărturie a ceea ce este neliniştitor şi fără de odihnă în lume. Şi doctorul Rieux, care privea golful, se gîndea la acele ruguri despre care vorbeşte Lucreţiu şi pe care atenienii

loviţi de ciumă le ridicau în faţa mării. În timpul nopţii erau duşi acolo morţii, dar nu era loc suficient, şi cei în viaţă se băteau cu lovituri de torţe pentru a le face loc pe rug celor care le fuseseră dragi, susţinînd lupte sîngeroase mai curînd decît să-şi părăsească cadavrele. Puteai să-ţi imaginezi rugurile împurpurate dinaintea apei liniştite şi întunecoase, bătăile cu torţe în noaptea întretăiată de scîntei şi aburi groşi otrăviţi urcînd spre cerul atent. Puteai să te temi...

Dar această ameţeală nu rezista în faţa raţiunii. E adevărat că fusese pronunţat cuvîntul „ciumă", este adevărat că în această clipă chiar, flagelul scutura şi trîntea la pămînt o victimă sau două. Dar ce, asta nu se putea opri? Ceea ce trebuia făcut, era să se recunoască clar ceea ce trebuia recunoscut, să fie alungate în sfîrşit umbrele inutile şi să fie luate măsurile care se impuneau. Apoi ciuma urma să se oprească pentru că ciuma nu se putea imagina, sau se imagina fals. Dacă se oprea — şi asta era cel mai probabil — totul ar fi în regulă. În cazul contrar, s-ar şti ce este şi s-ar mai şti dacă n-ar fi posibil să te împaci întîi cu ea pentru ca apoi s-o învingi.

Doctorul deschise fereastra şi zgomotul străzii crescu dintr-o dată. Dintr-un atelier vecin urca şuieratul scurt şi repetat al unui ferăstrău mecanic. Rieux se scutură. Aici era certitudinea, în munca de toate zilele. Restul depindea de fire şi mişcări neînsemnate la care nu te puteai opri. Esenţialul era să-ţi faci bine meseria.

Aici ajunsese cu reflecţiile sale doctorul Rieux, cînd fu anunţat Joseph Grand. Fiind funcţionar la primărie şi, cu toate că ocupaţiile sale

acolo erau foarte diverse, era folosit periodic la serviciul de statistică al stării civile. În felul acesta ajungea să facă socoteala deceselor. Şi, cum era serviabil din fire, consimţise să-i aducă el însuşi lui Rieux o copie a rezultatelor sale.

Doctorul îl văzu pe Grand intrînd împreună cu vecinul lui, Cottard. Funcţionarul vîntura o foaie de hîrtie.

— Cifrele urcă, doctore, anunţă el : unsprezece morţi în patruzeci şi opt de ore.

Rieux îl salută pe Cottard şi îl întrebă cum se simte. Grand lămuri că acesta ţinuse să-i mulţumească doctorului şi să se scuze de neplăcerile pe care i le pricinuise. Dar Rieux se uita în foaia de statistică :

— Ei, zise Rieux, ar trebui poate să ne hotărîm să-i spunem acestei boli pe nume. Pînă acum am bătut pasul pe loc. Dar veniţi cu mine, trebuie să mă duc la laborator.

— Da, da, zicea Grand coborînd scările în urma doctorului, să spunem lucrurilor pe nume. Dar care e acest nume ?

— Nu pot să vi-l spun, şi de altfel asta nu v-ar fi de folos.

— Vedeţi, surîse funcţionarul, nu e aşa de uşor.

Se îndreptară spre Piaţa Armelor. Cottard tăcea mereu. Străzile începeau să se umple de lume. Înserarea fugară a oraşului nostru lăsa deja loc nopţii şi primele stele apăreau pe un orizont încă limpede. Cîteva secunde mai tîrziu, lămpile de deasupra străzilor întunecară tot cerul aprinzîndu-se, şi zgomotul conversaţiilor păru să crească.

— Iertaţi-mă, spuse Grand, la colţul Pieţei Armelor. Dar trebuie să iau tramvaiul. Timpul meu seara e sfînt. Cum se spune la noi : „Nu lăsa niciodată treaba de azi pe..."

Rieux observase mai de mult această manie pe care o avea Grand, născut la Montélimar [1], să invoce locuţiuni din regiunea lui şi să adauge apoi formule banale care nu mai erau de nicăieri, ca de pildă : „o vreme de vis“ sau „o lumină feerică“.

— A, zise Cottard, e adevărat. Nu poţi să-l mai scoţi din casă după cină.

Rieux îl întrebă pe Grand dacă lucra pentru primărie. Grand răspunse că nu, lucra pentru el.

— A, făcu şi Rieux ca să zică ceva, şi merge ?

— Obligatoriu ! De ani de zile de cînd lucrez... Cu toate că, pe de altă parte, nu prea e mare progres.

— Dar, în definitiv, despre ce e vorba ? zise doctorul oprindu-se.

Grand se bîlbîi aşezîndu-şi mai bine pălăria rotundă peste urechile lui mari. Şi Rieux înţelese foarte vag că era vorba de ceva despre înflorirea unei personalităţi. Dar funcţionarul îi şi părăsea şi urca înapoi bulevardul Marnei, mergînd pe sub ficuşi cu paşi mici şi grăbiţi. În pragul laboratorului, Cottard îi spuse doctorului că ar vrea să-l mai vadă ca să-i ceară un sfat. Rieux, care mototolea în buzunar foaia de statistică, îl invită să vină la consultaţii, apoi, răzgîndindu-se, îi zise că tot merge a doua zi prin cartierul lui, şi o să treacă să-l vadă pe seară.

Părăsindu-l pe Cottard, doctorul îşi dădu seama că se gîndea la Grand. Şi-l închipuia în mijlocul unei ciume, dar nu al acesteia care, fără îndoială, n-o să fie serioasă, ci în al uneia dintre marile ciume ale istoriei. „Este genul de oameni care sînt cruţaţi în astfel de cazuri“. Îşi amintea să fi citit că ciuma cruţa constituţiile slabe şi nimicea mai

[1] Oraş din sudul Franţei.

ales organismele viguroase. Şi tot gîndindu-se la el, doctorul îi găsi funcţionarului un oarecare aer de mister.

La prima vedere, Joseph Grand nu era, într-adevăr, nimic mai mult decît un mic funcţionar de primărie a cărui înfăţişare o şi avea. Lung şi slab, el înota în haine, pe care şi le alegea întotdeauna prea mari, cu iluzia că îl vor ţine mai mult. Pe gingia inferioară păstra încă cea mai mare parte a dinţilor, îi pierduse în schimb pe cei de pe maxilarul superior. Cînd surîdea i se ridica buza de sus şi căpăta astfel pe gură o umbră. Dacă se adaugă la acest portret un mers de seminarist, arta de a şterge din mers pereţii şi de a se strecura pe uşi, un miros de pivniţă şi de fum, toate întruchipările insignifianţei, se va recunoaşte că nu puteai să ţi-l închipui în altă parte decît înaintea unui birou, străduindu-se să revizuiască tarifele băilor din oraş sau să adune pentru un tînăr referent elementele unui raport privitor la noua taxă asupra ridicării gunoaielor de prin case. Chiar pentru un spirit neprevenit el părea să fi fost adus pe lume ca să exercite funcţiunile discrete dar indispensabile de funcţionar auxiliar municipal temporar, cu şaizeci şi doi de franci şi treizeci pe zi.

Era chiar menţiunea pe care spunea că o face să figureze pe foile sale de angajare după cuvîntul „calificare". Cînd cu douăzeci şi doi de ani în urmă, după obţinerea unei licenţe pe care din lipsă de bani n-o putuse depăşi, primise această funcţie, fusese lăsat să spere, spunea el, o „titularizare" rapidă. Nu era vorba decît să-şi dovedească cîtva timp competenţa în problemele delicate pe care le punea administrarea oraşului nostru. După aceea — aşa cel puţin îl asiguraseră — nu se putea

să nu ajungă să capete un post de referent care să-i permită să trăiască nestrîmtorat. Desigur, nu ambiția era aceea care îl făcea să acționeze pe Joseph Grand, ți-o garanta el însuși cu un zîmbet melancolic. Însă perspectiva unei vieți materiale asigurate prin mijloace cinstite, și de aci posibilitatea de a se dedica fără reținere ocupațiilor sale preferate, îi surîdea mult. Dacă acceptase propunerea care i se făcuse, fusese din rațiuni onorabile și, dacă se poate spune, din credință într-un ideal.

Această stare de lucruri provizorie dura de mulți ani, viața se scumpise peste măsură și salariul lui Grand, în ciuda cîtorva majorări generale, era tot derizoriu. El se plînsese lui Rieux, dar nimeni nu părea să-și plece urechea. Tocmai aici își face loc originalitatea lui Grand, sau cel puțin unul din semnele ei. El ar fi putut într-adevăr să revendice, dacă nu drepturi, de care nu era sigur, cel puțin asigurările care i-au fost date. Dar, mai întîi că șeful de birou care îl angajase murise de mult și apoi Grand nu-și amintea termenii exacți ai promisiunii care i se făcuse. În sfîrșit, și mai ales, Joseph Grand nu-și găsea cuvintele.

Aceasta era particularitatea care îl zugrăvea cel mai bine pe concetățeanul nostru, cum putu Rieux s-o remarce. Într-adevăr, nu găsea cuvintele necesare să scrie documentul de reclamație la care medita, sau să facă demersul pe care îl cereau împrejurările. Dacă ar fi să-l credem, el se simțea în mod special împiedicat să folosească cuvîntul „drept", asupra căruia nu era sigur, sau pe acela de „promisiuni", care ar fi implicat sensul că reclama ceea ce i se cuvenea și ar fi căpătat prin urmare un caracter de îndrăzneală, puțin compatibil cu modestia funcțiunilor pe care le

ocupa. Pe de altă parte, el refuza să folosească termenii de „bunăvoință“, „a solicita“, „gratitudine“ care, socotea el, nu se împăcau cu demnitatea lui personală. Și astfel, neputînd găsi cuvîntul potrivit, concetățeanul nostru continuase să-și exerseze funcțiile obscure pînă la o vîrstă destul de înaintată. De altfel, și tot după cum îi declara doctorul Rieux, funcționarul observă, practic, că viața materială îi era asigurată oricum, pentru că îi era de ajuns, la urma urmei, să-și adapteze nevoile posibilităților. El recunoscu astfel justețea uneia dintre vorbele preferate ale primarului, mare industriaș din orașul nostru, care afirma cu tărie că în cele din urmă (și el insista asupra acestor cuvinte care purtau toată greutatea argumentației), în cele din urmă deci, nu a fost văzut nimeni murind de foame. În orice caz, viața aproape ascetică pe care o ducea Joseph Grand îl eliberase într-adevăr în cele din urmă de orice grijă de felul acesta. El continua să-și caute cuvintele.

Într-un anume sens se poate chiar spune că viața sa era exemplară. El făcea parte dintre acei oameni, rari atît în orașul nostru cît și aiurea, care au totdeauna curajul bunelor lor sentimente. Puținul pe care îl dezvăluia despre sine dovedea într-adevăr sensibilitate și înclinații pe care oamenii nu îndrăznesc să le recunoască în zilele noastre. El nu roșea cînd mărturisea că își iubea nepoții și sora, singura rudă pe care o mai avea și pe care se ducea s-o viziteze la fiecare doi ani în Franța. El recunoștea că amintirea părinților săi, morți pe vremea cînd era încă tînăr, îl îndurera. El nu refuza să admită că îi plăcea mai mult ca orice un anumit clopot din cartierul lui, care bătea încet către ora cinci după-amiază. Dar, pentru a evoca

emoţii atît de simple, totuşi, cel mai neînsemnat cuvînt îi pricinuia mii de chinuri. În cele din urmă, această dificultate devenise grija lui cea mai mare. „Ah, domnule doctor, zicea el, tare aş vrea să învăţ să mă exprim.“ Vorbea despre asta cu Rieux ori de cîte ori îl întîlnea.

Doctorul, în seara aceea, privindu-l pe funcţionar cum pleca, înţelese dintr-o dată ce voise Grand să spună : scria fără îndoială o carte sau ceva asemănător. Asta îl linişti pe Rieux, chiar şi în laborator unde se duse în sfîrşit. El ştia că această impresie a lui era stupidă, nu reuşea totuşi să creadă că ciuma s-ar putea într-adevăr instala într-un oraş unde puteau fi găsiţi funcţionari modeşti care cultivau manii demne de respect. Mai exact, nu vedea locul acestor manii în mijlocul ciumei şi judeca deci, că, practic, ciuma nu avea nici un viitor printre concetăţenii noştri.

A doua zi, datorită unei insistenţe socotită deplasată, Rieux obţinea convocarea la prefectură a unei comisii sanitare.

— E adevărat că populaţia se nelinişteşte, recunoscuse Richard, şi apoi guralivii exagerează totul. Prefectul mi-a spus : „Să acţionăm repede, dacă vreţi, dar în tăcere“. El este de altfel convins că e vorba de o falsă alarmă.

Bernard Rieux îl luă pe Castel în maşina sa ca să ajungă la prefectură.

— Ştii, îi zise acesta din urmă, că departamentul n-are ser ?

— Ştiu, am telefonat la depozit. Directorul a căzut din nori. Trebuie să-l aducem de la Paris.

— Sper că n-o să dureze mult.

— Am şi telegrafiat, răspunse Rieux.

Prefectul era amabil, dar nervos.

— Să începem, domnilor, zise el. Este nevoie să rezum situaţia ?

Richard era de părere că e inutil. Medicii cunoşteau situaţia. Problema era doar de ştiut ce măsuri se impuneau să fie luate.

— Problema, zise bătrînul Castel cu brutalitate, este să ştim dacă e vorba de ciumă sau nu.

Doi sau trei medici protestară. Ceilalţi păreau să ezite. Cît despre prefect, el tresări şi se răsuci maşinal, ca şi cînd ar fi vrut să verifice dacă această enormitate fusese într-adevăr împiedicată să se răspîndească pe culoare, prin uşă. Richard declară că, după părerea lui, nu trebuiau să se lase cuprinşi de panică : era vorba de o febră cu complicaţii inegale, asta era tot ce se putea spune, ipotezele în ştiinţă ca şi în viaţă fiind întotdeauna primejdioase. Bătrînul Castel, care-şi muşca liniştit mustaţa îngălbenită, ridică nişte ochi limpezi spre Rieux. Apoi întoarse o privire binevoitoare spre asistenţă şi atrase atenţia că el ştia foarte bine că era vorba de ciumă, dar că, bineînţeles, a o recunoaşte oficial ar impune să se ia măsuri nemiloase. El ştia că asta era în fond ceea ce îi făcea să dea înapoi pe confraţii săi şi voia prin urmare să admită, pentru liniştea lor, că n-ar fi ciumă. Prefectul sări şi declară că, în orice caz, ăsta nu era un mod potrivit de a raţiona.

— Important, zise Castel, nu este ca acest mod de a raţiona să fie bun, ci ca el să dea de gîndit.

Cum Rieux tăcea, i se ceru părerea.

— E vorba de o febră cu caracter tifoid, dar însoţită de inflamarea ganglionilor limfatici şi de vărsături. Am făcut incizie ganglionilor. Am putut astfel să determin analize în care laboratorul crede că recunoaşte bacilul scurt şi gros al ciumei. Pen-

tru a fi complet, trebuie totuşi să spun că anumite modificări specifice ale microbului nu coincid cu descripţia clasică.

Richard sublinie că asta dădea dreptul la ezitări şi că ar trebui cel puţin să se aştepte rezultatul statistic al seriei de analize începute de cîteva zile.

— Cînd un microb, zise Rieux după o scurtă tăcere, este capabil ca în timp de trei zile să mărească de patru ori volumul splinei, să dea ganglionilor mezenterici volumul unei portocale şi o consistenţă păstoasă, acest microb tocmai că nu autorizează ezitările. Focarele de infecţie sînt în extensie crescîndă. În ritmul în care se răspîndeşte maladia, dacă nu e oprită energic, ea riscă să omoare jumătate din oraş în mai puţin de două luni. În consecinţă, e puţin important dacă dumneavoastră o numiţi ciumă sau febră de creştere. Important e numai s-o împiedicaţi să omoare jumătate din oraş.

Richard considera că nu trebuie văzute lucrurile în negru şi că, de altfel, contagiunea nu era dovedită din moment ce rudele bolnavilor săi erau încă neatinse.

— Dar alţii au murit, atrase atenţia Rieux. Şi, bineînţeles, contagiunea nu e niciodată absolută, altfel s-ar obţine o înmulţire matematică infinită şi o depopulare fulgerătoare. Nu este vorba să nu fie văzute lucrurile în negru, e vorba de a lua măsuri de precauţie.

Richard era totuşi de părere că situaţia poate fi rezumată amintind că pentru a opri această maladie — dacă nu se oprea de la sine — trebuiau aplicate măsurile severe de profilaxie prevăzute de lege; că pentru a face acest lucru trebuia recunoscut oficial că era vorba de ciumă; că certitu-

dinea nu era absolută în această privință și că prin urmare asta cerea gîndire.

— Problema, insistă Rieux, nu constă în a ști dacă măsurile prevăzute de lege sînt severe, ci dacă ele sînt necesare pentru a împiedica să fie omorîtă jumătate din oraș. Restul este o chestiune de administrație și instituțiile noastre au prevăzut un prefect tocmai pentru ca să rezolve aceste probleme.

— Fără îndoială, zise prefectul, dar am nevoie să recunoașteți oficial că este vorba de o epidemie de ciumă.

— Dacă nu recunoaștem, zise Rieux, tot riscă să fie omorîtă jumătate din oraș.

Richard interveni cu oarecare nervozitate :

— Adevărul este că doctorul Rieux crede că e vorba de ciumă. Descrierea făcută de el sindromului e o dovadă.

Rieux răspunse că nu descrisese un sindrom, descrisese ceea ce a văzut. Și ceea ce văzuse era inflamarea ganglionilor limfatici, pete, febră cu delir, toate astea fatale în patruzeci și opt de ore. Putea oare domnul Richard să-și ia răspunderea să afirme că epidemia se va opri fără măsuri drastice de profilaxie ?

Richard șovăi și se uită la Rieux :

— Sincer vorbind, ce gîndiți, aveți certitudinea că e vorba de ciumă ?

— Puneți greșit problema. Nu este o chestiune de vocabular, este o chestiune de timp.

— Ideea dumneavoastră, zise prefectul, ar fi că, chiar dacă nu e vorba de ciumă, ar trebui totuși aplicate măsurile profilactice indicate în caz de ciumă.

— Dacă trebuie neapărat să am o idee, într-adevăr asta e.

Medicii se consultară și Richard sfîrși prin a zice :

— Trebuie deci să ne luăm răspunderea de a acționa ca și cînd maladia ar fi ciumă.

Formularea fu călduros aprobată :

— Asta e și părerea dumitale, stimate confrate ? întrebă Richard.

— Formularea mi-e indiferentă, zise Rieux. Să spunem doar că nu trebuie să acționăm ca și cînd jumătate din oraș n-ar risca să fie omorîtă, căci atunci ar fi omorîtă.

În mijlocul iritării generale, Rieux plecă. Cîteva clipe mai tîrziu, în cartierul care mirosea a ulei prăjit și a urină, o femeie urlînd în ghearele morții, cu vintrele însîngerate, se răsucea spre el.

A doua zi după conferință febra mai făcu un mic salt. Ea avu ecou chiar în ziare, dar sub o formă benignă, fiindcă se mulțumiră doar cu cîteva aluzii. Oricum, Rieux putea citi a treia zi mici afișe albe care fuseseră lipite repede de prefectură în colțurile cele mai discrete ale orașului. Era greu să-ți dai seama dacă acest afiș putea fi o dovadă că autoritățile priveau situația în față. Măsurile nu erau draconice și părea că se făcuseră multe concesii din dorința de a nu neliniști opinia publică. Prima parte a deciziei anunța într-adevăr că vreo cîteva cazuri de febră pernicioasă, despre care nu se putea încă spune dacă era contagioasă, își făcuseră apariția în Oran. Aceste cazuri nu erau suficient de caracteristice ca să dea într-adevăr motive de neliniște și nu era îndoială că populația o să știe să-și păstreze sîngele rece. Totuși, și dintr-o prudență care putea fi înțeleasă de toată lumea, prefectul lua cîteva măsuri preventive. În-

țelese și puse în practică, în mod corect, aceste măsuri erau de natură să oprească net orice amenințare de epidemie. În consecință, prefectul nu se îndoia nici o secundă că administrații săi vor aduce efortului său personal cea mai devotată dintre colaborări.

Afișul anunța apoi măsuri generale, printre care o deratizare științifică prin injectare de gaze toxice în canalele de scurgere și o supraveghere riguroasă a alimentării cu apă. Erau îndemnați locuitorii la cea mai mare curățenie și erau poftiți în sfîrșit purtătorii de pureci să se prezinte la dispensarele municipale. Pe de altă parte, familiile trebuiau în mod obligatoriu să declare cazurile diagnosticate de către medic și să consimtă la izolarea celor bolnavi în sălile speciale ale spitalului. Aceste săli erau de altfel înzestrate pentru a îngriji bolnavii într-un minimum de timp și cu maximum de șanse de vindecare. Cîteva paragrafe suplimentare impuneau dezinfectarea obligatorie a camerei bolnavului și a vehicolului de transport. În rest, prefectura se mărginea să recomande celor din preajma bolnavului să se supună unui control sanitar.

Doctorul Rieux se răsuci brusc din fața afișului și își reluă drumul spre cabinetul său. Joseph Grand, care îl aștepta, ridică din nou brațele văzîndu-l.

— Da, zise Rieux, știu, cifrele urcă.

În ajun muriseră în oraș vreo zece bolnavi. Doctorul îi spuse lui Grand că are să-l vadă poate seara, deoarece avea să-i facă o vizită lui Cottard.

— Așa e, zise Grand. O să-i facă bine, s-a cam schimbat.

— În ce sens ?

— A devenit politicos.

— Înainte nu era?

Grand ezită. Nu putea spune despre Cottard că era nepoliticos, expresia n-ar fi fost cea potrivită. Era un om închis în sine şi tăcut şi avea puţin alura unui mistreţ. O odaie, un restaurant modest şi ieşiri destul de misterioase, în asta consta toată viaţa lui Cottard. Oficial, era reprezentant comercial de vinuri şi lichioruri. Din cînd în cînd, primea vizitele a doi sau trei oameni care erau probabil clienţii lui. Seara, uneori, se ducea la cinematograful care se afla în faţa casei. Slujbaşul observase chiar că Cottard părea să dea preferinţă filmelor cu gangsteri. În toate împrejurările, reprezentantul comercial rămînea singuratic şi neîncrezător.

Toate astea, după părerea lui Grand, se schimbaseră mult:

— Nu ştiu cum să spun, dar am impresia, ştiţi, că ar căuta să-şi atragă bunăvoinţa oamenilor, că vrea ca toată lumea să fie de partea lui. Îmi vorbeşte des, mă invită să ies cu el şi nu sînt în stare întotdeauna să refuz. De altfel, mă interesează, şi, la urma urmei, i-am salvat viaţa.

De la tentativa sa de a se sinucide, Cottard nu mai primise nici o vizită. În cartier, printre negustori, căuta toate simpatiile. Nicicînd nu se vorbise cu atîta blîndeţe băcanilor, nu fusese ascultată cu atîta interes o tutungioaică.

— Această tutungioaică, observa Grand, este o adevărată viperă. I-am spus-o şi lui Cottard, dar el mi-a răspuns că mă înşel şi că femeia are părţile ei bune pe care trebuie să ştii să le găseşti.

De două sau de trei ori, în sfîrşit, Cottard îl dusese pe Grand în restaurantele şi cafenelele luxoase din oraş. Începuse într-adevăr să le frecventeze.

— Te simţi bine acolo, zicea el, şi apoi eşti în societate bună.

Grand remarcase atenţiile speciale ale personalului faţă de reprezentantul comercial şi înţelesese şi motivul, observînd bacşişurile excesive pe care acesta le lăsa. Cottard părea foarte sensibil la amabilităţile cu care era răsplătit. Într-o zi, cînd şeful personalului îl însoţise pînă la uşă şi îl ajutase să-şi îmbrace pardesiul, Cottard îi spuse lui Grand :

— E un băiat bun, poate să depună mărturie.

— Să depună mărturie pentru ce ?

Cottard ezitase.

— Ei ! păi că nu sînt un om rău.

De altfel, avea toane. Într-o zi, cînd băcanul se arătase mai puţin amabil, se întorsese acasă într-o stare de furie exagerată.

— Trece de partea celorlalţi secătura asta, repeta el.

— Care ceilalţi ?

— Toţi ceilalţi.

Grand asistase chiar la o scenă curioasă la tutungioaică. În cursul unei conversaţii animate, aceasta pomenise de o arestare recentă care făcuse vîlvă în Alger. Era vorba de un tînăr funcţionar comercial care omorîse un arab pe o plajă.

— Dacă ar fi băgat toate lepădăturile astea la puşcărie, spusese tutungioaica, oamenii cinstiţi ar putea să răsufle.

Dar trebuise să se întrerupă în faţa agitaţiei subite a lui Cottard, care se năpustise afară din prăvălie fără un cuvînt de scuză. Grand şi tutungioaica, cu braţele atîrnînd de uimire, îl priviseră cum fuge.

Mai tîrziu, Grand avea să-i semnaleze lui Rieux şi alte schimbări în caracterul lui Cottard. Acesta din urmă avusese întotdeauna păreri foarte libe-

rale. Chiar fraza lui favorită : „Cei mari îi mănîncă totdeauna pe cei mici“ era o dovadă. Dar de cîtva timp încoace nu mai cumpăra decît ziarul oficios din Oran și nu te puteai împiedica să nu observi cum depunea chiar o oarecare ostentație în a-l citi în locuri publice. La fel, cîteva zile după ce se sculase din pat, îl rugase pe Grand, care se ducea la poștă, să fie atît de amabil să expedieze un mandat de o sută de franci pe care-i trimitea lunar unei surori care trăia în altă parte. Și în clipa cînd Grand pleca :

— Trimiteți-i două sute de franci, îl rugă Cottard, o să fie pentru ea o surpriză plăcută. Crede că nu mă gîndesc niciodată la ea. Dar adevărul este că o iubesc mult.

In sfîrșit, avusese cu Grand o conversație ciudată. Acesta fusese obligat să răspundă la întrebările lui Cottard, intrigat de mica îndeletnicire căreia Grand i se dăruia în fiecare seară.

— Deci, spusese Cottard, scrieți o carte.

— Dacă vreți, dar e mai complicat decît atît.

— Ah ! exclamase Cottard, tare aș vrea să fac și eu ca dumneavoastră.

Grand păruse surprins și Cottard bîiguise că unui artist i se trec multe cu vederea.

— De ce ? întrebase Grand.

— Ei, pentru că un artist are mai multe drepturi decît un oarecine, toată lumea știe asta. I se iartă mai multe.

— De, îi spuse Rieux lui Grand, în dimineața cu afișele, povestea cu șobolanii l-a zăpăcit și pe el ca pe mulți alții, asta e. Sau poate că îi e frică de febră.

Grand răspunse :

— Nu cred, domnule doctor, și dacă vreți să știți părerea mea...

Mașina de deratizare trecu pe sub geamul lor cu un puternic zgomot de eșapament. Rieux tăcu pînă ce fu posibil să se facă auzit și îi ceru distrat părerea funcționarului. Celălalt îl privea cu gravitate:

— E un om, zise el, care are ceva să-și reproșeze.

Doctorul dădu din umeri. Cum spunea comisarul, nu de asta le ardea acuma oamenilor.

În cursul după-amiezii, Rieux avu o întrevedere cu Castel. Serurile nu soseau.

— De altfel, întrebă Rieux, ar fi ele utile ? Acest bacil se comportă ciudat.

— Ah ! zise Castel, nu sînt de părerea dumitale. Aceste vietăți au totdeauna un aer de originalitate. Dar în fond, sînt aceleași.

— Presupuneți, cel puțin. De fapt, nu știm nimic despre toate astea.

— Evident că presupun. Nimeni nu poate face altceva.

În tot timpul zilei doctorul simți cum îi crește mica amețeală care îl apuca de fiecare dată cînd se gîndea la ciumă. În cele din urmă, recunoscu că îi era frică. Intră de două ori în cafenelele pline de lume. Și el, ca și Cottard, simțea o nevoie de căldură umană. Rieux găsea asta stupid, dar cu acest prilej își aminti că-i promisese reprezentantului comercial o vizită.

Seara, medicul îl găsi pe Cottard în fața mesei lui din sufragerie. Cînd intră, văzu deschis pe masă un roman polițist. Dar se înserase și desigur trebuie să fi fost greu de citit în întunericul care se lăsa. Mai degrabă se putea presupune că, cu un minut mai devreme, Cottard șezuse și se gîndise în

penumbră. Rieux îl întrebă cum se simțea. Cottard, așezîndu-se, mormăi că se simțea bine și că s-ar simți și mai bine dacă ar putea să fie sigur că nimeni nu se ocupă de el. Rieux făcu observația că nu poți fi totdeauna singur.

— Oh ! nu despre asta e vorba. Eu vorbesc de oamenii care se îndeletnicesc să-ți aducă neplăceri.

Rieux tăcea.

— Nu e cazul meu, să știți ! Dar citeam romanul ăsta. Iată un nenorocit care este arestat deodată, într-o dimineață. Alții se ocupau de el și el nu știa nimic. Se vorbea de el prin birouri, numele lui era înscris pe fișe. Găsiți că e drept ? Găsiți că are cineva dreptul să facă așa ceva unui om ?

— Depinde, zise Rieux. Într-un sens, nu ai niciodată dreptul, într-adevăr. Dar toate acestea sînt secundare. Un om nu trebuie să stea prea multă vreme închis în casă. Trebuie să ieșiți.

Cottard păru că se enervează, spuse că nu făcea decît asta și că, dacă era nevoie, tot cartierul putea să depună mărturie pentru el. Chiar și în afara cartierului nu-i lipseau relațiile.

— Îl cunoașteți pe domnul Rigaud, arhitectul ? Este unul dintre prietenii mei.

Întunericul creștea în odaie. Strada de cartier se anima și o exclamație înăbușită de ușurare salută, afară, clipa în care lămpile se aprinseră. Rieux se duse pe balcon și Cottard îl urmă. De prin cartierele învecinate, ca în toate serile în orașul nostru, o briză ușoară aducea șoapte și mirosuri de carne friptă, murmurul vesel și amețitor al libertății care umplea puțin cîte puțin strada invadată de un tineret zgomotos. Noaptea, strigătele puternice ale vapoarelor invizibile, rumoarea care urca dinspre mare și dinspre mulțimea care se scurgea, acest

ceas pe care Rieux îl cunoştea bine şi care îi plăcea altă dată, îi părea astăzi apăsător din pricina a tot ce ştia.

— Putem aprinde ? îi spuse lui Cottard.

Lumina o dată reapărută, omuleţul îl privi clipind :

— Spuneţi-mi, domnule doctor, dacă m-aş îmbolnăvi, oare m-aţi primi în secţia dumneavoastră la spital ?

— De ce nu ?

Cottard întrebă atunci dacă se întîmplase să fie arestat cineva care se afla într-o clinică sau într-un spital. Rieux răspunse că aşa ceva s-a văzut, dar că totul depindea de starea bolnavului.

— Eu, zise Cottard, am încredere în dumneavoastră.

Apoi îl întrebă pe medic dacă ar fi amabil să-l ducă cu maşina lui în oraş.

În centrul oraşului străzile erau deja mai puţin populate şi luminile mai rare. Copiii se mai jucau încă în faţa porţilor. Cînd Cottard vru să coboare, doctorul îşi opri maşina în faţa unui astfel de grup de copii. Jucau şotron şi ţipau. Dar unul dintre ei, cu părul negru, lipit, cărarea perfectă şi obrazul murdar, îl fixa pe Rieux cu ochii lui limpezi care te intimidau. Doctorul îşi întoarse privirea. Cottard, în picioare pe trotuar, îi strîngea mîna. Reprezentantul comercial vorbea împiedicat, cu o voce răguşită. De două sau de trei ori se uită în urmă.

— Oamenii spun că ar fi epidemie. E oare adevărat, domnule doctor ?

— Oamenii spun multe totdeauna, e firesc, zise Rieux.

— Aveţi dreptate. Şi apoi, mare lucru dacă or să fie vreo zece morţi. Nu aşa ceva ne-ar trebui.

Motorul vuia. Rieux ţinea mîna pe schimbătorul de viteză, dar se uita din nou la copilul care nu încetase să-l privească cercetător, cu aerul lui grav şi liniştit. Şi deodată, fără tranziţie, copilul îi surîse cu toată gura.

— Ei, şi ce ne-ar trebui ? întrebă medicul zîmbind copilului.

Cottard apucă deodată uşa maşinii şi, înainte de a o lua la fugă, strigă cu voce plină de lacrimi şi de furie :

— Un cutremur. Unul adevărat !

Dar nu fu nici un cutremur şi ziua următoare se scurse, pentru Rieux, doar cu drumuri lungi în cele patru colţuri ale oraşului, cu tratative cu familiile bolnavilor şi discuţii cu bolnavii înşişi. Niciodată Rieux nu găsise că e atît de grea meseria lui. Pînă atunci bolnavii îi uşurau sarcina, i se dăruiau. Pentru prima oară medicul îi simţea reticenţi, refugiaţi în adîncul bolii lor cu un fel de mirare neîncrezătoare. Era o luptă cu care încă nu era obişnuit. Şi, pe la ora zece seara, cu maşina oprită în faţa casei bătrînului astmatic pe care-l vizita ultimul, lui Rieux îi venea greu să se smulgă de la volan. Intîrzia privind strada întunecoasă şi stelele care apăreau şi dispăreau pe cerul negru.

Bătrînul astmatic stătea în capul oaselor în patul lui. Părea să respire mai bine şi număra boabele de năut pe care le trecea dintr-o oală în alta. Il primi pe medic cu o înfăţişare veselă :

— Va să zică e holeră, domnule doctor ?

— De unde ai scos-o ?

— Din ziar, şi s-a spus şi la radio.

— Nu, nu este holeră.

— În orice caz, zise bătrînul foarte surescitat, merg cam departe șefii ăștia !

— Să nu crezi asta ! zise doctorul.

Îl examinase pe bătrîn și acum ședea în mijlocul acestei sufragerii mizere. Da, îi era frică. Știa că în acest cartier chiar, vreo zece bolnavi îl vor aștepta, a doua zi dimineața, chirciți peste ganglionii lor inflamați. Numai în două sau trei cazuri incizia ganglionilor adusese o ameliorare. Dar pe cei mai mulți îi aștepta spitalul și el știa ce înseamnă spitalul pentru cei săraci. „Nu vreau să se facă experiențe pe el“, îi spusese soția unuia dintre bolnavi. Nu s-ar face experiențe pe el, ar muri și atît tot. Măsurile luate erau insuficiente, asta era foarte clar. Cît despre sălile „special amenajate“, le știa: două pavilioane din care fuseseră mutați în grabă ceilalți bolnavi, cu ferestrele lor cu crăpăturile astupate înconjurate de un cordon sanitar. Dacă epidemia nu se oprea de la sine, n-avea să fie învinsă prin măsurile imaginate de administrație.

Cu toate acestea, seara, comunicatele oficiale continuau să rămînă optimiste. A doua zi, agenția Ransdoc anunța că măsurile prefectorale fuseseră primite cu seninătate și că vreo treizeci de bolnavi se și declaraseră. Castel îi telefonase lui Rieux :

— Cîte paturi oferă pavilioanele ?

— Optzeci.

— Cu siguranță că sînt mai mult de treizeci de bolnavi în oraș !

— Sînt cei cărora le e frică și ceilalți, cei mai numeroși, care n-au mai apucat să vină.

— Înmormîntările nu sînt controlate ?

— Nu. I-am telefonat lui Richard că trebuiau luate măsuri complete, nu vorbe goale, și că ori trebuia ridicată împotriva epidemiei o adevărată barieră, ori nimic.

Şi ?

— Mi-a răspuns că n-are dezlegarea necesară. După părerea mea, epidemia o să crească.

În trei zile, într-adevăr, cele două pavilioane se umplură. Richard părea să ştie că va fi dezafectată o şcoală şi prevăzut un spital auxiliar. Rieux aştepta vaccinurile şi deschidea ganglionii. Castel se întorcea la vechile lui cărţi şi stătea în bibliotecă ceasuri întregi.

— Şobolanii au murit de ciumă sau de ceva care seamănă mult cu ea, conchidea el. Au pus în circulaţie zeci de mii de purici care or să transmită infecţia în proporţie geometrică, dacă nu va fi oprită la timp.

Rieux tăcea.

În această perioadă vremea păru să se statornicească. Soarele aspira băltoacele ultimelor averse. Cerul albastru şi frumos revărsînd o lumină galbenă, avioane murmurînd în căldura născîndă, totul în acest anotimp invita la seninătate. În patru zile totuşi, febra făcu patru salturi surprinzătoare: şaisprezece morţi, douăzeci şi patru, douăzeci şi opt şi treizeci şi doi. A patra zi, se anunţă deschiderea spitalului auxiliar într-o fostă grădiniţă de copii. Concetăţenii noştri, care pînă atunci continuaseră să-şi mascheze neliniştea prin glume, păreau acum, cînd îi vedeai pe străzi, mai abătuţi şi mai tăcuţi.

Rieux hotărî să-i telefoneze prefectului :

— Măsurile sînt insuficiente.

— Am cifrele, zise prefectul, sînt într-adevăr îngrijorătoare.

— Sînt mai mult decît îngrijorătoare, sînt clare.

— Am să cer ordine Guvernatorului general.

Rieux închise. Castel era de faţă.

— Vrea ordine ! Și ar trebui imaginație.
— Și serurile ?
— Vor sosi în cursul săptămînii.

Prefectura, prin intermediul lui Richard, îi ceru lui Rieux un raport destinat să fie trimis în capitala coloniei pentru a solicita ordine. Rieux dădu o descriere clinică și cifre. În aceeași zi se numărară patruzeci de morți. Prefectul luă asupra lui, cum spunea, inițiativa de a face mai drastice, chiar de a doua zi, măsurile prescrise. Declararea obligatorie și izolarea fură menținute. Casele celor bolnavi trebuiau să fie închise și dezinfectate, rudele supuse unei carantine de securitate, înmormîntările organizate de către prefectură în condițiile care se vor impune. O zi mai tîrziu serurile soseau cu avionul. Puteau să ajungă pentru cazurile în tratament. Erau insuficiente dacă epidemia avea să se extindă. La telegrama lui Rieux se răspunse că stocul de securitate era epuizat și că se începuse fabricarea altuia.

În acest timp, și din toate cartierele mărginașe, primăvara sosea în piețe. Mii de trandafiri se veștejeau în coșurile vînzătorilor de-a lungul trotuarelor și mirosul lor dulceag plutea în tot orașul. Aparent, nimic nu se schimbase. Tramvaiele erau tot pline la orele de vîrf, goale și murdare în timpul zilei. Tarrou îl observa pe bătrînel și bătrînelul scuipa pisicile. Grand venea acasă în fiecare seară să-și vadă de îndeletnicirea lui misterioasă. Cottard se învîrtea de colo pînă colo și domnul Othon, judecătorul de instrucție, își conducea mereu menajeria. Bătrînul astmatic își trecea năutul dintr-o oală în alta și îl întîlneai uneori pe ziaristul Rambert, cu aerul lui liniștit și interesat. Seara, aceeași mulțime umplea străzile și cozile se lungeau

în fața cinematografelor. De altfel, epidemia părea să dea înapoi și, timp de cîteva zile, fură numărați doar vreo zece morți. Apoi, deodată, urcă din nou ca o săgeată. În ziua în care numărul morților atinse din nou treizeci, Bernard Rieux privea telegrama oficială pe care i-o întinsese prefectul spunînd : „S-au speriat". Telegrama conținea : „Declarați stare de ciumă. Închideți orașul."

II

Începînd din acest moment, se poate spune că ciuma deveni problema noastră a tuturor. Pînă acum, cu toată surpriza și neliniștea pe care le-o aduseseră concetățenilor noștri aceste întîmplări ieșite din comun, fiecare își văzuse mai departe de treburile lui, cum putuse, la locul lui obișnuit. Și, fără îndoială, asta ar fi trebuit să continue. Dar porțile o dată închise, își dădură seama că erau toți, cu povestitor cu tot, prinși în același sac și că trebuiau să se acomodeze. Astfel, de pildă, un sentiment atît de individual cum e cel al despărțirii de o ființă iubită deveni deodată, chiar din primele săptămîni, acela al unui întreg popor și, împreună cu frica, suferința principală care marcă acest lung timp de exil.

Una din urmările cele mai izbitoare ale închiderii porților fu, într-adevăr, despărțirea bruscă la care fură supuse niște ființe care nu erau pregătite să se despartă. Mame și copii, soți, amanți, care crezuseră cu cîteva zile mai înainte că se despart doar vremelnic, care se îmbrățișaseră pe peronul gării noastre dîndu-și cîteva sfaturi, siguri că se vor revedea cîteva zile sau cîteva săptămîni mai tîrziu, absorbiți de stupida încredere omenească, abia dis-

trași prin această plecare de la preocupările lor obișnuite, se văzură dintr-o dată despărțiți fără speranță, opriți să se regăsească sau să comunice între ei. Căci închiderea avusese loc cu cîteva ore înainte ca hotărîrea prefectorală să fie publicată și, bineînțeles, era imposibil să se ia în considerație cazurile particulare. Se poate spune că această invazie brutală a bolii avu ca prim efect că-i obligă pe concetățenii noștri să se comporte ca și cum n-ar fi avut sentimente personale. În primele ore ale zilei în care hotărîrea intră în vigoare, prefectura fu asaltată de o mulțime de solicitanți care, la telefon sau adresîndu-se funcționarilor, expuneau situații la fel de justificate și, în același timp, la fel de imposibil de cercetat. Ce-i drept, fu nevoie de cîteva zile pentru ca să ne dăm seama că ne aflam într-o situație care nu îngăduia nici un aranjament și că noțiunile „a cădea la învoială“, „excepție“, „favoare“, nu mai aveau înțeles.

Chiar și slaba satisfacție de a scrie ne fu refuzată. Într-adevăr, pe de o parte orașul nu mai era legat de restul țării prin mijloacele de comunicație obișnuite și, pe de altă parte, o nouă hotărîre interzise orice schimb de corespondență, pentru a evita ca scrisorile să poată deveni cărăușii infecției. La început, cîțiva privilegiați putură să ia contact, la porțile orașului, cu sentinelele de la posturile de gardă, care consimțiră să transmită în exterior unele mesaje. Era încă în primele zile ale epidemiei, într-un moment în care paznicii găseau natural să cedeze unor impulsuri de compasiune. Dar, după cîtva timp, cînd aceiași paznici fură într-adevăr convinși de gravitatea situației, ei refuzară să-și ia astfel de răspunderi ale căror urmări nu le puteau prevedea. Comunicațiile telefonice interurbane, permise la început, provocară aseme-

nea îngrămădiri la cabinele publice şi pe fire, că fură complet suspendate timp de cîteva zile, apoi sever limitate la ceea ce se numea cazuri urgente, ca moartea, naşterea şi căsătoria. Telegramele rămaseră atunci singurul nostru mijloc. Fiinţe pe care le lega gîndirea, inima şi trupul, fură constrînse să caute semnele acestei vechi comuniuni în majusculele unei telegrame de zece cuvinte. Şi cum de fapt, formulele care pot fi folosite într-o telegramă sînt repede epuizate, vieţi îndelungi împărtăşite sau pasiuni dureroase se rezumară curînd într-un schimb periodic de formule gata făcute, cum ar fi : „Sînt bine. Sănătos. Gîndesc la tine. Te iubesc."

Unii dintre noi, totuşi, se încăpăţînau să scrie, şi inventau fără întrerupere, pentru a comunica cu cei din afară, combinaţii care sfîrşeau totdeauna prin a se dovedi iluzorii. Şi chiar dacă unele din mijloacele pe care le inventam reuşeau, nu ştiam nimic de efectul lor, neprimind răspuns. Săptămîni întregi n-am putut face altceva decît să reîncepem fără încetare aceeaşi scrisoare, să recopiem aceleaşi ştiri şi aceleaşi chemări, în aşa fel încît, după un oarecare timp, cuvintele care la început ieşiseră sîngerînd din inima noastră, se goleau apoi de înţelesul lor. Le recopiam atunci mecanic, încercînd să dăm cu ajutorul acestor fraze moarte, semne despre viaţa noastră grea. Şi, în cele din urmă, faţă de acest monolog steril şi încăpăţînat, acestei conversaţii aride cu un perete, chemarea convenţională a telegramei ni se părea de preferat.

După cîteva zile de altfel, cînd deveni evident că nimeni nu va reuşi să iasă din oraşul nostru, ne veni ideea să întrebăm dacă întoarcerea celor care plecaseră înaintea epidemiei putea fi autorizată. După cîteva zile de gîndire, prefectura răs-

punse afirmativ. Dar preciză că repatriații nu ar putea, în nici un caz, să iasă din nou din oraș și că, dacă erau liberi să vină, nu vor fi liberi să plece iar. Și de astă dată cîteva familii, de altfel rare, luară ușor lucrurile și, făcînd să treacă înaintea oricărei prudențe dorința pe care o aveau de a-și revedea rudele, le invitară pe acestea din urmă să profite de ocazie. Dar, foarte curînd, prizonierii ciumei înțeleseseră primejdia la care i-ar expune pe cei chemați și se resemnară să suporte despărțirea. În momentul cel mai grav al bolii, nu fu văzut decît un caz în care sentimentele omenești fură mai puternice decît teama unei morți în chinuri. Și n-a fost vorba, cum s-ar fi putut crede, de doi amanți pe care iubirea, pe deasupra suferinței, îi zvîrlea unul spre celălalt, ci de bătrînul doctor Castel și de soția lui, căsătoriți de mulți ani. Doamna Castel, cu cîteva zile înaintea epidemiei, plecase într-un oraș vecin. Nu era nici măcar una din acele căsătorii care oferă lumii imaginea unei fericiri exemplare și povestitorul este în măsură să spună că, după cît se pare, acești soți nu erau pînă atunci siguri că sînt satisfăcuți de viața lor în comun. Dar această despărțire brutală și prelungită le dăduse posibilitatea să se convingă că nu puteau trăi unul departe de celălalt și că pe lîngă acest adevăr, ieșit la iveală pe neașteptate, ciuma nu era mare lucru.

Era vorba de o excepție. În majoritatea cazurilor, despărțirea, era evident, nu avea să înceteze decît o dată cu epidemia. Și pentru noi toți, sentimentul din care se compunea viața noastră și pe care totuși credeam că-l cunoaștem bine (cei din Oran, s-a spus mai înainte, au pasiuni simple), lua o nouă înfățișare. Soți și amanți care aveau cea mai mare încredere în soția sau iubita lor,

descopereau că erau geloşi. Bărbaţi care se credeau uşuratici în dragoste, regăseau un sentiment statornic. Fii care trăiseră pe lîngă mama lor abia privind-o, legau toată neliniştea şi tot regretul lor de o cută a obrazului ei care le obseda amintirea. Această despărţire brutală, netă, fără viitor previzibil, ne lăsa descumpăniţi, incapabili să facem ceva împotriva amintirii acestei prezenţe încă atît de apropiate şi deja atît de îndepărtate, care ne ocupa acum zilele. De fapt sufeream de două ori — de suferinţa noastră întîi şi apoi de cea pe care ne închipuiam că o îndură cei absenţi, fiu, soţie ori amantă.

În alte împrejurări, de altfel, concetăţenii noştri ar fi găsit o ieşire într-o viaţă mai exterioară şi mai activă. Dar, în acelaşi timp, ciuma îi silea să stea degeaba, să se învîrtească mereu ca într-un cerc în oraşul lor posomorît şi să se dedea, zilnic, jocurilor înşelătoare ale amintirii. Căci, în plimbările lor fără scop, ajungeau să bată mereu aceleaşi drumuri şi, în cea mai mare parte a timpului, într-un oraş atît de mic, aceste drumuri erau tocmai acelea pe care altădată le străbătuseră cu cel care lipsea.

Astfel, primul lucru pe care ciuma îl aduse concetăţenilor noştri, fu exilul. Şi povestitorul este convins că poate să scrie aci, în numele tuturor, ceea ce el însuşi a simţit atunci, pentru că el a simţit acelaşi lucru, în acelaşi timp cu mulţi dintre ei. Da, era chiar sentimentul exilului, acest gol pe care-l purtam mereu în noi, această emoţie precisă, dorinţa nesocotită de a ne întoarce în urmă, sau, dimpotrivă, de a grăbi mersul timpului, aceste săgeţi arzătoare ale memoriei. Dacă, uneori, ne lăsam duşi de imaginaţie şi ne plăcea să aşteptăm soneria care vestea întoarcerea sau un pas fami-

liar pe scară, dacă, în acele momente, consimţeam să uităm că trenurile erau oprite, dacă ne aranjam atunci să rămînem acasă la ora cînd în mod firesc un călător sosit cu expresul de seară putea ajunge în cartierul nostru, bineînţeles aceste jocuri nu puteau dura. Venea totdeauna un moment în care ne dădeam clar seama că trenurile nu soseau. Ştiam atunci că despărţirea noastră era menită să dureze şi că trebuia să încercăm să ne împăcăm cu timpul. Începînd din clipa aceea, reveneam de fapt la condiţia noastră de prizonieri, eram reduşi la trecutul nostru, şi chiar dacă unii dintre noi erau ispitiţi să trăiască în viitor, renunţau repede la asta, cel puţin atît cît le era posibil, resimţind rănile pe care în cele din urmă imaginaţia le provoacă celor care se încred în ea.

În special, renunţară toţi foarte repede, chiar şi în public, la obiceiul pe care-l căpătaseră de a evalua durata despărţirii lor. De ce? Deoarece cînd cei mai pesimişti o fixaseră de exemplu la şase luni şi epuizaseră dinainte toată amărăciunea acestor luni care urmau să vină şi cînd îşi înălţaseră cu greu curajul la nivelul acestei încercări şi îşi încordaseră ultimele puteri ca să rămînă, fără a se clinti, la înălţimea acestei suferinţe prelungite peste un atît de lung şir de zile, atunci, uneori, un prieten întîlnit întîmplător, o părere emisă de un ziar, o bănuială trecătoare sau o bruscă perspicacitate le dădea ideea că la urma urmei nu e nici un motiv ca boala să nu dureze mai mult de şase luni şi poate chiar un an sau şi mai mult.

În clipa aceea, prăbuşirea curajului, a voinţei, a răbdării lor era atît de bruscă încît li se părea că nu vor mai putea niciodată să iasă la suprafaţă din această groapă. Îşi impuneau prin urmare să nu se gîndească niciodată la data eliberării lor, să

nu se mai întoarcă spre viitor, ci să țină mereu, ca să zicem așa, privirea plecată. Dar, firește, această prudență, acest mod de a fi șireți cu durerea, de a băga sabia în teacă pentru a refuza lupta, erau prost răsplătite, pentru că, evitînd o prăbușire de care se fereau cu spaimă, ei se lipseau însă de aceste momente, de fapt destul de dese, cînd puteau să uite de ciumă, prinși de imaginile revederii lor viitoare. Și astfel, eșuați la jumătatea drumului între aceste prăpăstii și aceste vîrfuri, mai mult pluteau decît trăiau, lăsîndu-se în voia unor zile fără noimă și a unor amintiri sterile, umbre rătăcitoare care n-ar fi putut să capete tărie decît primind să se înrădăcineze în pămîntul durerii lor.

Ei resimțeau astfel suferința adîncă a tuturor prizonierilor și a tuturor exilaților, care constă în a trăi cu o memorie care nu le folosește la nimic. Acest trecut chiar, la care ei se gîndeau fără încetare, nu avea decît gustul regretului. Ar fi vrut, într-adevăr, să poată să-i adauge acestui trecut tot ceea ce deplîngeau că nu făcuseră cînd mai putuseră încă s-o facă împreună cu cel sau cu cea pe care-o așteptau — la fel cum tuturor împrejurărilor, chiar relativ fericite, ale vieții lor actuale de prizonieri, îl alăturau pe cel absent, și situația în care se aflau atunci nu-i putea mulțumi. Nerăbdători cu prezentul, dușmani ai propriului trecut și lipsiți de viitor, semănam astfel mult cu cei pe care dreptatea sau ura omenească îi fac să trăiască în spatele gratiilor. În sfîrșit, singurul mod de a scăpa de această vacanță insuportabilă era de a pune din nou, cu ajutorul imaginației, trenurile în mișcare și de a umple orele cu țîrîitul repetat al unei sonerii care totuși rămînea cu încăpățînare tăcută.

Dar dacă eram exilaţi, în majoritatea cazurilor era vorba de un exil acasă. Şi cu toate că povestitorul n-a cunoscut decît exilul tuturor, el nu trebuie să-i uite pe cei, ca ziaristul Rambert sau alţii, pentru care, dimpotrivă, suferinţele despărţirii se amplificaseră prin faptul că, fiind călători surprinşi de ciumă şi reţinuţi în oraş, ei se aflau în acelaşi timp departe de fiinţa la care nu se puteau întoarce şi de ţara lor natală. În exilul general ei erau cei mai exilaţi, căci dacă timpul stîrnea în ei, ca şi în noi toţi, neliniştea acută care îi e proprie, ei erau legaţi şi de spaţiu şi se loveau fără încetare de pereţii care despărţeau adăpostul lor ciumat de patria lor pierdută. Fără îndoială, ei erau cei pe care îi vedeai rătăcind la orice oră din zi în oraşul prăfuit, chemînd în tăcere seri şi dimineţi ale ţării lor pe care numai ei singuri le cunoşteau. Ei îşi hrăneau atunci durerea cu semne imponderabile şi cu mesaje deconcertante, cum ar fi un zbor de rîndunele, o rouă a asfinţitului sau acele raze ciudate pe care soarele le uită uneori părăsite pe străzile pustii. Această lume exterioară care poate întotdeauna să te salveze de orice, ei se prefăceau că n-o văd, încăpăţînaţi cum erau să mîngîie himerele lor prea reale şi să urmărească din toate puterile imaginile unui pămînt unde o oarecare lumină, două sau trei dealuri, arborele favorit şi chipuri de femei, compuneau un climat pentru ei de neînlocuit.

Pentru a vorbi în fine în mod mai precis despre îndrăgostiţi, care sînt cei mai interesanţi şi despre care naratorului îi este poate mai la îndemînă să vorbească, ei mai erau chinuiţi şi de alte nelinişti, printre care trebuie semnalată remuşcarea. Această situaţie le permitea într-adevăr să-şi scruteze sentimentul pentru celălalt cu un fel de

obiectivitate febrilă. Şi se întîmpla rar ca în aceste ocazii să nu ia cunoştinţă cu claritate de propriile lor slăbiciuni. Întîi era dificultatea pe care o simţeau cînd încercau să-şi închipuie precis acţiunile şi gesturile celui care lipsea. Deplîngeau atunci faptul că n-aveau ştiri despre felul cum îşi petrecea celălalt timpul; se învinuiau de uşurinţa cu care neglijaseră să se informeze despre aceasta şi se prefăcuseră a crede că, pentru o fiinţă care iubeşte, programul celui iubit nu este izvorul tuturor bucuriilor. Le era uşor, pornind de la acest punct, să se reîntoarcă la dragostea lor şi să-i cerceteze imperfecţiunile. În vremuri obişnuite, ştiam cu toţii, conştient sau nu, că nu există dragoste care să nu se poată întrece pe sine, şi acceptam totuşi cu mai mult sau mai puţin calm, ca a noastră să rămînă mediocră. Dar amintirea este mai exigentă. Şi, în chip foarte logic, această nenorocire care ne venea din afară şi care lovea un oraş întreg, nu ne aducea numai o suferinţă nedreaptă de care am fi putut să ne indignăm, ci ne provoca să ne căutăm singuri suferinţa, silindu-ne astfel să admitem durerea. Era unul din modurile pe care le folosea boala ca să abată atenţia şi să încurce lucrurile.

Astfel, fiecare fu nevoit să accepte să trăiască în prezent, fără a se gîndi la ziua de mîine şi singur în faţa cerului. Această renunţare generală care putea cu timpul să fortifice caracterele începea cu toate acestea prin a le face să devină uşuratice. Unii dintre concetăţenii noştri, de pildă, erau atunci supuşi unei alte sclavii care îi aservea soarelui sau ploii. Văzîndu-i, s-ar fi putut crede că resimţeau pentru întîia oară şi în mod direct senzaţia schimbării vremii. Aveau un aer vesel la simpla vizită a unei lumini aurii, în timp

ce zilele de ploaie puneau un văl gros peste fața și gîndurile lor. Cîteva săptămîni mai înainte, ei erau scutiți de această slăbiciune și de această aservire nesocotită prin faptul că nu erau singuri în fața lumii și pentru că, într-o anumită măsură, ființa care trăia cu ei se așeza între ei și univers. Începînd din această clipă, dimpotrivă, ei fură aparent dați pe mîna capriciilor cerului, adică suferiră și sperară fără motiv.

În aceste extremități ale singurătății, în sfîrșit, nimeni nu putea să spere în ajutorul vecinului și fiecare rămînea singur cu preocupările lui. Dacă unul dintre noi, din întîmplare, încearca să se destăinuie sau să spună ceva din ceea ce simțea, răspunsul pe care îl primea, oricare ar fi fost, îl jignea de cele mai dese ori. Observa atunci că interlocutorul lui și cu el nu vorbeau despre același lucru. El exprima într-adevăr ceva din adîncul lungilor lui zile de obsesii și de de suferințe, și imaginea pe care voia s-o comunice se copsese îndelung la focul așteptării și al pasiunii. Celălalt, dimpotrivă, își închipuia că e vorba de o emoție convențională, de o durere de pe toate drumurile, de o melancolie de serie. Binevoitor sau ostil, răspusul nimerea totdeauna alături, trebuia renunțat la el. Sau cel puțin, cei care nu suportau tăcerea și nu puteau găsi la ceilalți adevăratul grai al inimii, se resemnau să adopte limba care se folosește pe toate drumurile și să vorbească, și ei, într-un mod convențional, acela al simplei relatări și al faptului divers, al cronicii zilnice întrucîtva. Și aici, durerile cele mai adevărate luară obiceiul să se traducă în formulele banale ale conversației. Numai cu acest preț puteau prizonierii ciumei să obțină mila portarului lor, sau interesul celor care îi ascultau.

Totuși, și acesta e lucrul cel mai important, oricît de dureroase ar fi fost aceste neliniști, oricît de greu de dus ar fi fost această inimă totuși goală, se poate afirma că acești exilați, în prima perioadă a ciumei, fură niște privilegiați. Într-adevăr, chiar în momentul în care populația începea să-și piardă capul, gîndirea lor era întoarsă în întregime spre ființa pe care o așteptau. În nenorocirea generală, egoismul dragostei îi apăra și, dacă se gîndeau la ciumă, n-o făceau niciodată decît în măsura în care ea oferea despărțirii lor riscul de a fi veșnică. Ei aduceau astfel în însuși sînul epidemiei o abatere a atenției salvatoare, pe care erai tentat s-o iei drept sînge rece. Disperarea lor îi salva de panică, nefericirea lor avea în ea ceva bun. De pildă, dacă se întîmpla ca unul dintre ei să fie omorît de boală, asta se petrecea aproape totdeauna fără ca el să-și fi putut da seama de ce i se întîmplă. Smuls din această lungă conversație interioară pe care o susținea cu o umbră, el era atunci aruncat fără tranziție în tăcerea cea mai adîncă a pămîntului. Nu avusese timp pentru nimica.

În timp ce concetățenii noștri încercau să se împace cu acest brusc exil, ciuma punea paznici la porțile orașului și schimba direcția vapoarelor care erau în drum spre Oran. De la închiderea porților nici un vehicol nu intrase în oraș. Începînd din această zi, se creă impresia că automobilele se învîrteau ca într-un cerc. Portul oferea și el, pentru cei care îl priveau de la înălțimea bulevardelor, o înfățișare neobișnuită. Obișnuita animație și care făcea din el unul din primele porturi de pe coastă, se stinsese deodată. Cîteva

vapoare menţinute în carantină, era tot ce se mai vedea. Dar pe cheiuri, macarale mari dezarmate, vagoneţii răsturnaţi pe o parte, grămezi singuratice de butoaie sau de saci constituiau o dovadă că şi negoţul murise de ciumă.

În ciuda acestor privelişti neobişnuite, concetăţenilor noştri le era, pe cît se pare, greu să înţeleagă ceea ce li se întîmpla. Existau sentimente comune ca despărţirea sau frica, dar se continua de asemenea să se pună pe primul plan preocupările personale. Nimeni încă nu acceptase cu adevărat boala. Cei mai mulţi erau mai ales sensibili la ceea ce le deranja sau le atingea obiceiurile ori interesele lor. Asta îi sîcîia sau îi irita şi acestea nu sînt sentimente cu care poate fi înfruntată ciuma. Prima lor reacţie, de pildă, fu să învinuiască administraţia. Răspunsul prefectului faţă de criticile al căror ecou se făcea presa („Nu s-ar putea lua în consideraţie o înmuiere a măsurilor preconizate ?") fu destul de neprevăzut. Pînă atunci, nici ziarele, nici agenţia Ransdoc nu primiseră o comunicare oficială a statisticilor bolii. Prefectul le comunică, zi de zi, agenţiei, rugînd-o să le dea publicităţii printr-un anunţ săptămînal.

Nici la asta, totuşi, reacţia publicului nu fu imediată. Într-adevăr, anunţul că a treia săptămînă de ciumă numărase trei sute doi morţi nu spunea mare lucru imaginaţiei. Pe de-o parte, poate că nu muriseră toţi de ciumă. Şi, pe de altă parte, nimeni în oraş nu ştia cîţi oameni mureau pe săptămînă în vremuri obişnuite. Oraşul avea două sute de mii de locuitori. Nu se ştia dacă această proporţie de decese era normală. Este exact genul de preciziuni de care oamenii nu se preocupă niciodată, în ciuda interesului evident pe care ele îl prezintă. Publicul nu avea într-un anume sens

puncte de comparație. Și numai cu timpul, observînd creșterea deceselor, opinia publică își dădu seama de adevăr. A cincea săptămînă dădu într-adevăr trei sute douăzeci și unu de morți și a șasea, trei sute patruzeci și cinci. Creșterile, cel puțin, erau elocvente. Dar ele nu erau suficient de puternice pentru ca oranezii noștri să nu păstreze, în mijlocul neliniștii lor, impresia că era vorba de un accident fără îndoială supărător, dar la urma urmelor temporar.

Continuau astfel să circule pe străzi și să se așeze la mese pe terasele cafenelelor. În ansamblu nu erau lași, schimbau între ei mai mult glume decît tînguiri și aveau aerul că acceptă cu bună dispoziție niște inconveniente evident trecătoare. Aparențele erau salvate. Totuși, către sfîrșitul lunii și aproximativ în săptămîna de rugăciuni de care va fi vorba mai departe, transformări mai grave modificară aspectul orașului nostru. Întîi de toate prefectul luă măsuri cu privire la circulația vehiculelor și la aprovizionare. Aprovizionarea fu limitată și benzina raționalizată. Se prescriseră chiar economii la electricitate. Numai produsele strict necesare ajunseră, pe drum și pe calea aerului, la Oran. Astfel fu văzută scăzînd treptat circulația pînă ce deveni aproape inexistentă, magazine de lux închizîndu-se de la o zi la alta, altele afișînd în vitrine pancarte negative, în timp ce șiruri de cumpărători staționau în fața ușilor lor.

Oranul luă astfel o înfățișare ciudată. Numărul de pietoni deveni considerabil mai mare și chiar în orele de neaglomerație, mulți oameni, reduși la inacțiune prin închiderea magazinelor și a unor birouri, umpleau străzile și cafenelele. Pentru moment nu erau încă șomeri, ci în concediu. Orașul

dădea atunci, pe la orele trei după-amiază, de pildă, şi sub un cer frumos, impresia falsă a unei cetăţi în sărbătoare, a cărei circulaţie ar fi fost oprită şi magazinele închise pentru a permite desfăşurarea unei manifestări publice, şi ai cărui locuitori ar fi invadat străzile ca să ia parte la serbări.

Fireşte, cinematografele profitau de acest concediu general şi făceau afaceri bune. Dar reţelele pe care filmele circulau în departament erau întrerupte. După două săptămîni, cinematografele fură obligate să-şi schimbe între ele programele şi, după cîtva timp, sfîrşiră prin a proiecta mereu acelaşi film. Cu toate acestea, încasările nu se micşorau.

Cafenelele, în sfîrşit, datorită stocurilor considerabile acumulate într-un oraş în care comerţul cu vinuri şi cu alcooluri deţine primul loc, putură de asemenea să-şi servească clienţii. La drept vorbind, se bea mult. O cafenea afişînd că „vinul prob, fereşte de microb“ — ideea, deja familiară publicului, că alcoolul te apără de boli infecţioase, se întări în mintea tuturor. În fiecare noapte, cam pe la ora două, un număr destul de considerabil de beţivi daţi afară din cafenele umpleau străzile cu un şuvoi de pălăvrăgeli optimiste.

Dar toate aceste schimbări, într-un sens, erau atît de extraordinare şi se săvîrşiseră atît de repede, că nu era uşor să le consideri normale şi durabile. Rezultatul era că puneam mai departe pe primul plan sentimentele noastre personale.

Ieşind de la spital, două zile după închiderea porţilor oraşului, doctorul Rieux îl întîlni pe Cottard, al cărui chip exprima esenţa însăşi a satisfacţiei. Rieux îl felicită pentru felul cum arăta.

— Da, îmi merge bine de tot, zise omuleţul. Spuneţi-mi, domnule doctor, cu ciuma asta a dracului, hm ! începe să se îngroaşe gluma.

Doctorul recunoscu faptul. Şi celălalt constată cu un fel de voioşie :

— Acum n-are de ce să se mai oprească. Şi totul o să fie dat peste cap.

Merseră un timp împreună. Cottard povestea că un mare băcan din cartierul lui stocase produse alimentare pentru ca să le vîndă la preţ de speculă şi că fuseseră descoperite sub patul lui cutii de conserve atunci cînd au venit să-l ia ca să-l ducă la spital. „A murit acolo. Ciuma nu rentează." Cottard avea astfel capul plin de istorii, adevărate sau false, asupra epidemiei. Se spunea, de pildă, că în centru, într-o dimineaţă un om prezentînd simptomele ciumei şi în delirul bolii se repezise afară, se aruncase asupra primei femei pe care o văzuse şi o strînsese în braţe răcnind că avea ciumă.

— E în regulă ! observa Cottard, pe un ton amabil care nu se potrivea cu această afirmaţie, o să înnebunim cu toţii, asta e sigur.

Tot aşa, în după-amiaza aceleiaşi zile, Joseph Grand îi făcuse pînă la urmă destăinuiri personale doctorului Rieux. Observase pe birou fotografia doamnei Rieux şi îşi întorsese apoi privirea spre doctor. Rieux răspunse că soţia lui îşi îngrijea sănătatea în afara oraşului. „Într-un sens, spusese Grand, este un noroc." Doctorul răspunse că era un noroc, fără îndoială, şi că trebuia doar sperat că soţia sa se va vindeca.

— A ! făcu Grand, înţeleg.

Şi pentru prima oară de cînd Rieux îl cunoştea, începu să vorbească din belşug. Deşi îşi mai căuta şi acum cuvintele, reuşea aproape tot timpul să le

găsească, parcă s-ar fi gîndit de mult la ceea ce tocmai spunea.

Se însurase foarte tînăr cu o fată săracă de prin împrejurimi. Tocmai pentru a se însura își întrerupsese studiile și își luase o slujbă. Nici Jeanne, nici el nu ieșeau niciodată din cartierul lor. Se ducea s-o vadă la ea acasă și părinții ei rîdeau puțin de acest pretendent tăcut și stîngaci. Tatăl era feroviar. Cînd era liber, îl vedeai totdeauna șezînd într-un colț lîngă fereastră cu mîinile lui enorme rășchirate pe pulpe, gînditor, privind mișcarea de pe stradă. Mama se ocupa totdeauna de gospodărie, Jeanne o ajuta. Era atît de subțirică încît Grand nu putea s-o vadă traversînd o stradă fără să fie neliniștit. Vehiculele i se păreau atunci nemăsurat de mari. Într-o zi, în fața unei prăvălii aranjate de Crăciun, Jeanne, care se uita pierdută la vitrină, se răsucise deodată spre el : „Ce frumos !" El îi strînsese încheietura mîinii. În felul acesta se decisese căsătoria.

Restul istoriei, după părerea lui Grand, era foarte simplu. Cu toți se întîmplă la fel : te însori, iubirea mai durează puțin, muncești. Muncești atît de mult încît uiți să mai iubești. Jeanne muncea și ea, de vreme ce șeful de birou nu-și ținuse promisiunile. Aci trebuia puțină imaginație ca să înțelegi ce voia Grand să spună. Oboseala contribuind și ea, devenise nepăsător, din ce în ce mai tăcut și n-o susținuse pe tînăra lui soție în ideea că era iubită. Un bărbat care muncește, sărăcia, un viitor ale cărui orizonturi se întunecă încet, tăcerea serilor în jurul mesei... Într-un asemenea univers nu este loc pentru pasiune. Jeanne suferise probabil. Cu toate acestea rămăsese cu el : se întîmplă să suferi multă vreme fără să știi. Anii

trecuseră. Mai tîrziu, ea îl părăsise. Bineînțeles, nu plecase singură. „Te-am iubit mult, dar acum sînt obosită... Nu sînt fericită că plec, dar nu e nevoie să fii fericit pentru ca s-o iei de la cap." Asta era, în mare, ceea ce îi scrisese.

La rîndul său Joseph Grand suferise. Ar fi putut și el s-o ia de la cap, cum îl făcu să observe Rieux. Dar uite, nu mai credea că e posibil.

Pur și simplu se gîndea mereu la ea. Ceea ce ar fi dorit el era să-i scrie o scrisoare să se justifice. „Dar e greu, spunea el. De mult mă gîndesc la asta. Atîta timp cît ne-am iubit, ne-am înțeles fără cuvinte. Dar iubirea nu durează mereu. La un moment dat ar fi trebuit să găsesc cuvintele care ar fi reținut-o, dar n-am putut." Grand își ștergea nasul cu un fel de șervet în carouri. Apoi își șterse mustățile. Rieux îl privea.

— Iertați-mă, domnule doctor, zise bătrînul, dar cum să spun ?... Am încredere în dumneavoastră. Cu dumneavoastră pot vorbi. Și atunci, asta mă emoționează.

Vizibil, Grand se afla la o mie de kilometri de ciumă.

Seara, Rieux îi telegrafia soției sale că orașul fusese închis, că el era sănătos, că ea trebuia să continue să se îngrijească și că se gîndea la ea.

Trei săptămîni după închiderea porților Rieux găsi, la ieșirea din spital, un tînăr care îl aștepta.

— Presupun, îi zise acesta din urmă, că mă recunoașteți.

Lui Rieux i se părea că-l cunoaște, dar ezita.

— Am fost la dumneavoastră înaintea acestor evenimente, spuse celălalt, să vă cer informații asupra condițiilor de viață ale arabilor. Mă numesc Raymond Rambert.

— A, da, zise Rieux. Ei bine, aveţi acum un subiect gras de reportaj.

Celălalt părea nervos. Spuse că nu despre asta era vorba şi că venea să-i ceară doctorului Rieux să-l ajute.

— Îmi cer scuze, adăugă el, dar nu cunosc pe nimeni în oraşul ăsta şi corespondentul ziarului meu are nefericirea să fie imbecil.

Rieux îi propuse să meargă împreună pînă la un dispensar din centru, deoarece avea de dat cîteva ordine. Coborîră străduţele din cartierul negru. Se apropia seara, dar oraşul, atît de zgomotos altădată la ora asta, părea ciudat de singuratic. Cîteva sunete de goarnă în cerul încă auriu dovedeau doar că militarii voiau să pară că-şi fac meseria. Între timp, de-a lungul străzilor abrupte, printre zidurile albăstrii, galben-roşcate şi liliachii ale caselor maure, Rambert vorbea, foarte agitat. Îşi lăsase soţia la Paris. La drept vorbind, nu era soţia lui, dar era acelaşi lucru. Îi telegrafiase îndată ce se închiseseră porţile oraşului. Îşi spusese la început că era vorba de un eveniment provizoriu, şi căutase doar să ducă corespondenţă cu ea. Confraţii lui din Oran îi spuseseră că nu aveau nici o putere, la poştă fusese refuzat, o secretară de la prefectură îi rîsese în nas. După o aşteptare de două ore la o coadă, sfîrşise prin a face să i se accepte o telegramă în care scrisese : „Totul e în ordine. Pe curînd."

Dar dimineaţa, sculîndu-se, îi venise brusc ideea că, la urma urmelor, nu ştia cît timp putea să dureze situaţia asta. Se hotărîse să plece. Cum avea recomandări (în meseria lui, ai înlesniri), putuse să ajungă la directorul cabinetului prefectoral şi îi spusese că nu avea nici o legătură cu Oranul, că nu era treaba lui să rămînă aci, că se afla

aici accidental și că era drept să i se dea voie să plece, chiar dacă, o dată plecat, trebuia să fie supus unei carantine. Directorul îi spusese că înțelege foarte bine, dar că nu se poate face o excepție, că are să vadă, dar că, de fapt, situația era gravă și nu se putea hotărî nimic.

— Bine, dar eu sînt străin de acest oraș, spusese Rambert.

— Fără îndoială. dar la urma urmelor, să sperăm că epidemia n-are să dureze.

În încheiere, directorul încercase să-l consoleze pe Rambert mai adăugînd că putea să găsească la Oran material pentru un reportaj interesant și că nu există eveniment care, dacă te gîndești bine, să nu aibă partea lui bună. Rambert dădu din umeri. Ajugeau în centrul orașului.

— Este stupid, domnule doctor, înțelegeți. N-am venit pe lume ca să fac reportaje. Dar poate că am venit pe lume ca să trăiesc cu o femeie. Asta nu este firesc ?

Rieux zise că în orice caz asta părea de înțeles.

Pe bulevardele din centru nu mai era mulțimea obișnuită. Cîțiva trecători se grăbeau spre locuințe îndepărtate. Nici unul nu zîmbea. Rieux gîndi că asta era din pricină că astăzi era ziua anunțului agenției Ransdoc. După douăzeci și patru de ore concetățenii noștri reîncepeau să spere. Dar în aceeași zi cifrele erau încă prea proaspete în memoria fiecăruia.

— Fiindcă, zise Rambert pe neașteptate, ea și cu mine ne-am cunoscut de curînd și ne înțelegem bine.

Rieux nu spunea nimic.

— Dar vă plictisesc, reluă Rambert. Voiam doar să vă întreb dacă nu puteți să-mi dați un certifi-

cat în care să se afirme că n-am boala asta afurisită. Cred că asta mi-ar putea folosi.

Rieux aprobă din cap, prinse un băiețel care i se repezise printre picioare și îl repuse încet în picioare. Porniră din nou și ajunseră în Piața Armelor. Crengile ficușilor și palmierilor atîrnau nemișcate, cenușii de praf, în jurul unei statui a Republicii, prăfuite și murdare. Se opriră sub monument. Rieux tropăi, scuturîndu-și unul după altul picioarele lui acoperite de un pospai albicios. Îl privi pe Rambert. Cu pălăria de fetru puțin pe spate, cu gulerul cămășii descheiat pe sub cravată, prost bărbierit, ziaristul avea un aer încăpățînat și îmbufnat.

— Fiți sigur că vă înțeleg, zise în sfîrșit Rieux, dar raționamentul dumneavoastră nu este bun. Nu pot să vă dau acest certificat pentru că, de fapt, nu știu dacă aveți sau nu această boală și pentru că, chiar în cazul că n-o aveți, nu pot să certific că între secunda în care veți ieși din biroul meu și cea cînd veți intra la prefectură nu vă veți fi infectat. Și apoi chiar...

— Și apoi chiar ? zise Rambert.

— Și apoi, chiar dacă v-aș da acest certificat, nu v-ar folosi la nimic.

— De ce ?

— Pentru că sînt în acest oraș mii de oameni în situația dumneavoastră și nu pot fi totuși lăsați să plece.

— Dar dacă ei n-au ciumă ?

— Nu este un argument suficient. Povestea asta este stupidă, știu foarte bine, dar ea ne privește pe toți. Trebuie luată așa cum este.

— Dar eu nu sînt de aici !

— Începînd de acuma, din păcate, veți fi de aici, ca toată lumea.

Celălalt se însuflețea :

— E o chestiune de umanitate, v-o jur ! Poate că nu vă dați seama ce înseamnă o despărțire ca asta pentru doi oameni care se înțeleg bine.

Rieux nu răspunse de îndată. Apoi spuse că credea că își dă seama. Din toate puterile dorea ca Rambert să-și regăsească soția și ca toți cei ce se iubesc să fie împreună, dar existau ordonanțe și legi, exista ciuma, rolul lui era să facă ceea ce trebuia.

— Nu, zise Rambert cu amărăciune, nu puteți să înțelegeți. Dumneavoastră folosiți limbajul rațiunii, veniți dintr-o lume a abstracțiilor.

Doctorul ridică privirea asupra statuii Republicii și spuse că nu știe dacă folosește limbajul rațiunii, dar folosește limbajul evidenței și asta nu e neapărat același lucru. Ziaristul își aranja cravata :

— Va să zică înseamnă că trebuie să mă descurc altfel. Dar să știți, reluă el cu un fel de sfidare, din orașul ăsta tot plec.

Doctorul spuse că-l înțelege și acum, dar că asta nu-l privea.

— Ba da, vă privește, zise Rambert cu o izbucnire neașteptată. Am venit la dumneavoastră pentru că mi s-a spus că ați contribuit într-o mare măsură la hotărîrile luate. M-am gîndit atunci că cel puțin într-un caz ați putea desface ceea ce ați ajutat să se facă. Dar vă este indiferent. Nu v-ați gîndit la nimeni. N-ați ținut seama de cei care erau despărțiți.

Rieux recunoscu că, într-un sens, era adevărat, nu vrusese să țină cont de asta.

— A ! știu, făcu Rambert, o să-mi pomeniți de serviciul public. Dar binele public este făcut din fericirea fiecăruia.

— Lăsaţi, zise doctorul, care părea să iasă dintr-un moment de neatenţie, e asta şi mai e şi altceva. Nu trebuie să ne judecaţi. Dar greşiţi supărîndu-vă. Dacă o să puteţi scăpa din această istorie, voi fi cît se poate de fericit. Pur şi simplu, sînt lucruri pe care funcţia mea mi le interzice.

Celălalt scutură capul cu nerăbdare.

— Da, n-am dreptate să mă supăr. Şi v-am răpit şi aşa destul timp.

Rieux îi ceru să-l ţină la curent cu demersurile sale şi să nu-i păstreze pică. Exista, desigur, un teren pe care ei se puteau întîlni. Rambert păru deodată nedumerit :

— Şi eu cred asta, zise el, după o tăcere, da, o cred împotriva mea şi împotriva a tot ce mi-aţi spus.

Ezită :

— Dar nu pot să vă aprob.

Îşi trase pălăria pe frunte şi plecă cu un pas rapid.

Rieux îl văzu intrînd în hotelul în care locuia Jean Tarrou.

După un moment doctorul scutură din cap. Ziaristul avea dreptate în nerăbdarea lui de a fi fericit. Dar avea oare dreptate cînd îl acuza ? „Dumneavoastră trăiţi într-o lume abstractă." Erau oare într-adevăr o lume abstractă acele zile petrecute în spitalul lui în care ciuma o lua din ce în ce mai repede, ridicînd la cinci sute media morţilor pe săptămînă ? Da, există în nenorocire o parte de abstracţie şi de irealitate. Dar cînd abstracţia începe să te ucidă, trebuie neapărat să te ocupi de abstracţie. Şi Rieux ştia numai că asta nu era lucrul cel mai uşor. Nu era uşor, de pildă, să conduci acest spital auxiliar (existau trei acuma) de

care răspundea. Amenajase într-o încăpere dînd în sala de consultații o cameră de primire. Podeaua scobită forma un lac de apă cu creolină, în mijlocul căruia se afla o insuliță de cărămizi. Bolnavul era transportat pe insulă, dezbrăcat iute și hainele lui cădeau în apă. Spălat, uscat, îmbrăcat cu cămașa aspră a spitalului, trecea pe mîinile lui Rieux, apoi era transportat într-una din săli. Fuseseră obligați să folsească partea acoperită a curții de recreație a unei școli care conținea acum în total cinci sute de paturi, dintre care aproape toate erau ocupate. După recepția de dimineață, pe care o conducea el însuși, și după ce bolnavii erau vaccinați și ganglionii deschiși, Rieux mai verifica statisticile și se întorcea la consultațiile lui de după-amiază. Seara, în sfîrșit, își făcea vizitele sale și se întorcea acasă noaptea tîrziu. Ieri, la o astfel de oră, mama lui observase, întinzîndu-i o telegramă a tinerei doamne Rieux, că mîinile doctorului tremurau.

— Da, zicea el, dar perseverînd o să fiu mai puțin nervos.

Era voinic și rezistent. De fapt, încă nu era obosit. Dar vizitele la bolnavi, de pildă, începeau să-i devină insuportabile. A diagnostica febra epidemică însemna a ridica iute bolnavul. Atunci începeau într-adevăr abstracția și dificultatea, fiindcă familia bolnavului știa că nu-l va mai vedea pe acesta din urmă decît vindecat sau mort. „Fie-vă milă, domnule doctor !“ zicea doamna Loret, mama cameristei care lucra în hotelul lui Tarrou. Ce însemna asta ? Bineînțeles că îi era milă. Dar asta nu folosea nimănui. Trebuia telefonat. Curînd răsuna clopoțelul ambulanței. Vecinii, la început, deschideau ferestrele și se uitau.

Mai tîrziu se precipitau să le închidă. Atunci începeau zvîrcolelile, lacrimile, efortul să-i convingi, într-un cuvînt, abstracţia. În aceste apartamente supraîncălzite de febră şi spaimă se desfăşurau scene de nebunie. Dar bolnavul era luat şi dus. Rieux putea să plece.

În primele dăţi se mărginise să telefoneze şi să alerge la alţi bolnavi, fără să aştepte ambulanţa. Dar rudele încuiau atunci uşa, preferînd tovărăşia ciumei unei despărţiri al cărei sfîrşit acum îl cunoşteau. Strigăte, somaţii, intervenţii ale poliţiei şi, mai tîrziu, ale forţei armate, bolnavul era luat cu forţa. În timpul primelor săptămîni, Rieux fusese obligat să rămînă pînă la sosirea ambulanţei. Apoi, cînd fiecare medic fu însoţit în vizitele lui de către un inspector voluntar, Rieux putu să alerge din bolnav în bolnav. Dar, în primele zile de ciumă, toate serile fură ca aceea cînd intră la doamna Loret, într-un mic apartament împodobit cu evantalii şi cu flori artificiale, şi cînd fu primit de mamă cu un zîmbet cam strîmb.

— Sper că nu este febra de care vorbeşte toată lumea.

Iar el, ridicînd cearşaful şi cămaşa, contempla în tăcere petele roşii de pe burtă şi de pe coapse, umflătura ganglionilor. Mama se uita la picioarele desfăcute ale fetei şi ţipa fără să se poată stăpîni. În toate serile mame ca aceasta urlau astfel, cu un aer abstract, în faţa unor pîntece descoperite, purtînd toate semnele morţii, în toate serile braţe se agăţau de braţele lui Rieux, cuvinte inutile, promisiuni şi plînsete se amestecau iute, în toate serile clopoţelul ambulanţei dezlănţuia crize la fel de zadarnice ca orice durere. Şi la capătul acestor lungi vizite, în seri mereu asemănătoare, Rieux nu

putea să spere nimic altceva decît un şir nesfîrşit de scene de acelaşi gen, reînnoite la infinit. Da, ciuma, ca şi abstracţia, era monotonă. Un singur lucru se schimba poate, şi acela era Rieux. O simţea în seara asta, la picioarele monumentului închinat Republicii, conştient doar de indiferenţa apăsătoare care începea să-l cuprindă, privind mereu uşa hotelului în care dispăruse Rambert.

La capătul acestor săptămîni extenuante, după toate aceste înserări în care oraşul se revărsa pe străzi pentru a se învîrti în cerc, Rieux înţelegea că nu mai trebuia să se apere împotriva milei. Mila te oboseşte cînd este nefolositoare. Şi în senzaţia acestei inimi care se închista încet în sine doctorul găsea singura uşurare a acestor zile strivitoare. Ştia că asta îi va înlesni sarcina. De aceea se bucura. Cînd mama lui, întîmpinîndu-l la ora două noaptea, se îndurera de privirea goală pe care fiul o aţintea asupra ei, ea deplîngea exact singura alinare pe care Rieux putu atunci s-o primească. Pentru a lupta împotriva abstracţiei trebuie să-i semeni puţin. Dar cum putea Rambert să înţeleagă asta? Abstracţia, pentru Rambert, era tot ceea ce se opunea fericirii lui. Şi la drept vorbind, Rieux ştia că ziaristul avea dreptate într-un anume sens. Dar el mai ştia de asemeni că se întîmplă ca abstracţia să se arate mai puternică decît fericirea şi că trebuie atunci, şi numai atunci, să ţii seama de ea. Era ceea ce urma să i se întîmple lui Rambert şi doctorul putu s-o afle în amănunt prin destăinuirile pe care Rambert i le făcu ulterior. El putu astfel să urmărească, şi pe un nou plan, acest fel de luptă posomorîtă între fericirea fiecărui om şi abstracţiile ciumei, luptă care constitui întreaga viaţă a oraşului nostru în timpul acestei lungi perioade.

Dar acolo unde unii vedeau abstracția, alții vedeau adevărul. Sfîrșitul primei luni de ciumă fu într-adevăr întunecat printr-o intensificare pronunțată a ravagiilor epidemiei și o predică vehementă a părintelui Paneloux, iezuitul care îl asistase pe bătrînul Michel la începutul bolii acestuia. Părintele Paneloux se distinsese deja prin colaborări dese la buletinul Societății geografice din Oran, unde reconstituirile lui epigrafice erau foarte prețuite. Dar el cîștigase un auditoriu mai larg decît cel al unui specialist ținînd o serie de conferințe despre individualismul modern. În aceste conferințe se făcuse apărătorul călduros al unui creștinism exigent, la fel de depărtat de libertinajul modern ca și de obscurantismul secolelor trecute. Cu această ocazie el nu-și cruțase auditoriul de adevăruri dure. De aci, reputația lui.

Or, către sfîrșitul acestei luni, autoritățile ecleziastice ale orașului nostru hotărîră să lupte împotriva ciumei prin propriile lor mijloace, organizînd o săptămînă de rugăciuni colective. Aceste manifestări ale pietății publice urmau să se încheie duminică printr-o slujbă solemnă ținută sub protecția Sfîntului Roch, sfîntul ciumat. Cu această ocazie i se ceruse părintelui Paneloux să ia cuvîntul și de vreo cincisprezece zile el se smulsese de la lucrările despre Sfîntul Augustin și Biserica africană, cu care își cucerise un loc aparte în ordinul lui. Avînd o natură impetuoasă și pasionată, el primise cu hotărîre misiunea care i se încredința. Cu mult înaintea acestei predici, se și vorbea despre ea, și ea marcă, în felul ei, o dată importantă în istoria acestei perioade.

Rugăciunile săptămînii fură urmărite de un public numeros. Nu fiindcă în vremuri obișnuite locuitorii Oranului ar fi fost deosebit de credincioși.

Duminica dimineața, de pildă, băile în mare făceau o concurență serioasă liturghiei. Nici fiindcă i-ar fi iluminat o convertire neașteptată. Dar, pe de o parte, orașul fiind închis și accesul în port oprit, băile nu mai erau posibile și, pe de altă parte, se aflau într-o stare de spirit cu totul particulară în care, fără să fi admis în sinea lor întîmplările surprinzătoare de care erau loviți, simțeau, în mod evident, că se operase o schimbare. Cu toate astea mulți tot mai sperau că epidemia avea să se oprească și că vor fi cruțați, ei și familiile lor. În consecință nu se simțeau încă obligați la nimic. Ciuma nu era pentru ei decît o vizitatoare dezagreabilă care într-o zi avea să plece așa cum venise. Erau speriați, dar nu disperați, și nu sosise încă momentul în care ciuma să le apară ca forma însăși a vieții lor și în care aveau să uite existența pe care putuseră s-o ducă pînă la ea. Pe scurt, trăiau așteptînd. În privința religiei ca și în a multor alte probleme, ciuma le dăduse o stare de spirit ciudată, care era la fel de departe de nepăsare ca și de pasiune, și care se putea destul de bine defini prin cuvîntul „obiectivitate". Majoritatea celor care urmară săptămîna de rugăciuni ar fi putut să-și însușească de pildă vorbele pe care unul dintre credincioși avea să le rostească în fața doctorului Rieux : „Oricum, asta nu poate să facă rău". Tarrou, el însuși, după ce notă în carnetele sale că în asemenea cazuri chinezii mergeau să cînte din tamburină în fața duhului ciumei, observa că era absolut imposibil de știut dacă în realitate tamburina avea un efect mai sigur decît măsurile profilactice. El adăuga doar că pentru a răspunde la întrebare ar fi trebuit să știm ceva despre existența unui duh al ciumei și că neștiința noastră asupra acestui punct steriliza toate opiniile pe care le puteam avea în această chestiune..

Catedrala orașului nostru, în orice caz, fu aproape plină de credincioși în timpul întregii săptămîni. În primele zile, mulți locuitori stăteau încă în grădinile de palmieri și de rodii care se întindeau în fața arcadelor de la intrare, ca să asculte murmurul crescînd de invocații și rugăciuni ce se revărsau pînă în stradă. Încetul cu încetul însă, atrași de exemplul celorlalți, aceiași auditori se hotărîră să intre și să adauge și vocea lor timidă la răspunsurile cîntate de asistență. Și duminică, o mulțime considerabilă invadă naosul, înghesuindu-se la intrare și pe ultimele trepte. Din ajun, cerul se întunecase, ploaia cădea abundent. Cei care stăteau afară își deschiseseră umbrelele. Un miros de tămîie și de haine ude plutea în catedrală cînd părintele Paneloux se urcă la amvon.

Era de statură mijlocie, dar corpolent. Cînd se sprijini de marginea amvonului, strîngînd lemnul între mîinile lui vînjoase, nu se văzu din el decît o formă greoaie și neagră dominată de două pete, sub ochelarii de oțel : obrajii săi rubiconzi. Avea o voce puternică, pasionată, care se auzea pînă departe, și cînd se adresă asistenței cu o singură frază vehementă și întretăiată : „Frați creștini, ați căzut în nenorocire, frații mei, ați meritat-o", un vîrtej ca de apă trecu prin asistență, pînă afară în piața dinaintea bisericii.

Logic, ceea ce urmă, nu părea să se potrivească cu acest exordiu patetic. Abia urmarea discursului îi făcu pe concetățenii noștri să înțeleagă că printr-un procedeu oratoric dibaci, părintele dăduse dintr-o dată, așa cum se dă o lovitură, tema întregii sale predici. Îndată după această frază, Paneloux cită într-adevăr textul din *Exod* referitor la ciuma din Egipt : „Prima dată cînd acest flagel apăru în istorie, fu ca să lovească în dușmanii lui Dumne-

zeu. Faraon se opuse voinţei eterne şi ciuma îl făcu atunci să cadă în genunchi. De la începutul întregii istorii, flagelul lui Dumnezeu pune la picioarele lui pe orgolioşi şi pe orbi. Meditaţi la asta şi cădeţi în genunchi."

Ploaia se înteţea afară şi această ultimă frază pronunţată în mijlocul unei linişti absolute, adîncită încă şi mai mult de zgomotul aversei pe vitralii, răsună cu un asemenea accent, încît cîţiva ascultători, după o clipă de ezitare, se lăsară să alunece de pe scaun în genunchi. Alţii crezură că trebuie să le urmeze exemplul încît, din om în om, fără alt zgomot decît pîrîitul cîtorva scaune, întreg auditoriul se pomeni curînd în genunchi. Paneloux se îndreptă atunci, îşi trase răsuflarea şi reluă pe un ton din ce în ce mai accentuat: „Dacă astăzi ciuma îşi aţinteşte privirea asupra voastră, înseamnă că a sosit momentul să cugetaţi. Cei drepţi n-au de ce să se teamă, dar cei răi au dreptate să tremure. În imensa arie a universului, flagelul[1] implacabil va treiera grîul omenesc pînă ce paiele vor fi despărţite de bob. Şi vor fi mai multe paie decît grăunţe, mai mulţi chemaţi decît aleşi, şi această nenorocire n-a fost vrută de Dumnezeu. Prea multă vreme această lume s-a învoit cu răul, prea multă vreme s-a bizuit pe iertarea cerească. Era de ajuns căinţa, totul era permis. Şi în privinţa asta fiecare se simţea în stare să se căiască. Cînd o fi să fie, o s-o simtă, în mod sigur. Pînă atunci cel mai uşor era să-ţi dai drumul, îndurarea divină urmînd să facă restul. Ei bine! asta nu putea să dureze. Dumnezeu care, atît de multă vreme, şi-a aplecat asupra oamenilor din acest oraş chipul său milos, obosit să aştepte, înşelat în veşnica lui spe-

[1] Joc de cuvinte intraductibil: *fléau* = flagel şi îmblăciu de bătut grîul (n.t.).

rantă, şi-a întors privirea de la ei. Lipsiţi de lumina lui Dumnezeu, iată-ne pentru multă vreme în bezna ciumei!"

În sală cineva sforăi ca un cal nerăbdător. După o scurtă pauză părintele reluă pe un ton mai scăzut „Se citeşte în *Legenda de aur*[1] că pe vremea regelui Umberto, în Lombardia, Italia fu pustiită de o ciumă atît de violentă încît cei în viaţă de-abia erau de ajuns de numeroşi să îngroape morţii, şi această ciumă bîntuia mai ales la Roma şi la Pavia. Şi un înger alb apăru în văzul lumii, însoţind îngerul negru care ţinea în mînă o ţepuşă roşie de vînătoare, poruncindu-i să lovească casele; şi cîte lovituri primea o casă, atîţia morţi ieşeau din ea."

Paneloux îşi întinse în acest punct braţele sale scurte în direcţia ieşirii, ca şi cum ar fi arătat ceva în spatele perdelei mişcătoare a ploii: „Fraţi creştini, spuse el cu tărie, aceeaşi vînătoare mortală bate astăzi străzile noastre. Priviţi-l, acest înger al ciumei, frumos ca Lucifer şi strălucitor ca răul însuşi, înălţat deasupra acoperişurilor voastre, ţinînd în mîna dreaptă ţepuşa roşie la înălţimea capului, iar cu mîna stîngă indicînd una din casele voastre. În clipa asta, poate, degetul lui se îndreaptă spre uşa voastră, ţepuşa răsună pe lemn; în această clipă chiar ciuma intră la voi, se aşază în odaia voastră şi aşteaptă să vă întoarceţi. E acolo, răbdătoare şi atentă, sigură ca ordinea însăşi a lumii. Mîna pe care ea are să v-o întindă, nici o putere terestră şi nici măcar, să ştiţi, zadarnica şti-

[1] Celebră culegere de vieţi ale sfinţilor, întocmită de Jacopo da Varazze (1230—1298). În ediţiile primitive lucrarea se intitula *Vieţile sau legendele sfinţilor*, precum şi *Istoria lombardă*, fiind tradusă în mai toate limbile europene (n.r.).

ință omenească, nu vă poate ajuta s-o evitați. Și veți fi treierați pe aria însîngerată a durerii, și zvîrliți o dată cu paiele."

Aci, părintele reluă cu mai multă amploare încă imaginea patetică a flagelului care treieră grîul omenesc. El evocă imensa bucată de lemn rotindu-se deasupra orașului, lovind la întîmplare și înălțîndu-se însîngerată, împrăștiind în sfîrșit sîngele și durerea omenească „pentru însămînțări care ar pregăti recoltele adevărului".

La capătul frazei sale lungi, părintele Paneloux se opri cu părul căzut pe frunte, cu corpul agitat de un tremur pe care mîinile lui îl transmiteau amvonului și reluă, mai înăbușit, dar pe un ton acuzator :

„Da, a sosit ceasul să meditați. Ați crezut că e de ajuns să-l vizitați pe Dumnuzeu duminică pentru ca să fiți liberi în restul zilelor. V-ați gîndit că prin cîteva îngenuncheri îl plătiți prea destul pentru nepăsarea voastră criminală. Dar Dumnezeu nu este călduț. Astfel de întîlniri rare cu el nu ajung iubirii lui mistuitoare. El vrea să vă vadă mai mult timp, este felul lui de a vă iubi și, la drept vorbind, este singurul fel de a iubi. Iată de ce, obosit să aștepte venirea voastră, a lăsat flagelul să vă viziteze așa cum a vizitat toate orașele păcatului de cînd au oamenii o istorie. Știți acum ce este păcatul, așa cum au știut Cain și fiii lui, cei de dinaintea potopului, cei din Sodoma și Gomora, Faraon și Iov și toți cei blestemați. Și așa cum au făcut-o atunci toți aceștia, și voi, din ziua în care acest oraș și-a închis zidurile în jurul vostru și al flagelului, vă uitați cu alți ochi la ființe și lucruri. Și, în sfîrșit, știți acuma că trebuie să vă întoarceți la ceea ce e esențial."

Un vînt umed pătrundea acum în naos și flăcările

luminărilor se încovoiară sfîrîind. Un miros dens de ceară, tuşituri, un strănut urcară spre părintele Paneloux care, revenind asupra expunerii sale cu o subtilitate care fu foarte apreciată, reluă cu o voce calmă : „Mulţi dintre voi, o ştiu, se întreabă tocmai, unde vreau să ajung ? Vreau să vă aduc la adevăr şi să vă învăţ să vă bucuraţi, în ciuda a tot ceea ce aţi auzit. A trecut vremea cînd sfaturile sau o mînă frăţească constituiau mijloacele de-a vă împinge spre bine. Astăzi, adevărul e un ordin. Iar drumul salvării vi-l arată şi vă împinge pe el o ţepuşă roşie. Tocmai aici, fraţi creştini, se arată în sfîrşit îndurarea divină care a pus în orice lucru binele şi răul, mînia şi mila, ciuma şi mîntuirea. Chiar acest flagel, care vă loveşte, vă înalţă şi vă arată calea.

„Foarte de mult, creştinii din Abisinia vedeau în ciumă un mijloc eficace, de origine divină, de a cîştiga veşnicia. Cei ce nu erau atinşi se înfăşurau în cearşafurile ciumaţilor pentru a muri în mod sigur. Fără îndoială, această furie a mîntuirii nu este recomandabilă. Ea arată o grabă regretabilă, foarte apropiată de orgoliu. Nu trebuie să fii mai grăbit decît Dumnezeu şi orice încercare de a accelera ordinea imuabilă pe care el a stabilit-o o dată pentru totdeauna duce la erezie. Dar acest exemplu conţine totuşi o lecţie. Pentru spiritele noastre mai clarvăzătoare el scoate în evidenţă această licărire aleasă de veşnicie care zace în adîncul oricărei suferinţi. Ea luminează, această licărire, drumurile amurgului care duc spre mîntuire. Ea exprimă dorinţa divină care, fără greş, transformă răul în bine. Astăzi încă, prin acest cortegiu de moarte, temeri şi strigăte, ea ne îndreaptă spre tăcerea esenţială şi spre principiul oricărei vieţi. Iată, fraţilor, imensa mîngîiere pe care voiam să v-o aduc pentru ca,

plecînd de aici, să nu duceţi cu voi numai cuvinte care pedepsesc, ci şi o vorbă care alină."

Se simţea că Paneloux isprăvise ce avea de spus. Afară, ploaia încetase. Un cer de apă şi de soare revărsa peste piaţă o lumină mai veselă. Din stradă urcau zgomote de voci, fîşîit de maşini care alunecă, tot ceea ce înseamnă graiul unui oraş care se trezeşte. Ascultătorii se pregăteau discret de plecare, într-un freamăt înăbuşit. Părintele reluă totuşi cuvîntul şi spuse că după ce a arătat originea divină a ciumei şi caracterul pedepsitor al acestui flagel, el terminase ce avea de spus şi că n-o să facă apel, pentru a ajunge la concluzia lui, la o elocvenţă care, fiind vorba de un subiect atît de tragic, ar fi deplasată. I se părea că totul e clar pentru toţi. El aminti doar că, cu ocazia marii ciume din Marsilia, cronicarul Mathieu Marais se plînsese că, trăind fără ajutor şi speranţă, se simţea scufundat în infern. Ei bine! Mathieu Marais era orb! Dimpotrivă, nicicînd mai mult decît astăzi nu simţise părintele Paneloux ajutorul ceresc şi speranţa creştină, care le erau oferite tuturor. El spera împotriva oricărei speranţe că, în ciuda grozăviei acestor zile şi a strigătelor celor care trăgeau să moară, concetăţenii noştri vor adresa cerului singurul cuvînt cu adevărat creştinesc, cel de iubire. Restul îl priveşte pe Dumnezeu.

Este greu de spus dacă această predică avu efect asupra concetăţenilor noştri. Domnul Othon, judecătorul de instrucţie, îi declară doctorului Rieux că găsise expunerea părintelui Paneloux „absolut irefutabilă". Dar nu toată lumea avea o opinie atît de categorică. Pur şi simplu, predica făcu mai sensibilă unora ideea, vagă pînă atunci, că erau con-

damnați, pentru o crimă necunoscută, la o întemnițare de neînchipuit. Și în timp ce unii își continuau viața lor măruntă și se adaptau claustrării, alții, dimpotrivă, începînd de atunci, fură obsedați de ideea de a evada din această închisoare.

Oamenii acceptaseră la început să fie rupți de restul lumii așa cum ar fi acceptat orice neplăcere trecătoare care nu deranja decît unele din obiceiurile lor. Dar devenind deodată conștienți că sînt într-un fel sechestrați sub un cer în care vara începea să-i frigă, simțeau nelămurit că această recluziune le amenința întreaga lor viață și, la căderea serii, energia pe care o regăseau o dată cu răcoarea îi împingea uneori la acte disperate.

Mai întîi, și fie că era sau nu efectul unei coincidențe, tocmai din această duminică începu în orașul nostru să domnească un fel de frică destul de generală și destul de adîncă pentru ca să se poată bănui că într-adevăr concetățenii noștri începeau să devină conștienți de situația lor. Din acest punct de vedere, climatul în care trăiam în orașul nostru fu puțin modificat. Dar, în realitate, schimbarea era ea în climat sau în inimi, iată întrebarea.

Cîteva zile după predică, Rieux, care comenta acest eveniment cu Grand, în drum spre cartierele mărginașe, se lovi în întuneric de un om care se legăna înaintea lor, fără să încerce să înainteze. Chiar în această clipă, felinarele orașului nostru care se aprindeau din ce în ce mai tîrziu, străluciră pe neașteptate. Lampa înaltă, așezată în spatele celor doi care se plimbau, îl lumină deodată pe cel din față : rîdea fără zgomot, cu ochii închiși. Pe obrazul lui albicios, destins de o ilaritate mută, sudoarea curgea șiroaie. Trecură.

— E un nebun, zise Grand.

Rieux, care tocmai îl luase de braț pentru ca

să-l tragă mai repede, simți că funcționarul tremura de enervare.

— Curînd nu vor mai fi decît nebuni între zidurile noastre, zise Rieux.

Își simțea gîtlejul uscat ; era și din pricina oboselii.

— Să bem ceva.

În cafeneaua mică în care intrară și care era luminată de o singură lampă deasupra tejghelei, oamenii vorbeau în șoaptă, fără motiv aparent, în aerul încărcat și roșiatic. La tejghea, Grand, spre surprinderea doctorului, comandă o băutură alcoolică pe care o bău dintr-o sorbitură și despre care spuse că era tare. Apoi vru să iasă. Afară, lui Rieux i se părea că noaptea era plină de gemete. Undeva, pe cerul negru, deasupra felinarelor, un șuierat surd îi reaminti de invizibilul flagel care vînzolea neobosit aerul cald.

— Din fericire, din fericire, zicea Grand.

Rieux se întreba ce vrea să spună.

— Din fericire, spunea celălalt, am lucrarea mea.

— Da, zise Rieux, e un avantaj.

Și, hotărît să nu asculte șuieratul, îl întrebă pe Grand dacă era mulțumit de această lucrare.

— Ei bine, cred că sînt pe calea cea bună.

— Și mai ai mult ?

Grand păru să se însuflețească, alcoolul îi încălzea vocea.

— Nu știu. Dar nu aici e problema, domnule doctor, nu asta e problema, nu.

În întuneric, Rieux îl ghicea că agită brațele. Părea să mediteze la ceva și îi dădu drumul brusc, cu volubilitate :

— Ceea ce vreau eu, domnule doctor, este ca în ziua în care manuscrisul meu va sosi la editor,

acesta, după ce-l va fi citit, să se ridice şi să spună colaboratorilor săi : „Domnilor, îmi scot pălăria !"

Această bruscă declaraţie îl surprinse pe Rieux. I se păru că tovarăşul lui făcea gestul de a se descoperi, ducînd mîna la cap şi readucîndu-şi braţul la orizontal. Pe sus, ciudatul şuierat părea să continue cu mai multă putere.

— Da, spunea Grand, trebuie să fie perfect.

Deşi nu prea informat asupra obiceiurilor din lumea literară, Rieux avea totuşi impresia că lucrurile nu se petreceau probabil atît de simplu şi că, de pildă, editorii, în birourile lor, stăteau probabil cu capul gol. Dar, de fapt, nu se ştie niciodată şi Rieux preferă să tacă. Fără să vrea trăgea cu urechea la zumzetul misterios al ciumei. Se apropiau de cartierul lui Grand şi cum acest cartier era aşezat puţin mai sus, o adiere uşoară îi răcorea, curăţind în acelaşi timp oraşul de toate zgomotele lui. Grand continua între timp să vorbească şi Rieux nu sesiza tot ce spunea naivul funcţionar. Înţelesese doar că opera în discuţie avea deja multe pagini, dar că truda pe care autorul ei o depunea pentru ca s-o aducă la perfecţiune era pentru el foarte anevoioasă. „Seri, săptămîni întregi asupra unui cuvînt... şi uneori asupra unei simple conjuncţii". Aici Grand se opri şi îl apucă pe medic de un nasture al paltonului. Cuvintele ieşeau împleticindu-se din gura lui din care lipseau dinţi.

— Vreau să mă înţelegeţi, domnule doctor. La nevoie este destul de uşor să alegi între *dar* şi *şi*. Este însă mai greu să optezi între *şi* şi *apoi*. Dificultatea creşte cu *apoi* şi cu *pe urmă*. Dar ceea ce în mod sigur este cel mai greu, este să ştii dacă trebuie să pui *şi* sau să nu-l pui.

— Da, zise Rieux, înţeleg.

Şi porni mai departe. Celălalt păru încurcat, reveni alături de el.

— Iertaţi-mă, mormăi el. Nu ştiu ce am în seara asta !

Rieux îl bătu uşor pe umăr şi îi spuse că dorea să-l ajute şi că povestea lui îl interesa mult. Grand păru puţin mai liniştit şi, ajuns în faţa casei, după ce ezită, îl invită pe doctor să urce un moment. Rieux acceptă.

În sufragerie, doctorul, la invitaţia lui Grand, se aşeză în faţa unei mese încărcate de hîrtii pline de un scris microscopic cu multe ştersături.

— Da, asta e, îi spuse Grand medicului, care îl întreba din priviri. Dar nu vreţi să beţi ceva ? Am puţin vin.

Rieux refuză. Se uita la foile de hîrtie.

— Nu vă uitaţi, spuse Grand. Este prima mea frază. Îmi dă mult de furcă, foarte mult.

Şi contempla şi el toate aceste foi şi mîna lui păru irezistibil atrasă de una dintre ele pe care o ridică în transparenţă în faţa becului electric fără abajur. Pagina îi tremura în mînă. Rieux observă că fruntea funcţionarului era umedă.

— Stai jos, zise el, şi citeşte-mi-o.

Celălalt îl privi şi surîse cu un fel de recunoştinţă.

— Da, zise el, chiar asta şi vreau.

Aşteptă puţin privind mereu foaia, apoi se aşeză. Rieux asculta în acelaşi timp un fel de zumzet nelămurit care, în oraş, părea să răspundă şuierăturilor flagelului. Avea, exact în acest moment, o percepţie extraordinar de ascuţită a acestui oraş care se întindea la picioarele lui, a lumii închise pe care o alcătuia şi a urletelor cumplite pe care el le înăbuşea în noapte. Vocea lui Grand se înălţă înăbuşit : „Într-o frumoasă dimineaţă din luna

mai, o elegantă amazoană parcurgea, pe o superbă iapă alezană[1], aleile înflorite ale pădurii Boulogne". Tăcerea reveni şi o dată cu ea foşnetul nedesluşit al oraşului în suferinţă. Grand pusese foaia pe masă şi continua s-o contemple. După o clipă el ridică privirea :

— Ce părere aveţi ?

Rieux răspunse că acest început îl făcea curios să cunoască urmarea. Dar celălalt spuse cu însufleţire că punctul ăsta de vedere nu era cel bun. Îşi lovi hîrtiile cu palma.

— Asta nu este decît o aproximaţie. Cînd o să ajung să redau perfect tabloul pe care-l am în închipuire, cînd fraza mea va avea însăşi cadenţa acestei plimbări la trap, un-doi-trei, un-doi-trei, atunci restul va fi mai uşor şi mai ales iluzia va fi, de la început, atît de puternică încît se va putea exclama : „Îmi scot pălăria !"

Dar pentru asta mai avea încă mult de lucru. N-ar consimţi niciodată să predea această frază, în forma de-acum, unui editor. Pentru că, în ciuda satisfacţiei pe care o simţea uneori citind-o, îşi dădea seama că ea nu se potrivea încă perfect cu realitatea şi că, într-o anumită măsură, ea păstra o uşurinţă de ton care o înrudea, de departe, dar o înrudea totuşi, cu un clişeu. Acesta era, cel puţin, sensul cuvintelor lui, cînd se auziră oameni alergînd pe sub ferestre. Rieux se ridică.

— O să vedeţi ce-am să fac din ea, spunea Grand, şi, întors către fereastră, adăugă: Cînd toate acestea se vor sfîrşi.

Dar zgomotele de paşi grăbiţi reîncepeau. Rieux cobora deja şi cînd ajunse în stradă doi oameni trecură prin faţa lui. Pe cît se părea se îndreptau spre porţile oraşului. Într-adevăr, unii dintre con-

[1] Roibă (n.t.).

cetățenii noștri, prinși între căldură și ciumă, își pierduseră capul și se și dedaseră la violență, încercînd să înșele vigilența sentinelelor, ca să fugă din oraș.

Alții, ca Rambert, încercau și ei să scape din această atmosferă de început de panică, dar cu mai multă încăpățînare și pricepere, dacă nu cu mai mult succes. Mai întîi Rambert își continuase demersurile oficiale. După cum spunea el, întotdeauna fusese de părere că încăpățînarea învinge pînă la urmă orice și, dintr-un anumit punct de vedere, asta era meseria lui, să fie descurcăreț. Vizitase deci un mare număr de funcționari și de oameni a căror competență de obicei nu se discuta. Dar în cazul dat, această competență nu le folosea la nimic. Erau, în marea lor majoritate, oameni care aveau idei precise și bine clasate în tot ceea ce privește banca, sau exportul, sau citricele, sau, și mai bine, comerțul cu vinuri ; care posedau cunoștințe indiscutabile în problemele de contencios sau de asigurări, fără a mai socoti diplomele lor solide și o bunăvoință evidentă. Ba chiar această bunăvoință era ceea ce aveau ei toți mai izbitor. Dar în materie de ciumă, cunoștințele lor erau aproape nule.

În fața fiecăruia dintre ei, cu toate acestea, și de cîte ori lucrul fusese posibil, Rambert își pledase cauza. Fondul argumentației lui consta totdeauna în a spune că era străin de orașul nostru și că, prin urmare, cazul lui trebuia examinat în mod special. În general, interlocutorii ziaristului admiteau fără greutate acest punct. Dar îi demonstrau de obicei că în aceeași situație se mai află și alți oameni și că, prin urmare, afacerea lui nu era

chiar atît de aparte cum își închipuia el. La care Rambert avea la îndemînă răspunsul că asta nu schimba cu nimic fondul argumentației lui ; i se răspundea că asta schimba ceva în sensul sporirii greutăților administrative care se opuneau oricărei măsuri de favoare riscînd să creeze ceea ce era numit, cu o expresie de mare dezgust, un precedent. Conform clasificării pe care Rambert o propuse doctorului Rieux, oamenii care raționau în genul ăsta constituiau categoria formaliștilor. Alături de ei, îi mai puteai găsi pe cei care vorbeau frumos, care îl asigurau pe solicitant că nimic din toate astea nu putea să dureze și care, darnici în a da sfaturi, cînd li se cereau hotărîri, îl consolau pe Rambert zicînd că era vorba doar de o neplăcere momentană. Mai erau de asemenea cei care își dădeau importanță, care îl rugau pe vizitator să lase o notă scurtă cu cazul în speță și care îl informau că vor hotărî asupra acestui caz ; superficialii, care îi ofereau bonuri de locuințe sau adrese de pensiuni economice ; metodicii, care îl puneau să completeze o fișă și apoi o clasau ; copleșiții, care ridicau brațele, și deranjații, care întorceau privirea în lături ; erau, în sfîrșit, tradiționalii, cei mai numeroși, care îi indicau lui Rambert un alt birou sau un nou demers de făcut.

Ziaristul se istovise astfel în vizite și își făcuse o idee exactă a ceea ce putea fi o primărie sau o prefectură, tot așteptînd pe o bancă de mușama în fața unor afișe mari care te invitau să subscrii la bonuri de tezaur scutite de impozite sau să te angajezi în armata colonială, tot intrînd în birouri în care expresiile erau la fel de ușor previzibile ca și clasorul cu tăblii mobile sau etajerele de dosare. Avantajul, cum îi spunea Rambert lui Rieux, era că toate astea îi mascau adevărata situație. Pro-

gresele ciumei, practic vorbind, îi scăpau. Fără a mai socoti că zilele treceau astfel mai repede și că, în situația în care se afla întregul oraș, se putea spune că fiecare zi care trecea îl apropia pe fiecare om, dacă nu murea între timp, de sfîrșitul nenorocirilor. Rieux trebui să convină în acest punct că era aici ceva adevărat, dar că era cu toate astea vorba de un adevăr puțin prea general.

La un moment dat, Rambert prinse o speranță. Primise de la prefectură un formular în alb, și îl rugau să-l completeze cu exactitate. Formularul se interesa de identitatea lui, de situația lui de familie, de veniturile vechi și actuale și de ceea ce se numea un *curriculum vitae*. Avu impresia că era vorba de o anchetă menită să facă un recensămînt al persoanelor susceptibile de a fi retrimise la reședința lor obișnuită. Cîteva informații neclare, culese dintr-un birou, confirmară această impresie. Dar după cîteva demersuri precise, reuși să găsească serviciul care trimisese buletinul și i se spuse atunci că aceste formulare informative fuseseră întocmite pentru a fi utile „în caz de"...

— În caz de ce? întrebă Rambert.

I se preciză atunci că erau pentru cazul în care s-ar îmbolnăvi de ciumă și ar muri, pentru ca să se poată, pe de o parte, preveni familia și, pe de altă parte, pentru a se ști dacă trebuiau imputate cheltuielile de spital bugetului orașului sau se putea aștepta ca ele să fie rambursate de către rude. Desigur, asta dovedea că nu era cu totul despărțit de ființa care îl aștepta, societatea ocupîndu-se de ei. Dar asta nu era o consolare. Ceea ce era însă mai remarcabil, și Robert făcu deci această remarcă, era faptul că, în toiul unei catastrofe, un birou își putea continua serviciul și lua inițiative ca și înaintea flagelului, adesea fără știrea autorităților mai mari,

pentru singura rațiune că era făcut pentru acest serviciu.

Perioada care urmă fu, în același timp, pentru Rambert cea mai ușoară și cea mai grea. Era o perioadă de amorțire. Fusese în toate birourile, făcuse toate demersurile ; din partea asta, pentru moment, toate căile erau închise. Rătăci atunci din cafenea în cafenea. Se așeza dimineața afară la o berărie în fața unui pahar de bere călduță, citea un ziar cu speranța de a găsi oarecare semne ale unui sfîrșit apropiat al maladiei, se uita la chipurile trecătorilor de pe stradă, întorcea capul cu dezgust cînd vedea expresia lor de tristețe și, după ce citea pentru a suta oară firmele magazinelor din față, reclamele renumitelor aperitive care deja nu se mai serveau, se ridica și o lua la întîmplare pe străzile galbene ale orașului. Din plimbări singuratice în cafenele, din cafenele în restaurante, venea astfel seara. Rieux îl zări, tocmai într-o seară, la ușa unei cafenele în care ziaristul șovăia să intre. Păru să se hotărască și se duse să se așeze în fundul sălii. Era chiar la ora în care, în cafenele, dintr-un ordin superior, se întîrzia pe atunci cît mai mult cu putință momentul aprinderii luminii. Crepusculul invada sala ca o apă cenușie, cerul roșiatic al apusului se reflecta în geamuri și marmora meselor strălucea ușor în întunecimea care începea să se lase. În mijlocul sălii pustii, Rambert părea o umbră pierdută, și Rieux gîndi despre ziarist că era ceasul uitării lui de sine. Dar era de asemenea momentul în care toți prizonierii acestui oraș simțeau același lucru și trebuia făcut ceva pentru a grăbi eliberarea lor. Rieux se întoarse.

Rambert petrecea de asemeni lungi clipe la gară. Accesul publicului pe peroane era oprit. Dar sălile

de aşteptare în care intrai din oraş rămîneau deschise şi uneori cerşetorii se instalau în ele în zilele de arşiţă pentru că acolo era umbră şi răcoare. Rambert venea aici să citească vechi orarii sau pancartele care interziceau scuipatul, sau regulamentul poliţiei trenurilor. Apoi, se aşeza într-un colţ. Sala era întunecoasă. O sobă veche de metal se răcea de luni de zile pe o podea care mai păstra urmele în formă de opt pe care le lăsase o veche stropire. Pe perete, cîteva afişe pledau pentru o viaţă fericită şi liberă la Bandol sau la Cannes. Rambert resimţea aici acel soi de groaznică libertate pe care o găseşti în adîncul mizeriei. Imaginile care îi erau atunci cel mai greu de suportat, cel puţin după cum îi spunea el lui Rieux, erau cele ale Parisului. Un peisaj cu pietre vechi şi cu ape, porumbeii de la Palais-Royal, Gara de Nord, cartierele pustii ale Pantheonului şi cîteva alte locuri ale unui oraş pe care nu ştia că-l iubise atît de mult îl urmăreau atunci pe Rambert şi îl împiedicau să întreprindă ceva precis. Rieux îşi spunea doar că Rambert identifica aceste imagini cu cele ale iubirii lui. Şi, în ziua în care Rambert îi spuse că-i plăcea să se trezească la patru dimineaţa şi să se gîndească la oraşul său, doctorului nu-i fu greu să traducă din adîncul propriei sale experienţe că-i plăcea să-şi închipuie atunci femeia pe care o lăsase acolo. Era într-adevăr ceasul în care putea să pună stăpînire pe ea. La patru dimineaţa nu se face în general nimic şi se doarme, chiar dacă noaptea a fost o noapte de trădare. Da, se doarme la ora asta, şi asta e liniştitor deoarece marea dorinţă a unei inimi neliniştite este să posede la nesfîrşit fiinţa pe care o iubeşte sau să poată să scufunde această fiinţă, cînd timpul despărţirii a venit, într-un somn fără vise, care să nu se sfîrşească decît în ziua revederii.

Scurtă vreme după predică, începură căldurile. Era la sfîrşitul lunii iunie. A doua zi după ploile întîrziate care marcaseră duminica predicii, vara izbucni deodată în înaltul cerului şi pe deasupra caselor. Întîi se porni un vînt puternic şi fierbinte care suflă o zi şi care uscă zidurile. Soarele înţepeni. Valuri neîntrerupte de căldură şi de lumină inundară oraşul de dimineaţă pînă seara. În afara străzilor cu arcade şi a apartamentelor, se părea că nicăieri în oraş nu exista un loc care să nu fie plasat sub cea mai orbitoare reverberaţie de lumină. Soarele îi urmărea pe concetăţenii noştri prin toate colţurile străzilor şi, dacă se opreau, atunci îi săgeta. Cum aceste prime valuri de căldură coincideseră cu o creştere fulgerătoare a numărului de victime, care se cifră la aproape şapte sute pe săptămînă, un fel de descurajare puse stăpînire pe oraş. Prin cartierele mărginaşe, pe străzile netede şi prin casele cu terase animaţia scăzu şi, în acest cartier unde oamenii trăiau întotdeauna în pragul casei, toate uşile erau închise şi obloanele trase, fără să poţi şti dacă de ciumă sau de soare înţelegeau ei să se apere astfel. Din cîteva case, răzbăteau, cu toate astea, gemete. Înainte, cînd se întîmpla aşa ceva, se vedeau adesea curioşi care stăteau în stradă, să tragă cu urechea. Dar după aceste lungi alarme, părea că inima fiecăruia se împietrise şi toţi trăiau sau treceau pe lîngă vaiete ca şi cînd ele ar fi fost graiul firesc al oamenilor.

Încăierările la porţile oraşului, în timpul cărora jandarmii fuseseră nevoiţi să facă uz de arme, stîrniseră o agitaţie surdă. Fuseseră desigur răniţi, dar se vorbea de morţi în oraş, unde totul se exa-

gera sub efectul căldurii și al fricii. E adevărat, în orice caz, că nemulțumirea nu înceta să crească și că autoritățile noastre se așteptaseră la orice și se gîndiseră serios la măsurile de luat în cazul în care această populație, ținută sub imperiul flagelului, s-ar fi ridicat la revoltă. Ziarele publicară decrete care reînnoiau interzicerea de a ieși din oraș și amenințau contravenienții cu condamnări la închisoare. Patrule începură să parcurgă orașul. Adesea, pe străzile pustii și încinse, se vedeau înaintînd, anunțate întîi de zgomotul copitelor pe caldarîm, gărzi călare care treceau printre rîndurile de ferestre închise. Cînd dispărea patrula, o tăcere grea și neîncrezătoare recădea peste orașul amenințat. Din loc în loc răsunau împușcăturile echipelor speciale, însărcinate printr-un ordin recent să ucidă cîinii și pisicile care ar fi putut să transmită purici. Aceste detunături contribuiau să creeze în oraș o atmosferă de alarmă.

Stînd în căldură și în tăcere, în inimile îngrozite ale concetățenilor noștri totul lua de altfel o importanță mai mare. Culorile cerului și mirosurile pămîntului care marchează trecerea anotimpurilor erau, pentru prima oară, sensibile tuturor. Toți înțelegeau cu spaimă că epidemia va fi ajutată de căldură și fiecare vedea în același timp că vara se instala. Țipătul lăstunilor, pe cerul de vară, devenea mai pițigăiat. Nu mai era pe măsura amurgurilor de iunie care, în orașul nostru, îndepărtează orizontul. Florile pe piețe nu mai ajungeau boboci, se deschideau înainte și, după vînzarea de dimineață, petalele lor acopereau trotuarele prăfuite. Se vedea limpede că primăvara își sleise puterile, că se risipise în miile de flori care se deschideau pretutindeni de jur împrejur și că acum avea să ațipească, să fie strivită încet sub dubla

apăsare a ciumei şi a căldurii. Pentru toţi concetăţenii noştri, acest cer de vară, aceste străzi care păleau sub culorile prafului şi ale plictiselii, aveau acelaşi înţeles ameninţător ca şi suita de morţi cu care oraşul se îngreuna în fiecare zi. Soarele neîncetat, aceste ceasuri cu gust de somn şi de vacanţă nu mai chemau ca altădată la desfătările apei şi ale trupului. Răsunau, dimpotrivă, găunos, în oraşul închis şi tăcut. Pierduseră strălucirea de aramă a anotimpurilor fericite. Soarele ciumei stingea toate culorile şi gonea orice bucurie.

Era una din marile schimbări aduse de boală. Toţi concetăţenii noştri primeau de obicei vara cu veselie zgomotoasă. Oraşul se deschidea atunci spre mare şi îşi revărsa tineretul pe plăji. În vara aceasta, dimpotrivă, marea atît de apropiată era interzisă şi trupul nu mai avea drept la bucuriile sale. Ce era de făcut în aceste condiţii? Tot Tarrou este acela care dă imaginea cea mai fidelă a vieţii noastre de atunci. El urmărea, bineînţeles, progresele ciumei în general, notînd că o cotitură a epidemiei fusese consemnată la radio, cînd acelaşi radio nu mai anunţa sute de decese pe săptămînă, ci nouăzeci şi doi, o sută şapte şi o sută douăzeci de morţi pe zi. „Ziarele şi autorităţile se iau la întrecere cu ciuma, care e mai şiret. Îşi închipuie că obţin un avantaj asupra ei pentru că o sută treizeci este o cifră mai mică decît nouă sute zece." El evoca şi aspectele patetice sau spectaculoase ale epidemiei, ca de pildă o femeie care, într-un cartier pustiu cu oblоanele închise, deschisese pe neaşteptate o fereastră, deasupra lui, şi scosese două ţipete puternice înainte de a trage iar obolanele peste umbra deasă din odaie. Dar el nota pe de altă parte că pastilele de mentă dispăruseră din farmacii — multă

lume le sugea pentru a se feri de o eventuală contagiune.

El continua de asemenea să-şi observe personajele favorite. Aflăm că bătrînelul cu pisicile trăia, şi el, în plină tragedie. Într-o dimineaţă, într-adevăr, răsunară împuşcături şi, aşa cum scria Tarrou, cîteva scuipături de plumb uciseră majoritatea pisicilor şi băgară groaza în celelalte, care părăsiseră strada. În aceeaşi zi, bătrînelul ieşi pe balcon la ora obişnuită, arătă oarecare uimire, se plecă, cercetă colţurile străzii şi se resemnă să aştepte. Mîna lui lovea încet gratiile balconului. Mai aşteptă încă, fărîmiţă puţină hîrtie, intră în casă, ieşi din nou, apoi după cîtva timp dispăru deodată închizînd furios în urma lui uşa cu geam. În zilele următoare aceeaşi scenă se reînnoi, dar se putea citi pe obrazul bătrînelului o tristeţe şi o nedumerire din ce în ce mai evidente. După ce trecu o săptămînă, Tarrou aşteptă zadarnic apariţia zilnică şi ferestrele rămaseră cu încăpăţînare închise peste o suferinţă lesne de înţeles. „Pe vreme de ciumă, scuipatul pisicilor este interzis", aceasta era concluzia carnetelor.

Pe de altă parte, cînd Tarrou se întorcea seara, era întotdeauna sigur că o să întîlnească figura întunecată a paznicului de noapte care se plimba de la un capăt la altul al holului. Acest paznic nu înceta să amintească oricui că el prevăzuse nenorocirea care se întîmpla. Lui Tarrou, care recunoştea că-i auzise prezicerea, dar care îi reamintea ideea lui despre cutremur, bătrînul paznic îi răspundea : „Ah ! dacă ar fi un cutremur ! Ne-ar zgîlţîi bine pe toţi şi gata socoteala. Numeri morţii, viii, şi s-a terminat povestea. Dar porcăria asta de boală ! Chiar şi cei care n-o au, o poartă în inimă."

Directorul nu era mai puţin abătut. La început, călătorii, împiedicaţi să părăsească oraşul, fuseseră reţinuţi la hotel prin închiderea cetăţii. Dar puţin cîte puţin, epidemia prelungindu-se, mulţi preferară să locuiască la prieteni. Şi aceleaşi cauze care umpluseră toate odăile hotelului, le ţineau de atunci încolo goale, din moment ce nu mai soseau noi călători în oraşul nostru. Tarrou rămînea unul din puţinii locatari şi directorul nu pierdea nici o ocazie de a-l face să remarce că, de n-ar fi dorinţa de a fi agreabil ultimilor săi clienţi, demult şi-ar fi închis hotelul. Îi cerea adesea lui Tarrou să evalueze durata probabilă a epidemiei. „Se zice, răspundea Tarrou, că frigul nu prieşte genului ăstuia de boli." Directorul intră în panică : „Dar aici nu este niciodată cu adevărat frig, domnule ! În orice caz, asta ar însemna mai multe luni !" Directorul era sigur de altfel că multă vreme încă vor ocoli străinii acest oraş. Această ciumă era ruina turismului.

La restaurant, după o scurtă lipsă, fu văzut reapărînd domnul Othon, omul-bufniţă, dar însoţit numai de cei doi cîini dresaţi. Se află că soţia îşi îngrijise şi înmormîntase mama, şi îşi continua acum carantina.

— Asta nu-mi place, îi spuse directorul lui Tarrou. Cu sau fără carantină, ea este suspectă şi prin urmare şi ei.

Tarrou îi atrăgea atenţia că, din acest punct de vedere, toată lumea era suspectă. Dar celălalt era categoric şi avea asupra problemei vederi foarte nete.

— Nu, domnule, nici dumneavoastră şi nici eu nu sîntem ! Ei sînt suspecţi.

Dar atît de puţin lucru nu-l deranja pe domnul Othon şi de astă dată ciuma se ostenea degeaba.

El intra în același fel în restaurant, se așeza înaintea copiilor, și le vorbea mai departe cu distincție și ostilitate. Numai băiețașul își schimbase înfățișarea. Îmbrăcat ca și sora lui în negru, puțin mai înghesuit în sine, părea o mică umbră a tatălui său. Paznicul de noapte, căruia nu-i plăcea de domnul Othon, îi spuse lui Tarrou :

— A ! ăsta o să crape așa îmbrăcat cum îl vezi. N-o să mai fie nevoie să-i facă toaleta. O să se ducă de-a dreptul.

Era redată de asemeni și predica lui Paneloux, dar cu următorul comentariu : „Înțeleg această simpatică înflăcărare. La începutul și sfîrșitul unui flagel s-a făcut întotdeauna puțină retorică. Cînd izbucnește, obiceiul încă nu este pierdut și, cînd se termină, de fapt se reia. Clipa nenorocirii este aceea în care te obișnuiești cu adevărul, adică cu tăcerea. Să așteptăm."

Tarrou nota, în sfîrșit, că avusese o lungă conversație cu doctorul Rieux, despre care amintea doar că se terminase bine ; semnala cu această ocazie culoarea cafeniu-deschis a ochilor doamnei Rieux, mama, afirma în mod ciudat în legătură cu ea că o privire în care se citea atîta bunătate va fi întotdeauna mai puternică decît ciuma, și consacra, în sfîrșit, pasaje destul de lungi bătrînului astmatic pe care îl îngrijea Rieux.

Se dusese să-l vadă împreună cu doctorul, după conversația amintită. Bătrînul îl primise pe Tarrou rînjind și frecîndu-și mîinile. Era în pat, sprijinit de pernă, avînd alături cele două oale cu năut : „Ah ! încă unul, spuse el văzîndu-l pe Tarrou. Lumea e cu fundul în sus, mai mulți medici decît bolnavi. Merge repede, hai ? Are dreptate părintele, o merităm". A doua zi Tarrou venise din nou fără să se anunțe.

Dacă e să te iei după carnetele lui, bătrînul astmatic, de meserie negustor de mărunțișuri, considerase la cincizeci de ani că muncise destul. Se culcase și de-atunci nu se mai sculase. Astmul lui se împăca totuși cu statul în picioare. O mică rentă îl dusese pînă la cei șaptezeci și cinci de ani pe care îi purta cu vioiciune. Nu putea suferi să vadă un ceas și într-adevăr nu era nici unul în toată casa lui. „Un ceas, spunea el, e scump și e ceva prostesc." Evalua timpul, și mai ales ora meselor, singura care îl interesa, prin cele două oale dintre care una, cînd se trezea, era plină de năut. O umplea pe cealaltă, bob cu bob, cu aceeași mișcare silitoare și regulată. Își găsea astfel reperele într-o zi măsurată cu oala. „La fiecare cincisprezece oale, spunea el, trebuie să mănînc. E foarte simplu."

De altfel, dacă ar fi s-o crezi pe soția lui, el dăduse de foarte tînăr semne ale vocației sale. Nimic, într-adevăr, nu-l interesase vreodată, nici munca lui, nici prietenii, nici cafeneaua, nici muzica, nici femeile, nici plimbările. Nu ieșise niciodată din oraș, în afară de o zi în care, silit să plece la Alger pentru niște treburi de familie, se oprise la prima gară după Oran, incapabil să ducă mai departe aventura. Se întorsese acasă cu primul tren.

Lui Tarrou, care avusese aerul că se miră de viața claustrată pe care o ducea, îi explicase cam așa, că, după religie, prima jumătate a vieții unui om era un urcuș, iar a doua jumătate o coborîre, că la coborîre zilele nu mai erau ale omului, puteau să-i fie luate în orice clipă, că nu putea deci să mai facă nimic cu ele și că lucrul cel mai bun era tocmai să nu mai facă nimic. Contradicția, de altfel, nu-l speria, căci puțin după asta îi spusese

lui Tarrou că desigur Dumnezeu nu există, pentru că, în caz contrar, preoţii ar fi inutili. Dar, din alte cugetări care urmară, Tarrou înţelese că această filozofie era strîns legată de proasta dispoziţie pe care i-o dădeau desele colecte ale parohiei din care făcea parte. Dar ceea ce întregea portretul bătrînului era o dorinţă care părea adîncă şi pe care el o exprimă de mai multe ori în faţa interlocutorului său : spera să moară foarte bătrîn.

„E oare un sfînt ?" se întreba Tarrou. Şi răspundea : „Da, dacă sfinţenia este o sumă de deprinderi".

Dar în acelaşi timp Tarrou se aşternea pe descrierea destul de minuţioasă a unei zile în oraşul ciumat şi dădea astfel o idee exactă despre ocupaţiile şi viaţa concetăţenilor noştri pe timpul acestei veri. „Nu rîd decît beţivii, spunea Tarrou, iar aceştia rîd prea mult." Apoi îşi începea descrierea :

„În zori, adieri uşoare străbat oraşul încă pustiu. La această oră, care desparte morţile din timpul nopţii de agoniile din timpul zilei, ciuma pare să-şi întrerupă pentru o clipă efortul şi să-şi tragă răsuflarea. Toate prăvăliile sînt închise. Dar la unele, afişul «Închis din cauza ciumei» atesta că nu se vor mai deschide împreună cu celelalte. Vînzători de ziare încă somnoroşi nu mai anunţă ştirile, ci, rezemaţi la colţuri de stradă, îşi oferă parcă marfa felinarelor cu gesturi de somnambuli. Curînd, treziţi de primele tramvaie, se vor răspîndi în tot oraşul, întinzînd foile în care sare în ochi cuvîntul «ciumă». «Va fi o toamnă cu ciumă? Profesorul B... răspunde : Nu.» «O sută douăzeci şi patru de morţi, acesta este bilanţul celei de a nouăzecişipatra zi de ciumă.»

„În ciuda crizei de hîrtie care devine din ce în ce mai acută și care a silit anumite publicații periodice să-și micșoreze numărul de pagini, a fost creat un nou ziar : *Curierul Epidemiei*, care își ia însărcinarea să-i informeze pe concetățenii noștri, cu grija unei scrupuloase obiectivități, asupra progreselor sau regreselor bolii ; să le furnizeze mărturiile cele mai autorizate asupra viitorului epidemiei ; să sprijine în coloanele lui pe toți cei care, cunoscuți sau necunoscuți, sînt dispuși să lupte împotriva flagelului ; să susțină moralul populației, să transmită directivele autorităților și, într-un cuvînt, să grupeze toate bunele intenții într-o luptă eficace împotriva nenorocirii care ne lovește. În realitate, acest ziar s-a mărginit foarte curînd să publice anunțuri de noi produse, infailibile în prevenirea ciumei.

„Către orele șase dimineața, toate aceste ziare încep să se vîndă la cozile care se instalează la ușile magazinelor cu mai mult de o oră înainte de deschidere, apoi în tramvaiele care sosesc ticsite din cartierele mărginașe. Tramvaiele au devenit singurul mijloc de transport și merg foarte greu, cu scările și platformele încărcate să plesnească. Lucru curios, cu toate astea, toți pasagerii își întorc spatele, în măsura în care pot, pentru a evita o contagiune reciprocă. La opriri, tramvaiul revarsă o încărcătură de femei și de bărbați grăbiți să se îndepărteze și să rămînă singuri. Frecvent izbucnesc scene datorate doar proastei dispoziții care devine cronică.

„După trecerea primelor tramvaie, orașul se trezește încetul cu încetul, primele braserii își deschid ușile spre tejghele încărcate de afișe : «Nu mai avem cafea», «Veniți cu zahărul dumneavoastră» etc. Apoi se deschid prăvălile, străzile se

înviorează : în acelaşi timp, lumina se intensifică şi căldura dă puţin cîte puţin o culoare plumburie cerului de iulie. Este ora cînd cei care nu fac nimic se încumetă să iasă pe bulevarde. Cei mai mulţi par că se străduiesc să îndepărteze ciuma prin etalarea luxului lor. Se vede în fiecare zi pe la orele unsprezece, pe arterele principale, un alai de bărbaţi şi femei tinere la care se poate ghici această pasiune de a trăi care creşte în sînul marilor nenorociri. Dacă epidemia se extinde, barierele morale se vor lărgi şi ele. Vom revedea saturnalele milaneze pe marginea mormintelor.

„La amiază, restaurantele se umplu cît ai clipi din ochi. Se formează foarte repede la uşi mici grupuri care n-au găsit loc. Cerul începe să-şi piardă lumina datorită excesului de căldură. La umbra storurilor mari, la marginea străzii care trosneşte din pricina soarelui, candidaţii la hrană îşi aşteaptă rîndul. Dacă restaurantele sînt invadate, asta este pentru că simplifică pentru mulţi problema aprovizionării. Dar ele lasă neştirbită teama de contagiune. Consumatorii petrec minute lungi ştergîndu-şi cu răbdare tacîmurile. Nu de mult, unele restaurante afişau : «Aici tacîmurile sînt opărite». Dar încetul cu încetul au renunţat la orice publicitate fiindcă clienţii tot erau siliţi să vină. Clientul, de altfel, cheltuieşte bucuros. Vinurile fine, sau presupuse ca atare, suplimentele cele mai scumpe încep o cursă neînfrînată. Se pare de asemenea că au izbucnit scene de panică într-un restaurant din pricină că un client, făcîndu-i-se rău, pălise, se ridicase, se clătinase pe picioare şi o luase foarte repede spre ieşire.

Către ora două, oraşul se goleşte puţin cîte puţin şi este momentul în care tăcerea, praful, soarele şi ciuma îşi dau întîlnire în plină stradă. De-a

lungul marilor case cenuşii căldura se revarsă fără încetare. Sînt lungi ceasuri captive care sfîrşesc în seri fierbinţi prăvălindu-se peste oraşul ticsit şi flecar. În primele zile de căldură, rareori şi fără să se ştie de ce, serile erau pustii. Dar acuma, prima răcoare aduce o destindere, dacă nu o speranţă. Toţi coboară atunci pe străzi, se amestecă în vorbă, se ceartă, se doresc şi, sub cerul roşu de iulie, oraşul, înţesat de perechi şi de strigăte, alunecă în noaptea gîfîită. Zadarnic, în fiecare seară, pe bulevarde, un bătrîn inspirat, purtînd pălărie şi lavalieră, străbate mulţimea repetînd fără încetare : «Dumnezeu e mare, veniţi spre el», toţi se reped, dimpotrivă, către un lucru pe care nu-l cunosc bine sau care li se pare mai grabnic decît Dumnezeu. La început, cînd credeau că e o boală ca toate celelalte, religia îşi avea rostul ei. Dar cînd au văzut că este serios, şi-au amintit că există plăcerea. Întreaga teamă care se întipăreşte pe chipuri în timpul zilei, se topeşte atunci în amurgul arzător şi plin de praf, într-un fel de excitare buimacă, o libertate stîngace care înfrigurează un popor întreg.

„Şi sînt şi eu ca ei. Dar ce ! moartea nu înseamnă nimic pentru oameni ca mine. Este un eveniment care le dă dreptate."

Tarrou fusese acela care îi ceruse lui Rieux întrevederea consemnată în carnetele sale. În seara aceea Rieux îl aştepta, şi tocmai îşi contempla mama care stătea cuminte pe un scaun într-un colţ al sufrageriei. Cînd nu mai avea treabă cu gospodăria, ea îşi petrecea vremea aci. Cu mîinile împreunate pe genunchi, aştepta. Rieux nici măcar nu era sigur că el era cel pe care ea îl aştepta. To-

tuşi, ceva se schimba pe obrazul ei atunci cînd el apărea. Întregul mutism pe care o viaţă de trudă îl brăzdase pe acest obraz părea atunci să se însufleţească. Apoi, ea recădea în tăcere. În seara asta privea pe geam, în strada acum pustie. Iluminatul de noapte fusese redus cu două treimi. Şi, din loc în loc, o lampă foarte slabă îşi arunca puţinele reflexe peste umbrele oraşului.

— Oare or să ţină lumina redusă pe tot timpul ciumei ? zise doamna Rieux.

— Probabil.

— Numai de n-ar dura pînă-n iarnă. Ar fi trist atunci.

— Da, zise Rieux.

Văzu privirea mamei aţintindu-i fruntea. Ştia că neliniştea şi surmenajul ultimelor zile îi supsese obrazul.

— N-a mers bine azi ? zise doamna Rieux.

— O ! ca de obicei.

Ca de obicei ! Adică noul ser trimis din Paris părea să fie mai puţin eficace decît primul, şi statisticile urcau. Posibilitatea de a se inocula serurile preventive tot se mai limita doar la familiile deja atinse. Ar fi fost nevoie de cantităţi industriale pentru o vaccinare generală. Majoritatea ganglionilor inflamaţi nu voiau să se spargă, ca şi cînd ar fi venit epoca întăririi lor, şi îi torturau pe bolnavi. De ieri apăruseră în oraş două cazuri de epidemie de o formă nouă. Ciuma devenea acum pulmonară. În aceeaşi zi, în timpul unei întruniri, medicii extenuaţi, în faţa unui prefect dezorientat, ceruseră şi obţinuseră să se ia noi măsuri pentru a evita contagiunea care se producea, la ciuma pulmonară, de la gură la gură. Ca de obicei, tot nu se ştia nimic.

Își scruta mama. Frumoasa ei privire castanie făcu să urce în el ani de afecțiune.

— Ți-e cumva frică, mamă ?

— La vîrsta mea, nu prea mai ai de ce să-ți fie frică.

— Zilele sînt tare lungi și eu nu mai stau niciodată acasă.

— Mi-e totuna că te aștept, dacă știu că trebuie să vii. Iar cînd nu ești acasă, mă gîndesc la ce faci. Ai vreo veste ?

— Da, totul e în ordine, dacă e să mă iau după ultima ei telegramă. Dar știu că ea spune așa pentru ca să mă liniștească.

La ușă țîrîi soneria. Medicul îi surîse mamei și se duse să deschidă. În penumbra culoarului, Tarrou părea un urs mare, îmbrăcat în cenușiu. Rieux îl pofti să se așeze în fața biroului său. El însuși rămase în picioare după fotoliu. Îi despărțea singura lampă aprinsă în odaie, pe birou.

— Știu că pot vorbi deschis cu dumneavoastră, zise Tarrou direct.

Rieux aprobă în tăcere.

— Peste două săptămîni sau peste o lună nu veți mai fi de nici un folos aici, sînteți depășit de evenimente.

— Este adevărat, zise Rieux.

— Organizarea serviciului sanitar este proastă. N-aveți nici timp, nici oameni.

Medicul recunoscu iarăși că ăsta era adevărul.

— Am aflat că prefectura se gîndește la un fel de serviciu civil care să oblige bărbații sănătoși să participe la salvarea generală.

— Sînteți bine informat. Dar nemulțumirea este deja mare și prefectul ezită.

— De ce nu chemați voluntari ?

— S-a făcut și asta, dar rezultatele au fost mediocre.

— S-a făcut pe cale oficială, cam fără convingere. Ceea ce le lipsește e imaginația. Ei nu sînt niciodată la înălțimea epidemiilor. Și remediile pe care ei le imaginează abia sînt bune pentru un guturai. Dacă îi lăsăm așa mai departe, vor pieri cu toții, și noi cu ei.

— E probabil, zise Rieux. Trebuie să-ți spun că s-au gîndit totuși la cei din închisori, pentru ceea ce aș numi muncile grele.

— Mi-ar plăcea mai mult să le facă niște oameni liberi.

— Și mie. Dar, în definitiv, de ce ?

— Am oroare de condamnările la moarte.

Rieux se uită la el.

— Atunci ? zise.

— Atunci, am un plan de organizare pentru formații de sanitari voluntari. Dați-mi autorizația să mă ocup de asta și să lăsăm la o parte administrația. De altfel nu mai poate face față. Am aproape în toate părțile prieteni și ei vor forma primul nucleu. Și, bineînțeles, voi participa și eu.

— Nu vă îndoiți, desigur, că primesc cu plăcere, zise Rieux. E nevoie să fii ajutat, mai ales în această meserie. Iau asupra mea sarcina să conving prefectura să accepte ideea. De altfel, nici n-au de ales. Dar...

Rieux se gîndi un moment.

— Dar această muncă poate fi mortală, știți asta foarte bine. În orice caz, trebuie să vă previn. V-ați gîndit bine ?

Tarrou îl privea cu ochii săi cenușii.

— Ce părere aveți de predica lui Paneloux, domnule doctor ?

Întrebarea era pusă în mod firesc şi Rieux răspunse în acelaşi fel.

— Am trăit prea mult în spitale ca să-mi placă ideea pedepsei colective. Dar, ştiţi, creştinii vorbesc uneori în felul ăsta, fără să creadă într-adevăr vreodată în ceea ce spun. Sînt mai buni decît par.

— Credeţi, totuşi, ca şi Paneloux, că ciuma are partea ei bună, că ne deschide ochii, că ne sileşte să gîndim ?

Doctorul scutură din cap cu nerăbdare.

— La fel ca toate bolile din această lume. Ceea ce este adevărat în legătură cu relele acestei lumi este adevărat şi în legătură cu ciuma. Ea poate folosi pentru a-i înălţa pe cîţiva. Cînd vezi însă mizeria şi durerea pe care o aduce, trebuie să fii nebun, orb sau laş ca să te resemnezi cu ciuma.

Rieux abia ridicase vocea. Dar Tarrou făcu un gest cu mîna parcă pentru a-l calma. Surîdea.

— Da, zise Rieux dînd din umeri. Dar nu mi-aţi răspuns. V-aţi gîndit bine ?

Tarrou se aşeză mai comod în fotoliu şi întinse capul spre lumină.

— Credeţi în Dumnezeu, domnule doctor ?

Întrebarea era din nou pusă în mod firesc. Dar de astă dată Rieux ezită.

— Nu, dar ce semnificaţie poate să aibă asta ? Sînt în întuneric şi încerc să văd prin el. Asta a încetat de mult să mi se pară original.

— Dar nu e oare asta ceea ce vă desparte de Paneloux ?

— Nu cred. Paneloux este un om cu carte. N-a văzut destui oameni murind şi de aceea vorbeşte în numele unui adevăr. Dar cel din urmă preot de ţară, care are grija enoriaşilor lui şi care a auzit respiraţia unui om trăgînd să moară, gîndeşte la fel

ca şi mine. El s-ar strădui să înlăture suferința, înainte de a dori să demonstreze cît este ea de binevenită.

Rieux se ridică, obrazul lui era acum în umbră.

— Să lăsăm asta, dacă nu vreţi să răspundeţi, zise el.

Tarrou surîse fără să se mişte din fotoliu.

— Pot să răspund printr-o întrebare ?

Doctorul zîmbi la rîndul său :

— Vă place misterul, zise el. Daţi-i drumul.

— Iată, spuse Tarrou. De ce daţi dumneavoastră înşivă dovadă de atîta devotament, din moment ce nu credeţi în Dumnezeu ? Răspunsul dumneavoastră mă va ajuta, poate, să răspund eu însumi.

Fără să iasă din umbră, doctorul zise că răspunsese mai înainte, că dacă ar crede într-un Dumnezeu atotputernic, ar înceta să mai vindece oamenii, lăsîndu-i atunci lui această grijă. Dar că nimeni pe lume, nu, nici măcar Paneloux, care crede că e credincios, nu crede într-un Dumnezeu de acest fel, din moment ce nimeni nu se lăsa în voia soartei, şi că din acest punct de vedere cel puţin, el, Rieux, crede că se află pe calea cea dreaptă, luptînd împotriva creaţiunii aşa cum era ea.

— Ah ! zise Tarrou, asta este deci ideea pe care v-o faceţi despre meseria dumneavoastră ?

— Cam asta, răspunse doctorul, revenind în lumină.

Tarrou fluieră încet şi doctorul îl privi.

— Da, zise el, gîndiţi în sinea dumneavoastră că e nevoie de orgoliu pentru asta. Dar n-am decît orgoliul care trebuie, credeţi-mă. Nu ştiu ce mă aşteaptă şi nici ceea ce va urma după toate astea. Pentru moment există bolnavi şi trebuie să-i vin-

dec. După aceea o să reflectăm, și eu, și ei. Dar cel mai urgent lucru este să-i vindec. Îi apăr cum pot, nimic mai mult.

— Împotriva cui ?

Rieux se întoarse spre fereastră. Ghicea în depărtare marea, după o condensare mai întunecată a orizontului. Resimțea doar oboseala și lupta în același timp împotriva unei dorințe neașteptate și nesocotite de a se destăinui ceva mai mult acestui om ciudat, dar pe care îl simțea aproape.

— Habar n-am, Tarrou, îți jur că habar n-am. Cînd m-am apucat de această meserie, am făcut-o într-o oarecare măsură în mod abstract, pentru că aveam nevoie de asta, pentru că era o situație ca oricare alta, una dintre acelea la care se gîndesc tinerii. Poate și pentru că era deosebit de greu pentru un băiat de muncitor ca mine. Și apoi a trebuit să văd cum se moare. Știi că există oameni care refuză să moară ? Ai auzit vreodată o femeie strigînd : Niciodată ! în clipa morții ? Eu, da. Și am descoperit atunci că nu mă puteam obișnui cu așa ceva. Eram tînăr și credeam că dezgustul meu se adresează ordinii înseși a lumii. Între timp am devenit mai modest. Pur și simplu, tot nu m-am obișnuit să văd cum se moare. Nu știu nimic mai mult. Dar la urma urmei...

Rieux tăcu și se reașeză. Își simțea gura uscată.

— La urma urmei ? zise încet Tarrou.

— La urma urmei... reluă doctorul și ezită din nou, privindu-l pe Tarrou cu atenție, e vorba de un lucru pe care un om ca dumneata îl poate înțelege, nu-i așa, dar de vreme ce ordinea lumii este guvernată de moarte, poate că e mai bine pentru Dumnezeu să nu credem în el și să luptăm din toate puterile împotriva morții, fără a ridica ochii spre acest cer în care El tace.

— Da, aprobă Tarrou, pot să înţeleg. Dar victoriile dumitale vor fi totdeauna provizorii, nimic mai mult.

Rieux păru să se întunece la faţă.

— Totdeauna, ştiu. Dar ăsta nu e un motiv să încetezi să lupţi.

— Nu, nu este un motiv. Dar îmi închipui atunci ce trebuie să fie pentru dumneata această ciumă.

— Da, zise Rieux. O interminabilă înfrîngere.

Tarrou îşi aţinti o clipă privirea asupra doctorului, apoi se ridică şi porni greoi spre uşă. Şi Rieux îl urmă. Era tocmai lîngă el cînd Tarrou, care părea să se uite în jos la picioarele sale, îi spuse :

— Cine te-a învăţat toate astea, doctore ?

Răspunsul veni de îndată :

— Suferinţa.

Rieux deschise uşa biroului său şi, pe culoar, îi spuse lui Tarrou că trebuia să coboare şi el, ca să meargă la unul din bolnavii săi de la periferie. Tarrou îi propuse să-l însoţească şi doctorul primi. La capătul culoarului o întîlniră pe doamna Rieux, căreia doctorul i-l prezentă pe Tarrou.

— Un prieten, zise el.

— O ! făcu doamna Rieux, sînt foarte bucuroasă că vă cunosc.

Cînd plecă, Tarrou îşi mai întoarse privirea în urma ei. Pe palier, doctorul încercă zadarnic să facă lumină pe scări. Totul rămînea cufundat în beznă. Doctorul se întreba dacă era cumva efectul unei noi măsuri de economie. Dar nu se putea şti. De cîtăva vreme, în case şi în oraş, totul se strica. Poate pur şi simplu din pricină că portarii şi concetăţenii noştri, în general, nu mai aveau grijă de nimic. Dar doctorul nu avu timp să-şi continue întrebările, căci vocea lui Tarrou răsună în urma lui :

— Încă un cuvînt, doctore, chiar dacă ți se pare ridicol : ai întru totul dreptate.

Rieux dădu din umeri pentru sine, în întuneric.

— Nu știu, zău. Dar dumneata de unde știi ?

— O, făcu celălalt fără să se turbure, eu am puține lucruri de aflat.

Doctorul se opri și, în urma lui, piciorul lui Tarrou alunecă pe o treaptă. Tarrou se agăță cu mîna de umărul lui Rieux.

— Crezi că știi totul despre viață ? îl întreba acesta.

Răspunsul veni din întuneric, adus de aceeași voce liniștită :

— Da.

Cînd ieșiră în stradă, văzură că era destul de tîrziu, poate ora unsprezece. Orașul era mut, populat doar de foșnete ușoare. Foarte departe, răsună clopoțelul unei ambulanțe. Se urcară în mașină și Rieux dădu drumul la motor.

— Va trebui, zise el, să vii mîine la spital pentru vaccinul preventiv. Dar, ca să încheiem, și înainte de a intra în această poveste, gîndește-te că ai o șansă din trei să scapi.

— Aceste evaluări n-au rost, doctore, o știi la fel de bine ca și mine. Cu o sută de ani în urmă, o epidemie de ciumă a omorît toți locuitorii unui oraș din Persia, cu excepția exact a omului care spăla morții și care nu încetase nici o clipă să-și exercite meseria.

— Și-a păstrat această a treia șansă, nimic mai mult, zise Rieux cu o voce deodată mai înăbușită. Dar este adevărat că în privința asta nu știm încă nimic.

Intrau acum în mahalale. Farurile luminau străzile pustii. Se opriră. În fața mașinii, Rieux îl întrebă pe Tarrou dacă voia să intre și acesta spuse

că da. Un reflex al cerului le lumina obrazul. Rieux avu deodată un rîs prietenesc.

— Ia spune-mi, Tarrou, zise el, ce te îndeamnă să te ocupi de asta ?

— Nu știu. Morala mea, poate.

— Și care anume ?

— Înțelegerea.

Tarrou se întoarse cu fața spre casă și Rieux nu-i mai văzu obrazul pînă în clipa cînd fură înăuntru la bătrînul astmatic.

Chiar în ziua următoare, Tarrou se apucă de treabă și constitui o primă echipă care avea să fie urmată de multe altele.

Nu este totuși în intenția povestitorului de a acorda acestor formații sanitare o importanță mai mare decît o avură. Este adevărat că, astăzi, mulți dintre concetățenii noștri ar ceda tentației de a le exagera rolul. Dar naratorul este mai curînd ispitit să creadă că, dînd prea multă importanță acțiunilor frumoase, ar aduce în cele din urmă un omagiu indirect și puternic răului. Pentru că se poate presupune că aceste acțiuni frumoase n-au atîta preț decît pentru că sînt rare și că răutatea și indiferența sînt motoare mult mai frecvente în acțiunile oamenilor. Aceasta este o idee pe care naratorul n-o împărtășește. Răul care este în lume provine aproape întotdeauna din ignoranță, și bunele intenții, dacă nu sînt luminate de conștiință, pot să facă tot atîtea stricăciuni ca și răutatea. Oamenii sînt mai curînd buni decît răi, și, în realitate, nu asta e problema. Ei sînt însă mai mult sau mai puțin neștiutori și asta e ceea ce se cheamă virtute sau viciu, viciul cel mai dezesperant fiind cel al ignoranței care crede că știe tot și își per-

mite atunci să omoare. Sufletul ucigaşului este orb şi. nu există bunătate adevărată, nici iubire frumoasă fără toată clarviziunea posibilă.

Iată de ce formaţiile noastre sanitare care se realizară datorită lui Tarrou trebuie să fie judecate cu o satisfacţie obiectivă. Iată de ce naratorul nu va deveni cîntăreţul prea elocvent al voinţei şi al unui eroism căruia el nu-i acordă decît o importanţă potrivită. Dar el va continua să fie istoricul inimilor sfîşiate şi exigente ale concetăţenilor noştri pe care ciuma le adusese atunci în această stare.

Cei care se dedicară formaţiilor sanitare nu avură, într-adevăr, un merit atît de mare, căci ştiau că era singurul lucru de făcut, şi de necrezut ar fi fost să nu se fi hotărît. Aceste formaţii îi ajutară pe concetăţenii noştri să pătrundă mai adînc în ciumă şi îi convinseră în parte că, deoarece boala exista, trebuia făcut tot ce era necesar pentru a lupta împotriva ei. Şi pentru că ciuma devenea astfel datoria unora, ea apăru ceea ce era în realitate, adică problema tuturor.

Asta e bine. Dar nu felicităm un învăţător pentru că ne învaţă că doi şi cu doi fac patru. Va fi poate felicitat pentru că şi-a ales această meserie frumoasă. Să spunem deci că este lăudabil faptul că Tarrou şi alţii ca el au ales să demonstreze că doi cu doi fac patru, mai curînd decît contrariul, dar să spunem şi că această acţiune a lor de bunăvoinţă era identică cu a învăţătorului, cu a tuturor celor care au aceeaşi inimă ca şi a învăţătorului şi care, spre onoarea omului, sînt mai numeroşi decît se crede ; asta e, cel puţin, convingerea naratorului. El vede de altfel foarte bine obiecţia care i s-ar putea aduce, şi anume că aceşti oameni îşi riscau viaţa. Dar soseşte întotdeauna un ceas în istorie cînd cel care îndrăzneşte să spună că doi şi cu doi

fac patru este pedepsit cu moartea. Învăţătorul ştia asta. Şi întrebarea nu este să ştii care este răsplata sau pedeapsa la care se poate aştepta acest raţionament. Întrebarea este să ştii dacă doi şi cu doi, da sau nu, fac patru. Pentru acei dintre concetăţenii noştri care îşi riscau atunci viaţa, ei trebuiau să hotărască dacă, da sau nu, ciuma dăduse peste ei şi dacă, da sau nu, trebuia luptat împotriva ei.

Mulţi noi moralişti din oraşul nostru obişnuiau atunci să spună că nimic nu foloseşte la nimic şi că trebuie să îngenunchem. Iar Tarrou şi Rieux şi prietenii lor puteau răspunde asta sau aia, dar concluzia rămînea mereu cea pe care o ştiau : trebuia luptat într-un fel sau altul şi nu îngenuncheat. Toată problema era să împiedici un număr cît mai mare de oameni să moară şi să cunoască despărţirea definitivă. Nu exista pentru asta decît un singur mijloc, care consta în a combate ciuma. Acest adevăr nu era admirabil, era doar consecvent.

Iată de ce era firesc ca bătrînul Castel să-şi depună întreaga încredere şi energie în fabricarea pe loc a unor seruri din substanţe improvizate. Rieux şi cu el sperau că un ser fabricat din culturi ale însuşi microbului care infesta oraşul ar avea o eficacitate mai directă decît serurile venite dinafară, deoarece microbul se deosebea întrucîtva de bacilul ciumei, aşa cum era el definit în mod clasic. Castel spera să obţină destul de curînd primul său ser.

Iată de ce era de asemenea firesc ca Grand, care nu era nicidecum un erou, să devină acum un fel de secretar al formaţiilor sanitare. O parte din echipele alcătuite de Tarrou se consacrau într-adevăr unei munci de asistenţă preventivă în cartierele suprapopulate. Încercau să introducă acolo igiena necesară, ţineau evidenţa podurilor şi pivniţelor prin care dezinfectarea nu trecuse. O altă

parte a echipelor însoțea medicii în vizitele la domiciliul bolnavilor, asigura transportul ciumaților și mai tîrziu, în lipsa personalului de specialitate, deveniră șoferi ai mașinilor cu bolnavi și cu morți. Toate acestea cereau o muncă de înregistrare și de statistică pe care Grand acceptă s-o facă.

Din acest punct de vedere, povestitorul consideră că Grand, în mai mare măsură decît Rieux sau Tarrou, era reprezentantul real al acelei virtuți liniștite care anima formațiile sanitare. El spusese da, fără ezitare, cu bunăvoința care îi era proprie. Ceruse doar să fie folosit la treburi mai mici. Era prea bătrîn pentru rest. Între orele optsprezece și douăzeci le stătea la dispoziție. Și cînd Rieux îi mulțumi călduros, el se miră : „Nu asta e cel mai greu. E ciumă, trebuie să ne apărăm, e un lucru clar ! Ah, dacă și altele ar fi tot atît de simple !“ Și se întorcea la fraza lui. Uneori, seara, cînd terminau cu fișele, Rieux stătea de vorbă cu el. În cele din urmă îl incluseseră și pe Tarrou în conversația lor și Grad se destăinuia cu o plăcere din ce în ce mai evidentă celor doi amici ai săi. Aceștia urmăreau cu interes munca plină de răbdare pe care Grand o continua în toiul ciumei. Găseau și ei în asta, în cele din urmă, un soi de relaxare.

„Ce mai face amazoana ?“ întreba adesea Tarrou. Iar Grand răspundea invariabil, cu un zîmbet silit : „Galopează, galopează“. Într-o seară, Grand spuse că renunțase definitiv la adjectivul „elegantă“ pentru amazoana lui și că o va caracteriza de acum încolo ca „zveltă“. „E mai concret“, adăugase el. Altă dată le citi celor doi auditori ai săi prima frază astfel modificată : „Într-o frumoasă dimineață de mai, o zveltă amazoană parcurgea, călare pe o superbă iapă alezană, aleile înflorite ale pădurii Boulogne“.

— Nu-i aşa, spuse Grand, că o vezi mai bine? Şi am preferat: „Într-o dimineaţă de mai", pentru că „din luna mai" lungea puţin cadenţa.

Se arătă apoi foarte preocupat de adjectivul „superbă". I se părea inexpresiv şi el căuta termenul care ar fotografia dintr-o dată fastuoasa iapă pe care o imagina. „Grasă" nu mergea, era concret, dar puţin peiorativ. „Strălucitoare" îl ispitise o clipă, dar ritmul nu se potrivea. Într-o seară anunţă triumfător că găsise cuvîntul: „O neagră iapă alezană". Negru indica, după părerea lui, la un mod discret, eleganţa.

— Nu se poate, zise Rieux.

— Dar de ce?

— Alezană nu indică rasa, ci culoarea.

— Ce culoare?

— Ei bine, o culoare care nu este negrul, în orice caz.

Grand păru foarte afectat.

— Mulţumesc, zise el, noroc că mi-aţi spus. Dar vedeţi cît e de greu.

— Ce părere ai avea de „somptuoasă"? zise Tarrou.

Grand îl privi. Reflecta:

— Da, zise el, da!

Şi, treptat, un zîmbet se desena pe chipul lui. Cîtva timp după aceea, mărturisi că adjectivul „înflorite" îl stînjenea. Cum nu văzuse niciodată decît Oranul şi Montélimarul, le cerea uneori prietenilor săi indicaţii asupra modului în care înfloreau aleile pădurii Boulogne. Lui Rieux şi lui Tarrou, aceste alei nu le făcuseră, la drept vorbind, niciodată impresia că ar fi înflorite, dar convingerea funcţionarului îi făcea să şovăie. El se mira de incertitudinea lor. „Numai artiştii ştiu să observe." Dar doctorul îl găsi o dată într-o stare de mare surexcitare. În-

locuise „înflorite“ cu „pline de flori“. Îşi freca mîinile. „În sfîrşit, le vezi, le miroşi. Jos pălăria, domnilor !“ Citi, într-un fel triumfător, fraza : „Într-o frumoasă dimineaţă de mai, o zveltă amazoană parcurgea, călare pe o somptuoasă iapă alezană, aleile pline de flori ale pădurii Boulogne“. Dar, citite cu voce tare, cuvintele „aleile pline“ sunară într-un mod supărător şi Grand se bîlbîi puţin. Se aşeză cu un aer copleşit. Apoi îi ceru doctorului să-i îngăduie să plece. Avea nevoie să se gîndească.

Tocmai în această epocă, după cum se află mai tîrziu, dădu la birou semne de neatenţie care fură considerate regretabile într-un astfel de moment în care primăria trebuia să facă faţă, cu un personal redus, unor obligaţii copleşitoare. Serviciul lui Grand avu de suferit şi şeful de birou îi făcu reproşuri severe reamintindu-i că era plătit pentru a efectua o muncă pe care el tocmai n-o efectua. „Se pare, spusese şeful de birou, că în afara muncii dumneavoastră, faceţi şi serviciul voluntar în formaţiile sanitare. Asta nu mă priveşte. Ceea ce mă priveşte este munca dumneavoastră aci. Şi prima modalitate de a fi folositor în aceste teribile împrejurări este s-o îndepliniţi bine. Altfel, restul nu foloseşte la nimic.“

— Are dreptate, îi spuse Grand lui Rieux.

— Da, are dreptate, aprobă doctorul.

— Dar sînt distrat şi nu ştiu cum să mă descurc cu sfîrşitul frazei mele.

Se gîndise să suprime cuvîntul „Boulogne“, socotind că toată lumea va înţelege despre ce pădure e vorba. Dar atunci fraza părea să lege de „flori“ ceea ce, de fapt, se raporta la „alei“. Se gîndise şi la posibilitatea de a scrie : „Aleile pădurii pline de flori“. Dar aşezarea cuvîntului „pădurii“ între un substantiv şi un calificativ, pe care le despărţea în

mod arbitrar, era pentru el ca un ghimpe în picior. În unele seri, într-adevăr, părea mai obosit chiar decît Rieux.

Da, era obosit de această căutare care îl absorbea în întregime, dar nu se străduia cu toate acestea, mai puțin ca înainte, să continue să facă adunările și statisticile de care aveau nevoie formațiile sanitare. Cu răbdare, în fiecare seară, punea fișele la punct, le însoțea de graficele respective și se silea să prezinte tabele cît se poate de precise. Destul de des se ducea să-l caute pe Rieux într-unul din spitale și îi cerea o masă în vreun birou sau infirmerie. Se instala acolo cu hîrtiile lui, exact la fel cum se instala la masa lui de lucru de la primărie și, în aerul dens, încărcat de mirosul dezinfectantelor și al bolii însăși, își vîntura foile de hîrtie ca să usuce cerneala de pe ele. Încerca atunci în mod cinstit să nu se mai gîndească la amazoana lui și să facă numai ceea ce trebuia.

Da, dacă este adevărat că oamenii țin să-și propună exemple și modele pe care le numesc eroi, și dacă trebuie neapărat să existe unul în această povestire, atunci naratorul îl propune tocmai pe acest erou șters și insignifiant, care n-avea în firea lui drept calități decît o inimă bună și un ideal aparent ridicol. Asta va da adevărului partea care îi revine, adunării de doi cu doi totalul ei de patru, și eroismului locul secundar care i se cuvine, exact după, și niciodată înaintea exigenței generoase a fericirii. Asta va da de asemenea și acestei cronici caracterul ei care trebuie să fie acela al unei relatări făcute cu sentimente bune, adică sentimente care nu sînt nici vizibil rele, nici exaltate în felul urît al unui spectacol.

Aceasta era cel puțin părerea doctorului Rieux atunci cînd citea în ziare sau asculta la radio che-

mările și încurajările pe care lumea exterioară le trimitea orașului ciumat. O dată cu ajutoarele trimise pe calea aerului sau pe uscat, în fiecare seară, pe calea undelor sau prin presă, comentarii înduioșate sau admirative se abăteau asupra orașului de-aici înainte singuratic. Și de fiecare dată tonul de epopee sau de discurs festiv îl irita pe medic. Desigur, el știa că această solicitudine nu era prefăcută. Dar ea nu putea fi exprimată decît în limbajul convențional prin care oamenii încearcă să exprime ceea ce îi leagă de umanitate. Și acest limbaj nu se potrivea cu micile eforturi zilnice ale lui Grand, de pildă, rămînînd străin de ceea ce însemna Grand în mijlocul ciumei.

Cîteodată, la miezul nopții, în marea liniște a orașului pustiu la ora aceea, înainte de a se băga în pat pentru un somn care nu dura mult, doctorul răsucea butonul aparatului. Și din toate părțile lumii, străbătînd mii de kilometri, voci necunoscute și frățești încercau cu neîndemînare să-și arate solidaritatea și și-o arătau într-adevăr, dar demonstrau în același timp și îngrozitoarea neputință în care se află orice om de a împărtăși cu adevărat o durere pe care n-o poate vedea : „Oran ! Oran !" Zadarnic chemarea traversa mările, zadarnic stătea doctorul Rieux la pîndă, curînd elocvența chemărilor sporea și scotea și mai mult la iveală ruptura esențială care făcea din Grand și din orator doi străini : „Oran ! da, Oran ! Dar nu, gîndea medicul, a iubi sau a muri împreună, nu există pentru noi alt ajutor ; ei sînt prea departe."

Și tocmai ceea ce mai rămîne de evocat înainte de a ajunge la punctul maxim al ciumei, în timp ce flagelul își aduna toate puterile pentru a le

arunca asupra orașului și a pune definitiv stăpînire pe el, sînt lungile sforțări disperate și monotone pe care ultimii inși, ca de pildă Rambert, le făceau pentru a-și regăsi fericirea și pentru a sustrage ciumei această parte a eului lor pe care o apărau împotriva oricărei atingeri. Acesta era modul lor de a refuza aservirea care îi amenința și cu toate că aparent acest refuz nu dădea aceleași rezultate în comparație cu cel al lui Tarrou, părerea naratorului este că avea totuși o semnificație, că mărturisea și el, prin însăși vanitatea și contrazicerile lui, tot ce era atunci mîndrie în fiecare dintre noi.

Rambert lupta pentru a împiedica ciuma să-l înăbușe. Ajungînd la convingerea că nu putea părăsi orașul prin mijloace legale, era hotărît — îi spusese el lui Rieux — să uzeze de celelalte, ilegale. Ziaristul începu cu chelnerii de cafenea. Un chelner de cafenea este întotdeauna la curent cu toate. Dar primii cărora li se adresă erau mai ales la curent cu pedepsele foarte grave care sancționau acest gen de acțiuni. Într-unul din cazuri fu chiar luat drept un provocator. Trebui să-l întîlnească pe Cottard la Rieux ca să facă un pas înainte. În ziua aceea, Rieux și cu el vorbiseră din nou despre demersurile zadarnice pe care ziaristul le făcuse prin birourile administrației. Cîteva zile mai tîrziu, Cottard se întîlni cu Rambert pe stradă și îl întîmpină cu franchețea pe care o punea acum în toate relațiile sale :

— Tot nimic ? spusese el.

— Nu, nimic.

— Nu te poți baza pe birouri. Nu sînt făcute să înțeleagă.

— Este adevărat. Dar caut altă cale. E greu.

— A! zise Cottard, înţeleg.

Cunoştea o filieră şi îi explică lui Rambert, care se miră, că de multă vreme el frecventa toate cafenelele din Oran, în care avea prieteni, şi că era informat de existenţa unei organizaţii care se ocupa de operaţii de acest gen. Adevărul era că Cottard, ale cărui cheltueli depăşeau acum veniturile, se amestecase în afaceri de contrabandă cu produse raţionalizate. El revindea astfel alcool de proastă calitate şi ţigări ale căror preţuri urcau fără încetare şi care erau pe cale să-i aducă o mică avere.

— Sînteţi foarte sigur ? întrebă Rambert.

— Da, fiindcă mi s-a propus şi mie.

— Şi n-aţi profitat ?

— Nu fiţi neîncrezător, zise Cottard, cu un aer cumsecade, n-am profitat pentru că eu n-am chef să plec. Am motivele mele.

Şi adăugă după o tăcere :

— Nu mă întrebaţi care sînt aceste motive ?

— Presupun că nu mă privesc, zise Rambert.

— Într-un sens, asta nu vă priveşte, într-adevăr. Dar în altul... În sfîrşit, singurul lucru evident este că mă simt mult mai bine aici de cînd avem ciuma printre noi.

Celălalt îi scurtă vorbăria :

— Cum se poate ajunge la această organizaţie ?

— A ! zise Cottard, nu e uşor, veniţi cu mine.

Erau orele patru după-amiază. Sub un cer greu, oraşul se cocea încet. Toate magazinele aveau storurile lăsate. Marile artere erau pustii. Cottard şi Rambert o luară pe nişte străzi cu arcade şi merseră îndelung fără să vorbească. Această tăcere, această moarte a culorilor şi a mişcărilor putea fi atît de bine a verii ca şi a flagelului. Nu ştiai dacă aerul era greu de ameninţări sau de pulbere şi de arşiţă. Trebuia să observi şi să reflectezi ca să dai

de ciumă. Căci ea nu se trăda decît prin semne negative. Cottard, care avea afinități cu ea, îl făcu pe Rambert să observe de pildă lipsa cîinilor care, în mod normal, ar fi trebuit să fie culcați pe o parte, gîfîind, în pragul culoarelor, în căutarea unei răcori de negăsit.

O luară pe Bulevardul Palmierilor, traversară Piața Armelor și coborîră înspre cartierul Marinei. La stînga, o cafenea vopsită în verde se adăpostea sub un stor oblic din pînză galbenă și groasă. Intrînd, Cottard și Rambert își şterseră frunțile. Se așezară pe scaune pliante de grădină în fața unor mese de tablă verde. Sala era cu desăvîrșire pustie. Muște bîzîiau în aer. Într-o colivie galbenă care se afla pe tejgheaua cu picioare strîmbe, un papagal căruia îi atîrnau penele stătea pleoștit pe stinghie. Tablouri vechi, reprezentînd scene militare, atîrnau pe pereți, acoperite de jeg și de pînze din fire groase de păianjen. Pe toate mesele de tablă și în fața lui Rambert însuși se uscau găinați a căror origine și-o explica cu greu pînă ce, dintr-un colț întunecos, după un pic de forfotă, ieși cu mici sărituri un splendid cocoș.

Căldura, în acest moment, păru să crească și mai mult. Cottard își scoase haina și bătu în masa de tablă. Un omuleț, pierdut într-un lung șorț albastru, ieși din fund, îl salută pe Cottard de îndată ce îl văzu de departe, înaintă dînd cocoșul la o parte cu o lovitură zdravănă de picior și întrebă, în mijlocul cotcodăcelilor, cu ce doreau să fie serviți acești domni. Cottard voia vin alb și întrebă de un anume Garcia. După cum îi răspunse piticul, erau cîteva zile de cînd acest Garcia nu mai fusese văzut în cafenea.

— Crezi că are să vină diseară ?

— Ei ! zise celălalt, de unde să știu eu ce are el în cap ! Dar cunoaşteţi ora lui obișnuită ?

— Da, dar nu este foarte important. Vreau doar să-i prezint un prieten.

Chelnerul își ștergea mîinile jilave de partea dinainte a şorţului.

— A ! Domnul se ocupă şi el de afaceri ?

— Da, zise Cottard.

Piticul sforăi pe nas :

— Atunci veniţi iar diseară. Am să trimit băiatul pînă la el.

Ieșind, Rambert întrebă despre ce fel de afaceri era vorba.

— De contrabandă, fireşte. Se trec mărfuri peste porţile orașului. Se vînd la preţuri mari.

— Bun, zise Rambert. Au complici ?

— Exact.

Seara, storul era ridicat, papagalul trăncănea în colivia lui, iar mesele de tablă erau înconjurate de oameni în cămăși, fără haină. Unul dintre ei, cu pălăria de paie dată pe ceafă, cu o cămașă albă descheiată peste pieptul de culoarea pămîntului ars, se ridică la intrarea lui Cottard. Avea un obraz bronzat, cu trăsături regulate, ochii negri și mici, dinţii albi, două sau trei inele în degete ; părea să aibă în jurul a treizeci de ani.

— Salut, spuse el, să bem ceva la tejghea.

Luară trei rînduri în tăcere.

— Ce-ar fi să ieşim ? zise apoi Garcia.

Coborîră spre port și Garcia îi întrebă pe cei doi ce voiau de la el. Cottard îi spuse că nu tocmai pentru afaceri voia să i-l prezinte pe Rambert, ci numai pentru ceea ce numea el „o ieșire". Garcia mergea drept înainte, fumînd. Puse întrebări, spunînd „el" cînd vorbea despre Rambert, fără să pară a observa prezenţa acestuia.

— Cu ce scop? spunea.
— Soţia lui e în Franţa.
— Aha!
Şi după un timp:
— Ce meserie are?
— Ziarist.
— Este o meserie în care se vorbeşte mult.
Rambert tăcea.
— Mi-e prieten, zise Cottard.
Înaintau în tăcere. Ajunseseră la cheiuri, al căror acces era interzis prin gratii înalte. Dar se îndreptară spre un mic bar în care se vindeau sardele prăjite, se simţea mirosul pînă aici.
— Oricum, încheie Garcia, asta nu mă priveşte pe mine, ci pe Raoul. Şi trebuie să-l găsesc. Şi o să fie cam greu.
— A! întrebă Cottard cu vioiciune, se ascunde?
Garcia nu răspunse. Lîngă bar se opri şi pentru întîia oară se întoarse spre Rambert.
— Poimîine la ora unsprezece, în colţ la cazarma vămii, sus pe deal.
Avu aerul că pleacă, dar se întoarse spre cei doi bărbaţi.
— Vor fi cheltuieli, zise el.
Era o constatare.
— Bineînţeles, aprobă Rambert.
Puţin mai tîrziu, ziaristul îi mulţumi lui Cottard.
— O, nu, zise celălalt, jovial. Este o plăcere pentru mine să vă fac un serviciu. Şi apoi, sînteţi ziarist, o să vă revanşaţi cîndva.
A treia zi, Rambert şi Cottard urcau marile străzi neumbrite care duceau spre dealul acela al oraşului nostru. O parte a cazărmii vămilor fusese transformată în infirmerie şi în faţa intrării staţionau oameni veniţi în speranţa unei vizite ce nu putea

fi autorizată sau în căutarea unor informaţii care se perimau de la o oră la alta. În orice caz, această adunare dădea naştere unui du-te-vino neîncetat şi era de presupus că acest considerent nu fusese străin de felul în care Garcia se gîndise să stabilească întîlnirea lui cu Rambert.

— Este curioasă, zise Cottard, această încăpăţînare de a pleca. De fapt, ceea ce se întîmplă e foarte interesant.

— Nu pentru mine, răspunse Rambert.

— Ei ! sigur că a rămîne e un risc. Dar, la urma urmei, riscai tot atît de mult înainte de ciumă, traversînd o intersecţie foarte aglomerată.

În acest moment, maşina lui Rieux se opri în dreptul lor. Tarrou conducea şi Rieux părea să doarmă pe jumătate. Se trezi pentru a face prezentările.

— Ne cunoaştem, zise Tarrou, locuim în acelaşi hotel.

Îi oferi lui Rambert să-l conducă în oraş.

— Nu, noi avem o întîlnire aici.

Rieux îl privi pe Rambert.

— Da, făcu acesta.

— A ! se miră Cottard, doctorul e la curent ?

— Iată-l pe judecătorul de instrucţie, avertiză Tarrou uitîndu-se la Cottard.

Acesta se schimbă la faţă. Domnul Othon cobora într-adevăr strada şi înainta spre ei cu paşi energici, dar măsuraţi. Trecînd prin faţa micului grup, îşi scoase pălăria.

— Bună ziua, domnule judecător, zise Tarrou.

Judecătorul răspunse la salutul celor doi ocupanţi ai maşinii şi, uitîndu-se la Cottard şi la Rambert care rămăseseră deoparte, îi salută din cap cu un aer grav. Tarrou îi prezentă pe rentier

şi pe ziarist. Domnul Othon privi o secundă şi oftă, spunînd că treceau printr-o perioadă foarte tristă.

— Am auzit, domnule Tarrou, că vă ocupaţi cu aplicarea măsurilor profilactice. Nici nu ştiţi cît de mult vă aprob. Credeţi că maladia se va extinde, domnule doctor ?

Rieux zise că trebuia sperat că nu, iar judecătorul repetă că trebuie totdeauna să sperăm, intenţiile Providenţei sînt de nepătruns. Tarrou îl întrebă dacă evenimentele îi aduseseră un spor de activitate judiciară.

— Dimpotrivă, numărul cazurilor pe care le numim de drept comun scade. Nu mai am de cercetat decît abateri grave de la noile dispoziţii. Nicicînd vechile legi n-au fost atît de respectate.

— Asta pentru că, comparativ, spuse Tarrou, par bune prin forţa lucrurilor.

Judecătorul părăsi aerul visător pe care şi-l luase, cu privirea parcă atîrnată de cer. Şi îl măsură pe Tarrou cu răceală.

— Ce importanţă are asta ? zise el. Nu legea contează, ci condamnarea. N-avem încotro.

— Asta, zise Cottard după plecarea judecătorului, este inamicul numărul unu.

Maşina porni.

Ceva mai tîrziu, Rambert şi Cottard îl văzură sosind pe Garcia. Înaintă spre ei fără să le facă vreun semn şi spuse în chip de salut : „Trebuie să aşteptăm“.

În jurul lor, mulţimea, în care predominau femeile, aştepta într-o linişte totală. Aproape toate duceau coşuri în speranţa deşartă că vor putea să le strecoare rudelor bolnave şi cu ideea şi mai smintită că aceştia ar putea mînca alimentele lor. Intrarea era păzită de santinele înarmate şi,

din cînd în cînd, un strigăt bizar străbătea curtea care despărțea cazarma de ușă. Chipuri neliniștite se întorceau atunci spre infirmerie.

Cei trei bărbați priveau acest spectacol cînd, în spatele lor, un „bună ziua" clar și grav îi făcu să se întoarcă. În ciuda căldurii, Raoul era îmbrăcat foarte corect. Înalt și voinic, purta un costum la două rînduri, de culoare închisă și o pălărie de fetru cu marginile răsucite. Obrazul lui era destul de palid, ochii cafenii, gura strînsă. Raoul vorbea într-un fel rapid și precis :

— Să coborîm spre centru, zise el. Garcia, poți să pleci.

Garcia își aprinse o țigară și îi lăsă să se îndepărteze. Mergeau repede, potrivindu-și mersul cu al lui Raoul, care trecuse între ei.

— Garcia mi-a spus despre ce e vorba, zise el. Se poate face. În orice caz, are să vă coste zece mii de franci.

Rambert răspunse că acceptă.

— Luați masa cu mine, mîine la prînz, la restaurantul spaniol din cartierul Marinei.

Rambert spuse că erau înțeleși și Raoul îi strînse mîna, zîmbind pentru întîia oară. După plecarea lui, Cottard se scuză. Nu era liber a doua zi și de altfel Rambert nu mai avea nevoie de el.

Cînd ziaristul intră, în ziua următoare, în restaurantul spaniol, toate capetele se întoarseră în urma lui. Această pivniță întunecoasă, situată sub o străduță galbenă și uscată de soare, nu era frecventată decît de bărbați, de neam spaniol în cea mai mare parte. Dar de îndată ce Raoul, așezat la o masă în fund, îi făcu ziaristului un semn și Rambert se îndreptă într-acolo, curiozitatea dispăru de pe chipurile celorlalți și se întoarseră la farfuriile lor. La masa lui Raoul mai ședea un

îns înalt şi slab, prost bărbierit, cu umerii excesiv de laţi, cu o faţă cabalină şi părul rar. Purta o cămaşă cu mîneci suflecate din care îi ieşeau braţele lungi şi subţiri, acoperite cu păr negru. Cînd îi fu prezentat Rambert, el dădu de trei ori din cap. Numele lui nu fusese pronunţat şi Raoul nu vorbea de el decît spunînd „prietenul nostru".

— Prietenul nostru crede că are posibilitatea să vă ajute. El are să vă...

Raoul se opri deoarece chelneriţa sosi să ia comanda lui Rambert.

— El are să vă pună în legătură cu doi dintre prietenii noştri care or să vă facă cunoştinţă cu nişte paznici care sînt de partea noastră. Cu asta n-aţi terminat. Trebuie ca paznicii să hotărască ei înşişi momentul potrivit. Cel mai simplu ar fi să staţi cîteva nopţi la unul din ei, care locuieşte în apropierea porţilor. Dar înainte de asta, prietenul nostru trebuie să vă înlesnească nişte luări de contact necesare. Cînd totul o să fie în regulă, lui o să-i achitaţi cheltuielile.

Prietenul mai dădu o dată din capul lui de cal, fără să înceteze să mestece salata de roşii cu ardei iuţi pe care o înfuleca. Apoi el vorbi cu un uşor accent spaniol. Îi propunea lui Rambert o întîlnire pentru poimîine, la ora opt dimineaţa, sub porticul de la intrarea în catedrală.

— Încă două zile, observă Rambert.

— Păi nu e aşa uşor, zise Raoul. Trebuie umblat după oameni.

Calul mai cădelniţă o dată din capul lui şi Rambert aprobă fără entuziasm. Restul prînzului se petrecu în căutarea unui subiect de conversaţie. Şi totul deveni foarte simplu atunci cînd Rambert descoperi că meseria calului era fotbalul. El însuşi practicase mult acest sport. Discutară deci

despre campionatul Franței, despre valoarea echipelor profesioniste engleze și despre tactica în W. La sfîrșitul mesei, calul se însuflețise foarte tare și îl tutuia pe Rambert încercînd să-l convingă că nu există loc mai bun în echipă decît acela de half-centru. „Înțelegi tu ? spunea el. Half-centrul, el este acela care primește și trimite mingile. Jocul halfilor, ăsta e fotbalul." Rambert era de aceeași părere, deși jucase întotdeauna centru-înaintaș. Discuția fu întreruptă numai de un post de radio care, după ce isprăvi de bîzîit în surdină niște melodii sentimentale, anunță că în ziua precedentă ciuma făcuse o sută treizeci și șapte de victime. Nimeni din asistență nu reacționă. Omul cu cap de cal dădu din umeri și se ridică. Raoul și Rambert îl imitară.

La plecare, half-centrul îi strînse mîna cu energie lui Rambert :

— Mă cheamă Gonzalès, spuse el.

Aceste două zile i se părură fără sfîrșit lui Rambert. Se duse la Rieux și-i povesti amănunțit toate demersurile pe care le făcuse. Apoi îl însoți pe doctor într-una din vizitele acestuia. Îl spuse la revedere la ușa casei în care se afla un bolnav suspect. Pe culoar un zgomot de alergături și de voci : se înștiința familia de sosirea doctorului.

— Sper că Tarrou n-are să întîrzie, murmură Rieux.

Părea obosit.

— Se întinde prea repede epidemia ? întrebă Rambert.

Rieux spuse că nu despre asta era vorba, ba chiar curba statisticii urca mai încet. Pur și simplu, mijloacele de a lupta împotriva ciumei nu erau suficiente.

— Ducem lipsă de material, zise el. În toate armatele din lume se suplinește în general lipsa de material prin oameni. Dar noi ducem lipsă și de oameni.

— Au venit dinafară medici și personal sanitar.

— Da, zise Rieux. Zece medici și vreo sută de oameni. Aparent, este mult. Pentru stadiul actual al molimei este de-abia suficient. Dacă epidemia se extinde, va fi insuficient.

Rieux își ascuți atenția spre zgomotele din interiorul casei, apoi îi surîse lui Rambert.

— Da, zise el, ar trebui să vă grăbiți să reușiți.

O umbră trecu peste fața lui Rambert.

— Știți, zise el cu voce înăbușită, nu asta mă face să plec.

Rieux răspunse că știe, dar Rambert continuă :

— Cred că nu sînt laș, cel puțin în cea mai mare parte a timpului. Am avut ocazia să mă conving de asta. Numai că există idei pe care nu le pot suporta.

Doctorul îl privi în față.

— O s-o regăsiți, zise el.

— Posibil, dar nu pot suporta ideea că o să fie mult pînă atunci și că ea va îmbătrîni în tot acest timp. La treizeci de ani începi să îmbătrînești și trebuie să profiți de orice clipă. Nu știu dacă mă puteți înțelege.

În timp ce Rieux murmură că i se pare că înțelege, Tarrou sosi, foarte însuflețit.

— Tocmai i-am cerut lui Paneloux să ni se alăture.

— Și ? întrebă doctorul.

— S-a gîndit și a spus da.

— Asta mă bucură, zise doctorul. Sînt mulțumit să știu că e mai bun decît predica pe care a ținut-o.

— Toţi oamenii sînt aşa, spuse Tarrou. Trebuie doar să le creezi ocazia.

Zîmbi şi-i făcu cu ochiul medicului.

— Asta e treaba mea în viaţă, să aranjez ocaziile.

— Iertaţi-mă, zise Rambert, dar trebuie să plec.

În joia întîlnirii Rambert se duse în faţa catedralei cu cinci minute înainte de ora opt. Aerul era încă destul de răcoros. Pe cer înaintau nori mici, albi şi rotunzi, pe care, puţin mai tîrziu, căldura crescîndă avea să-i înghită dintr-o dată. Un vag miros de umezeală mai urca încă de pe pajiştile totuşi uscate. Soarele, în spatele caselor dinspre răsărit, încălzea doar coiful Ioanei d'Arc, statuie în întregime aurită care împodobea piaţa. Un ceas bătu de opt ori. Rambert făcu cîţiva paşi sub porticul pustiu. Dinăuntru ajungeau pînă la el psalmodieri nedesluşite însoţite de vechi mirosuri de pivniţă şi tămîie. Deodată cîntecele se opriră. Vreo zece mogîldeţe negre ieşiră din biserică şi porniră cu paşi mici şi repezi spre oraş. Rambert începu să-şi piardă răbdarea. Alte mogîldeţe urcau scările mari şi se îndreptau spre portic. Îşi aprinse o ţigare, apoi îi trecu prin minte că locul unde se afla nu permitea poate acest lucru.

La opt şi un sfert orgile catedralei începură să cînte în surdină. Rambert intră sub bolta întunecoasă. După o clipă, putu să zărească, în naos, umbrele negre care trecuseră prin faţa lui. Erau toate adunate într-un colţ, în faţa unui altar improvizat, pe care fusese aşezată o statuetă a Sfîntului Roch, executată în grabă într-unul din atelierele oraşului nostru. În genunchi, ele păreau că se chirciseră şi mai mult, pierdute în cenuşiul din jur ca nişte bucăţi de umbră coagulată, puţin mai negre ici, colo decît ceaţa în care pluteau.

Deasupra lor, orgile executau variaţiuni fără sfîrşit.

Cînd Rambert ieşi, Gonzalès tocmai cobora scările şi se îndrepta spre oraş.

— Credeam că ai plecat, îi spuse el ziaristului. Era normal.

Lămuri că îşi aşteptase la rîndul lui prietenii la o altă întîlnire pe care le-o dăduse nu departe de locul de-aici, la opt fără zece. Dar îi aşteptase degeaba timp de douăzeci de minute.

— S-a ivit o piedică, asta e sigur. Nu ne mişcăm totdeauna în voie în treaba pe care o facem noi.

Îi propunea lui Rambert o nouă întîlnire, a doua zi la aceeaşi oră, în faţa monumentului eroilor. Rambert oftă şi-şi dădu pălăria pe ceafă.

— Nu e nimic, încheie Gonzalès rîzînd. Gîndeşte-te puţin la toate combinaţiile, întoarcerile şi pasele pe care trebuie să le faci ca să marchezi un gol.

— Desigur, mai zise Rambert. Dar meciul nu durează decît o oră şi jumătate.

Monumentul eroilor din Oran se află pe singurul loc de unde poate fi zărită marea, un fel de alee care merge pe o distanţă destul de mică de-a lungul falezelor care domină portul. În ziua următoare, Rambert, ajuns primul la întîlnire, citea cu atenţie lista celor morţi pe cîmpul de onoare. Cîteva minute mai tîrziu, doi bărbaţi se apropiară, îl priviră cu indiferenţă, apoi se duseră să se sprijine în coate de parapetul aleii şi părură în întregime absorbiţi de contemplarea cheiurilor goale şi pustii. Aveau amîndoi aceeaşi statură, erau îmbrăcaţi la fel, cu pantaloni albaştri şi tricouri bleumarin cu mîneci scurte. Ziaristul se îndepărtă puţin, apoi se aşeză pe o bancă şi putu să se uite la

ei în voie. Îşi dădu atunci seama că fără îndoială nu aveau mai mult de douăzeci de ani. În acest moment îl văzu pe Gonzalès care venea spre el, scuzîndu-se.

— Iată-i pe prietenii noştri, zise el şi îl conduse spre cei doi tineri pe care-i prezentă sub numele de Marcel şi Louis. Văzuţi din faţă, semănau mult între ei, şi Rambert socoti că erau fraţi.

— Aşa, zise Gonzalès. Acum vă cunoaşteţi. Să punem şi afacerea la cale.

Marcel sau Louis spuse atunci că rîndul lor de gardă începea peste două zile, ţinea o săptămînă şi va trebui reperată ziua cea mai potrivită. Erau patru care păzeau poarta de vest, iar ceilalţi doi erau militari de carieră. Nu putea fi vorba să fie băgaţi în afacere. Nu erau oameni siguri şi, de altfel, asta ar mări cheltuielile. Dar se întîmpla ca, în unele seri, cei doi colegi ai lor să se ducă să petreacă o parte din noapte în sala dosnică a unui bar pe care-l cunoşteau. Marcel sau Louis îi propunea deci lui Rambert să vină să se instaleze la ei, în apropierea porţilor, şi să aştepte ca ei să vină să-l ia. Trecerea va fi atunci foarte uşoară. Dar trebuiau să se grăbească pentru că se vorbea, de cîtva timp încoace, că se vor instala posturi duble în afara oraşului.

Rambert aprobă şi oferi cîteva din ultimele sale ţigări. Acela dintre cei doi fraţi care încă nu vorbise îl întrebă atunci pe Gonzalès dacă problema cheltuielilor era aranjată şi dacă se putea primi un avans.

— Nu, zise Gonzalès, nu e nevoie, e un prieten. Banii vor fi achitaţi la plecare.

Se înţeleseră să se întîlnească din nou. Gonzalès propuse pentru a treia zi o cină la restaurantul

spaniol. De acolo se poate ajunge acasă la paznici.

— În prima noapte, îi spuse el lui Rambert, am să-ţi ţin tovărăşie.

În ziua următoare, urcînd spre odaia sa, Rambert se încrucişă pe scara hotelului cu Tarrou.

— Mă duc să mă întîlnesc cu Rieux, spuse acesta din urmă, vreţi să veniţi şi dumneavoastră ?

— Nu sînt niciodată sigur că nu-l deranjez, zise Rambert după o ezitare.

— Nu cred, mi-a vorbit mult despre dumneavoastră.

Ziaristul reflecta :

— Ştiţi ce ? zise el, dacă aveţi un moment liber după cină, sau chiar mai tîrziu, veniţi amîndoi la barul hotelului.

— Asta depinde de el şi de ciumă, zise Tarrou.

Cu toate astea, la ora unsprezece seara, Rieux şi Tarrou intrară în barul mic şi îngust. Vreo treizeci de inşi stăteau înghesuiţi şi vorbeau foarte tare. Veniţi din liniştea oraşului ciumat, cei doi se opriră, puţin zăpăciţi. Înţeleseră această gălăgie văzînd că se mai serveau încă băuturi alcoolice. Rambert stătea la una din marginile tejghelei şi le făcea semn de pe taburetul lui înalt. Se aşezară alături de el, Tarrou respingînd liniştit un vecin zgomotos.

— Alcoolul nu vă sperie ?

— Nu, zise Tarrou, dimpotrivă.

Rieux aspiră mirosul de ierburi amare din paharul său. Era greu de vorbit în acest tumult, dar Rambert părea ocupat mai ales să bea. Doctorul nu putea încă să judece dacă era beat. La una dintre cele două mese care ocupau restul localului strîmt, în care se aflau, un ofiţer de marină, ţinînd în stînga şi în dreapta cîte o femeie de

braț, îi povestea unui interlocutor gras și congestionat, despre o epidemie de tifos la Cairo : „Tabere, spunea el, se făcuseră tabere pentru indigeni, cu corturi pentru bolnavi și, de jur împrejur, un cordon de sentinele care trăgeau asupra celor din familie cînd aceștia încercau să aducă prin fraudă leacuri băbești. Era o măsură aspră, dar dreaptă." La cealaltă masă, ocupată de niște tineri eleganți, conversația era de neînțeles și se pierdea în ritmul șlagărului *Saint James Infirmary* care se revărsa dintr-un picup cocoțat undeva.

— Sînteți mulțumit ? zise Rieux ridicînd glasul.

— Se apropie, spuse Rambert. Poate în cursul săptămînii.

— Păcat, strigă Tarrou.

— De ce ?

Tarrou îl privi pe Rieux.

— O ! zise medicul, Tarrou spune asta pentru că se gîndește că ne-ați fi putut fi de folos aci. Dar eu înțeleg prea bine dorința dumneavoastră de a pleca.

Tarrou mai oferi un rînd. Rambert coborî de pe taburet și îl privi în față pentru întîia oară :

— La ce v-aș fi de folos ?

— Păi, zise Tarrou, întinzînd mîna spre pahar fără să se grăbească, la formațiile noastre sanitare.

Rambert recăpătă acel aer de reflecție încăpățînată care îi era obișnuit și se cățără la loc pe taburet.

— Nu vi se par folositoare aceste formații ? zise Tarrou care tocmai băuse și îl privea cu atenție pe Rambert.

— Foarte folositoare, zise ziaristul, și bău din nou.

Rieux observă că-i tremură mîna. Gîndi că da, hotărît, era complet beat.

În ziua următoare, cînd Rambert intră pentru a doua oară în restaurantul spaniol, el trecu prin mijlocul unui mic grup de bărbați care scoseseră scaune în fața intrării și se bucurau de seara verde și aurie în care căldura de-abia începea să slăbească. Fumau un tutun cu miros înțepător. Înăuntru, restaurantul era aproape pustiu. Rambert se duse să se așeze la masa din fund la care îl găsise prima oară pe Gonzalès. Îi spuse chelneriței că are să aștepte. Erau orele nouăsprezece treizeci. Încetul cu încetul oamenii intrară și se instalară la mese. Începură să fie serviți și bolta joasă se umplu de zgomote de tacîmuri și de conversații înăbușite. La orele douăzeci, Rambert tot mai aștepta. Fu aprinsă lumina. Niște clienți noi veniți se instalară la masa lui. Își comandă cina. La orele douăzeci și treizeci, isprăvise de mîncat, fără să-l fi văzut pe Gonzalès sau pe cei doi tineri. Fumă cîteva țigări. Restaurantul se golea pe nesimțite. Afară noaptea cădea foarte repede. Un suflu călduț care venea dinspre mare mișca ușor perdelele ușilor cu geam. Cînd se făcură orele douăzeci și unu, Rambert băgă de seamă că la mese nu mai era nimeni și chelnerița se uita la el cu uimire. Plăti și ieși afară. În fața restaurantului, o cafenea era deschisă. Rambert se instală lîngă tejghea și supraveghe intrarea restaurantului. La orele douăzeci și unu și treizeci, se îndreptă spre hotel, căutînd zadarnic în minte un mijloc de a da de Gonzalès, a cărui adresă n-o avea, și simțind un gol în inimă la gîndul tuturor demersurilor care trebuiau reîncepute.

Acesta fu momentul, în noaptea spintecată de ambulanțe fugitive, în care își dădu seama, cum

avea să-i spună doctorului Rieux, că în tot acest timp își uitase într-un fel soția pentru a se concentra în întregime în căutarea unei spărturi în zidurile care îl despărțeau de ea. Dar acesta fu și momentul în care, întîlnind o dată mai mult toate căile barate, o regăsi în centrul dorinței sale cu o asemenea izbucnire de durere, încît începu să alerge spre hotel, pentru ca să se îndepărteze de această arsură sălbatecă pe care o ducea însă cu el și care îi sfredelea tîmplele.

A doua zi, veni foarte devreme la Rieux ca să-l întrebe cum l-ar putea găsi pe Cottard.

— Tot ceea ce îmi rămîne de făcut, zise el, este să urmez din nou aceeași filieră.

— Veniți mîine seară, zise Rieux ; Tarrou, nu știu de ce, mi-a cerut să-l invit pe Cottard. L-am chemat la ora zece. Veniți la zece și jumătate.

Cînd Cottard sosi în seara următoare, Tarrou și doctorul Rieux vorbeau despre o vindecare neașteptată care avusese loc în serviciul acestuia din urmă.

— Unul la zece. A avut noroc, spunea Tarrou.

— A ! bun, zise Cottard, nu era ciumă.

Îl asigurară că era vorba chiar de această maladie.

— Imposibil, din moment ce s-a făcut bine. Știți la fel de bine ca mine, ciuma nu iartă.

— În general, nu, zise Rieux. Dar cu un pic de încăpățînare, ai surprize.

Cottard rîse.

— Nu s-ar zice. Ați auzit cifrele în seara asta ?

Tarrou, care se uita la rentier cu bunăvoință, zise că cifrele îi erau cunoscute, că situația era gravă, dar ce dovedeau toate astea ? Dovedeau că trebuiau luate măsuri și mai drastice.

— Ei ! păi le-ați și luat.

— Da, dar trebuie ca fiecare din noi să le ia pe cont propriu.

Cottard se uita la Tarrou fără să înţeleagă. Acesta spuse că prea mulţi oameni stau inactivi, că epidemia era problema fiecăruia şi că fiecare trebuia să-şi facă datoria. Formaţiunile voluntare erau deschise tuturor.

— Asta e o idee, zise Cottard, dar nu va folosi la nimic. Ciuma e prea puternică.

— O să ştim asta, spuse Tarrou pe un ton răbdător, cînd vom fi încercat tot ce e posibil.

În acest timp, Rieux, la biroul lui, recopia nişte fişe. Tarrou tot îl mai privea pe rentier care se frămînta pe scaun.

— De ce n-aţi veni cu noi, domnule Cottard?

Celălalt se ridică cu un aer ofensat şi îşi luă pălăria lui rotundă în mînă:

— Nu e meseria mea.

Apoi pe un ton de bravadă:

— De altfel eu mă simt bine în mijlocul ciumei şi nu văd de ce m-aş băga s-o fac să înceteze.

Tarrou se lovi peste frunte, parcă iluminat de un adevăr neaşteptat:

— Ah! e adevărat, uitam că de n-ar fi asta, v-ar aresta.

Cottard avu o tresărire puternică şi se agăţă de scaun ca şi cum s-ar fi sprijinit să nu cadă. Rieux încetase să mai scrie şi îl privea cu un aer serios şi interesat.

— Cine v-a spus asta? strigă rentierul.

Tarrou păru surprins şi zise:

— Păi dumneata. Sau cel puţin asta e ceea ce ni s-a părut, doctorului şi mie, că înţelegem.

Şi cum Cottard, apucat deodată de o furie mai puternică decît el, bolborosea cuvinte de neînţeles, Tarrou adăugă:

— Nu vă enervaţi. Nici doctorul şi nici eu n-o să vă denunţăm. Istoria dumneavoastră nu ne priveşte. Şi apoi, nu ne-a plăcut niciodată poliţia. Hai, staţi jos !

Rentierul se uită la scaun, şi apoi, după o ezitare, se aşeză. Un moment mai tîrziu, oftă :

— E o istorie veche, recunoscu el, pe care au scos-o din nou la lumină. Credeam că a fost uitată. Dar e unul care a vorbit. M-au chemat şi mi-au spus să le stau la dispoziţie pînă la închiderea anchetei. Am înţeles că pînă la urmă mă vor aresta.

— E ceva grav ? întrebă Tarrou.

— Depinde ce înţelegeţi prin grav. În orice caz, nu e un omor.

— Închisoare sau muncă silnică ?

Cottard părea foarte abătut.

— Închisoare, dacă am noroc...

Dar peste o clipă, reluă cu vehemenţă :

— Este o eroare. Orişicine face erori. Şi nu pot suporta ideea de a fi ridicat pentru asta, de a fi despărţit de casa mea, de obiceiurile mele, de toţi cei pe care îi cunosc.

— A ! exclamă Tarrou, şi de aceea v-a venit ideea să vă spînzuraţi ?

— Da, o prostie, desigur.

Rieux vorbi pentru prima dată şi-i spuse lui Cottard că-i înţelege neliniştea dar că, poate, totul avea să se aranjeze.

— O ! pentru moment ştiu că n-am de ce să mă tem.

— Văd, zise Tarrou, n-o să intraţi în formaţiile noastre.

Celălalt, care îşi învîrtea în mîini pălăria, ridică spre Tarrou o privire nesigură :

— Nu trebuie să vă supăraţi pe mine.

— Sigur că nu. Dar încercați cel puțin, spuse Tarrou zîmbind, să nu răspîndiți microbul în mod voit.

Cottard protestă că el nu dorise ciuma, aceasta venise așa, și nu era vina lui dacă ea îi aranja pentru moment treburile. Iar cînd Rambert ajunse la ușă, rentierul adăugă cu multă energie în glas :

— De altfel, părerea mea e că n-o să ajungeți la nici un rezultat.

Rambert află că nici Cottard nu cunoștea adresa lui Gonzalès, dar că, oricum, puteau să se ducă din nou la cafeneaua aceea mică. Își dădură întîlnire pentru a doua zi. Și cum Rieux își manifestă dorința de-a fi ținut la curent, Rambert îl invită să vină împreună cu Tarrou la sfîrșitul săptămînii în odaia lui, noaptea, la orice oră. Dimineața, Rambert merse cu Cottard la cafenea și-i transmiseră lui Garcia să vină la o întîlnire în aceeași seară sau, dacă nu va putea, atunci să vină seara următoare. În seara aceea îl așteptară zadarnic. A doua zi Garcia era acolo. Ascultă în tăcere povestirea lui Rambert. El nu era la curent dar știa că fuseseră consemnate cartiere intregi timp de douăzeci și patru de ore pentru ca să se procedeze la verificări de domiciliu. Era posibil ca Gonzalès și cei doi tineri să nu fi putut trece peste cordoane. Dar tot ceea ce el, Garcia, putea face, era să-i pună din nou în legătură cu Raoul. Firește, asta nu va fi decît poimîine.

— Văd, zise Rambert, trebuie luat totul de la început.

A treia zi, la un colț de stradă, Raoul confirmă ipoteza lui Garcia ; cartierele periferice fuseseră consemnate. Trebuia luat din nou contact cu Gon-

zalès. Două zile mai tîrziu, Rambert luă prînzul împreună cu jucătorul de fotbal.

— Ce prostie, spuse acesta. Ar fi trebuit să convenim asupra unui mijloc de a ne întîlni.

Aceasta era şi părerea lui Rambert.

— Mîine dimineaţă ne vom duce la băieţi şi vom încerca să aranjăm totul.

În ziua următoare băieţii nu erau acasă. Le lăsară vorbă pentru o întîlnire a doua zi la amiază, în piaţa Liceului. Şi Rambert se întoarse acasă cu o expresie care-l uimi pe Tarrou, atunci cînd îl întîlni după-amiază.

— Nu merge ? îl întrebă Tarrou.

— Tot luînd-o de la cap... zise Rambert.

Şi reînnoi invitaţia.

Seara, cînd cei doi bărbaţi intrară în odaia lui Rambert, acesta stătea culcat. Se ridică şi umplu paharele pe care le pregătise. Rieux, luîndu-l pe al lui, întrebă dacă lucrurile erau pe calea cea bună. Ziaristul răspunse că făcuse din nou un ocol complet, că ajunsese la acelaşi punct şi că va avea în curînd ultima întîlnire cu ei. Bău şi adăugă :

— Fireşte, nu vor veni.

— Nu trebuie făcut din asta un principiu, zise Tarrou.

— Încă n-aţi înţeles, răspunse Rambert dînd din umeri.

— Ce anume ?

— Ciuma.

— A ! făcu Rieux.

— Nu, n-aţi înţeles că totul constă în a o lua de la capăt.

Rambert merse într-un colţ al odăii şi deschise un mic fonograf.

— Ce disc e ăsta ? întrebă Tarrou. Îl cunosc.
Rambert răspunse că era *Saint James Infirmary*.
La mijlocul discului, se auziră pocnind în depărtare două împuşcături.

— Un cîine sau o evaziune, spuse Tarrou.

Un moment mai tîrziu placa se isprăvi şi apelul unei ambulanţe deveni limpede, crescu, trecu pe sub geamurile odăii de hotel, scăzu şi în fine se stinse.

— Placa asta nu e veselă, zise Rambert. Nu mai spun că e cel puţin a zecea oară c-o aud astăzi.

— Vă place atît de mult ?

— Nu, dar e singura pe care o am.

Şi după o clipă :

— Vă spun că totul constă în a o lua de la capăt.

Îl întrebă pe Rieux cum mergeau formaţiile. Erau cinci echipe care lucrau. Sperau să mai formeze şi altele. Ziaristul şedea pe pat şi părea preocupat de unghiile lui. Rieux îi cerceta silueta scundă şi puternică, ghemuită pe marginea patului. Băgă deodată de seamă că Rambert se uita la el.

— Ştiţi, doctore, zise el, m-am gîndit mult la organizaţia dumneavoastră. Dacă nu sînt alături de dumneavoastră este pentru că am motivele mele. În rest, cred că aş mai şti să-mi pun pielea la bătaie, am făcut războiul din Spania.

— De ce parte ? întrebă Tarrou.

— De partea celor învinşi. Dar de atunci am reflectat puţin.

— La ce ? făcu Tarrou.

— La curaj. Acuma ştiu că omul este capabil de fapte mari. Dar dacă nu este capabil de un sentiment mare, atunci el nu mă interesează.

— S-ar părea că este capabil de orice, zise Tarrou.

— Ba nu, este incapabil să sufere sau să fie fericit multă vreme. Nu este prin urmare capabil de nimic de seamă.

Se uită la ei, apoi zise :

— Iată, dumneata, Tarrou, eşti capabil să mori pentru o iubire ?

— Nu ştiu, dar cred că acuma nu.

— Poftim. Şi eşti capabil să mori pentru o idee, se vede de la o poştă. Ei bine, eu m-am săturat de oamenii care mor pentru o idee. Nu cred în eroism, ştiu că e lesne practicabil şi mi-am dat seama că e destructiv. Ceea ce mă interesează este dacă cineva poate să trăiască şi să moară pentru ceea ce iubeşte.

Rieux îl ascultase cu atenţie pe ziarist. Fără să înceteze să-l privească, îi spuse cu blîndeţe :

— Omul nu este o idee, Rambert.

Celălalt sări de pe pat cu obrazul aprins de pasiune.

— Este o idee, şi încă o idee goală, începînd din momentul în care renunţă la iubire. Şi tocmai asta e, că nu mai sîntem capabili de iubire. Să ne resemnăm, doctore ! Să aşteptăm pînă ce devenim în stare să iubim şi dacă este într-adevăr imposibil, să aşteptăm izbăvirea generală fără a face pe eroii. Eu nu merg mai departe.

Rieux se ridică, cu o expresie subită de oboseală.

— Dumneata ai dreptate, Rambert, ai întru totul dreptate, şi pentru nimic în lume n-aş vrea să te reţin de la ceea ce ai de gînd şi care mi se pare ceva drept şi bun. Dar trebuie totuşi să-ţi spun următoarele : nu este vorba de eroism în toate astea. E vorba de cinste. Este o idee care

poate să te facă să rîzi, dar singurul mod de lupta împotriva ciumei este cinstea.

— Ce este cinstea ? zise Rambert, cu un aer deodată serios.

— Nu știu ce e în general. Dar în cazul meu știu că ea constă în a-mi face meseria.

— A ! zise Rambert furios, eu nu știu care e meseria mea. Poate că într-adevăr greșesc alegînd iubirea.

Rieux îi făcu față :

— Nu, zise el cu putere, nu greșești.

Rambert îl privea gînditor.

— Dumneavoastră doi, zise el, mi-nchipui că n-aveți nimic de pierdut în toate astea. E mai ușor să alegi calea cea bună.

Rieux își goli paharul.

— Să mergem, zise el, avem treabă.

Ieși.

Tarrou îl urmă, dar păru să se răsgîndească în ultimul moment, se întoarse spre ziarist și îi spuse :

— Știți că soția lui Rieux se află într-un sanatoriu la cîteva sute de kilometri de aici ?

Rambert avu un gest de surpriză, dar Tarrou și plecase.

A doua zi, la prima oră, Rambert îi telefonă doctorului :

— Ați primi să lucrez cu dumneavoastră pînă ce găsesc mijlocul de a părăsi orașul ?

Urmă o tăcere la celălalt capăt al firului, și apoi :

— Da, Rambert. Îți mulțumesc.

III

De-a lungul săptămînilor, prizonierii ciumei se zbătură astfel cum putură. Şi unii dintre ei, ca de pildă Rambert, reuşeau chiar să-şi închipuie, după cum s-a văzut, că mai acţionau ca nişte oameni liberi, că mai puteau alege. Dar, de fapt, se putea spune în acel moment, în mijlocul lunii august, că ciuma domnea. Nu mai existau atunci destine individuale, ci o istorie colectivă care era ciuma şi sentimente unice, împărtăşite de toţi. Cel mai dominant dintre ele era cel al despărţirii şi al exilului, cu tot ceea ce comporta el ca frică şi revoltă. Iată de ce naratorul găseşte potrivit să descrie, în acest moment de vîrf al căldurii şi al bolii, situaţia noastră generală şi, cu titlu de exemplu, violenţele concetăţenilor rămaşi în viaţă, înmormîntările celor morţi şi suferinţele îndrăgostiţilor despărţiţi.

Tocmai în mijlocul acestui an se porni şi suflă vîntul timp de cîteva zile, peste oraşul ciumat. Vîntul este temut în mod deosebit de locuitorii Oranului, deoarece nu întîlneşte nici un obstacol natural pe podişul pe care este construit oraşul, şi se năpusteşte astfel cu toată violenţa pe străzi. După aceste nesfîrşite luni în care nici un strop de

apă nu răcorise orașul, Oranul se acoperise cu u
soi de pastă cenușie care se scoroji și căzu la su
flarea vîntului. Vîntul ridica astfel valuri de pra
şi de hîrtii care loveau picioarele trecătorilor de
veniţi mai rari. Îi vedeai grăbindu-se pe străzi
aplecați înainte, cu o batistă sau cu mîna la gură
Seara, în locul adunărilor în care oamenii încercau
să prelungească cît mai mult cu putință aceste zile
dintre care fiecare putea fi ultima, întîlneai mici
grupuri de inși grăbiți să ajungă acasă sau în cafenele, astfel că, timp de cîteva zile, la ora amurgului care se lăsa mult mai repede în această perioadă, străzile erau pustii şi singur vîntul şuiera prin ele neîntrerupt. Dinspre marea învolburată și mereu nevăzută urca un miros de alge și de săruri. Acest oraș pustiu, albit de praf, saturat de mirosuri marine, răsunînd de la un capăt la altul de șuierăturile vîntului, gemea atunci ca o insulă nenorocită.

Pînă acum ciuma făcuse mult mai multe victime în cartierele mărginașe, mai populate și mai puţin confortabile, decît în centrul orașului. Dar ea păru să se apropie și să se instaleze dintr-o dată și în cartierele de afaceri. Locuitorii învinuiau vîntul că transportă germenii infecţiei. „Încurcă lucrurile vîntul ăsta", spunea directorul hotelului. Dar oricum, cartierele din centru știau că le venise rîndul, auzind cum vibrează în noapte foarte aproape de ele și din ce în ce mai des sirenele ambulanțelor care făceau să răsune sub geamurile lor chemarea posomorîtă şi fără pasiune a ciumei.

Se născu ideea ca în interiorul orașului însuşi să fie izolate anumite cartiere deosebit de încercate şi să nu fie autorizaţi să le părăsească decît oamenii ale căror servicii erau indispensabile. Cei care locuiau pînă atunci acolo nu se putură împie-

dica să considere această măsură ca pe o vexaţiune îndreptată în mod special împotriva lor, şi în orice caz se gîndeau, prin contrast, la locuitorii celorlalte cartiere ca la nişte oameni liberi. În schimb, aceştia din urmă, în momentele lor grele, găseau o mîngîiere la gîndul că alţii erau şi mai puţin liberi decît ei. „Oricum, alţii sînt şi mai întemniţaţi decît mine", era fraza care rezuma pe atunci singura speranţă posibilă.

Cam în această perioadă se înmulţi şi numărul incendiilor, mai ales în cartierele de petreceri, în partea de vest a oraşului. Informaţiile luate arătară că era vorba de persoane întoarse din carantină şi care, înnebunite de doliu şi de nenorocire, îşi dădeau foc caselor în iluzia că făceau astfel să ardă ciuma din ele. Aceste iniţiative, a căror frecvenţă punea cartiere întregi într-un pericol continuu din pricina vîntului puternic, fură greu de combătut. După ce se demonstră zadarnic că dezinfectarea caselor efectuată de autorităţi era suficientă pentru a exclude orice risc de contaminare, trebui să se decreteze pedepse foarte severe pentru aceşti incendiatori nevinovaţi. Şi, fără îndoială, nu ideea închisorii fu aceea care îi sili pe aceşti nefericiţi să dea înapoi, ci convingerea generală a tuturor locuitorilor că o pedeapsă cu închisoarea era echivalentă cu o pedeapsă cu moartea, ca urmare a excesivei mortalităţi ce putea fi observată în temniţa municipală. Bineînţeles, această credinţă nu era lipsită de temei. Din raţiuni lesne de înţeles, ciuma părea să se înverşuneze mai ales împotriva tuturor celor care aveau obiceiul să trăiască în grupuri, soldaţi, călugări sau prizonieri. În ciuda izolării unor deţinuţi, o închisoare este o comunitate şi dovadă grăitoare este faptul că în închisoarea noastră municipală paznicii plăteau tribut bolii în aceeaşi mă-

sură ca şi prizonierii. Din punctul de vedere superior al ciumei, toată lumea, de la director şi pînă la ultimul deţinut, era condamnată şi, pentru prima oară, poate, domnea în închisoare o justiţie absolută.

Zadarnic încercară autorităţile să introducă o ierarhie în această nivelare, concepînd ideea de a decora paznicii de închisoare morţi în exerciţiul funcţiunii. Cum starea de asediu era decretată şi cum, dintr-un anumit punct de vedere, se putea considera că paznicii închisorii erau mobilizaţi, li se dădu medalia militară cu titlu postum. Dar dacă deţiunţii nu ridicară nici un protest, cercurile militare nu văzură lucrul cu ochi buni şi atraseră pe bună dreptate atenţia că o confuzie regretabilă s-ar putea produce în spiritul publicului. Autorităţile dădură dreptate acestei plîngeri şi se gîndiră că mai simplu era să se atribuie paznicilor care mureau medalia epidemiei. Dar pentru cei care o luaseră pe cea militară greşeala se comisese ; nu era de conceput să li se retragă decoraţiile, iar cercurile militare continuau să-şi menţină punctul lor de vedere. Pe de altă parte, în ceea ce priveşte medalia epidemiilor, ea avea inconvenientul de a nu produce efectul moral care fusese obţinut prin atribuirea unei decoraţii militare, deoarece pe timp de epidemie era banal să obţii o decoraţie de acest gen. Toată lumea fu nemulţumită.

În plus, administraţia penitenciară nu putu să procedeze ca autorităţile religioase sau cum procedaseră, în mai mică măsură, cele militare. Călugării singurelor două mănăstiri ale oraşului fuseseră, într-adevăr, dispersaţi şi găzduiţi provizoriu în familii cucernice. La fel, de cîte ori lucrul fu posibil, mici companii fuseseră scoase din cazărmi şi puse în garnizoană, în şcoli sau în imobile pu-

blice. Astfel boala care, aparent, îi silise pe locuitori la o solidaritate de asediați, distrugea în același timp asociațiile tradiționale și retrimitea pe indivizi în singurătatea lor. Asta crea confuzie.

Se poate presupune că toate aceste circumstanțe, adăugate la vînt, transmiseră incendiul și în unele spirite. Porțile orașului fură din nou atacate în timpul nopții, de mai multe ori, dar de astă dată de mici grupuri înarmate. Avură loc schimburi de focuri, răniri și cîteva evaziuni. Posturile de pază fură întărite și aceste tentative încetară destul de repede. Ele fură totuși suficiente pentru a stîrni în oraș un suflu de revoltă care provocă cîteva scene de violență. Case, incendiate sau încuiate din motive sanitare, fură jefuite. La drept vorbind, este greu de presupus că aceste acte ar fi fost premeditate. Cel mai adesea o ocazie neașteptată împingea oameni, pînă atunci onorabili, la acțiuni blamabile care fură imitate imediat. Se găsiră astfel smintiți care să se năpustească într-o casă încă în flăcări, în prezența proprietarului însuși, năucit de durere. În fața nepăsării acestuia, exemplul celor dintîi fu urmat de mulți dintre spectatori și, pe această stradă întunecoasă, la lumina incendiului, se văzură fugind în toate părțile umbre deformate de flăcările care mai pîlpîiau și de obiectele sau mobilele pe care le duceau pe umeri. Tocmai aceste incidente siliră autoritățile să asimileze starea de ciumă cu starea de asediu și să aplice legile care decurgeau de aci. Fură împușcați doi hoți, dar e îndoielnic că asta făcu vreo impresie asupra celorlalți, căci în mijlocul atîtor morți aceste două execuții trecură neobservate : era o picătură de apă într-un ocean. Și, într-adevăr, scene asemănătoare se repetară destul de des, fără ca autoritățile să schițeze gestul de a inter-

veni. Singura măsură care păru să-i impresioneze pe toţi locuitorii fu interzicerea circulaţiei şi stingerea luminilor pe străzi. Începînd de la orele unsprezece, cufundat într-un întuneric complet, oraşul era împietrit.

Sub nopţile cu lună, el îşi alinia zidurile albicioase şi străzile drepte, nepătate vreodată de masa neagră a unui arbore, netulburate vreodată de pasul unui trecător sau de lătratul unui cîine. Marele oraş tăcut nu mai era atunci decît o adunare de cuburi masive şi inerte, în mijlocul cărora numai efigiile încremenite ale binefăcătorilor uitaţi sau ale oamenilor mari din vechime, înăbuşiţi pentru totdeauna în bronz, încercau, cu falsele lor obrazuri de piatră sau de fier, să evoce o imagine degradată a ceea ce fusese omul. Aceşti idoli mediocri tronau sub un cer dens, la încrucişările străzilor fără viaţă, mase insensibile care întruchipau destul de bine domnia nemişcării în care intrasem, sau cel puţin ordinea ei ultimă, aceea a unui mare cimitir în care ciuma, piatra şi întunericul, făcuseră să tacă în cele din urmă orice voce.

Dar întunericul era şi în inimi şi atît lucrurile adevărate cît şi legendele care se povesteau în legătură cu înmormîntările nu erau menite să-i liniştească pe concetăţenii noştri. Naratorul se scuză, dar trebuie totuşi să vorbească despre înmormîntări. El înţelege reproşul care i s-ar putea face în această privinţă, dar singura lui justificare este că înmormîntări au fost în tot timpul acestei perioade şi că, într-un anume fel, a fost obligat, la fel cum au fost obligaţi toţi concetăţenii noştri, să se preocupe de înmormîntări. În orice caz, nu că ar avea gust pentru acest gen de ceremonii, el preferind dimpotrivă societatea celor vii şi, pentru a da

un exemplu, băile în mare. Dar, de fapt, băile în mare fuseseră suprimate şi societatea celor vii se temea tot timpul să nu fie obligată să cedeze pasul societăţii morţilor. Asta era un lucru evident. Bineînţeles, puteai totuşi să te forţezi să nu vezi această evidenţă, să-ţi acoperi ochii şi s-o refuzi, dar evidenţa are o putere teribilă care sfîrşeşte totdeauna prin a învinge orice. Există, de pildă, vreun mijloc de a refuza înmormîntările, în ziua în care cei pe care îi iubeşti au nevoie de înmormîntări?

Ei bine, ceea ce caracteriza la început ceremoniile noastre era rapiditatea! Toate formalităţile fuseseră simplificate şi, în general, pompa funebră fusese suprimată. Bolnavii mureau departe de familiile lor, iar veghile rituale fuseseră interzise, în aşa fel încît cel care murise seara petrecea noaptea singur, iar cel care murea în timpul zilei era înmormîntat fără întîrziere. Familia era, bineînţeles, înştiinţată, dar în majoritatea cazurilor nu se putea deplasa, fiind în carantină dacă locuise laolaltă cu bolnavul. În cazul în care familia nu trăise împreună cu cel mort, ea se prezenta la ora indicată, adică aceea a plecării spre cimitir, trupul fiind de mai înainte spălat şi pus în sicriu.

Să presupunem că această formalitate ar fi avut loc la spitalul auxiliar de care se ocupa doctorul Rieux. Şcoala avea o ieşire plasată în spatele clădirii principale. Într-o mare magazie care dădea pe culoar se aflau sicriele. Pe culoar chiar, familia găsea un singur sicriu gata închis. Se trecea de îndată la ceea ce era mai important, adică i se dădeau capului familiei hîrtiile la semnat. Trupul era apoi încărcat într-o maşină care era ori un adevărat furgon, ori o ambulanţă mare, transformată. Rudele se urcau într-unul din taxiurile care mai erau încă autorizate să circule, şi cu toată viteza

mașinile ajungeau prin străzi laterale la cimitir. La poartă, jandarmii opreau convoiul, puneau o ștampilă pe permisul oficial, fără de care nu era cu putință să ai ceea ce concetățenii noștri numesc un ultim locaș, se dădeau la o parte iar mașinile se opreau lîngă un loc pătrat în care numeroase gropi așteptau să fie umplute. Un preot întîmpina trupul, căci serviciile religioase la biserică fuseseră suprimate. Sicriul era coborît din mașină, în timp ce se rosteau rugăciunile, legat cu frînghii, tras, aluneca, se lovea de fundul gropii, preotul își vîntura agheazmatarul iar primii bulgări de pămînt se și prăvăleau peste capac. Ambulanța plecase puțin mai devreme ca să fie supusă unei stropiri cu dezinfectant și, în timp ce lutul aruncat cu lopata răsuna din ce în ce mai înăbușit, familia dispărea în taxi. Un sfert de oră mai tîrziu era din nou acasă.

Astfel, totul se petrecea într-adevăr cu maximum de rapiditate și cu minimum de riscuri. Și, fără îndoială, cel puțin la început, este evident că sentimentul legitim al familiilor fu jignit. Dar astea sînt considerații de care nu se poate ține seama pe vreme de ciumă : totul fusese sacrificat eficacității. De altfel, dacă la început moralul populației suferise din pricina acestor practici, căci dorința de a fi înmormîntat în mod decent este mai răspîndită decît se crede, ceva mai tîrziu, din fericire, problema aprovizionării deveni delicată și interesul locuitorilor se îndreptă spre alte preocupări mai imediate. Absorbiți de faptul că trebuiau să stea la cozi, să efectueze demersuri, să îndeplinească formalități, dacă voiau să mănînce, oamenii nu mai avură timp să se gîndească la felul în care se murea în jurul lor sau în care vor muri ei înșiși într-o zi. Astfel aceste greutăți materiale, care ar

fi trebuit să fie un rău, se arătară mai pe urmă a fi o binefacere. Şi totul ar fi fost cum nu se poate mai bine dacă epidemia, aşa cum s-a şi văzut, nu s-ar fi extins... Căci sicriele deveniră atunci mai rare, lipsea pînza pentru giulgiuri şi locul în cimitir. Trebuia făcut ceva ! Cel mai simplu şi tot din motive de eficacitate păru să fie gruparea ceremoniilor şi, cînd lucrul era necesar, sporirea numărului de drumuri făcute între spital şi cimitir. Astfel, în ceea ce priveşte secţia lui Rieux, spitalul dispunea în acel moment de cinci sicrie. O dată ocupate, ambulanţa le încărca. La cimitir, cutiile erau golite, şi trupurile de culoarea fierului depuse pe tărgi aşteptau într-un hangar amenajat în acest scop. Coşciugele se stropeau cu o soluţie antiseptică, după care erau duse înapoi la spital şi operaţia reîncepea de cîte ori era necesar. Organizarea era prin urmare foarte bună şi prefectul se arăta satisfăcut. El îi spuse chiar lui Rieux că la urma urmei acest sistem era mai bun decît căruţele cu morţi conduse de negri, aşa cum erau descrise în cronicile vechilor ciume.

— Da, zise Rieux, este aceeaşi înmormîntare, dar noi facem şi fişe... Progresul este incontestabil.

În ciuda acestor succese ale administraţiei, caracterul neplăcut pe care îl luau acum formalităţile obligă prefectura să îndepărteze rudele de la ceremonie. Li se tolera doar să vină la poarta cimitirului şi încă nici asta nu era aprobat oficial. Pentru că, în ceea ce priveşte ultima ceremonie, lucrurile se schimbaseră puţin. La marginea cimitirului, pe un spaţiu liber, acoperit cu arbuşti de fistic, fuseseră săpate două imense gropi. Exista groapa bărbaţilor şi groapa femeilor. Din acest punct de vedere, administraţia respecta convenienţele şi abia mult mai tîrziu, prin forţa lucrurilor, dispăru

și această ultimă pudoare și fură îngropați în dezordine, unii peste alții, bărbați și femei, fără vreo preocupare pentru decență. Din fericire, această ultimă rușine marcă numai ultimele momente ale flagelului. În perioada de care ne ocupăm, despărțirea gropilor exista și prefectura ținea foarte mult la acest lucru. În fundul fiecăreia din ele un strat gros de var nestins fumega și clocotea. Pe marginile gropii, dintr-un morman din același var ieșeau clăbuci în aer liber. Cînd drumurile ambulanței se terminau, tărgile erau aduse în șir și de pe ele alunecau pe fundul gropii, aproximativ unele lîngă altele, trupurile despuiate și ușor strîmbe, care, în aceeași clipă erau acoperite de var nestins, apoi de pămînt, dar numai pînă la o anumită înălțime, spre a păstra loc oaspeților care mai urmau să vină. A doua zi rudele erau invitate să semneze într-un registru, ceea ce scotea la iveală diferența care poate să existe între oameni și, de exemplu, cîini : la oameni este totdeauna posibil controlul.

Pentru toate aceste operații era nevoie de personal și autoritățile erau mereu pe pragul de a-i duce lipsa. Mulți dintre acești infirmieri și gropari mai întîi oficiali, apoi improvizați, muriră de ciumă. Oricîte precauții se luau, într-o zi tot se producea contagiunea. Dar dacă te gîndești bine, lucrul cel mai uimitor fu acela că pentru această meserie nu lipsiră niciodată oamenii în tot timpul epidemiei. Perioada critică apăru cu puțin înainte ca ciuma să fi atins punctul maxim și îngrijorarea doctorului Rieux era atunci întemeiată. Nici pentru cadrele sanitare, nici pentru ceea ce el numea muncile grele, mîna de lucru nu era îndestulătoare. Dar, începînd din momentul în care ciuma puse într-adevăr stăpînire pe tot orașul, însuși excesul

bolii atrase după sine consecințe foarte comode deoarece dezorganiză întreaga viață economică și suscită un număr considerabil de șomeri. În majoritatea cazurilor, aceștia nu puteau fi recrutați pentru treburi cerînd inițiativă, dar ușurară muncile penibile. Într-adevăr, începînd din acel moment mizeria se dovedi mai puternică decît frica, cu atît mai mult cu cît munca era plătită proporțional cu riscul. Secțiile sanitare putură dispune de o listă de solicitanți și, de îndată ce se producea un loc vacant, erau înștiințați primii de pe listă care, dacă nu lăsaseră și ei locul vacant în urma lor între timp, se prezentau de îndată. Astfel, prefectul care ezitase multă vreme să folosească pe cei condamnați temporar sau pe viață la acest gen de munci putu să evite să facă uz de această măsură extremă. El era de părere că atîta vreme cît vor exista șomeri, se putea aștepta.

De bine, de rău, pînă la sfîrșitul lunii august concetățenii noștri putură deci să fie duși la ultimul lor lăcaș dacă nu în mod decent, cel puțin în suficientă ordine pentru ca administrația să aibă conștiința că-și îndeplinește datoria. Dar trebuie anticipat puțin asupra urmării evenimentelor pentru a povesti ultimele procedee la care furăm nevoiți să recurgem. La nivelul la care ciuma se menținu într-adevăr începînd din luna august, îngrămădirea victimelor depăși cu mult posibilitățile pe care le putea oferi micul nostru cimitir. Zadarnic fură dărîmate părți din zid, zadarnic fu făcută pentru cei morți o ieșire în terenurile înconjurătoare, trebui curînd să se găsească altceva. Se hotărî mai întîi ca înmormîntările să fie făcute noaptea, ceea ce dintr-o dată permise autorităților să procedeze fără anumite menajamente. Putură

fi îngrămădite în ambulanțe trupuri din ce în ce mai numeroase. Și cei cîțiva trecători întîrziați care, împotriva oricărei reguli, se mai aflau prin cartierele mărginașe după oprirea circulației (sau cei pe care munca lor îi aducea acolo) întîlneau uneori lungi ambulanțe albe care goneau cu toată viteza, făcînd să răsune cu sirenele lor stinse străzile goale ale nopții. În grabă, trupurile erau aruncate în gropi. Nici nu se rostogoleau bine că lopețile de var se și sfărîmau pe fețele lor, iar pămîntul îi acoperea într-un fel anonim în gropi săpate din ce în ce mai adînc.

Ceva mai tîrziu totuși, administrația se văzu obligată să caute loc în altă parte și să mai lărgească spațiul. O hotărîre prefectorală expropria pe cei ce ocupau unele locuri de veci și resturile exhumate luară drumul spre crematoriu. Curînd trebuiră incinerați înșiși morții de ciumă. Dar fu folosit atunci vechiul cuptor de incinerare care se afla la răsăritul orașului, în afara porților. Pichetul de pază fu mutat ceva mai departe și un funcționar al primăriei ușură mult sarcina autorităților cu sfatul lui de a se folosi tramvaiele care, altă dată, deserveau cornișa maritimă și care stăteau acum neîntrebuințate. În acest scop se amenajară vagoanele cu motor și remorcile, scoțîndu-se din ele scaunele, iar șinele fură întoarse în dreptul cuptorului, care deveni astfel un cap de linie.

Și în tot timpul acestui sfîrșit de vară ca și în toiul ploilor de toamnă, puteai să vezi de-a lungul cornișei, în toiul nopții, convoaie stranii de tramvaie fără călători, hurducîndu-se deasupra mării. Locuitorii sfîrșiră prin a afla despre ce era vorba. Și, în ciuda patrulelor care interziceau accesul cornișei, grupuri de oameni reușeau destul de des

să se strecoare pe stîncile care se înălţau deasupra mării, şi să arunce flori în remorci la trecerea tramvaielor. Şi se auzeau atunci vehiculele zdrăngănind mai departe în noaptea de vară, cu încărcătura lor de flori şi de morţi.

Către dimineaţă, în orice caz, în primele zile, un abur gros şi greţos plutea deasupra cartierelor răsăritene ale oraşului. După părerea tuturor medicilor, aceste duhori, deşi neplăcute, nu puteau dăuna nimănui. Dar locuitorii din aceste cartiere ameninţară să le părăsească de îndată, fiind încredinţaţi că altfel ciuma se va abate peste ei din înaltul cerului, încît autorităţile fură obligate să îndepărteze fumul printr-un sistem de ţevi complicat şi locuitorii se potoliră. Numai în zilele cu vînt puternic, un vag miros venit dinspre răsărit le amintea că trăiau într-o nouă ordine şi că flăcările ciumei îşi mistuiau în fiecare seară tributul.

Acestea fură urmările extreme ale epidemiei. Dar din fericire, ea nu se mai extinse ulterior, fiindcă se poate imagina că în acest caz ingeniozitatea funcţionarilor noştri, dispoziţiile prefecturii şi chiar capacitatea de absorbţie a cuptorului ar fi fost depăşite. Rieux ştia că fuseseră prevăzute atunci soluţii disperate, ca de pildă zvîrlirea cadavrelor în mare, şi îşi închipuia lesne spuma lor monstruoasă pe apa albastră. El ştia de asemenea că dacă statisticile ar fi continuat să urce, orice organizare, oricît de excelentă ar fi fost, n-ar fi rezistat, că oamenii ar fi ajuns să moară grămadă şi să putrezească pe străzi, în ciuda prefecturii, şi că oraşul ar fi avut parte, în pieţele publice, de scene în care muribunzii s-ar fi agăţat de cei vii cu un amestec de ură legitimă şi de speranţă stupidă.

Acesta era, în orice caz, genul de evidență sau de temeri care întrețineau în cetățenii noștri sentimentul exilului și al despărțirii. În această privință, naratorul știe foarte bine cît de regretabil este faptul că nu poate reda aci nimic care să fie într-adevăr spectaculos, ca de pildă vreun erou model sau vreo acțiune strălucită, asemănătoare celor pe care le găsești în povestirile vechi, dar nimic nu e mai puțin spectaculos decît un flagel și, prin însăși durata lor, marile nenorociri sînt monotone. În amintirea celor care le-au trăit, îngrozitoarele zile de ciumă nu apar ca niște mari flăcări somptuoase și pline de cruzime, ci mai curînd asemeni unui interminabil mers tîrșit care strivește totul în calea lui.

Nu, ciuma nu avea nici o legătură cu marile imagini exaltate care îl urmăriseră pe doctorul Rieux la începutul epidemiei. Ea era mai întîi o administrație prudentă și impecabilă, funcționînd bine. Și de aceea, în paranteză fie spus, pentru a nu trăda nimic și mai ales pentru a nu se trăda pe sine, naratorul a tins spre obiectivitate. El n-a vrut să modifice aproape nimic prin mijloacele artei, afară doar de ceea ce e neapărat necesar unei relatări cît de cît coerente. Și însăși obiectivitatea este aceea care îi poruncește acum să spună că, dacă marea suferință a acelei perioade, cea mai generală și cea mai adîncă, era despărțirea, dacă într-adevăr este absolut necesar s-o descrie din nou în acest stadiu al ciumei, nu este mai puțin adevărat că însăși această suferință își pierdea atunci din patetismul ei.

Concetățenii noștri, acei dintre ei cel puțin care suferiseră mai mult din pricina acestei despărțiri, se obișnuiau ei oare cu situația ? N-ar fi cu totul

exact dacă am afirma acest lucru. Mai potrivit ar fi să spunem că sufereau atît fizic cît și moral de o senzație de dematerializare. La începutul ciumei, își aminteau foarte bine ființa pe care o pierduseră și o regretau. Dar dacă își aminteau limpede chipul iubit, rîsul acestuia, cutare zi despre care își dădeau seama prea tîrziu că fusese o zi fericită, cu greu își închipuiau ce putea să facă celălalt la o asemenea depărtare în clipa chiar în care îl evocau. Pe scurt, aveau în acel moment memorie, dar insuficientă imaginație. În cel de-al doilea stadiu al ciumei pierdură și memoria. Nu că ar fi uitat cum arăta acel chip dar, ceea ce e același lucru, acest chip își pierduse consistența, nu-l mai zăreau în ei înșiși. Și în timp ce, în primele săptămîni, aveau tendința să se plîngă că în dragostea lor nu mai întîlneau decît umbre, își dădură mai tîrziu seama că aceste umbre puteau deveni și mai inconsistente, pierzînd pînă și cele mai neînsemnate culori pe care amintirea lor le păstra. La capătul acestui lung timp de despărțire, ei nu-și mai reprezentau această intimitate care fusese a lor, nici cum putuse trăi lîngă ei o ființă pe care în orice clipă o puteau atinge cu mîna.

Din acest punct de vedere, ei intraseră în însăși ordinea ciumei, cu atît mai eficace cu cît era mai mediocră. Nimeni, la noi, nu mai avea sentimente mari. Dar toată lumea trecea prin sentimente monotone. „E timpul ca asta să sfîrșească“, spuneau concetățenii noștri, pentru că într-o perioadă de epidemie este normal să dorești sfîrșitul suferințelor colective și pentru că, într-adevăr, doreau ca asta să ia sfîrșit. Dar toate acestea erau spuse fără pasiunea sau sentimentul acru de la început, ci numai cu cele cîteva argumente care ne rămîneau

clare în minte şi care erau bicisnice. După marele avînt sălbatec al primelor săptămîni urmase o descurajare pe care ar fi fost greşit s-o iei drept resemnare, dar care nu era mai puţin un fel de consimţămînt provizoriu.

Concetăţenii noştri se potoliseră, se adaptaseră, cum s-ar zice, pentru că nu aveau altceva de făcut. Le mai rămînea, fireşte, atitudinea de nefericire şi suferinţă, dar nu-i mai resimţeau ascuţişul. De altfel, doctorul Rieux, de pildă, considera că tocmai în asta consta nenorocirea şi că obişnuinţa disperării este mai rea decît disperarea însăşi. Înainte, cei despărţiţi nu erau cu adevărat nefericiţi, exista în suferinţa lor o lumină care acum se stinsese. În prezent îi vedeai la colţuri de străzi, prin cafenele sau pe la prieteni, placizi şi distraţi, şi privirea lor era atît de plictisită încît, datorită lor, întregul oraş semăna cu o sală de aşteptare. Cei care aveau o meserie o practicau în ritmul ciumei, meticulos şi fără strălucire. Toată lumea era modestă. Pentru prima oară, cei despărţiţi nu se mai simţeau stingheriţi să vorbească despre cel care era plecat, să folosească limbajul tuturor, să-şi cerceteze despărţirea sub acelaşi unghi ca şi statisticile epidemiei. Dacă, pînă atunci, îşi sustrăseseră cu îndîrjire suferinţa lor din nefericirea colectivă, ei acceptau acum să le amestece. Fără memorie şi fără speranţă, se instalau în prezent. Într-adevăr, totul devenea pentru ei prezent. Trebuie s-o spunem, ciuma răpise tuturor puterea iubirii şi chiar a prieteniei. Căci iubirea cere puţin viitor, iar pentru noi nu mai existau decît clipe.

Bineînţeles, nimic din toate acestea nu era absolut. Pentru că, dacă este adevărat că toţi cei despărţiţi ajunseră în această stare, este drept să adău-

găm că nu ajunseseră toţi în acelaşi timp şi de asemenea că, o dată fixaţi în această nouă atitudine, străfulgerări, întoarceri, lucidităţi bruşte îi readuceau pe cei loviţi la o sensibilitate mai proaspătă şi mai dureroasă. Erau necesare pentru asta acele momente de uitare în care făureau cîte un plan care presupunea că flagelul a luat sfîrşit. Era necesar să fi resimţit deodată, şi ca un efect al vreunui dar ceresc, muşcătura unei gelozii fără obiect. Altora li se întîmpla să aibă reînvieri bruşte, ieşeau din toropeala lor în anumite zile ale săptămînii, fireşte duminica şi sîmbăta după-amiază, deoarece aceste zile erau consacrate unor anumite rituri pe vremea cînd cel plecat era acasă. Sau îi apuca un fel de melancolie, către sfîrşitul zilei, care le dădea avertismentul, de altfel nu întotdeauna confirmat, că memoria avea să le revină. Acest ceas al serii, care pentru credincioşi este cel al examenului de conştiinţă, acest ceas este greu pentru prizonier sau pentru exilat, care nu are de examinat decît golul. Îi ţinea un moment suspendaţi, după care recădeau în sfîrşeală, se închideau în ciumă.

S-a şi înţeles de către cititor că asta însemna a renunţa la ceea ce aveau ei mai personal. Dacă, în primele timpuri ale ciumei, aceşti oameni erau surprinşi de multitudinea de nimicuri care contau mult pentru ei, fără să aibă vreo realitate pentru ceilalţi, şi astfel îşi dădeau seama de viaţa lor personală, acum, dimpotrivă, nu aveau interes decît pentru ceea ce îi interesa pe ceilalţi, nu mai aveau decît idei generale şi însăşi iubirea lor căpătase pentru ei chipul cel mai abstract. Erau în asemenea măsură în prada ciumei, încît li se întîmpla uneori să nu mai spere decît în somnul ei şi să se trezească gîndind : „Să mi se umfle ganglionii şi

să se termine o dată !" Dar în realitate ei dormeau de mult și toată această perioadă nu fu decît un somn lung. Orașul era populat de somnambuli treji care nu scăpau într-adevăr destinului lor decît rareori cînd, noaptea, rana lor aparent închisă se redeschidea fără veste. Și, treziți brusc, ei își pipăiau atunci, cu un fel de neatenție marginile zgîndărite ale rănii, regăsind într-o străfulgerare suferința lor deodată împrospătată și, împreună cu ea, chipul răvășit al iubirii lor. Dimineața reveneau la flagel, adică la rutină.

Dar cu cine, se va spune, semănau acești despărțiți ? Ei bine, simplu, nu semănau cu nimic. Sau, dacă preferați, semănau cu toată lumea, aveau o înfățișare cu totul generală. Împărtășeau placiditatea și agitația puerilă a cetății. Pierdeau aparențele simțului critic, dobîndind în același timp aparențele stăpînirii de sine. Puteai să-i vezi, de pildă, pe cei mai inteligenți dintre ei făcîndu-se a căuta ca toată lumea în ziare, sau în emisiunile de radio, motive să creadă într-un sfîrșit rapid al ciumei, și concepînd, aparent, speranțe himerice sau resimțind temeri neîntemeiate la citirea unor considerații pe care un ziarist le scrisese cam la întîmplare, căscînd de plictiseală. În rest, consumau bere sau își îngrijeau bolnavii, lenevеau sau se istoveau, clasau fișe sau ascultau discuri, fără a se deosebi în vreun fel unii de alții. Cu alte cuvinte, ei nu mai alegeau nimic. Ciuma suprimase judecățile de valoare. Și asta se vedea după felul în care nimeni nu se mai ocupa de calitatea hainelor sau a alimentelor pe care le cumpărau. Totul era acceptat în bloc.

Se poate spune în încheiere că despărțiții nu mai aveau acel privilegiu ciudat care îi ocrotise

la început. Pierduseră egoismul iubirii și folosul pe care-l trăgeau din el. Cel puțin, acum, situația era clară, flagelul privea pe toată lumea. Noi toți, în mijlocul detunăturilor care se auzeau la porțile orașului, a ștampilelor care ne pecetluiau viața sau decesul, în mijlocul incendiilor și al fișelor, al teroarei și al formalităților, sortiți unei morți infame, dar trecute într-un registru, printre valurile de fum înspăimîntătoare și clopoțelul liniștit al ambulanțelor, ne hrăneam cu aceeași pîine de exil, așteptînd fără să știm aceeași revedere și aceeași pace răscolitoare. Iubirea noastră fără îndoială era mereu prezentă, dar era pur și simplu inutilizabilă, grea de dus, inertă în noi, sterilă ca și crima sau condamnarea. Nu mai era decît o răbdare lipsită de viitor și o așteptare încăpățînată. Și din acest punct de vedere, atitudinea unora dintre concetățenii noștri te făcea să te gîndești la acele lungi cozi în cele patru colțuri ale orașului în fața prăvăliilor cu alimente. Era aceeași resemnare și aceeași răbdare trudnică, fără limite și în același timp fără iluzii. În ceea ce privește despărțirea, ar trebui numai înălțat acest sentiment la o scară de o mie de ori mai mare, căci era vorba atunci de o altă foame și care putea să devoreze totul.

În orice caz, presupunînd că ai vrea să ai o idee exactă a stării de spirit în care se găseau cei despărțiți din orașul nostru ar trebui evocate din nou acele eterne seri aurite și încărcate de pulbere care cădeau peste cetatea fără arbori, în timp ce bărbați și femei se revărsau pe toate străzile. Căci, lucru straniu, ceea ce urca atunci spre terasele încă însorite, în lipsa zgomotelor de vehicule și de mașini care constituie de obicei tot specificul so-

nor al orașelor, nu era decît o enormă rumoare surdă de pași și de voci înăbușite, dureroasa alunecare a miilor de tălpi, ritmată de șuieratul flagelului sub cerul apăsător, în fine un tîrșîit de picioare interminabil și înăbușitor care umplea încetul cu încetul tot orașul și care, seară după seară, dădea încăpățînării oarbe, care în inimile noastre ținea loc atunci de dragoste, glasul ei cel mai adevărat și mai posomorît.

IV

În timpul lunilor septembrie și octombrie, ciuma ținu orașul încolăcit sub ea. Fiindcă am pomenit de tîrșîitul picioarelor, mai multe sute de mii de oameni făcură încă acest lucru timp de săptămîni care nu se mai sfîrșeau. Ceața, căldura și ploaia se succedară pe cer. Stoluri tăcute de sticleți și mierle, venind din sud, trecură la mare înălțime, dar ocoliră orașul, ca și cînd simbolul evocat de Paneloux, strania țepușă de lemn care se învîrtea șuierînd pe deasupra caselor, le ținea la distanță. La începutul lui octombrie, mari averse de ploaie măturară străzile. Și în tot acest timp nimic mai de seamă nu se produse în afară de acest enorm tîrșîit de picioare.

Rieux și prietenii lui descoperiră atunci cît erau de obosiți. De fapt, oamenii formațiilor sanitare nu mai ajungeau să lichideze această oboseală. Doctorul Rieux își dădea seama de acest lucru observînd la prietenii lui și la el însuși progresele unei ciudate indiferențe. De pildă, acești oameni care pînă acum arătaseră un atît de viu interes pentru toate știrile care priveau ciuma nu se mai preocupau de loc de așa ceva. Rambert, care fusese însărcinat provizoriu să conducă una din casele de

carantină, instalată de curînd în hotelul unde locuia el, cunoștea perfect numărul celor pe care îi avea sub observație. Era la curent cu cele mai mici amănunte ale sistemului de evacuare imediată pe care îl organizase pentru acei care dădeau în mod subit semne de îmbolnăvire. Statistica efectelor serului asupra celor din carantină îi era gravată în memorie. Dar era incapabil să spună cifra săptămînală a victimelor ciumei, nu știa realmente dacă ea era în creștere sau în scădere. Iar el, în ciuda faptelor, păstra speranța unei evaziuni apropiate.

Cît despre ceilalți, absorbiți zi și noapte de munca lor, nu citeau ziarele și nu ascultau radioul. Și dacă li se anunța un rezultat, aveau aerul că îi interesează, dar de fapt primeau acest rezultat cu acea indiferență distrată pe care o găsești la luptătorii marilor războaie, epuizați de eforturi, silindu-se numai să nu se abată de la îndeplinirea datoriei lor zilnice și nemaisperînd nici în atacul decisiv, nici în ziua armistițiului.

Grand, care continua să efectueze calculele cerute de ciumă ar fi fost cu siguranță incapabil să spună care erau rezultatele generale. Spre deosebire de Tarrou, de Rambert și de Rieux, în mod vizibil rezistenți la oboseală, sănătatea sa nu fusese niciodată bună. Or, el cumula funcția de auxiliar la primărie, de secretar la spitalul lui Rieux și mai avea și lucrarea lui nocturnă. Puteai să-l vezi astfel într-o continuă stare de epuizare, susținut de două sau trei idei fixe, cum ar fi aceea de a-și permite un concediu complet după ciumă, timp de o săptămînă cel puțin și de a munci atunci într-un fel care să-i dea rezultate pozitive, „jos pălăria“, la ceea ce deja lucra. Era de asemeni cuprins de bruște înduioșări, și în aceste momente

îi vorbea bucuros lui Rieux despre Jeanne, se întreba unde putea fi chiar în acel moment şi dacă, citind ziarele, ea se gîndea la el. Şi tocmai cu el se pomeni Rieux vorbind într-o zi despre propria lui soţie pe tonul cel mai banal, ceea ce nu făcuse niciodată pînă atunci. Nesigur de creditul pe care trebuia să-l acorde telegramelor totdeauna liniştitoare ale soţiei lui, se hotărîse să telegrafieze medicului-şef al sanatoriului unde ea se îngrijea. În răspuns primise ştirea unei agravări a stării bolnavei şi asigurarea că vor face totul pentru a opri progresele răului. Păstrase pentru sine vestea şi nu-şi explică altfel decît prin oboseală faptul că putuse s-o spună lui Grand. Funcţionarul, după ce îi vorbise de Jeanne, îl întrebase de soţia lui şi Rieux răspunsese. „Stiţi, zisese Grand, asta se vindecă foarte bine acum." Şi Rieux convenise zicînd numai că despărţirea începea să fie lungă şi că el ar fi ajutat-o poate pe soţia lui să-şi învingă boala, în timp ce acuma ea trebuie că se simte foarte singură. Apoi tăcuse şi nu mai răspunsese decît evaziv la întrebările lui Grand.

Ceilalţi erau în aceeaşi stare. Tarrou rezista mai bine, dar carnetele lui arată că, dacă totuşi curiozitatea sa nu scăzuse în adîncime, ea pierduse din diversitate. În timpul acestei întregi perioade, într-adevăr el nu se interesă aparent decît de Cottard. Seara, la Rieux, unde se instalase pînă la urmă, de cînd hotelul fusese transformat în casă de carantină, abia dacă îi asculta pe Grand sau pe doctor cînd aceştia enunţau rezultatele. El readucea imediat conversaţia asupra micilor mărunţişuri ale vieţii oraneze care în general îl preocupau.

Cît despre Castel, în ziua în care veni să-l anunţe pe doctor că serul era gata şi după ce hotărîseră să facă prima încercare asupra băieţelului dom-

nului Othon pe care tocmai îl aduseseră la spital şi al cărui caz îi părea lui Rieux disperat, în timp ce acesta îi comunica bătrînului său prieten ultimele cifre statistice, îşi dădu seama că interlocutorul său adormise adînc în fundul fotoliului. Şi, înaintea acestui chip pe care de obicei un aer de blîndeţe şi ironie aşternea o expresie de veşnică tinereţe şi care, brusc relaxat, un firişor de salivă alunecînd printre buzele întredeschise, lăsa să se vadă uzura şi bătrîneţea, Rieux simţi cum i se urcă un nod în gît.

Numai resimţind asemenea slăbiciuni putea Rieux să-şi dea seama că era obosit. Sensibilitatea lui îi scăpa de sub control. Ferecată în cea mai mare parte a timpului, împietrită şi uscată, ea izbucnea din cînd în cînd şi îl lăsa pradă unor emoţii pe care el nu mai era stăpîn. Singura lui apărare era de a se refugia în această împietrire şi de a strînge şi mai mult acel nod încordat care se formase în el. Ştia foarte bine că numai ăsta era felul potrivit de a continua. Pentru rest nu-şi făcea multe iluzii şi oboseala i le lua şi pe acelea pe care încă le mai păstra. Fiindcă el ştia că, pentru o perioadă al cărei termen nu-l întrezărea, rolul lui nu mai era de a lecui. Rolul lui era de a diagnostica. Să descopere, să vadă, să descrie, să înregistreze, apoi să condamne, asta era sarcina lui. Unele soţii îl apucau de mînă şi urlau : „Domnule doctor, salvaţi-i viaţa". Dar el nu venise acolo ca să salveze vieţi, el venise ca să ordone izolarea. La ce folosea ura pe care o citea al atunci pe chipuri ? „N-aveţi inimă !" îi spusese cineva într-o zi. Ba da, avea o inimă. Îi folosea ca să suporte cele douăzeci de ore pe zi în care vedea murind oameni care erau făcuţi să trăiască. Îi folosea ca s-o ia de la capăt în fiecare zi. De-aici înainte, el avea exact

atîta inimă cîtă îi trebuia pentru asta. Cum i-ar fi ajuns această inimă ca să salveze vieţi?

Nu, nu ajutoare distribuia el de-a lungul zilei, ci lămuriri. Asta nu putea să se numească o meserie de om, bineînţeles. Dar, la urma urmei, cui oare, din această mulţime terorizată şi decimată, i se îngăduia să-şi exercite meseria de om? Tot era bine că avea parte de oboseală. Dacă Rieux ar fi fost mai odihnit, acest miros de moarte răspîndit peste tot ar fi putut să-l facă sentimental. Dar cînd n-ai dormit decît patru ore nu eşti sentimental. Vezi lucrurile aşa cum sînt, adică le vezi conform dreptăţii, hidoasa şi derizoria dreptate. Iar ceilalţi, cei condamnaţi, simţeau şi ei acelaşi lucru. Înainte de ciumă îl primeau ca pe-un salvator. El avea să aranjeze totul cu trei pilule şi o seringă, şi îi strîngeau braţul conducîndu-l de-a lungul culoarelor. Era măgulitor, dar primejdios. Acum, dimpotrivă, se prezenta cu soldaţi şi trebuiau lovituri cu patul puştii ca familia să se hotărească să deschidă. Ei ar fi vrut să-l ia cu ei şi să ia cu ei în mormînt întreaga omenire. Şi era, vai, foarte adevărat că oamenii nu se puteau lipsi unii de alţii, că el era la fel de lipsit de mijloace ca şi aceşti nenorociţi şi că avea dreptul la aceeaşi cutremurare de milă pe care o simţea crescînd în el cînd îi părăsea.

Cel puţin, acestea erau gîndurile care îl frămîntau pe doctorul Rieux o dată cu cele care priveau starea lui de exilat în timpul acestor interminabile săptămîni. Şi acestea erau şi gîndurile pe care le putea citi pe feţele prietenilor săi. Dar cel mai primejdios efect al istovirii care îi cuprindea puţin cîte puţin pe toţi cei care continuau această luptă împotriva flagelului nu consta în indiferenţa faţă de evenimentele exterioare şi de emoţiile ce-

lorlalți, ci în neglijența în voia căreia se lăsau. Căci aveau atunci tendința de a evita toate gesturile care nu erau strict folositoare și care li se păreau întotdeauna mai presus de puterile lor. Și astfel ajunseră acești oameni să neglijeze din ce în ce mai des regulile de igienă pe care ei înșiși le instituiseră, să uite unele dintre numeroasele dezinfectări pe care trebuiau să le practice asupra lor înșiși, să alerge uneori, fără a fi apărați împotriva contagiunii, la bolnavi atinși de ciumă pulmonară, din pricină că, preveniți în ultimul moment că trebuie să se ducă în case infectate, li se păruse din capul locului istovitor să se mai întoarcă în vreun punct sanitar unde să-și facă instilațiile necesare. Asta era adevărata primejdie, căci atunci lupta însăși împotriva ciumei îi făcea cei mai vulnerabili în fața ei. Ei mizau, în cele din urmă, pe hazard, și hazardul nu e al nimănui.

Exista totuși în oraș un om care nu părea nici istovit și nici descurajat, și care întruchipa imaginea vie a satisfacției. Era Cottard. El continua să stea deoparte, păstrînd în același timp relațiile cu ceilalți. Dar el se oprise asupra lui Tarrou pe care îl vedea pe cît de des îi permitea munca acestuia, pe de o parte din pricină că Tarrou era bine informat asupra cazului lui și, pe de altă parte, pentru că acesta știa să-l primească pe micul rentier cu o cordialitate neschimbată. Era un veșnic miracol, dar Tarrou, în ciuda muncii grele pe care o depunea, rămînea tot binevoitor și atent. Chiar atunci cînd, în unele seri, era zdrobit de oboseală, el revenea a doua zi cu forțe proaspete. „Cu ăsta, îi spusese Cottard lui Rambert, se poate sta de vorbă, e un om. Te înțelege întotdeauna."

Iată de ce notele lui Tarrou, în această perioadă, converg încet-încet spre persoana lui Cottard.

Tarrou a încercat să dea un tablou al reacţiilor şi reflecţiilor lui Cottard, aşa cum îi erau destăinuite de către acesta din urmă, sau aşa cum le interpreta el. Sub rubrica „Raporturile lui Cottard cu ciuma", acest tablou ocupă cîteva pagini din carnet, şi naratorul crede că este util să facă aci o expunere sumară asupra lor. Opinia generală a lui Tarrou asupra micului rentier se rezuma la această judecată : „Este un personaj care creşte, capătă importanţă." Aparent, de altfel, creştea întru bună dispoziţie. Cottard nu era nemulţumit de întorsătura pe care o luau evenimentele. El exprima uneori, faţă de Tarrou, fondul gîndirii sale, prin remarci de acest gen : „Desigur, nu e mai bine. Dar cel puţin toată lumea e în aceeaşi oală."

„Bineînţeles, adăuga Tarrou, este ameninţat ca şi ceilalţi, dar tocmai asta e, că e ameninţat împreună cu ceilalţi. Şi apoi, sînt sigur că nu se gîndeşte în mod serios c-ar putea să fie atins de ciumă. Are aerul că trăieşte cu această idee, nu atît de prostească de altfel, că un om în prada unei boli grave sau a unei temeri adînci este, prin însuşi acest fapt, scutit de toate celelalte boli sau temeri. «Aţi observat, mi-a spus el, că bolile nu pot fi cumulate ? Să presupunem că aveţi o boală gravă sau nevindecabilă, un cancer serios sau o tuberculoză ţeapănă, n-o să vă îmbolnăviţi niciodată de ciumă sau de tifos, e imposibil. De altfel, asta e valabil şi mai departe, deoarece n-am văzut niciodată un canceros murind într-un accident de automobil.» Adevărată sau greşită, această idee îi creează lui Cottard o foarte bună dispoziţie. Singurul lucru pe care nu-l doreşte este să fie despărţit de ceilalţi. Preferă să fie asediat împreună cu toţi ceilalţi decît prizonier de unul singur. Cît ţine ciuma nu mai poate fi vorba de anchete se-

crete, de dosare, de fișe, de instrucții juridice misterioase, de arestări iminente. Propriu-zis, nu mai există poliție, crime vechi sau noi, nu mai există vinovați, nu mai există decît condamnați care așteaptă cea mai arbitrară dintre grațieri și printre ei polițiștii înșiși." Astfel, Cottard, și tot conform interpretării lui Tarrou, era îndreptățit să privească simptomele de angoasă și de zăpăceală pe care le prezentau concetățenii noștri cu acea satisfacție indulgentă și înțelegătoare care se putea exprima cam așa : „Dați-i înainte, eu am trecut prin asta înaintea voastră".

„Degeaba i-am spus că singurul mod de a nu fi despărțit de ceilalți este la urma urmei de a avea o conștiință curată, m-a privit răutăcios și mi-a spus : «Atunci, dacă e s-o iei așa, nimeni nu este niciodată cu nimeni». Și apoi : «Puteți să mă credeți, v-o spun eu. Singurul mod de a-i uni pe oameni rămîne tot acela de a le trimite ciuma. Ia uitați-vă în jur.» Și într-adevăr, înțeleg foarte bine ce vrea să spună și cît de confortabilă trebuie să i se pară lui viața în aceste zile. Cum să nu recunoască el propriile lui reacții cînd trece pe lîngă ele ; tentativa pe care fiecare o face de a avea pe toată lumea de partea lui ; bunăvoința cu care se dau uneori informațiile necesare unui trecător rătăcit și reaua dispoziție care i se arată alteori ; năvala oamenilor spre restaurantele de lux, satisfacția lor de a se afla acolo și de a sta mai mult în ele ; afluența dezordonată cu care fac coadă, în fiecare zi, la cinema, cu care umplu toate sălile de spectacol și chiar dancingurile, afluența care se întinde ca o revărsare de apă dezlănțuită în toate locurile publice ; darea înapoi dinaintea oricărei atingeri, dorința de căldură umană care împinge totuși oamenii unii spre alții, trup lîngă trup, bărbat lîngă

femeie? Cottard a cunoscut toate acestea înaintea lor, e evident. În afară de femei, fiindcă așa cum arăta el... Și eu presupun că atunci cînd s-a simțit pe punctul de a vizita anumite fete, s-a abținut ca să nu-și facă un nume prost, care ar fi putut apoi să-i dăuneze.

„Într-un cuvînt, ciuma îi priește. Dintr-un om singuratic și care nu vroia să fie singuratic, ea face un complice. Căci, în mod vizibil, el e un complice și încă un complice care se delectează. E complice la tot ce vede, la superstiții, la spaimele nemotivate, la susceptibilitățile acestor suflete în alarmă ; la mania lor de a dori să discute cît mai puțin posibil despre ciumă și de a nu înceta totodată să discute ; la ieșirea lor din minți și la paloarea lor la cea mai mică durere de cap de cînd știau că boala începe prin cefalee ; și la sensibilitatea lor iritată, susceptibilă, schimbătoare, în fine, care transformă în jignire o simplă scăpare și care se mîhnește de pierderea unui nasture la pantaloni.

„I se întîmpla adesea lui Tarrou să iasă seara cu Cottard. El povestea apoi în carnetele sale cum se pierdeau în mulțimea întunecată din ceasurile amurgului sau ale nopții, umăr lîngă umăr, scufundîndu-se ca într-o masă albă și neagră în care, din loc în loc, o lampă aruncă rare sclipiri, și însoțind turma umană spre plăcerile fierbinți care o apărau împotriva frigului ciumei. Ceea ce Cottard, cu cîteva luni mai înainte, căuta în locurile publice, luxul și viața largă, acel ceva la care visa fără să poată să și-l satisfacă, adică plăcerea neînfrînată, se deda acum la ea un popor întreg. Deși prețul oricărui lucru urca fără încetare, niciodată nu se cheltuise atîția bani și, în vreme ce strictul necesar lipsea celor mai mulți, nicicînd nu fusese mai bine risipit prisosul. Se vedeau în-

multiplicându-se toate formele vesele ale unei trîndăvii care nu era de fapt decît șomaj. Tarrou și Cottard urmăreau cîteodată, timp de minute întregi, una din acele perechi de îndrăgostiți care mai înainte se străduiau să ascundă ceea ce îi lega și care, în prezent, lipiți unul de altul, mergeau cu încăpățînare prin oraș fără să vadă mulțimea care îi înconjura, cu lipsa de atenție puțin fixă pe care o dau marile pasiuni. Cottard se înduioșa. «Ai naibii», zicea el. Și vorbea tare, se simțea în largul lui în mijlocul febrei colective, a bacșișurilor regești care zăngăneau în jur și a intrigilor care se înnodau înaintea ochilor lor."

Totodată, Tarrou socotea că nu încăpea multă răutate în atitudinea lui Cottard. Acel „Am trecut prin asta înaintea lor", marca mai multă nefericire decît triumf. „Cred, zicea Tarrou, că începe să țină la acești oameni închiși între cerul și zidurile orașului lor. De exemplu, el le-ar explica bucuros, dacă ar putea-o face, că lucrurile nu sînt atît de cumplite pe cît par : «Îi auziți, zicea el : după ciumă o să fac aia, o să dreg ailaltă... Își otrăvesc existența în loc să stea liniștiți. Și nici măcar nu-și dau seama de avantajele pe care le au. Oare eu puteam să zic : după arestarea mea o să fac aia ? Arestarea e un început și nu un sfîrșit. În timp ce ciuma... Vreți să știți părerea mea ? Sînt nenorociți pentru că nu se destind, nu se lasă în voia momentului. Și eu știu ce spun»"

„El știe într-adevăr ce spune, adăuga Tarrou. El judecă la adevărata lor valoare contradicțiile locuitorilor Oranului care, în timp ce simt în mod adînc nevoia căldurii umane care să-i apropie, nu pot totuși să i se lase în voie din pricina neîncrederii care îi îndepărtează pe unii de alții. Se știe prea bine că nu poți să ai încredere în vecin,

că el e în stare să-ţi dea ciuma fără să ştii şi să profite de delăsarea ta ca să te infecteze. Cînd ţi-ai petrecut timpul în felul lui Cottard, văzînd denunţători posibili printre toţi cei cărora totuşi le căutai tovărăşia, poţi să înţelegi acest sentiment. Înţelegi foarte bine durerea oamenilor care trăiesc cu ideea că flagelul poate, de la o zi la alta, să le puie mîna pe umăr şi că se pregăteşte poate s-o şi facă în momentul în care ei se bucură de a fi încă sănătoşi şi zdraveni. Pe cît e cu putinţă, Cottard se simte bine în mijlocul terorii. Dar pentru că a simţit toate acestea înaintea lor, eu cred că el nu poate să resimtă în întregime, împreună cu ei, cruzimea acestei incertitudini. Într-un cuvînt, cu noi, care nu sîntem încă morţi de ciumă, el simte foarte bine că libertatea şi viaţa sa sînt în fiecare zi în ajun de a fi distruse. Dar pentru că el însuşi a trăit în teroare, el găseşte normal ca şi ceilalţi s-o cunoască la rîndul lor. Mai exact, teroarea i se pare acum mai puţin grea de dus în spinare decît dacă ar fi cu totul singur. Tocmai aici n-are el dreptate şi e mai greu de înţeles decît alţii. Dar, la urma urmei, tocmai pentru asta merită el mai mult decît alţii să încerci să-l înţelegi."

În sfîrşit, paginile lui Tarrou se termină cu o povestire care ilustrează această conştiinţă ciudată la care ajungeau în acelaşi timp şi Cottard, şi ciumaţii. Această povestire redă oarecum atmosfera grea a acestei epoci şi de aceea povestitorul îi acordă importanţă.

Se duseseră la Opera Municipală unde se cînta *Orfeu şi Euridice*. Cottard îl invitase pe Tarrou. Era vorba de o trupă care venise primăvara, la începutul ciumei, să dea reprezentaţii în oraşul nostru. Blocată de epidemie, această trupă se văzuse constrînsă, după un acord cu Opera noastră, să-şi

reia spectacolul o dată pe săptămînă. Astfel, de luni de zile, în fiecare vineri, teatrul nostru municipal răsuna de vaietele melodioase ale lui Orfeu și de chemările neputincioase ale Euridicei. Totuși, acest spectacol continua să se bucure de favoarea publicului nostru și aducea mereu încasări bune. Instalați pe locurile cele mai scumpe, Cottard și Tarrou dominau un parter aglomerat pînă la refuz de cei mai eleganți dintre concetățenii noștri. Cei care soseau se străduiau vizibil să nu-și rateze efectul apariției lor în sală. La lumina orbitoare din fața cortinei, în timp ce orchestra își acorda discret instrumentele, siluetele se detașau cu precizie, treceau dintr-un rînd în altul, se înclinau cu grație. În murmurul de voci al unei conversații alese, oamenii își reluau siguranța de sine care le lipsea cu cîteva ceasuri mai înainte pe străzile negre ale orașului. Fracul alunga ciuma.

În timpul întregului prim act, Orfeu se văita cu ușurință, cîteva femei în tunici comentară cu grație nefericirea lui și iubirea fu cîntată în mici arii. Sala reacționă cu însuflețire discretă. Abia dacă se observă că Orfeu introducea, în aria lui din actul al doilea, tremurături care nu figurau în text și îi cerea cu un ușor exces de patetism stăpînului Infernului să se lase înduioșat de vaietele sale. Anume gesturi sacadate care îi scăpară apărură celor mai pricepuți drept un efect de stilizare care se adăuga și el la interpretarea cîntărețului.

Trebui să vină marele duet al lui Orfeu și Euridice din actul al treilea (era momentul în care Euridice scăpa amantului ei) pentru ca o anume surpriză să apară printre spectatori. Și, ca și cînd cîntărețul n-ar fi așteptat decît această mișcare în sală sau, și mai exact încă, ca și cînd rumoarea care venea de la parter ar fi confirmat ceea ce

simţea, el alese acest moment ca să înainteze spre rampă într-un fel grotesc, cu braţele şi picioarele îndepărtate, în costumul său antic, şi să se prăbuşească în mijlocul decorului păstoresc care nu încetase niciodată să fie anacronic, dar care, în ochii spectatorilor, deveni anacronic abia acum şi într-un fel cumplit. Căci, înt aceeaşi clipă, orchestra se opri, cei de la parter se ridicară şi începură să părăsească încet sala, mai întîi în linişte, aşa cum se iese dintr-o biserică după slujbă sau dintr-o cameră mortuară după o vizită, femeile strîngîndu-şi rochiile şi ieşind cu capul plecat, bărbaţii conducîndu-le şi ţinîndu-le de cot, ferindu-le să se lovească de strapontine. Dar, încetul cu încetul, mişcarea se precipită, şoaptele deveniră exclamaţii şi mulţimea începu să curgă spre ieşiri şi se îngrămădi în faţa lor ca să sfîrşească prin a se înghionti între uşi ţipînd. Cottard şi Tarrou, care doar se ridicaseră, stăteau singuri în faţa uneia dintre imaginile a ceea ce era viaţa lor de atunci : ciuma pe scenă, sub înfăţişarea unui actor dezarticulat şi, în sală, tot luxul devenit inutil, sub formă de evantaiuri uitate şi de dantele atîrnînd pe roşul fotoliilor.

În timpul primelor zile ale lunii septembrie, Rambert lucrase sîrguincios alături de Rieux. El ceruse numai o învoire de-o zi cînd trebuia să se întîlnească cu Gonzalès şi cu cei doi tineri în faţa liceului de băieţi.

În ziua aceea, la amiază, Gonzalès şi ziaristul îi văzură sosind pe cei doi foarte veseli. Ei ziseră că n-avuseseră noroc data trecută, dar că, se aşteptaseră la asta. În orice caz, nu mai era săptămîna lor de gardă. Trebuiau să aibă răbdare pînă

în săptămîna care vine. O vor lua atunci de la cap. Rambert zise că ăsta era cuvîntul. Gonzalès propusese deci o întîlnire pentru lunea viitoare. Dar, de data asta, Rambert va fi instalat la Marcel și Louis. „O să ne fixăm o întîlnire, tu și cu mine. Dacă eu nu vin, o să te duci direct la ei. O să-ți explicăm unde stau.“ Dar Marcel sau Louis zise în clipa aceea că cel mai simplu era să-l conducă pe amic imediat. Dacă nu e pretențios, se găsește mîncare pentru toți patru. Și în felul ăsta el o să-și dea seama. Gonzalès zise că asta era o idee foarte bună și coborîră spre port.

Marcel și Louis locuiau la marginea cartierului Marinei, aproape de porțile care se deschideau spre cornișă. Era o casă mică, spaniolă, cu ziduri groase, cu obloane de lemn vopsite, cu odăi goale și umbroase. Aveau orez, pe care îl servi mama tinerilor, o bătrînă spaniolă surîzătoare și plină de riduri. Gonzalès se miră, fiindcă orezul lipsea deja în oraș. „Se poate face rost la porți“, zise Marcel. Rambert mînca și bea, și Gonzalès zise că era un adevărat prieten, în timp ce ziaristul se gîndea numai la săptămîna pe care trebuia s-o mai rabde.

De fapt avu două săptămîni de așteptat, fiindcă numărul zilelor de gardă fu ridicat la cincisprezece, ca să se reducă efectivul echipelor. Și, în timpul acestor cincisprezece zile, Rambert munci fără să se menajeze, neîntrerupt, oarecum orbește, din zori pînă noaptea. Se culca tîrziu și dormea buștean. Trecerea bruscă de la lipsă de ocupație la această muncă istovitoare îl lăsa aproape fără visuri și fără puteri. Vorbea puțin de evaziunea lui apropiată. Un singur fapt de reținut : la capătul unei săptămîni, el mărturisi doctorului că pentru întîia oară, în noaptea precedentă, se îmbătase. Ieșind din bar avusese deodată impresia că gan-

glionii lui se îngroșaseră și că brațele i se mișcau greu la subsuori. Se gîndise că l-a lovit ciuma. Și singura reacție pe care o avu atunci, și despre care conveni cu Rieux că nu era la locul ei, fu să alerge spre partea de sus a orașului și de acolo, de pe un mic loc de unde tot nu dădeai de mare, dar de unde se vedea ceva mai mult cer, el o chemă pe soția lui cu un strigăt puternic pe deasupra zidurilor orașului. Întors acasă și nedescoperind pe corpul lui nici un semn de boală, nu se simțise prea mîndru de această criză bruscă. Rieux zise că înțelegea foarte bine că poți reacționa așa: „În orice caz, zise el, ți se poate întîmpla s-o dorești".

— Domnul Othon mi-a vorbit de dumneata azi-dimineață, adăugă Rieux deodată, în clipa în care Rambert îl părăsea. M-a întrebat dacă te cunosc: „Sfătuiți-l, mi-a zis el, să nu frecventeze mediile de contrabandiști. Bate la ochi."

— Asta ce vrea să însemne ?

— Asta vrea să însemne că trebuie să te grăbești.

— Mulțumesc, zise Rambert strîngîndu-i mîna doctorului.

La ușă, deodată se întoarse. Rieux băgă de seamă că, pentru prima oară de la începutul ciumei, el surîdea.

— De ce oare nu mă împiedicați să plec ? Aveți cum.

Rieux dădu din cap cu gestul său obișnuit și zise că asta era treaba lui Rambert, că acesta din urmă alesese fericirea și că el, Rieux, n-avea argumente pe care să i le opună. Se simțea incapabil să judece ce era bine sau ce era rău în această istorie.

— Atunci de ce îmi spuneţi să mă grăbesc, în aceste condiţii ?

Rieux surîse la rîndul său.

— Poate pentru că doresc şi eu să fac ceva pentru fericire.

A doua zi nu mai vorbiră despre nimic, dar lucrară împreună. Săptămîna următoare, Rambert se instalase în sfîrşit în mica locuinţă spaniolă. Îi făcuseră un pat în odaia comună. Cum tinerii nu se întorceau la masă şi cum îl rugaseră să iasă cît mai puţin posibil, trăia acolo singur cea mai mare parte a timpului sau făcea conversaţie cu bătrîna mamă. Era o femeie uscată şi activă, îmbrăcată în negru, cu chipul maroniu şi plin de creţuri, şi părul alb şi foarte curat. Tăcută, ea zîmbea numai, cu toată privirea, cînd se uita la Rambert.

Alteori îl întreba dacă nu-i era frică să-i aducă ciuma soţiei lui. El era de acord că riscul acesta exista, dar că, în definitiv, această şansă era minimă, în timp ce rămînînd în oraş ei riscau să fie despărţiţi pentru totdeauna.

— E drăguţă ? zicea bătrîna zîmbind.

— Foarte drăguţă.

— Frumoasă ?

— Cred.

— A, zicea bătrîna, de-aia !

Rambert se gîndea. Fără îndoială că pentru asta, dar era imposibil să fie numai pentru asta.

— Nu credeţi în Dumnezeu ? zise bătrîna care se ducea în fiecare dimineaţă la liturghie.

Rambert recunoscu că nu, iar bătrîna spuse din nou că asta era prin urmare pricina.

— Trebuie s-o revedeţi, aveţi dreptate. Dacă nu, ce v-ar rămîne ?

Restul timpului Rambert se învîrtea între cele patru ziduri goale şi văruite, mîngîind evantaiele

agăţate pe pereţi sau numărînd ciucurii de lînă care împodobeau faţa de masă. Seara, tinerii se întorceau acasă. Nu vorbeau mult, sau dacă vorbeau o făceau numai ca să spună că nu era încă momentul. După masă, Marcel cînta din chitară şi beau toţi lichior mirosind a anason. Rambert avea aerul că reflectează.

Miercuri, Marcel se întoarse spunînd: „E pentru mîine seară la miezul nopţii. Fii gata". Din cei doi oameni cu care păzea postul, unul era atins de ciumă şi celălalt, care împărţea de obicei camera cu primul, era pus sub observaţie. Astfel, timp de două sau trei zile Marcel şi Louis vor fi singuri. În cursul nopţii ei or să aranjeze ultimele amănunte. A doua zi lucrul va fi posibil. Rambert mulţumi. „Sînteţi mulţumit?" întrebă bătrîna. El zise da, dar se gîndea la altceva.

A doua zi, sub un cer încărcat, căldura era umedă şi înăbuşitoare. Ştirile despre ciumă erau rele. Bătrîna spaniolă îşi păstra totuşi seninătatea. „Lumea e plină de păcate, zicea ea. Aşa că, ce să-i faci!" Ca şi Marcel şi Louis, Rambert era gol pînă la brîu. Dar aşa gol cum era, sudoarea îi curgea pe spinare şi pe piept. În penumbra casei cu obloanele trase asta le dădea o culoare brună şi lucioasă. Rambert se plimba în jurul camerei fără să spună nimic. Într-un fel neaşteptat, pe la orele patru după-amiază, el se îmbrăcă şi anunţă că ieşea.

— Fii atent, zise Marcel, e pentru miezul nopţii. Totul e aranjat.

Rambert se duse acasă la doctor. Mama lui Rieux îi spuse lui Rambert că îl poate găsi la spitalul din partea de sus a oraşului. Înaintea postului de pază, aceeaşi mulţime se învîrtea mereu în jurul ei însăşi. „Circulaţi", zicea un sergent cu

ochii bobosaţi. Circulau, dar pe loc. „N-aveţi ce să aşteptaţi", zicea sergentul, căruia sudoarea îi pătrunsese prin haină. Asta era şi părerea lor, dar ei rămîneau totuşi, în ciuda căldurii ucigătoare. Rambert arătă permisul său sergenului care îi indică biroul lui Tarrou. Uşa dădea în curte. Se încrucişă cu părintele Paneloux care ieşea din birou.

Într-o mică încăpere albă şi murdară care mirosea a farmacie şi a cearşaf umed, Tarrou, stînd la un birou de lemn negru, cu mînecile cămăşii suflecate, îşi tampona cu o batistă sudoarea care îi curgea pe încheieturile braţelor.

— Tot aici ? zise el.

— Da, aş vrea să vorbesc cu Rieux.

— E în sală. Dar dacă ai putea să te descurci fără el ar fi mai bine.

— De ce ?

— E surmenat. Îl cruţ cum pot.

Rambert se uita la Tarrou. Acesta slăbise. Oboseala îi tulbura ochii şi trăsăturile feţei. Umerii săi puternici se cocoşaseră. Cineva bătu în uşă şi un infirmier cu mască albă intră. El depuse pe biroul lui Tarrou un pachet de fişe şi, cu o voce pe care tifonul o înăbuşea, zise doar atît „şase", apoi ieşi. Tarrou îl privi pe ziarist şi îi arătă fişele pe care le desfăcu în evantai.

— Frumoase fişe, ai ? Ei bine ! nu, sînt morţi. Morţii de peste noapte.

Fruntea lui se brăzdase. Strînse la loc pachetul de fişe.

— Singurul lucru care ne rămîne de făcut este contabilitatea.

Tarrou se ridică sprijinindu-se de masă.

— O să pleci curînd ?

— Astă-seară, la miezul nopţii.

Tarrou zise că asta îi făcea plăcere și că Rambert trebuia să aibă grijă de sine.

— Spui asta în mod sincer ?

Tarrou dădu din umeri :

— La vîrsta mea ești sincer vrînd-nevrînd. Să minți e prea obositor.

— Tarrou, zise ziaristul, aș vrea să-l văd pe doctor. Scuză-mă.

— Știu. El e mai uman ca mine. Să mergem.

— Nu e asta, zise Rambert cu greutate.

Și se opri. Tarrou îl privi și deodată îi zîmbi.

Merseră pe un mic culoar ai cărui pereți erau zugrăviți în verde-deschis și unde plutea o lumină de acvarium. Înainte să ajungă la dubla ușă cu geam în spatele căreia se vedea o ciudată mișcare de umbre, Tarrou îl conduse pe Rambert într-o sală foarte mică, ai cărei pereți erau în întregime acoperiți cu dulapuri. El deschise unul din ele, trase dintr-un sterilizator două măști de tifon hidrofil, întinse una lui Rambert și îl invită să și-o pună. Ziaristul întrebă dacă asta folosește la ceva și Tarrou răspunse că nu, dar că dă încredere celorlalți.

Împinseră glasvandul. Era o sală imensă, cu ferestrele ermetic închise, în ciuda anotimpului. În partea de sus a pereților bîzîiau aparate care împrospătau aerul și elicele lor curbe răscoleau aerul lăptos și supraîncălzit pe deasupra a două rînduri de paturi cenușii. Din toate părțile se ridicau gemete înăbușite sau subțiri care se amestecau într-un vaier monoton. Oameni îmbrăcați în alb se mișcau cu încetineală în lumina crudă care se revărsa pe ferestrele largi și înalte prevăzute cu gratii. Rambert se simți prost în căldura cumplită a acestei săli și îl recunoscu cu greutate pe Rieux cînd îl văzu aplecat deasupra unui corp care ge-

mea. Doctorul făcea incizia ganglionilor unui bolnav pe care două infirmiere, din două părți ale patului, îl țineau răstignit. Cînd se ridică, doctorul depuse instrumentele pe platoul pe care un ajutor i-l întinse și rămase o clipă nemișcat uitîndu-se la omul pe care tocmai îl pansau.

— Ce mai e nou ? îi zise el lui Tarrou care se apropia.

— Paneloux acceptă să-l înlocuiască pe Rambert la casa-carantină. Ne-a mai ajutat el mult și pînă acum. Rămîne ca echipa a treia de teren să se regrupeze fără Rambert.

Rieux aprobă din cap.

— Castel a terminat primele preparate. Propune o încercare.

— A ! zise Rieux, asta e bine.

— În fine, e aici Rambert.

Rieux se răsuci. Pe deasupra măștii ochii săi se micșorară zărindu-l pe gazetar.

— Ce faci dumneata aici ? zise el. Ar trebui să fii în altă parte.

Tarrou zise că plecarea e în seara asta pe la miezul nopții și Rambert adăugă : „În principiu".

De fiecare dată cînd unul din ei vorbea, masca hidrofilă se umfla și se umezea în dreptul gurii. Asta dădea conversației ceva ireal, ca un dialog între statui.

— Aș vrea să vă vorbesc, zise Rambert.

— O să ieșim împreună, dacă vrei. Așteaptă-mă în biroul lui Tarrou.

Cîtva timp după aceea Rambert și Rieux se instalau pe banca din spate a mașinii doctorului. Tarrou conducea.

— Nu se mai găsește benzină, zise acesta demarînd. Mîine mergem pe jos.

— Doctore, zise Rambert, nu plec şi vreau să rămîn cu dumneavoastră.

Tarrou nu se clinti. Continua să conducă. Rieux părea incapabil să se smulgă din oboseala lui.

— Şi ea ? zise el cu o voce înăbuşită.

Rambert zise că s-a mai gîndit, că el continua să creadă ceea ce credea, dar dacă ar pleca, i-ar fi ruşine. Asta l-ar stingheri în iubirea lui pentru aceea pe care o lăsase. Dar Rieux se îndreptă şi zise cu o voce fermă că asta e o tîmpenie şi că nu e o ruşine să preferi fericirea.

— Da, zise Rambert, dar poate să-ţi fie ruşine să fii fericit singur.

Tarrou, care tăcuse pînă atunci, fără să se întoarcă spre ei, zise că dacă Rambert voia să împărtăşească nenorocirea oamenilor, n-o să mai aibă niciodată timp pentru fericire. Trebuia să aleagă.

— Nu e asta, zise Rambert. Am crezut totdeauna că sînt străin de acest oraş şi că n-am nici o legătură cu dumneavoastră. Dar acum cînd am văzut ce-am văzut, ştiu că sînt de-aici, indiferent dacă vreau sau nu. Povestea asta ne priveşte pe toţi.

Nimeni nu răspunse şi Rambert păru să-şi piardă răbdarea.

— O ştiţi de altfel foarte bine. Altfel ce căutaţi în acest spital ? Prin urmare, dumneavoastră aţi ales şi aţi renunţat la fericire ?

Tarrou şi Rieux tot nu răspunseră. Tăcerea dură multă vreme, pînă se apropiară de casa doctorului. Şi din nou Rambert puse întrebarea sa ultimă, cu şi mai mare tărie. Şi, singur, Rieux se răsuci spre el. Se ridică făcînd un efort :

— Iartă-mă, Rambert, zise el, dar nu ştiu. Rămîi cu noi din moment ce o doreşti.

O deviere bruscă a mașinii îl făcu să tacă. Apoi reluă uitîndu-se drept înaintea lui :

— Nimic pe lume nu merită să te facă să renunți la ceea ce iubești. Și totuși am renunțat și eu, fără să știu pentru ce.

Recăzu încet pe perna sa.

— E un fapt, atîta tot, zise el cu oboseală. Să-l înregistrăm și să tragem consecințele.

— Ce consecințe ? întrebă Rambert.

— A, zise Rieux, nu se poate în același timp să vindeci și să știi. Deci să vindecăm cît mai repede posibil. E lucrul cel mai grabnic.

La miezul nopții Tarrou și Rieux îi trasau lui Rambert planul cartierului pe care îl însărcinau să-l cerceteze, cînd Tarrou se uită la ceas. Ridicînd fruntea întîlni privirea lui Rambert.

— I-ați prevenit ?

Ziaristul își feri privirea.

— Trimisesem un bilet, zise el cu trudă, înainte să vin să vă văd.

În ultimele zile ale lui octombrie fu încercat serul lui Castel. Practic, acest ser era ultima speranță a lui Rieux. În cazul unui nou eșec, doctorul era convins că orașul va cădea pradă capriciilor maladiei, fie că epidemia și-ar prelungi încă acțiunea timp de luni întregi, fie că s-ar hotărî să se oprească fără pricină.

Chiar în ajunul zilei în care Castel veni să-l viziteze pe Rieux, fiul domnului Othon se îmbolnăvise și toată familia trebuise să intre în carantină. Mama, care ieșise cu puțin înainte, se văzu deci izolată pentru a doua oară. Respectînd instrucțiunile, judecătorul îl chemă pe doctorul Rieux îndată ce recunoscu pe corpul copilului semnele

bolii. Cînd Rieux sosi, tatăl şi mama stăteau în picioare la marginea patului. Fetiţa fusese îndepărtată. Copilul era în perioada de toropire şi se lăsă examinat fără să se plîngă. Cînd doctorul ridică fruntea, întîlni privirea judecătorului şi în spatele lui faţa palidă a mamei care îşi pusese o batistă la gură şi urmărea gesturile doctorului cu ochii larg deschişi.

— Asta e, nu-i aşa? zise judecătorul cu un glas rece.

— Da, răspunse Rieux, privind din nou copilul.

Ochii mamei crescură, dar ea continua să nu zică nimic. Judecătorul tăcea şi el, apoi zise, pe un ton mai coborît :

— Ei, bine, doctore, trebuie să facem ceea ce e prescris.

Rieux se ferea s-o privească pe mamă, care îşi ţinea mereu batista la gură.

— Are să meargă repede, zise el ezitînd, dacă aş putea să telefonez.

Domnul Othon zise că o să-i arate unde e telefonul. Dar doctorul se întoarse spre femeie :

— Sînt dezolat. Trebuie să pregătiţi cîteva lucruri. Ştiţi despre ce e vorba.

Doamna Othon păru încremenită. Se uita în pămînt.

— Da, zise ea dînd din cap, o să pregătesc.

Înainte de a-i părăsi, Rieux nu se putu împiedica să-i întrebe dacă n-au nevoie de ceva. Femeia îl privea mereu în tăcere. Dar judecătorul îşi feri de astă dată privirea.

— Nu, zise el, apoi înghiţi, dar salvaţi-mi copilul.

Carantina, care la început nu era decît o simplă formalitate, fusese organizată de Rieux şi Rambert într-un mod foarte strict. În special ei ceru-

seră ca membrii aceleiași familii să fie totdeauna izolați unii de alții. Dacă unul din membrii familiei fusese contaminat fără s-o știe, nu trebuiau înmulțite ocaziile favorabile maladiei. Rieux explică aceste considerente judecătorului, care le găsi bune. Cu toate acestea, soția lui și el se priviră într-un astfel de mod, încît doctorul simți pînă la ce punct această despărțire îi lăsa descumpăniți. Doamna Othon și fetița ei putură să fie trimise la hotelul de carantină condus de Rambert. Dar pentru judecătorul de instrucție nu mai era loc decît în tabăra de izolare pe care prefectura tocmai o organiza pe stadionul municipal cu ajutorul corturilor împrumutate de serviciul drumurilor publice. Rieux se scuză, dar domnul Othon zise că există o regulă pentru toată lumea și că era drept să se supună.

Cît despre copil, el fu transportat la spitalul auxiliar într-o veche sală de clasă în care fuseseră instalate zece paturi. Cam după douăzeci de ceasuri, Rieux consideră cazul său disperat. Micul corp se lăsa devorat de infecție fără nici o reacție. Foarte mici ganglioni dureroși, dar abia formați, blocau articulațiile membrelor sale fragile. Era dinainte învins. De aceea avu Rieux ideea să încerce pe el serul lui Castel. În aceeași seară, după masă, îi făcură lunga inoculare, fără să obțină o singură reacție din partea copilului. A doua zi în zori, toți se adunară lîngă băiat ca să-și dea seama de cum decurgea această experiență hotărîtoare.

Copilul, ieșit din toropeala sa, se răsucea convulsiv în cearșafuri. Doctorul, Castel și Tarrou stăteau lîngă el de la orele patru dimineața, urmărind pas cu pas progresele sau opririle bolii. La capătul patului se vedea, puțin curbată, silueta masivă a lui Tarrou. La picioarele patului, șezînd lîngă Rieux,

care sta în picioare, Castel citea o veche lucrare, arătînd după toate aparențele, liniștit. Încetul cu încetul, pe măsură ce se făcea ziuă, în vechea sală de școală, soseau ceilalți. Paneloux mai întîi, care își găsi loc în partea cealaltă a patului, opusă lui Tarrou și se sprijini de perete. O expresie dureroasă se citea pe chipul său și oboseala tuturor acestor zile în care se expusese direct primejdiei săpase riduri pe fruntea sa congestionată. Sosi apoi Joseph Grand. Era ora șapte și funcționarul se scuză că era cu sufletul la gură. N-avea să rămînă decît o clipă, poate se știa deja ceva precis. Fără să scoată un cuvînt, Rieux îi arătă copilul care, cu ochii închiși și cu chipul descompus, cu dinții strînși la limita puterilor, cu trupul nemișcat, își întorcea mereu capul la dreapta și la stînga pe sulul de pernă fără cearșaf. Cînd în sfîrșit se făcu destulă lumină, pentru ca în fundul sălii, pe tabla școlărească rămasă acolo să se poată distinge urmele unor vechi formule algebrice, sosi Rambert. El se rezemă cu spatele de patul vecin și scoase un pachet de țigări. Dar după ce văzu copilul, băgă la loc pachetul în buzunar.

Castel, tot pe scaun, se uita la Rieux pe deasupra ochelarilor.

— Aveți știri despre tată ?

— Nu, zise Rieux, este în tabăra de izolare.

Doctorul strîngea cu putere bara patului în care gemea copilul. Nu părăsea din priviri micul bolnav care se înțepeni brusc și, cu dinții din nou strînși, se scobi puțin la nivelul taliei, îndepărtîndu-și încet brațele și picioarele. Dinspre micul corp, gol sub cuvertura militară, urca un miros de lînă și de sudoare acră. Copilul se destinse încetul cu încetul, își readuse brațele și picioarele spre centrul patului și, mereu orb și mut, păru să res-

pire mai iute. Rieux întîlni privirea lui Tarrou, care întoarse ochii.

Văzuseră deja copii murind, de vreme ce teroarea de luni de zile nu alegea, dar niciodată nu urmăriseră suferința lor minut cu minut, cum o făceau de azi-dimineață. Şi, bineînțeles, chinul pe care-l îndurau acești inocenți nu încetase niciodată să li se pară ceea ce era el în realitate, adică un lucru scandalos. Dar pînă atunci, cel puțin, ei se scandalizau oarecum la un mod abstract, pentru că ei nu priviseră niciodată în față, atît de îndelungat, agonia unui inocent.

Ca și cum ar fi fost mușcat de burtă, copilul tocmai se încovoia din nou cu un geamăt subțire. El rămase astfel ghemuit timp de lungi clipe, zgîlțîit de frisoane și de tremurături convulsive ca și cînd plăpîndele lui mădulare se încovoiau sub vîntul furios al ciumei și pîrîiau sub suflul repetat al febrei. După ce vîrtejul trecu, el se destinse puțin, febra păru să se retragă și să-l părăsească cu răsuflarea tăiată pe un țărm umed și otrăvit unde odihna semăna deja cu moartea. Cînd valul arzător îl atinse din nou pentru a treia oară și îl săltă puțin, copilul se chirci, se retrase în fundul patului, cuprins de spaima flăcării care îl ardea și își agită înnebunit capul azvîrlind pătura. Lacrimi mari, țîșnind de sub pleoapele inflamate, începură să curgă pe chipul său plumburiu, și, la capătul crizei, epuizat, crispîndu-și picioarele osoase și brațele a căror carne se topise în patruzeci și opt de ore, copilul luă în patul pustiit o poză grotescă de crucificat.

Tarrou se aplecă și, cu mîna sa grea, șterse micul chip înmuiat de lacrimi și de sudoare. De la un timp, Castel își închisese cartea și se uita la bolnav. El începu o frază, dar ca să poată s-o termine

fu obligat să tușească, pentru că vocea sa detună brusc :

— N-a avut o diminuare de dimineață, nu-i așa, doctore ?

Rieux zise că nu, dar copilul rezistă de mai mult timp decît e normal. Paneloux, care se rezema ca prăbușit de zid, zise atunci cu un glas înăbușit :

— Dacă trebuie să moară, atunci a suferit mai mult.

Rieux se întoarse brusc spre el și deschise gura să vorbească, dar tăcu, făcu un efort vizibil să se stăpînească și reveni cu privirea asupra copilului.

Lumina se mărea în sală. În celelalte cinci paturi forme de corpuri se mișcau și gemeau, dar cu o discreție care părea convenită. Singurul care striga, la celălalt capăt al sălii, scotea la intervale regulate mici exclamații care păreau să exprime mai degrabă uimire decît durere. Se părea că, chiar pentru bolnavi, nu mai era spaima de la început. Era, acum, un soi de consimțire în felul lor de a suporta boala. Singur copilul se zbătea din toate puterile. Rieux, care din timp în timp îi lua pulsul, fără necesitate de altfel și mai degrabă ca să iasă din nemișcarea neputincioasă în care se afla, simțea, închizînd ochii, cum agitația aceasta se amesteca cu tumultul propriului său sînge. El se confunda atunci cu copilul condamnat la supliciu și încerca să-l susțină cu toată puterea sa încă intactă. Dar, numai un minut reunite, pulsațiile inimilor lor se dezacordau, copilul îi scăpa și efortul său se prăbușea în vid. El dădea atunci drumul încheieturii subțiri a mîinii copilului și se întorcea la locul lui.

De-a lungul pereţilor văruiţi lumina devenea din trandafirie galbenă. O dimineaţă călduroasă începea să se facă simţită în spatele geamurilor. Grand abia fu auzit cînd plecă, zicînd că o să revină. Toţi aşteptau. Copilul, cu ochii mereu închişi, părea că s-a liniştit puţin. Mîinile, devenite gheare, rîciiau încet marginile patului. Urcară apoi, zgîriară pătura aproape de genunchi şi, deodată, copilul îşi îndoi picioarele, îşi vîrî genunchii în burtă şi rămase nemişcat. El deschise atunci ochii pentru întîia oară şi se uită la Rieux care stătea înaintea lui. În scobiturile feţei lui împietrită acum ca într-un pămînt ars, gura i se deschise şi aproape imediat scoase din ea un strigăt continuu pe care respiraţia abia îl nuanţa şi care umplu deodată sala de un protest monoton, discordant şi atît de puţin omenesc, că părea să vină de la toţi oamenii în acelaşi timp. Rieux strînse din dinţi şi Tarrou se întoarse cu spatele. Rambert se apropie de pat lîngă Castel care închise cartea rămasă deschisă pe genunchi. Paneloux se uită la această gură de copil, pîngărită de boală, plină de acest ţipăt al tuturor vîrstelor. Şi se lăsă să alunece în genunchi şi toţi cei de acolo găsiră firesc să-l audă zicînd cu o voce puţin înăbuşită, dar distinctă, în mijlocul vaietului fără nume care nu se oprea : „Doamne, scapă acest copil".

Dar copilul continua să strige şi, jur împrejurul lui, bolnavii se agitară. Cel ale cărui exclamaţii nu încetaseră, de la celălalt capăt al încăperii, îşi înteţi ritmul vaietului său pînă ce scoase şi el un ţipăt asemănător, în timp ce ceilalţi gemeau din ce în ce mai tare. Un val de hohote de plîns se revărsă în sală, acoperind ruga lui Paneloux, iar Rieux, agăţat de bara patului, închise ochii, ameţit de oboseală şi de dezgust.

Cînd îi redeschise, dădu cu ochii, alături de el, de Tarrou.

— Trebuie să plec de-aici, zise Rieux. Nu pot să-i mai suport.

Dar deodată ceilalți bolnavi tăcură. Doctorul își dădu atunci seama că strigătul copilului slăbise, că mai slăbea încă și că se oprise chiar. Împrejurul lui, vaietele reîncepeau, dar înăbușit ca și un ecou îndepărtat al acestei lupte care tocmai se sfîrșise. Căci se sfîrșise. Castel trecuse de cealaltă parte a patului și zise că s-a terminat. Cu gura deschisă, dar mută, cu urme de lacrimi pe obraz, copilul se odihnea în mijlocul păturilor în dezordine, devenit deodată mai mic. Paneloux se apropie de pat și făcu gestul binecuvîntării. Apoi își adună poalele și ieși prin coridorul principal.

— Va trebui să luăm totul de la început ? îl întrebă Tarrou pe Castel.

Bătrînul doctor dădu din cap.

— Poate, zise el cu un surîs crispat. La urma urmei a rezistat destul de mult.

Dar Rieux părăsea deja sala cu un pas atît de grăbit și cu un astfel de aer că atunci cînd trecu pe lîngă Paneloux acesta întinse mîna să-l rețină.

— Doctore, îi zise el.

Rieux se întoarse fără să se oprească și îi aruncă cu violență :

— Cel puțin ăsta era nevinovat, o știți bine !

Apoi se întoarse și, trecînd prin ușile sălii înaintea lui Paneloux, ajunse la capătul curții școlii. Se așeză pe o bancă între niște mici arbori prăfuiți și își șterse sudoarea care îi curgea în ochi. Îi venea încă să strige ca să desfacă în sfîrșit nodul violent care îi strîngea inima. Căldura cădea încet printre ramurile ficușilor. Cerul albastru al dimineții se acoperea repede de o albeață care făcea

aerul şi mai înăbuşitor. Rieux se lăsă în voie pe o bancă. Contempla ramurile, cerul, regăsindu-şi încet respiraţia, alungîndu-şi încetul cu încetul oboseala.

— De ce mi-aţi vorbit cu atîta mînie? zise o voce în spatele lui. Spectacolul era şi pentru mine insuportabil.

Rieux se întoarse spre Paneloux:

— E adevărat, zise el. Iertaţi-mă. Dar oboseala te scoate din minţi. Şi sînt ore în acest oraş cînd nu mai simt decît revoltă.

— Înţeleg, murmură Paneloux. E revoltător pentru că asta întrece puterile noastre. Dar poate că trebuie să iubim ceea ce nu putem să înţelegem.

Rieux se îndreptă dintr-o dată. Se uită la Paneloux cu toată puterea şi pasiunea de care era în stare şi dădu din cap.

— Nu, părinte, zise el. Am altă părere despre iubire. Şi voi refuza pînă la moarte să iubesc această creaţiune în care copiii sînt torturaţi.

Pe faţa lui Paneloux trecu o umbră răvăşită.

— A! doctore, făcu el cu tristeţe, acum am înţeles ce înseamnă harul.

Dar Rieux se lăsase din nou pe bancă. Din adîncul oboselii sale care îi reveni răspunse şi mai încet:

— Eu nu-l am, ştiu. Dar nu vreau să discut asta cu dumneavoastră. Lucrăm împreună pentru ceva care ne reuneşte dincolo de blesteme şi rugăciuni. Numai asta e important.

Paneloux se aşeză lîngă Rieux. Avea un aer mişcat.

— Da, zise el, da, dumneavoastră de asemenea acţionaţi pentru mîntuirea omului.

Rieux încercă să zîmbească.

— Mîntuirea omului e un cuvînt prea mare pentru mine. Nu merg atît de departe. Ceea ce mă interesează, este sănătatea lui înainte de toate.

Paneloux ezită.

— Doctore, zise el.

Dar se opri. Pe fruntea lui de asemenea începu să curgă șiroaie de sudoare. Murmură : „la revedere“ și ochii lui străluciră cînd se ridică. Era gata să plece cînd Rieux, care căzuse pe gînduri, se ridică de asemenea și făcu un pas spre el.

— Încă o dată, iertați-mă, zise el. Această ieșire n-o să se mai repete.

Paneloux îi întinse mîna și-i zise cu tristețe :

— Și totuși nu v-am convins.

— Ce importanță are ? zise Rieux. Ce urăsc eu este moartea și durerea, știți bine. Și vrînd, nevrînd le suferim și luptăm contra lor împreună.

Rieux reținea mîna preotului.

— Vedeți, zise el evitînd să-l privească, nici măcar Dumnezeu nu poate acum să ne despartă.

De cînd intrase în formațiile sanitare, Paneloux nu părăsise spitalele și locurile unde ciuma putea fi întîlnită. El își alesese, printre salvatori, locul care i se părea de datoria lui să fie al său, adică cel dintîi. Spectacolele morții nu-i lipsiseră. Și cu toate că în principiu era protejat de vaccin, grija de propria lui moarte nu-i rămase mai puțin străină. În aparență își păstrase totdeauna calmul. Dar începînd din ziua aceasta, în care văzuse îndeaproape un copil murind, el păru schimbat. O tensiune în creștere se citea pe chipul său. Și în ziua în care, zîmbind, el îi spuse lui Rieux că pregătea un scurt tratat cu subiectul : „Poate un preot să consulte un medic ?“ doctorul avu im-

presia că era vorba de ceva mult mai serios decît părea s-o spună Paneloux. Cum doctorul își exprimă dorința să cunoască această lucrare, Paneloux îl anunță că avea să țină o predică după liturghia pentru bărbați[1] și că își va expune, cu această ocazie, cel puțin cîteva din punctele sale de vedere.

— Aș vrea să veniți, domnule doctor, subiectul o să vă intereseze.

Părintele își ținu a doua sa predică pe o zi cu vînt mare. La drept vorbind rîndurile asistenței erau mai rare decît la prima predică. Acest gen de spectacol nu mai avea atracția noutății pentru concetățenii noștri. În împrejurările grele prin care trecea orașul însuși cuvîntul „noutate" își pierduse sensul. De altfel, cea mai mare parte a oamenilor, atunci cînd nu fugeau cu totul de îndatoririle lor religioase sau cînd nu le făceau să coincidă cu o viață personală profund imorală, înlocuiau practicile obișnuite prin superstiții lipsite de sens. Purtau mai bucuroși medalii protectoare sau amulete ale Sfîntului Roch, decît să se ducă la liturghie.

Se poate da aici ca exemplu lipsa de moderație cu care concetățenii noștri făceau uz de profeții. În primăvară, într-adevăr, așteptaseră de la un moment la altul sfîrșitul molimei și nimeni nu se gîndise să ceară altuia precizări asupra duratei epidemiei, dat fiind că toată lumea era convinsă că n-o să dureze. Dar pe măsură ce zilele treceau începură să se teamă că această nenorocire chiar n-o să aibă sfîrșit și, o dată cu asta, încetarea epidemiei deveni obiectul tuturor speranțelor. Se răspîndeau astfel din om în om diverse profeții

[1] Numită astfel deoarece femeile arabe convertite nu erau admise (n.t.).

care se datorau unor magi sau unor sfinți ai Bisericii catolice. Unii tipografi din oraș văzură foarte repede folosul pe care îl puteau trage de pe urma acestei noi mode și difuzară în numeroase exemplare textele care circulau. Dîndu-și seama că publicul era stăpînit de o curiozitate nesățioasă, ei întreprinseră cercetări în bibliotecile municipale asupra tuturor mărturiilor de acest gen pe care istoria anecdotică le putea aduce și le răspîndiră în oraș. Cînd istoria însăși fu epuizată de profeții, ele fură comandate ziariștilor, care, cel puțin asupra acestui punct, se arătară la fel de competenți ca și confrații lor din veacurile trecute.

Unele din aceste profeții apăreau chiar în foileton în ziare și nu erau citite cu mai puțină lăcomie decît povestirile sentimentale pe care le puteai găsi în locul lor în timpurile normale. Unele din aceste previziuni se sprijineau pe calcule bizare în care interveneau cifrele anului, numărul morților și socoteala lunilor deja petrecute sub regimul ciumei. Altele stabileau comparații cu marile ciume ale istoriei scoțînd la iveală asemănări (pe care profețiile le numeau constante) și, pe bază de calcule nu mai puțin bizare, pretindeau că trag din ele învățăminte cu privire la încercarea prezentă. Dar cele mai apreciate de public erau, fără discuție, acelea care, într-un limbaj apocaliptic, anunțau serii de evenimente dintre care fiecare putea fi acela prin care trecea orașul și a căror complexitate lăsa liberă orice interpretare. Nostradamus [1] și Sfînta Odile fură astfel

[1] Nostradamus (Michel de Nostre-Dame) (1503—1566) — astrolog și medic francez, care și-a cîștigat o mare popularitate, îngrijind cu devotament ciumații din sudul Franței și scriind catrene profetice (n.r.).

consultați zilnic și în mod fructuos. Ceea ce de altfel rămînea comun tuturor profețiilor era faptul că în cele din urmă erau liniștitoare. Numai ciuma nu era.

Aceste superstiții le țineau deci concetățenilor noștri loc de religie și iată de ce predica lui Paneloux avu loc într-o biserică plină numai pe trei sferturi. În seara predicii, cînd sosi Rieux, vîntul care se strecura în filoane de aer prin ușile cu resort de la intrare, circula liber printre auditori. Și într-o biserică friguroasă și tăcută, în mijlocul unei asistențe compuse exculsiv din bărbați, el se așeză și-l văzu pe părinte urcînd la amvon. Acesta din urmă vorbi pe un ton mai blînd și mai chibzuit decît prima oară și, în mai multe rînduri, cei de față observară o oarecare ezitare în alocuțiunea lui. Și încă un lucru curios, nu mai spunea „voi", ci „noi".

Totuși vocea sa se întări încetul cu încetul. El începu prin a reaminti că de luni întregi ciuma era printre noi și că acum, că o cunoaștem mai bine după ce am văzut-o de atîtea ori așezîndu-se la masa noastră sau la căpătîiul celor pe care-i iubeam, mergînd alături de noi și așteptînd sosirea noastră la locul unde muncim, acum deci, am putea să înțelegem poate mai bine ceea ce ea ne spunea fără încetare și ceea ce, prea surprinși la început, este posibil să nu fi ascultat bine. Ceea ce părintele Paneloux mai predicase în același loc rămînea adevărat — sau cel puțin asta era convingerea lui. Dar mai era posibil, așa cum ni se întîmplă tuturor — și se învinuia de a i se fi întîmplat lui însuși — el gîndise și ne spusese acel lucru fără dragoste creștinească. Ceea ce rămînea totuși adevărat era că din orice lucru e totdeauna ceva de reținut. Pentru un creștin chiar și cea mai

crudă încercare este în folosul lui. Şi ceea ce acest creştin trebuia să caute era tocmai folosul său şi în ce consta acest folos şi cum putea fi găsit.

În acest moment, în jurul lui Rieux, oamenii părură să se aranjeze mai bine în bănci şi se instalară pe cît puteau de confortabil. Una din uşile capitonate de la intrare zdrăngăni uşor. Cineva se deranjă ca s-o ţină. Şi Rieux, distras de această mişcare, abia îl auzi pe Paneloux care îşi relua predica. El spunea cam aşa, că nu trebuie să încerci să-ţi explici spectacolul ciumei, ci să încerci să înveţi din el ceea ce se poate învăţa. Rieux înţelese în mod confuz că, după părerea părintelui, nu era nimic de explicat. Interesul său se fixă cînd Paneloux zise apăsat că existau lucruri care puteau fi explicate cu privire la Dumnezeu şi altele care nu puteau fi. Există, desigur, binele şi răul, şi în general îţi explici cu uşurinţă ceea ce le desparte. Dar în sînul răului, greutatea de a-l explica abia începea. Există de exemplu răul aparent necesar, şi răul aparent inutil. Există *don* Juan în infern şi moartea unui copil. Căci dacă e drept ca libertinul să fie fulgerat, este de neînţeles suferinţa copilului. Şi, într-adevăr, nu e nimic mai important pe pămînt decît suferinţa unui copil şi oroarea pe care această suferinţă o aduce cu ea şi raţiunile pe care trebuie să i le găseşti. În restul vieţii, Dumnezeu ne uşura totul şi pînă acum a fi fost credincios nu era nici un merit. Acum, dimpotrivă, Dumnezeu ne punea la zid. Eram astfel sub zidurile groase ale ciumei şi tocmai sub umbra lor ucigătoare trebuia să găsim folosul nostru. Părintele Paneloux refuza chiar să-şi acorde avantajele uşoare care i-ar fi permis să sară peste zid. I-ar fi fost uşor să spună că eternitatea marilor bucurii care îl aşteptau pe copil

puteau să-i compenseze suferința, dar, într-adevăr, nu știa nimic despre asta. Cine putea să afirme, realmente, că eternitatea unei bucurii putea să compenseze o clipă a durerii umane? Acela n-ar fi, desigur, un creștin, al cărui Învățător a cunoscut durerea în carnea și în sufletul lui. Nu, părintele va rămîne la zid, credincios acestei răstigniri al cărei simbol este crucea, față în față cu suferința unui copil. Și el va spune fără teamă celor care îl ascultau în ziua aceea: „Frați creștini, a sosit clipa. Trebuie să crezi totul sau să negi totul. Și cine oare, dintre voi, ar îndrăzni să nege totul?"

Rieux abia avu timp să-și dea seama că părintele era pe marginea ereziei, cînd acesta reluă firul cu putere ca să afirme că acest ordin categoric, această pură cerință, era folosul creștinului. Era de asemeni virtutea lui. Părintele știa că ceea ce era excesiv în virtutea despre care avea să vorbească o să șocheze multe spirite obișnuite cu o morală mai indulgentă și mai clasică. Dar religia din timpul ciumei nu putea fi religia din toate zilele, și dacă Dumnezeu putea să admită și să dorească chiar ca sufletul să se afle în tihnă și să se bucure în timpurile de fericire, El îl voia excesiv în excesele nenorocirii. Dumnezeu făcea astăzi făpturilor sale favoarea de a le cufunda într-o asemenea nenorocire încît ele trebuiau să regăsească și să-și asume cea mai mare dintre virtuți, care consta în Totul sau Nimic.

Un autor profan din secolul trecut pretinsese că dă la iveală secretul Bisericii afirmînd că nu există Purgatoriu. El subînțelegea prin asta că nu existau jumătăți de măsură, că nu exista decît Paradisul și Infernul și că nu puteai fi decît mîntuit sau osîndit, după cum ai făcut alegerea. Asta

era, după părerea lui Paneloux, o erezie care nu se putea naște decît în sufletul unui libertin. Căci există un Purgatoriu. Dar existau, fără îndoială, vremuri cînd în acest Purgatoriu nu prea trebuia să se spere, vremuri cînd nu se putea vorbi de păcate ușoare. Orice păcat era mortal și orice indiferență criminală. Era totul sau nu era nimic.

Paneloux se opri și Rieux auzi mai bine în acest moment, pe sub uși, vaietele vîntului care păreau să se întețească afară. Părintele spunea în aceeași clipă că virtutea acceptării totale despre care se vorbea nu putea fi înțeleasă în sensul restrîns care i se dădea de obicei, că nu era vorba de banala resemnare, nici măcar de dificila umilință. Era vorba de umilire, dar de o umilire la care umilitul consimțea. Desigur, suferința unui copil era umilitoare pentru minte și inimă. Dar tocmai de aceea trebuia să intri în ea. Tocmai de aceea — și Paneloux asigură auditoriul că ceea ce avea să spună nu era ușor de spus — trebuia s-o vrei fiindcă Dumnezeu o voia. Numai astfel creștinul nu cruță nimic și, cu toate ieșirile închise, merge spre adîncul alegerii esențiale. El va alege să creadă în tot ca să nu fie redus la a nega tot. Și precum bietele femei care, în biserici, în acest moment, aflînd că ganglionii care se inflamează sînt calea firească prin care corpul își aruncă infecția, ar zice : „Doamne, dă-i corpului meu boala", tot așa și creștinul va ști să se lase în voia divinității, chiar neînțeleasă. Nu se poate spune : „Asta înțeleg ; dar asta e inacceptabil", trebuie să ne aruncăm în inima acestui inacceptabil care ne este oferit tocmai pentru ca să alegem. Suferința copiilor este pîinea noastră amară, dar fără această pîine sufletul nostru ar pieri de foame spirituală.

Aici zgomotele și mișcările înăbușite care însoțeau în general pauzele părintelui Paneloux începeau să se facă auzite cînd, fără veste, predicatorul reluă cu putere, avînd aerul de-a întreba în locul auditorilor săi, care e, la urma urmelor, conduita necesară. Îi era teamă că se va pronunța cuvîntul înfricoșător numit fatalism. Ei bine, n-o să dea îndărăt dinaintea termenului, dacă i se va permite numai să adauge la el adjectivul „activ". Desigur, și încă o dată, nu trebuiau imitați creștinii din Abisinia despre care el vorbise. Nu trebuia nici să ne gîndim să ne asemănăm cu ciumații persani care zvîrleau zdrențele lor asupra pichetelor sanitare creștine invocînd cu glas tare cerul pentru a-l ruga să-i lovească cu ciuma pe acești necredincioși care voiau să combată răul trimis de Dumnezeu. Și nici, dimpotrivă, să fie imitați călugării din Cairo care, în timpul epidemiilor din secolul trecut, dădeau împărtășania ținînd azima cu un clește spre a evita contactul cu gurile umede și calde în care putea să zacă microbul. Ciumații persani și călugării păcătuiau în mod egal. Căci, pentru cei dintîi, suferința unui copil nu valora nimic, și pentru cei din urmă, dimpotrivă, teama foarte omenească de suferință năpădise totul. În ambele cazuri problema era escamotată. Toți rămîneau surzi la glasul lui Dumnezeu. Dar existau alte exemple pe care Paneloux voia să le reamintească. Dacă ne luăm după cronicarul marii ciume din Marsilia, dintre cei optzeci și unu de călugări ai mănăstirii din Mercy, numai patru supraviețuiseră febrei. Și din acești patru, trei fugiră. Astfel vorbeau cronicarii și nu era de meseria lor să spună mai mult. Dar citind acestea, toate gîndurile părintelui Paneloux se îndreptau spre acel care rămăsese singur în ciuda celor șaptezeci și șapte de cadavre și mai

ales în ciuda exemplului celor trei frați ai săi. Și părintele, lovind cu pumnul marginea amvonului, strigă: „Frații mei, trebuie să fim acela care rămîne!"

Nu era vorba de a renunța la precauții, la ordinea inteligentă pe care o societate o introduce în dezordinea unui flagel. Nu trebuiau ascultați acei moraliști care spun că trebuie să îngenunchem și să abandonăm totul. Trebuie doar să începem să înaintăm în beznă, puțin orbecăind și să încercăm să facem binele. Cît despre rest, trebuie să stăm locului și să ne lăsăm în seama lui Dumnezeu, chiar în ce privește moartea copiilor, și fără să căutăm o scăpare personală.

Aci, părintele Paneloux evocă marea figură a episcopului Belzunce, în timpul ciumei din Marsilia. El reaminti că spre sfîrșitul epidemiei, episcopul, după ce făcuse tot ceea ce trebuia să facă, crezînd că nu mai există nici un remediu, se încuie cu provizii în casa lui pe care o înconjură cu ziduri; că locuitorii, al căror idol era, printr-o răsturnare a sentimentelor, așa cum se întîmplă în excesele suferinței, se supărară pe el, îi înconjurară casa de cadavre ca să-l contamineze și zvîrliră chiar trupuri peste ziduri ca să fie și mai siguri c-o să piară. Astfel episcopul, într-o slăbiciune de ultimă clipă, crezuse că se poate izola în mijlocul unei lumi a morții, și morții îi cădeau în cap din cer. Tot așa și noi trebuie să ne convingem că nu există insulă în mijlocul ciumei. Nu, nu există cale de mijloc. Trebuie să admitem ceea ce pare de neadmis pentru că trebuie să alegem între a-l urî pe Dumnezeu sau a-l iubi. Și cine ar îndrăzni să aleagă ura împotriva lui Dumnezeu?

„Frații mei, zise în sfîrșit Paneloux anunțînd că încheie, dragostea pentru Dumnezeu este o dra-

goste grea. Ea presupune părăsirea totală de sine și disprețul de persoana sa. Dar numai ea singură poate să șteargă suferința și moartea copiilor, numai ea singură, în orice caz, poate s-o facă necesară, fiindcă e cu neputință s-o înțelegem și nu putem decît s-o voim. Iată greaua învățătură pe care voiam s-o împărtășesc cu voi. Iată credința, crudă în ochii oamenilor, hotărîtoare în ochii lui Dumnezeu, de care trebuie să ne apropiem. Trebuie să ajungem pînă la această imagine înfricoșătoare. Pe această culme totul se va amesteca și se va egaliza, adevărul va țîșni din aparenta nedreptate. Astfel s-a întîmplat că, în multe biserici din sudul Franței, ciumații dorm de secole sub lespezile corului și preoții vorbesc pe deasupra mormintelor lor și spiritul pe care ei îl propagă izvorăște din această cenușă în care copiii și-au depus totuși partea lor."

Cînd Rieux ieși, un vînt violent năvăli cu putere prin ușa întredeschisă și îi izbi în plină față pe credincioși. Aducea în biserică un miros de ploaie, o mireasmă de trotuar ud care îi lăsa să ghicească înfățișarea orașului înainte ca ei să fi ieșit. În fața doctorului Rieux, un preot bătrîn și un tînăr diacon care ieșeau în acest moment avură de furcă să-și țină pălăria pe cap. Asta nu-l împiedica pe cel mai în vîrstă să continue să comenteze predica. El lăuda elocvența lui Paneloux dar se neliniștea de îndrăznelile de gîndire de care părintele dăduse dovadă. Socotea că această predică arăta mai multă neliniște decît putere și că, la vîrsta lui Paneloux, un preot n-avea dreptul să fie neliniștit. Tînărul diacon, cu capul în jos ca să se apere de vînt, îl asigură că venea des pe la Paneloux, că era la curent cu evoluția lui și că tratatul său o să fie mult mai îndrăzneț încă, și

n-o să capete, fără îndoială, permisia eclesiastică de a fi tipărit.

— Care e, atunci, ideea lui? zise bătrînul preot.

Ajunseseră în piața din fața bisericii și vîntul îi înconjura urlînd, împiedicîndu-l pe cel mai tînăr să deschidă gura. Cînd putu să vorbească, el zise doar:

— Dacă un preot consultă un medic se produce o contradicție.

Lui Rieux, care îi reproducea cuvintele lui Paneloux, Tarrou îi zise că el cunoaște un preot care își pierduse credința în timpul războiului, cînd descoperise un chip de tînăr cu ochii plesniți.

— Paneloux are dreptate, zise Tarrou. Cînd inocența are ochii plesniți, un creștin trebuie să-și piardă credința sau să accepte să-i plesnească ochii. Paneloux nu vrea să-și piardă credința, el o să meargă pînă la capăt. E tocmai ceea ce a vrut să zică.

Această observație a lui Tarrou ne permite oare să luminăm puțin evenimentele nefericite care urmară și în care comportarea lui Paneloux păru de neînțeles celor care îl înconjurau? Se va vedea.

Cîteva zile după predică, Paneloux într-adevăr se mută. Era momentul cînd evoluția bolii provoca mutări continui în oraș. Și tot așa cum Tarrou trebuise să părăsească hotelul său ca să locuiască la Rieux, tot așa părintele trebui să lase apartamentul pe care ordinul său bisericesc i-l dăduse, ca să vină să stea la o persoană bătrînă, care frecventa asiduu biserica și era încă neatinsă de ciumă. În timpul mutării părintele simțise cum îi crește oboseala și neliniștea. Și așa se face că pierdu considerația proprietăresei. Căci aceasta lăudînd căldu-

ros în fața lui meritele profeției Sfintei Odile, preotul îi arătase o foarte ușoară nerăbdare, datorită, fără îndoială, oboselii lui. Nici o încercare pe care o făcu apoi ca să obțină de la bătrîna doamnă cel puțin o neutralitate binevoitoare, nu-i reuși. Făcuse o impresie rea. Și în fiecare seară, înainte de a intra în camera lui plină de valuri de dantele croșetate, el trebuia să contemple spatele gazdei, cum stătea în salonul ei, în timp ce era silit să ducă cu el amintirea unui „bună seara, părinte" pe care ea i-l adresa pe un ton rece și fără să se întoarcă. Pe o seară ca asta, în momentul cînd se culcă, cu capul vuind, simți năvălind în încheieturile mîinilor și în tîmple valurile dezlănțuite ale unei febre care clocea în el de mai multe zile.

Ceea ce urmă nu se află apoi decît din povestirile gazdei. Dimineața, ea se sculase devreme, conform obiceiului ei. După oarecare timp, mirată că nu-l vede pe părinte ieșind din odaie, se hotărîse, după multe ezitări, să-i bată în ușă. Îl găsise încă în pat, după o noapte de insomnie. Suferea de o apăsare pe piept și părea mai congestionat ca de obicei. Conform propriilor ei cuvinte, ea îi propusese cu amabilitate să cheme un medic, dar propunerea ei fusese respinsă cu o violență pe care o considera regretabilă. Nu-i rămăsese altceva de făcut decît să se retragă. Puțin mai tîrziu părintele sunase și o chemase. El se scuzase pentru ieșirea avută și îi declarase că nu putea fi vorba de ciumă, că el nu prezenta nici unul din simptomele bolii și că trebuie să fie o oboseală trecătoare. Bătrîna doamnă îi răspunsese cu demnitate că propunerea ei nu izvorîse dintr-o neliniște de acest ordin, ea nu avusese în vedere propria ei securitate care era în mîinile lui Dumnezeu, ci se gîndise numai la sănătatea părintelui de care se considera în parte răs-

punzătoare. Dar cum părintele nu zicea nimic, gazda, pe cît spunea, dornică să-şi facă datoria pînă la capăt, îi propusese din nou să cheme doctorul. Părintele refuzase din nou, dar adăugînd nişte explicaţii pe care bătrîna doamnă le socotise foarte confuze. Ea credea numai că a înţeles, şi tocmai asta i se părea de neînţeles, că părintele refuza consultaţia pentru că această consultaţie nu era în acord cu principiile lui. Ea trăsese de aci concluzia că febra tulbura ideile locatarului ei, şi se mărginise să-i aducă ceai.

Mereu hotărîtă să îndeplinească foarte exact obligaţiile pe care situaţia i le crea, îl vizitase regulat pe bolnav la fiecare două ore. Ceea ce o impresionase cel mai mult era agitaţia continuă în care părintele îşi petrecuse ziua. Arunca cearşafurile de pe el şi le trăgea apoi îndărăt, ştergîndu-şi fără încetare cu palmele fruntea umedă şi ridicîndu-se adesea ca să poată tuşi cu o tuse sugrumată, răguşită şi umedă, asemănătoare unei smulgeri. El părea atunci că nu poate să dea afară din fundul gîtului tampoane de vată care îl înăbuşeau. La sfîrşitul acestor crize cădea pe spate avînd toate semnele unei istoviri. În cele din urmă se mai ridica din nou pe jumătate, timp de cîteva clipe, şi privea înaintea lui cu o fixitate mai vehementă decît toată zbaterea dinainte. Dar bătrîna doamnă tot mai ezita să cheme un medic şi să-şi supere astfel bolnavul. Putea fi vorba de-un simplu acces de febră, oricît părea el de spectaculos.

Totuşi, în timpul după-amiezii, ea încercă să-i vorbească preotului, dar nu primi drept răspuns din partea lui decît cîteva cuvinte nedesluşite. Îşi reînnoi propunerea. Dar atunci părintele se ridică şi, pe jumătate sufocîndu-se, îi răspunse clar că nu voia nici un doctor. În acest moment gazda ho-

tări că o să aştepte pînă a doua zi dimineaţa şi că, dacă starea părintelui nu se va fi ameliorat, ea va telefona la numărul pe care agenţia Randsdoc îl repeta în fiecare zi de vreo zece ori la radio. Mereu atentă la îndatoririle ei, ea se gîndea să-şi viziteze locatarul în timpul nopţii şi să vegheze asupra lui. Dar seara, după ce îi dădu ceai proaspăt, ea vru să se întindă puţin şi nu se trezi decît a doua zi în zori. Alergă în odaie.

Părintele stătea întins fără mişcare. Congestiei extreme din ziua precedentă îi urmase un fel de lividitate cu atît mai pronunţată cu cît trăsăturile feţei lui erau încă pline. Părintele fixa micul lustru de mărgele multicolore care atîrna deasupra patului. La intrarea bătrînei doamne, el întoarse capul spre ea. După spusele gazdei, în acel moment arăta ca şi cînd ar fi fost bătut toată noaptea şi ar fi pierdut orice putere de a mai reacţiona. Ea îl întrebă cum se simte. Şi cu o voce al cărei sunet ciudat de indiferent nu-i scăpă femeii, părintele zise că se simţea prost, că nu avea nevoie de medic şi că va fi suficient să fie transportat la spital pentru ca totul să fie conform regulilor. Îngrozită, bătrîna doamnă alergă la telefon.

Rieux sosi la amiază. La povestirea gazdei, el răspunse numai că Paneloux avea dreptate şi că era probabil prea tîrziu. Părintele îl primi cu acelaşi aer indiferent. Rieux îl examină şi fu surprins să nu descopere nici unul din simptomele principale ale ciumei bubonice sau pulmonare, în afară de înfundarea şi apăsarea din plămîni. Oricum, pulsul era atît de slab şi starea generală atît de alarmantă că erau puţine speranţe.

— Nu aveţi nici unul din simptomele principale ale maladiei, îi spuse el lui Paneloux. Dar, e adevărat, există îndoială şi trebuie să vă izolez.

Părintele surîse bizar, parcă cu politeţe, dar tăcu. Rieux ieşi pentru a telefona şi se întoarse.

— Am să rămîn lîngă dumneavoastră, îi spuse el cu blîndeţe, privindu-l.

Celălalt păru că se înviorează şi se întoarse către doctor cu nişte priviri în care părea să revină un fel de căldură. Apoi articulă cu greu, în aşa fel încît era cu neputinţă să ştii dacă spunea acest lucru cu tristeţe sau nu :

— Mulţumesc, zise el. Dar slujitorii bisericii n-au prieteni. Ei şi-au dăruit totul lui Dumnezeu.

Ceru crucifixul care era aşezat la capătul patului şi, cînd îl primi, se întoarse ca să-l privească.

La spital, Paneloux nu descleştă dinţii. El se supuse ca un obiect tuturor tratamentelor care i se impuseră, dar nu mai lăsă din mînă crucifixul. Cazul preotului continua în acest timp să fie echivoc. Îndoiala persista în mintea lui Rieux. Era ciuma, şi totuşi nu era. De cîtva timp, de altfel, părea să-i facă plăcere să deruteze diagnosticele. Dar, în cazul lui Paneloux, ceea ce urmă arătă că această incertitudine era lipsită de importanţă.

Febra urcă. Tusea deveni din ce în ce mai răguşită şi îl tortură pe bolnav toată ziua. Seara, în sfîrşit, părintele expectoră această vată care îl sufoca. Era roşie. În plin tumult al febrei, Paneloux îşi păstră privirea indiferentă şi, a doua zi dimineaţa, cînd fu găsit mort, pe jumătate răsturnat din pat, privirea lui nu exprima nimic. Se scrisese pe fişa lui : „Caz îndoielnic".

Sărbătoarea tuturor Sfinţilor din anul ăsta nu fu ceea ce era de obicei. Desigur, vremea era aşa cum trebuia să fie. Se schimbase brusc şi căldurile tîrzii făcuseră dintr-o dată loc răcorii. Ca şi

în ceilalţi ani, un vînt rece sufla acum încontinuu. Nori groşi alergau dintr-o parte în alta a orizontului, acopereau cu umbră casele asupra cărora, după trecerea lor, recădea lumina rece şi aurie a cerului de noiembrie. Îşi făcuseră apariţia primele impermeabile. Dar se observa un număr surprinzător de stofe cauciucate şi lucioase. Ziarele povestiseră într-adevăr că, cu două sute de ani în urmă, în timpul marilor ciume din sudul Franţei, medicii purtau, pentru a se feri, stofe trecute prin ulei. Magazinele profitaseră de asta pentru a desface un stoc de haine demodate datorită cărora fiecare spera să devină imun.

Dar toate aceste semne ale anotimpului nu te puteau face să uiţi că cimitirele erau părăsite. În ceilalţi ani, tramvaiele erau pline de mirosul fad al crizantemelor, şi grupuri de femei se duceau la locurile unde rudele lor erau îngropate, să depună flori pe mormîntul lor. Era ziua în care se încerca să se compenseze pe lîngă defunct izolarea şi uitarea în care fusese lăsat timp de luni întregi. Dar anul ăsta, nimeni nu mai voia să se gîndească la cei morţi. Se gîndeau şi aşa prea mult la ei. Şi nu mai era vorba să revii la mormîntul lor cu puţin regret şi multă melancolie. Nu mai erau părăsiţii pe lîngă care vii să te justifici o zi pe an. Erau intruşii pe care doreai să-i uiţi. Iată de ce anul acesta Ziua Morţilor fu întrucîtva suprimată. După cum spunea Cottard, la care Tarrou observa un limbaj din ce în ce mai ironic, în fiecare zi era Ziua Morţilor.

Şi realmente, focurile sărbătoreşti ale ciumei ardeau în crematoriu cu o veselie tot mai mare. Ce-i drept, de la o zi la alta, numărul morţilor nu mai creştea. Dar se părea că flagelul se instalase confortabil în forma lui paroxistică şi că vădea în

omorurile lui zilnice precizia și regularitatea unui bun funcționar. În principiu, și după părerea personalităților competente, acesta era un semn bun. Graficul progreselor ciumei, cu creșterea lui neîncetată, urmată apoi de o lungă linie staționară i se părea de pildă doctorului Richard foarte reconfortant. „Este un grafic bun, excelent", spunea el. El socotea că maladia atinsese ceea ce el numea un prag constant. De acum încolo ea nu mai putea decît să descrească. Richard credea că meritul este al noului ser al lui Castel care, într-adevăr, tocmai cunoscuse cîteva succese neașteptate. Bătrînul Castel nu-l contrazicea, dar considera că de fapt nu se putea prevede nimic, istoria epidemiilor comportînd salturi neprevăzute. Prefectura, care dorea de multă vreme să potolească spiritul public și căreia ciuma nu-i dădea posibilitatea s-o facă, își propunea să întrunească medicii pentru a le cere un raport pe această temă, cînd doctorul Richard fu răpus și el de ciumă, și tocmai pe pragul molimei.

Administrația, în fața acestui exemplu, impresionant fără îndoială, dar care la urma urmei nu dovedea nimic, redeveni pesimistă cu aceeași inconsecvență cu care devenise mai întîi optimistă. Castel, în ceea ce îl privea, se mărginea să-și prepare serul lui cît putea cu mai mare grijă. În orice caz nu mai exista un singur loc public care să nu fi fost transformat în spital sau în carantină, și dacă se mai respecta încă prefectura era pentru că trebuia totuși păstrat un loc de întrunire. Dar în general, și ca urmare a stabilității relative a ciumei în această epocă, organizarea concepută de Rieux nu fu de loc depășită. Medicii și ajutoarele care depuneau un efort istovitor nu erau obligați să se gîndească la eforturi încă și mai mari. Ei tre-

buiau numai să continue cu regularitate, dacă se poate spune așa, această muncă supraomenească. Formele pulmonare ale epidemiei care se manifestaseră se înmulțeau acum în cele patru colțuri ale orașului, ca și cum vîntul aprindea și întreținea incendii în piepturi. În toiul vărsăturilor de sînge, bolnavii erau răpuși mult mai repede. Contagiunea risca acum să fie mai mare, în această nouă formă a epidemiei. E adevărat, părerile specialiștilor fuseseră întotdeauna contradictorii asupra acestui punct. Pentru mai multă siguranță totuși, personalul sanitar continua să respire sub măști de tifon dezinfectate. La prima vedere, în orice caz, maladia ar fi trebuit să se extindă. Dar cum cazurile de ciumă bubonică se împuținau, balanța era în echilibru.

Mai puteau exista totuși alte subiecte de neliniște ca urmare a greutăților de alimentare care creșteau cu timpul. Specula își scoase capul și alimente de primă necesitate care lipseau pe piața zilnică se ofereau la negru, la prețuri fabuloase. Familiile sărace se aflau astfel într-o situație foarte grea, în timp ce familiile bogate nu duceau lipsă de aproape nimic. Deși ciuma, prin imparțialitatea eficace cu care funcționa, ar fi trebuit să întărească ideea de egalitate printre concetățenii noștri, prin jocul normal al egoismului, dimpotrivă, ea ascuțea și mai mult în inima oamenilor sentimentul nedreptății. Rămînea, bineînțeles, egalitatea ireproșabilă a morții, dar pe asta nimeni n-o dorea. Săracii care sufereau astfel de foame se gîndeau cu și mai multă nostalgie încă la orașele și la satele vecine, unde viața era liberă și unde pîinea era ieftină. Din moment ce nu li se putea da suficientă hrană, ei aveau sentimentul, de altfel cam nesocotit, că ar fi trebuit să li se permită să

plece. Astfel încît circula o lozincă pe care o puteai citi uneori pe pereții caselor, iar alteori era strigată la trecerea prefectului : „Pîine sau aer". Această formulă ironică dădu semnalul unor manifestații repede reprimate, dar al căror caracter grav nu scăpă nimănui.

Ziarele, firește, se supuneau consemnului de optimism cu orice preț pe care îl primiseră. Citindu-le, găseai în ele că ceea ce caracteriza situația era „exemplul emoționant de calm și sînge rece" pe care îl dădea populația. Dar într-un oraș închis în el însuși, unde nimic nu putea să rămînă secret, nimeni nu se înșela asupra „exemplului" dat de comunitate. Și pentru a avea o idee exactă a calmului și a sîngelui rece despre care era vorba, era destul să intri într-un loc de carantină sau într-una din taberele de izolare care fuseseră organizate de administrație. Întîmplarea face că povestitorul, ocupat fiind în altă parte, nu le-a cunoscut. Și de aceea el nu poate cita aici decît mărturia lui Tarrou.

Tarrou face, într-adevăr, în carnetele sale, descrierea unei vizite pe care o întreprinse împreună cu Rambert în tabăra instalată pe stadionul municipal. Stadionul e așezat cam la porțile orașului și o parte din el dă în strada pe care trec tramvaiele, iar cealaltă spre locuri virane care se întind pînă la marginea podișului pe care e clădit orașul. Este înconjurat, cum se obișnuiește, de ziduri înalte din ciment și fusese suficient să se așeze santinele la cele patru porți de intrare pentru a face evaziunea dificilă. De asemenea, zidurile împiedicau oamenii dinafară să-i stingherească prin curiozitatea lor pe nefericiții care erau puși în carantină. În schimb, aceștia auzeau cît era ziua de mare, fără să le vadă trecînd, tramvaiele și ghi-

ceau, după rumoarea mai mare pe care o tîrau cu ele, orele de sosire și de ieșire din birouri. Ei știau astfel că viața de la care erau excluși continua la cîțiva metri de ei și că zidurile de ciment despărțeau două universuri mai străine unul de altul decît dacă s-ar fi aflat pe planete diferite.

Într-o duminică după-amiază Tarrou și Rambert se hotărîră să se îndrepte spre stadion. Erau însoțiți de Gonzalès, jucătorul de fotbal, pe care Rambert îl regăsise și care primise pînă la urmă să conducă cu schimbul supravegherea stadionului. Rambert trebuia să-l prezinte administratorului lagărului. Gonzalès spusese celor doi, în momentul în care se întîlniseră, că era ora în care, înainte de ciumă, el își schimba costumul ca să înceapă meciul. Acum, că stadioanele erau rechiziționate, asta nu mai era posibil, și Gonzalès se simțea fără rost și avea aerul unui pierde-vară. Era unul din motivele pentru care acceptase această supraveghere, cu condiția să n-o exercite decît la sfîrșitul săptămînii. Cerul era pe jumătate acoperit și Gonzalès, cu nasul în aer, observa cu regret că acest timp, nici ploios, nici cald, era cel mai potrivit pentru o partidă bună. Vorbea și el cum se pricepea de mirosul compreselor calde cu substanțe uleioase din vestiare, de tribunele înțesate pînă la refuz, de maiourile de culoare aprinsă pe terenul roșcat, de lămîile dintre reprize sau de limonada care înțeapă cu mii de ace răcoritoare gîtlejurile uscate. Tarrou notează de altfel că în tot timpul drumului, prin străzile desfundate ale mahalalei, jucătorul nu înceta să dea cu piciorul în pietricelele pe care le întîlnea. El încerca să le trimită direct în canale și cînd reușea, spunea „unu la zero". Cînd își isprăvea țigara, scuipa mucul înaintea lui și încerca să-l prindă din zbor cu piciorul.

Lîngă stadion, nişte copii care se jucau trimiseră o minge spre grupul care trecea şi Gonzalès se deranjă ca să le-o întoarcă cu precizie.

Intrară în sfîrşit pe stadion. Tribunele erau pline de lume. Dar terenul era acoperit de sute de corturi roşii înăuntrul cărora se zăreau de departe aşternuturi de pat şi baloturi. Se păstraseră tribunele pentru ca internaţii să se poată adăposti pe timp de căldură sau de ploaie. Trebuiau, pur şi simplu, la apusul soarelui să se întoarcă în corturi. Sub tribune se aflau duşurile care fuseseră amenajate dinainte şi fostele vestiare ale jucătorilor care fuseseră transformate în birouri şi infirmerii. Cea mai mare parte dintre internaţi stăteau prin tribune. Alţii rătăceau pe tuşă. Unii stăteau pe vine la intrarea corturilor lor şi lăsau să alunece asupra a tot ce întîlneau o privire nedesluşită. În tribune mulţi stăteau prăbuşiţi şi păreau că aşteaptă.

— Ce fac ei toată ziua? îl întrebă Tarrou pe Rambert.

— Nimic.

Aproape toţi, într-adevăr, stăteau cu braţele spînzurînd şi mîinile goale. Această uriaşă adunare de oameni era ciudat de tăcută.

— În primele zile nu te puteai înţelege aici, zise Rambert. Dar pe măsură ce au trecut zilele au început să vorbească din ce în ce mai puţin.

Dacă ar fi să dăm crezare notelor sale Tarrou îi înţelegea şi îi vedea chiar de la început cum stăteau înghesuiţi în corturile lor, ocupaţi să asculte bîzîitul muştelor sau să se scarpine, vărsîndu-şi mînia sau mărturisindu-şi spaima cînd găseau o ureche binevoitoare să-i asculte. Dar începînd din momentul în care tabăra fusese suprapopulată, se găsiseră din ce în ce mai puţine urechi binevoi-

toare. Nu le mai rămînea așadar decît tăcerea și neîncrederea. Exista într-adevăr un fel de neîncredere care cădea din cerul cenușiu, luminos totuși, peste tabăra roșie.

Da, toți aveau un aer de neîncredere. Din moment ce fuseseră despărțiți de ceilalți, asta nu era fără justificare și ei aveau înfățișarea celor care își caută justificările și care se tem. Fiecare dintre cei la care Tarrou se uita avea o privire lipsită de preocupări, toți aveau aerul că suferă de o despărțire foarte generală de ceea ce constituia viața lor. Și cum nu se puteau gîndi mereu la moarte, nu se gîndeau la nimic. Erau în vacanță. „Dar cel mai rău, scria Tarrou, este că sînt niște uitați și că o știu și ei. Cei care îi cunoșteau îi uitaseră pentru că se gîndeau la altceva și era și de înțeles. Cît despre cei care îi iubeau, îi uitaseră și aceștia pentru că trebuiau să se epuizeze în demersuri și în încercări de a-i scoate de-acolo. Tot gîndindu-se la ceea ce întreprindeau, ei nu se mai gîndeau la cei pe care era vorba să-i scoată. Asta era, de asemenea, normal. Și în cele din urmă îți dai seama că nimeni nu este cu adevărat în stare să se gîndească la cineva, fie chiar și în cea mai rea dintre nenorociri. Căci a gîndi cu adevărat la cineva, înseamnă a gîndi la el minut cu minut, fără să fii distras de nimic, nici de grijile gospodăriei, nici de bîzîitul unei muște, nici de mese, nici de o mîncărime. Dar există întotdeauna muște și mîncărimi. De aceea viața este greu de trăit. Și cei de aici o știu bine."

Administratorul, care revenea spre ei, le spuse că un domn, Othon, vrea să-i vadă. Îl conduse pe Gonzalès în biroul său, apoi îi duse pe Tarrou și pe Rambert spre un colț al tribunelor, de unde domnul Othon, care se așezase mai la o parte, se ridi-

că să-i întîmpine. Era îmbrăcat tot în același fel și purta același guler tare. Tarrou observă numai că smocurile lui de la tîmple erau mult mai zbîrlite și că unul din șireturile lui era desfăcut. Judecătorul avea un aer obosit și nici o singură dată el nu-și privi interlocutorii în față. Spuse că era bucuros că-i vedea și că-i ruga să-i mulțumească doctorului Rieux pentru tot ce făcuse.

Ceilalți tăcură.

— Sper, zise judecătorul după un timp, că Philippe n-a suferit prea mult.

Era prima oară cînd Tarrou îl auzea pronunțînd numele fiului său și înțelese că ceva se schimbase. Soarele cobora la orizont și, între doi nori, razele lui intrau lateral în tribune, aurind chipurile celor trei.

— Nu, zise Tarrou, nu, într-adevăr n-a suferit.

Cînd se retraseră, judecătorul continua să privească înspre partea unde lucea soarele.

Se duseră să-i spună la revedere lui Gonzalès care studia un tabel de supraveghere prin schimburi. Jucătorul rîse strîngîndu-le mîinile.

— Am regăsit cel puțin vestiarele, spunea el, e și asta ceva.

Puțin după aceea, administratorul îi reconducea pe Tarrou și pe Rambert, cînd un sfîrîit enorm se auzi din tribune. Apoi difuzoarele care, în vremuri mai bune, erau folosite să anunțe rezultatul meciurilor sau să prezinte echipele, declarară cu o voce nazală că internații trebuiau să se întoarcă la corturile lor pentru ca să poată fi distribuită masa de seară. Agale, oamenii părăsiră tribunele și intrară în corturi tîrîndu-și pașii. Cînd se instalară cu toții, două cărucioare electrice, dintre cele care se văd în gări, trecură printre corturi, transportînd

oale mari. Oamenii întindeau brațele, două polonice se scufundau în două oale și ieșeau de acolo pentru a ateriza în două gamele. Cărucioruł pornea din nou. O lua de la capăt la cortul următor.

— E științific, îi zise Tarrou administratorului.

— Da, zise acesta cu satisfacție, strîngîndu-le mîna, e științific.

Amurgul se lăsase și cerul se limpezise. O lumină dulce și proaspătă scălda tabăra. În pacea serii, zgomote de linguri și farfurii urcau din toate părțile. Lilieci zburară pe deasupra corturilor și dispărură pe neașteptate. De cealaltă parte a zidurilor un tramvai scîrțîia la un macaz.

— Bietul judecător, murmură Tarrou ieșind pe poartă. Ar trebui făcut ceva pentru el. Dar cum să ajuți un judecător?

Existau astfel în oraș multe alte tabere din acestea, despre care naratorul, din scrupul și din lipsă de informații directe, nu poate spune mai mult. Dar ceea ce poate să spună este că existența acestor tabere, mirosul de oameni care venea de acolo, vocile enorme ale difuzoarelor în amurg, misterul zidurilor și teama de aceste locuri condamnate, apăsau greu asupra moralului concetățenilor noștri și se adăugau încă la zăpăceala și suferința tuturor. Incidentele și conflictele cu administrația se înmulțiră.

Între timp, pe la sfîrșitul lui noiembrie, diminețile deveniră foarte reci. Ploi torențiale spălară asfaltul cu revărsări de ape, curățară cerul și îl lăsară limpezit de nori deasupra străzilor lucioase. Un soare lipsit de putere răspîndi în fiecare dimineață deasupra orașului o lumină scînteietoare

și înghețată. Spre seară, dimpotrivă, aerul devenea din nou călduț. Acesta fu momentul pe care îl alese Tarrou pentru a se destăinui puțin doctorului Rieux.

Într-o zi, pe la orele zece, după o zi lungă și istovitoare, Tarrou îl însoți pe Rieux care se ducea să-i facă bătrînului astmatic vizita de seară. Cerul lucea blînd deasupra caselor vechiului cartier. Un vînt ușor sufla fără zgomot prin răspîntiile întunecoase. Veniți din liniștea de afară a străzilor, cei doi bărbați dădură peste vorbăria bătrînului. Acesta le spuse că erau unii care nu puteau admite starea de lucruri, că mereu pîinea și cuțitul erau în mîna acelorași, că urciorul nu merge de multe ori la apă și că, probabil, și aci își frecă mîinile, o să se lase cu scandal. Doctorul îl îngriji fără ca bătrînul să înceteze să comenteze evenimentele.

Auzeau pe cineva mergînd deasupra lor. Bătrîna, observînd aerul întrebător al lui Tarrou, le spusese că erau niște vecine care stăteau pe terasă. Aflară în același timp că de-acolo de sus aveai o vedere frumoasă și că terasele caselor se atingeau adesea dintr-o parte, așa încît femeile din cartier aveau posibilitatea de a-și face vizite fără să iasă din casele lor.

— Da, zise bătrînul, urcați. E aer bun sus.

Găsiră terasa goală, erau acolo trei scaune. Dintr-o parte, atît cît putea să cuprindă privirea, nu se vedeau decît terase care sfîrșeau prin a se sprijini de o formă întunecoasă și pietroasă în care recunoscură prima colină a orașului. De cealaltă parte, pe deasupra cîtorva străzi și a portului invizibil, privirea se pierdea într-un orizont în care cerul și marea se amestecau într-o fremătare nedeslușită. Dincolo de ceea ce ei știau că trebuie să fie falezele, o licărire a cărei sursă n-o zăreau, rea-

părea în mod regulat, farul strîmtorii continua, din primăvară, să lumineze pentru nave care îi întorceau spatele îndreptîndu-se spre alte porturi. În cerul măturat şi lăcuit de vînt, străluceau stelele limpezi şi licărirea îndepărtată a farului adăuga printre ele, din timp în timp, o pîlpîire cenuşie trecătoare. Briza aducea efluvii de mirodenii şi de piatră. Tăcerea era absolută.

— E plăcut, zise Rieux aşezîndu-se. E ca şi cînd ciuma n-ar fi urcat niciodată pînă aici.

Tarrou stătea cu spatele şi privi marea.

— Da, zise el după un timp, e plăcut.

Veni să se aşeze lîngă doctor şi se uită la el cu atenţie. De trei ori licărirea reapăru pe cer. Un zgomot de veselă lovită urcă pînă la ei din adîncurile străzii. O uşă se auzi trîntindu-se în casă.

— Rieux, zise Tarrou cu un ton foarte firesc, n-ai căutat niciodată să ştii cine sînt ? Simţi vreo afecţiune pentru mine ?

— Da, răspunse doctorul, am pentru dumneata un sentiment de prietenie. Dar pînă acuma ne-a lipsit timpul.

— Bine, asta mă linişteşte. Vrei ca ora asta să fie ora prieteniei ?

Drept orice răspuns, Rieux îi zîmbi.

— Ei bine, iată...

Cîteva străzi mai încolo, o maşină lunecă prelung pe pavajul ud. Se îndepărtă şi, în urma ei, exclamaţii confuze, venind de departe, rupseră iarăşi tăcerea. Apoi aceeaşi tăcere recăzu asupra celor doi oameni cu toată greutatea ei de cer şi de stele. Tarrou se ridicase ca să se aşeze pe parapetul terasei, cu faţa spre Rieux care stătea mereu prăvălit în scaunul lui. Nu se vedea din Tarrou decît o formă masivă, care se profila pe cer. El

vorbi multă vreme și iată aproximativ discursul lui reconstituit:

„Pentru a simplifica, să spunem, Rieux, că eu sufeream deja de ciumă cu mult înainte de a cunoaște acest oraș și această epidemie. Asta spune suficient că sînt la fel ca toată lumea. Dar sînt oameni care nu știu lucrul acesta, sau care se simt bine în această stare, și oameni care știu și ar vrea să scape de ea. Eu am vrut întotdeauna să scap.

„Cînd eram tînăr trăiam cu ideea inocenței mele, adică fără vreo idee. Nu sînt genul de om frămîntat, am început așa cum se cuvine. Totul îmi reușea, eram inteligent fără efort, cu femeile în bune relații și dacă aveam unele neliniști, treceau așa cum veniseră. Într-o zi am început să reflectez. Acum...

„Trebuie să-ți spun că nu eram sărac ca dumneata. Tatăl meu era procuror, ceea ce era ceva. Cu toate astea nu-și dădea aere, fiind din fire un om cumsecade. Mama mea era simplă și ștearsă și n-am încetat niciodată s-o iubesc, dar prefer să nu vorbesc despre ea. El se ocupa de mine cu afecțiune și cred chiar că încerca să mă înțeleagă. Avea aventuri în afara casei, sînt sigur acum de asta, și sînt de asemenea departe de a mă indigna. Se purta în toate astea așa cum era de așteptat să se poarte, fără să șocheze pe nimeni. Pentru a vorbi pe scurt, nu era foarte original și astăzi, că a murit, îmi dau seama că, dacă n-a trăit ca un sfînt, nici om rău n-a fost. Ținea o linie de mijloc, iată tot; și este tipul de om pentru care simți o afecțiune rezonabilă, acel gen de afecțiune care poate dura.

„Avea totuși o particularitate: marele ghid Chaix era cartea lui de căpătîi. Nu c-ar fi călătorit, cu excepția vacanței, cînd se ducea în Bre-

tania unde avea o mică proprietate. Dar era în stare să-ți spună exact orele de plecare și de sosire ale trenului Paris-Berlin, combinațiile de orar pe care trebuia să le faci ca să te duci de la Lyon la Varșovia, kilometrajul exact între orice capitale voiai. Ești dumneata capabil să spui cum se merge de la Briançon la Chamonix? Chiar și un șef de gară s-ar încurca. Tatăl meu nu se încurca. El se străduia aproape seară de seară să-și îmbogățească cunoștințele în această materie și se fălea cu ele. Asta mă amuza mult și îi puneam adesea întrebări, încîntat să verific răspunsurile lui în Chaix și să recunosc că nu greșise. Aceste mici exerciții ne-au legat mult unul de altul, căci îi ofeream un auditoriu a cărui bunăvoință o aprecia. Cît despre mine, găseam că această superioritate în legătură cu căile ferate era la fel de bună ca oricare alta.

„Dar mă las furat de povestire și risc să-i dau prea multă importanță acestui om de treabă. Căci, pentru a încheia, el n-a avut decît o influență indirectă asupra hotărîrii mele. Cel mult, el mi-a furnizat un prilej. Într-adevăr, cînd am împlinit șaptesprezece ani tatăl meu m-a invitat să vin să-l ascult. Era vorba de o afacere importantă la curtea cu juri și, desigur, el crezuse că va apărea în lumina lui cea mai bună. Cred de asemenea că el contase pe această ceremonie în stare să impresioneze imaginațiile tinere, pentru a mă împinge să intru în cariera pe care el însuși o alesese. Acceptasem pentru că asta îi făcea păcere tatălui meu și de asemenea pentru că eram curios să-l văd și să-l aud în alt rol decît cel pe care îl juca printre noi. Nu mă gîndeam la nimic mai mult. Ceea ce se petrecea într-un tribunal mi se păruse întotdeauna la fel de firesc și de inevitabil ca o trecere în revistă de 14 Iulie sau o distribuire de premii. A-

veam despre asta o idee foarte abstractă și care nu mă stingherea.

„N-am păstrat totuși din ziua aceea decît o singură imagine, aceea a vinovatului. Cred că era într-adevăr vinovat, puțin importă de ce. Dar acest omuleț de vreo treizeci de ani, cu păr roșcat și rar, părea atît de hotărît să recunoască totul, atît de sincer speriat de ceea ce făcuse și de ceea ce avea să i se facă, încît după cîteva minute nu m-am mai uitat decît la el. Avea aerul unei bufnițe speriate de o lumină prea puternică. Nodul cravatei lui nu se ținea exact în unghiul gulerului. Își rodea unghiile de la o singură mînă, dreapta... Pe scurt, nu insist, ai înțeles că era un om viu.

„De acest fapt eu îmi dădeam seama brusc, nu mă gîndisem la el pînă atunci decît încadrîndu-l în categoria comodă de «inculpat». Nu pot să spun că l-am uitat atunci pe tata, dar ceva mă strîngea la burtă, care îmi răpea orice altă atenție în afară de cea pe care o acordam acuzatului. Nu ascultam aproape nimic, simțeam că voiau să-l omoare pe acest om viu și un instinct formidabil mă aducea alături de el ca un val, cu un fel de încăpățînare oarbă. Nu m-am trezit cu adevărat decît o dată cu rechizitoriul tatălui meu.

„Transformat de roba lui roșie, nici cumsecade și nici afectuos, gura lui viermuia de fraze enorme care ieșeau fără încetare din ea ca niște șerpi. Și am înțeles că el cerea moartea acestui om în numele societății și că cerea chiar să i se taie capul. E adevărat, el nu spunea decît : «Acest cap trebuie să cadă». Dar, în definitiv, deosebirea nu era mare. Și fu același lucru, într-adevăr, din moment ce el obținu acest cap. Atîta doar că nu el fu cel care execută sentința. Iar eu, care am urmărit după aceea afacerea pînă la concluzia ei, exclusiv,

am avut cu acest nenorocit o intimitate mult mai vertiginoasă decît a avut-o vreodată tatăl meu. El trebuia totuşi, conform obiceiului, să asiste la ceea ce se cheamă într-un mod cuviincios ultimele clipe şi care trebuie totuşi numit cea mai abjectă dintre ucideri.

„Incepînd din această zi n-am mai putut să mă uit la indicatorul Chaix decît cu un dezgust oribil. Incepînd din această zi m-am interesat, cu oroare, de justiţie, de condamnările la moarte, de execuţii şi m-a apucat ameţeala cînd am constatat că tatăl meu asistase, probabil, de mai multe ori la ucideri şi că asta se întîmpla în zilele în care tocmai se scula foarte devreme. Da, el întorcea deşteptătorul în aceste cazuri. N-am îndrăznit să vorbesc cu mama despre asta, dar am observat-o atunci mai bine şi am înţeles că nu mai era nimic între ei, şi că ea ducea o viaţă de renunţare. Asta m-a ajutat s-o iert, cum spuneam atunci. Mai tîrziu am aflat că nu aveam pentru ce s-o iert, pentru că ea fusese săracă toată viaţa ei pînă la căsătorie şi sărăcia o învăţase să se resemneze.

„Te aştepţi fără îndoială să-ţi spun că am plecat imediat. Nu, am mai rămas mai multe luni, aproape un an. Dar mi-era inima bolnavă. Intr-o seară, tatăl meu ceru deşteptătorul pentru că trebuia să se scoale devreme. N-am dormit toată noaptea. A doua zi cînd s-a întors, plecasem. Trebuie spus numaidecît că tatăl meu mă căută, că m-am dus să-l văd, că fără să explic ceva i-am spus liniştit că m-aş sinucide dacă m-ar sili să mă întorc. El acceptă pînă la urmă, căci avea o fire mai curînd blîndă, îmi ţinu un discurs asupra prostiei de a voi să-ţi trăieşti viaţa (astfel îşi explica gestul meu şi nu i-am schimbat părerea), îmi făcu o mie de

recomandări și își stăpîni lacrimile sincere care îi veneau în ochi. Mai apoi, destul de multă vreme după aceea, am revenit totuși cu regularitate să-mi văd mama și atunci l-am întîlnit. Aceste legături îi erau, cred, suficiente. Cît despre mine, nu eram pornit împotriva lui, aveam doar puțină tristețe în inimă. Cînd a murit, am luat-o pe mama la mine și ar mai fi și acum cu mine, dacă n-ar fi murit la rîndul ei.

„Am insistat îndelung asupra acestui început pentru că el fu într-adevăr începutul a tot ce a urmat. Acum are să meargă mai repede. Am cunoscut sărăcia la optsprezece ani, ieșind din îndestulare. Am avut tot felul de meserii pentru ca să-mi cîștig existența. Nu mi-a reușit prea rău. Dar ceea ce mă interesa era condamnarea la moarte. Voiam să mă achit față de bufnița roșcată. Drept care, am făcut politică, cum se spune. Nu voiam să fiu un ciumat, iată totul. Am crezut că societatea în care trăiam era cea care se sprijinea pe condamnarea la moarte și combătînd-o, credeam că combat uciderea. Așa am crezut, așa mi-au spus alții și, de fapt, era în mare măsură adevărat. Am intrat deci în rînd cu aceștia din urmă pe care îi iubeam și pe care n-am încetat să-i iubesc nici acum. Am rămas multă vreme cu ei și nu este țară în Europa la ale cărei lupte să nu fi luat parte. Să trecem peste asta.

„Bineînțeles, știam că și noi pronunțam, în unele cazuri, condamnări. Dar mi se spunea că aceste cîteva morți erau necesare pentru ca să vină o lume în care nimeni nu va mai fi ucis. Era adevărat într-un anume fel și, la urma urmelor, poate că nu sînt eu capabil să mă mențin în acest gen de adevăruri. Ceea ce e sigur, este că ezitam.

Dar mă gîndeam la bufniță și puteam să continui. Pînă în ziua în care am văzut o execuție (era în Ungaria) — și aceeași amețeală care cuprinsese copilul de altădată mi-a întunecat privirea de bărbat.

„N-ai văzut niciodată cum se împușcă un om? Nu, bineînțeles, asta se face în general pe bază de invitație și publicul e ales dinainte. Rezultatul e să rămîi la ceea ce se știe din stampe și din cărți. O legătură la ochi, un stîlp și, mai încolo, cîțiva soldați. Ei bine, nu! Știi că, dimpotrivă, plutonul de execuție se așază la un metru jumătate de condamnat? Știi că, dacă condamnatul ar face doi pași înainte, ar atinge puștile cu pieptul? Știi că, la această scurtă distanță, soldații își concentrează tirul asupra regiunii inimii și că toți, împreună cu gloanțele lor mari, fac acolo o gaură în care ai putea să bagi pumnul? Nu, nu știi, pentru că astea sînt amănunte despre care nu se vorbește. Pentru ciumați, somnul oamenilor este mai sfînt decît viața. Nu trebuie împiedicați oamenii cumsecade să doarmă. Ar însemna să dai dovadă de prost-gust, și bunul-gust constă în a nu insista, toată lumea știe asta. Dar eu, de-atunci, n-am mai dormit bine. Gustul amar mi-a rămas în gură și n-am încetat să insist, adică să gîndesc asupra acestui lucru.

„Am înțeles atunci că eu, cel puțin, nu încetasem să fiu un ciumat, în tot timpul acestor lungi ani, ani în care credeam totuși că lupt, din tot sufletul, tocmai împotriva ciumei. Am aflat că subscrisesem indirect la moartea a mii de oameni, că provocasem chiar această moarte găsind bune acțiunile și principiile care în mod fatal o antrenaseră. Ceilalți nu păreau stingheriți de asta sau cel puțin nu vorbeau niciodată despre asta în mod

spontan. Iar eu aveam un nod în gît. Eram cu ei şi mă simţeam totuşi singur. Cînd mi se întîmpla să-mi exprim scrupulele, îmi spuneau că trebuie să reflectez la ceea ce este în joc şi îmi dădeau argumente adesea impresionante ca să mă facă să înghit ceea ce nu-mi aluneca pe gît. Şi eu le răspundeam că marii ciumaţi, cei care îşi pun robe roşii, au şi ei argumente excelente în aceste cazuri şi că, dacă admitem argumentele de forţă majoră şi necesităţile invocate de micii ciumaţi, nu mai puteam să le resping pe cele ale celor mari. Ei mă făceau să observ că felul cel mai potrivit de a da dreptate robelor roşii era de a le lăsa exclusivitatea condamnării. Şi eu îmi spuneam atunci că, dacă cedezi o dată în această problemă, nu mai există motive să te opreşti. Se pare că istoria mi-a dat dreptate, astăzi se întrec cine să omoare mai mult. Sînt toţi cuprinşi de furia uciderii şi nu pot să facă altfel.

„Ceea ce mă interesa, în orice caz, nu era raţionamentul. Era bufniţa roşcată, această murdară aventură în care murdare guri ciumate anunţau un om în lanţuri că o să moară şi aranjau tot ce trebuia ca el să moară cu adevărat după nopţi şi nopţi de agonie în timpul cărora aştepta cu ochii deschişi să fie asasinat. Ceea ce mă interesa era gaura din piept. Şi îmi spuneam că pînă una-alta şi cel puţin în ceea ce mă priveşte, voi refuza să-i găsesc vreodată vreo raţiune, una singură, auzi, acestei dezgustătoare măcelării. Da, am ales această orbire încăpăţînată aşteptînd să văd mai clar.

„De-atunci, nu m-am schimbat. E multă vreme de cînd mi-e ruşine, ruşine de moarte, de a fi fost, chiar dacă de departe, chiar dacă de bună-credinţă, la rîndul meu, un ucigaş. Cu timpul, mi-am

dat doar seama că chiar cei care sînt mai buni decît alții nu se pot împiedica astăzi de a omorî sau de a lăsa să se omoare pentru că e în logica vieții în care trăiesc și că nu putem să facem un gest în această lume fără să riscăm de a aduce moartea. Da, am continuat să-mi fie rușine, am învățat asta, că sîntem cu toții implicați în ciumă, și mi-am pierdut liniștea. O mai caut și astăzi, încercînd să-i înțeleg pe toți și să nu fiu dușmanul de moarte al nimănui. Știu numai că avem datoria să facem ce trebuie pentru a nu mai fi ciumați și că numai asta poate să ne facă să sperăm să ne regăsim pacea interioară, sau cel puțin, în lipsa ei, o moarte onorabilă. Numai asta poate să aducă ușurare oamenilor și dacă nu să-i salveze, barem să le facă cît mai puțin rău posibil și cîteodată chiar puțin bine. Și de aceea m-am hotărît să refuz tot ceea ce, de aproape sau de departe, din rațiuni bune sau rele, determină omorurile sau le justifică.

„De aceea și această epidemie nu mă învață nimic în afară de faptul că trebuie să lupt alături de voi. Eu știu în mod sigur (da, Rieux, știu totul despre viață, vezi bine) că fiecare poartă în el ciuma, fiindcă nimeni, da, nimeni pe lume nu este neatins. Și că trebuie să te supraveghezi fără încetare ca să nu fii adus într-o clipă de neatenție în situația de a sufla în chipul altuia și de a-i transmite boala. Ceea ce e firesc, e microbul. Restul, sănătatea, integritatea, puritatea, dacă vrei, este un rezultat al voinței, și al unei voințe care nu trebuie să se oprească niciodată. Om cinstit, cel care nu infectează aproape pe nimeni, este acela a cărui neatenție este cea mai mică posibil. Și trebuie voință și încordare pentru a nu fi niciodată neatent! Da, Rieux, este foarte obositor să

fii ciumat. Dar este încă și mai obositor de a nu voi să fii. Din pricina asta arată toată lumea obosită, fiindcă toată lumea, astăzi, e puțin ciumată. Dar de aceea unii, care vor să înceteze să fie, încearcă o oboseală extremă de care nimic nu-i va mai mîntui în afară de moarte.

„Pînă atunci eu știu că nu mai valorez nimic pentru lumea asta și că, din clipa cînd am renunțat să ucid m-am condamnat la un exil definitiv. Istoria o vor face ceilalți. Știu de asemenea că, în aparență, nu pot să-i judec pe acești ceilalți. Îmi lipsește o calitate ca să fiu un ucigaș rațional. Nu e deci o superioritate. Dar acum consimt să fiu ceea ce sînt, am învățat ce e modestia. Spun numai că există pe acest pămînt flageluri și victime și că trebuie, atît cît e posibil, să refuzi să fii de partea flagelului. Asta ți se va părea poate puțin cam simplu și nu știu dacă e simplu, dar știu că e adevărat. Am auzit atîtea raționamente care erau cît pe-aci să mă zăpăcească la cap, și care au zăpăcit suficient alte capete pentru a le face să consimtă la asasinat, încît am înțeles că toată nenorocirea oamenilor vine de-acolo că ei nu folosesc un limbaj clar. M-am hotărît atunci să folosesc un limbaj clar și să am o purtare deschisă ca să găsesc drumul cel bun. În consecință, spun că există flageluri și victime, și nimic mai mult. Dacă, spunînd asta, devin flagel eu însumi, cel puțin eu nu consimt la asta. Încerc să fiu un ucigaș nevinovat. Vezi că nu e o ambiție mare.

„Ar trebui, bineînțeles, să existe o a treia categorie, aceea a adevăraților medici, dar fapt e că nu-i întîlnești prea des și că trebuie să fie greu să-i întîlnești. De aceea m-am hotărît să trec de partea victimelor în orice ocazie, pentru a limita pagubele. În mijlocul lor pot cel puțin să caut cum

se ajunge la a treia categorie, adică la pacea interioară."

Terminînd, Tarrou își legăna piciorul și lovea încet cu călcîiul în terasă. După o tăcere, doctorul se ridică puțin și îl întrebă pe Tarrou dacă are o idee despre drumul pe care trebuie să apuci ca să ajungi la acea pace.

— Da, simpatia.

Două clopote de ambulanță răsunară în depărtare. Exclamațiile, confuze adineaori, se concentrară la marginea orașului aproape de colina pietroasă. Se auzi în același timp ceva care semăna cu o detunătură. Apoi tăcerea reveni. Rieux numără două clipiri de far. Briza părea să capete mai multă putere și în același timp un suflu venind dinspre mare aduse un miros sărat. Se auzea acum într-un mod distinct respirația surdă a valurilor lovindu-se de faleză.

— Pe scurt, zise Tarrou cu simplitate, ceea ce mă interesează este să știu cum ajungi să devii un sfînt.

— Dar dumneata nu crezi în Dumnezeu.

— Tocmai. Poți oare să fii sfînt fără Dumnezeu? este singura problemă concretă pe care o cunosc astăzi.

Brusc, o licărire mare țîșni din partea de unde veniseră strigătele și, venind împotriva vîntului, o clamoare obscură ajunse pînă la cei doi bărbați. Licărirea se stinse numaidecît și, departe, la marginea teraselor, nu rămase decît o boare roșiatică. Într-o clipă de acalmie a vîntului se auziră distinct strigăte de oameni, apoi zgomotul unei împușcături de armă și urletele unei mulțimi. Tarrou se ridicase și asculta. Nu se mai auzea nimic.

— Au fost iar încăierări la porți.

— S-a sfîrșit acum, zise Rieux.

Tarrou murmură că nu se sfîrşeşte niciodată şi că vor fi încă victime pentru că asta e în ordinea lucrurilor.

— Posibil, răspunse doctorul, dar ştii dumneata, eu mă simt mult mai solidar cu învinşii decît cu sfinţii. N-am preferinţă, cred, pentru eroism şi sfinţenie. Ceea ce mă interesează este să fiu un om.

— Da, căutăm acelaşi lucru, dar eu sînt mai puţin ambiţios.

Rieux îşi spuse că Tarrou glumea şi se uită la el. Dar în vaga lumină care venea din cer, el văzu o faţă tristă şi serioasă. Vîntul creştea din nou şi Rieux simţi că era călduţ în atingere cu pielea. Tarrou se scutură.

— Ştii, zise el, ce-ar trebui să facem pentru prietenie?

— Ceea ce doreşti, zise Rieux.

— Să facem o baie în mare. Chiar pentru un viitor sfînt, e o plăcere demnă.

Rieux zîmbea.

— Cu permisurile noastre putem să mergem pe dig. În cele din urmă e prea stupid să nu trăieşti decît în mijlocul ciumei. Bineînţeles, un om trebuie să se bată pentru apărarea victimelor. Dar dacă lui încetează să-i mai placă altceva, la ce-i serveşte să se bată?

— Da, zise Rieux, să mergem.

Puţin după, maşina se oprea aproape de grilajul portului. Luna răsărise. Un cer lăptos proiecta peste tot umbre palide. În spatele lor se ridica în trepte oraşul şi de-acolo venea un suflu cald şi bolnav care îi împingea spre mare. Arătară hîrtiile unui paznic care le examină destul de îndelung. Trecură şi, printre poienele acoperite de butoaie, printre mirosurile de vin şi de peşte, o luară în direcţia digului. Cu puţin timp înainte de a ajunge

acolo, mirosul de iod şi de alge le anunţă marea. Apoi o auziră.

Foşnea încet la picioarele marilor blocuri de piatră ale digului şi cum ei urcară pe ele, ea le apăru densă ca de catifea, suplă şi lucioasă ca un animal. Se aşezară pe stîncile întoarse spre larg. Apele se umflau şi se retrăgeau cu încetineală. Această respiraţie calmă a mării făcea să nască şi să dispară reflexe uleioase la suprafaţa valurilor. Înaintea lor era noaptea fără margini. Rieux, care simţea sub degete suprafaţa zgrumţuroasă a pietroaielor, era stăpînit de-o stranie fericire. Întors spre Tarrou el ghici pe chipul calm şi grav al prietenului său aceeaşi fericire care nu uita nimic, nici chiar asasinatul.

Se dezbrăcară. Rieux se aruncă cel dintîi. Reci la început, valurile i se părură moi cînd ieşi la suprafaţă. După cîteva mişcări de înot, îşi dădu seama că marea era caldă în seara aceea, avea acea moliciune călduţă a mărilor de toamnă care iau din pămînt căldura înmagazinată timp de luni întregi. Înota regulat. Bătaia picioarelor sale lăsa în urmă o fierbere de spumă, apa îi fugea de-a lungul braţelor ca să se lipească de picioare. O clipocire grea îl anunţă că Tarrou se aruncase de sus. Rieux se întoarse pe spate şi rămase nemişcat, cu faţa la cerul răsturnat, plin de lumina lunii şi de stele. Răsuflă îndelung. Apoi percepu din ce în ce mai distinct un zgomot de apă lovită, straniu de clar în tăcerea şi singurătatea nopţii. Tarrou se apropia, i se auzi curînd respiraţia. Rieux se răsuci, ajunse în dreptul prietenului său şi înotă în acelaşi ritm. Tarrou înainta cu mai multă putere decît el şi trebui să înoate mai repede. Timp de cîteva minute înaintară cu aceeaşi cadenţă şi cu aceeaşi vigoare, singuratici, departe de lume, eli-

berați în sfîrșit de oraș și de ciumă. Rieux se opri cel dintîi și revenirǎ cu încetineală, pînă într-un moment cînd intrară într-un curent înghețat. Fără să zică nimic, își grăbiră amîndoi mișcările, biciuiți de această surpriză a mării.

După ce se îmbrăcară, porniră înapoi fără să fi rostit un cuvînt. Dar inimile lor băteau la fel și amintirea acestei nopți le era plăcută. Cînd zăriră de departe sentinela ciumei, Rieux știa că Tarrou își spunea ca și el, că boala îi uitase un moment, că asta era bine și că acum trebuia s-o ia de la cap.

Da, trebuia s-o ia de la cap și ciuma nu uita pe nimeni prea multă vreme. În timpul lunii decembrie, ea arse în piepturile concetățenilor noștri, ilumină cuptorul, populă taberele de umbre care nu făceau nimic, nu încetă, în sfîrșit, să înainteze cu mersul ei răbdător și sacadat. Autoritățile contaseră pe zilele friguroase pentru a opri această înaintare și totuși ciuma trecea prin cele dintîi asprimi ale anotimpului fără să se sinchisească. Mai trebuia încă așteptat. Dar tot așteptînd sfîrșești prin a nu mai aștepta, și întregul nostru oraș trăia fără viitor.

Cît despre doctor, momentul trecător de liniște și de prietenie care îi fusese dat nu se repetă. Fusese deschis încă un spital și Rieux nu mai stătea între patru ochi decît cu bolnavii. El observă însă că în acest stadiu al epidemiei, cînd ciuma lua din ce în ce mai des forma pulmonară, bolnavii păreau că ajută într-o oarecare măsură medicul. În loc să cadă în ghearele disperării sau apatiei de la început, ei păreau să-și facă o idee mai exactă despre interesele lor și cereau ei înșiși ceea ce le putea fi cel mai util. Ei cereau fără încetare să

bea și toți doreau să fie cald în încăperi. Cu toate că efortul era același pentru doctor, el se simțea totuși mai puțin singur în aceste ocazii.

Spre sfîrșitul lui decembrie, Rieux primi de la domnul Othon, judecătorul de instrucție, care se afla încă în tabără, o scrisoare în care îi spunea că timpul său de carantină trecuse, că administrația nu regăsea hîrtia cu data intrării lui acolo și, cu siguranță, îl țineau încă în tabăra de internare din eroare. Soția lui, ieșită de cîtva timp, protestase la prefectură, unde fusese rău primită și unde i se spusese că nu există niciodată eroare. Rieux îi spuse lui Rambert să intervină și, cîteva zile după, îl văzu pe domnul Othon sosind. Fusese într-adevăr o eroare și Rieux se indignă puțin. Dar domnul Othon, care slăbise, ridică o mînă moale și zise, cîntărindu-și cuvintele, că oricine se poate înșela. Doctorul gîndi doar că se schimbase ceva în firea lui.

— Ce-o să faceți acuma, domnule judecător ? Vă așteaptă dosarele.

— Ei bine, nu, zise judecătorul. Aș vrea să-mi iau concediu.

— Într-adevăr, trebuie să vă odihniți.

— Nu e asta, aș vrea să mă întorc în tabără.

Rieux se miră :

— Abia ați ieșit !

— M-ați înțeles greșit. Mi s-a spus că există voluntari în administrația de-acolo.

Judecătorul își rostogolea puțin ochii săi rotunzi și încerca să-și netezească unul din smocurile lui de păr.

— Înțelegeți, aș avea ce face ! Și apoi, e stupid ce spun, dar o să mă simt mai puțin despărțit de băiețașul meu.

Rieux îl privea. Nu era cu putinţă ca în aceşti ochi duri şi banali să răzbată aşa repede ceva blînd. Dar deveniseră mai neguroşi, pierduseră puritatea lor metalică.

— Bineînţeles, zise Rieux, o să mă ocup de asta, din moment ce doriţi acest lucru.

Şi doctorul se ocupă într-adevăr, iar viaţa cetăţii ciumate îşi reluă cursul pînă la Crăciun. Tarrou continua să se arate peste tot cu felul lui liniştit şi eficace. Rambert îi mărturisi doctorului că stabilise, datorită ajutorului celor doi tineri paznici, un sistem de corespondenţă clandestină cu soţia lui. Primea din cînd în cînd cîte o scrisoare. Îi propuse lui Rieux să profite şi el de sistemul lui şi acesta acceptă. Scrise pentru întîia oară, după luni întregi, dar cu foarte mare greutate. Nu mai cunoştea limbajul de altădată. Scrisoarea plecă. Răspunsul întîrzia să vină. În ceea ce îl privea pe Cottard, micile lui operaţii de speculă îl îmbogăţeau şi prospera. Cît despre Grand, perioada sărbătorilor n-avea să-i reuşească.

Crăciunul din anul acela fu mai degrabă sărbătoarea Infernului decît aceea a Evangheliei. Prăvăliile goale şi lipsite de lumină, şocolăţile artificiale sau cutiile goale din vitrine, tramvaiele încărcate de chipuri întunecate, nimic nu mai amintea de Crăciunurile trecute. În această sărbătoare, în care toată lumea, săracă sau bogată, se reunea odinioară, nu mai era loc decît pentru cîteva bucurii singuratice şi ruşinoase pe care cei privilegiaţi şi le procurau, plătindu-le cu aur, în adîncul vreunei prăvălii jegoase. Bisericile erau pline mai degrabă de vaiete decît de rugăciuni de proslăvire. În oraşul posomorît şi îngheţat mai alergau cîţiva copii, încă neştiutori de ceea ce îi ameninţa. Dar nimeni nu îndrăznea să li-l anunţe pe

Dumnezeul de altădată, încărcat de daruri, bătrîn ca suferința umană, dar nou ca tînăra speranță. Nu mai era loc în inima nimănui decît pentru o foarte bătrînă și foarte posomorîtă speranță, aceea chiar care împiedică oamenii să se lase pe mîna morții și care nu e decît o simplă încăpățînare de a trăi.

În ajun, Grand nu venise la întîlnire. Rieux, neliniștit, trecuse pe la el dis-de-dimineață fără să-l găsească. Toată lumea fusese pusă pe picioare. Spre prînz, Rambert veni la spital să-l avertizeze pe doctor că îl zărise pe Grand de departe rătăcind pe străzi cu o înfățișare descompusă. Apoi îl pierduse din vedere. Doctorul și Tarrou plecară cu mașina să-l caute.

La prînz, pe o vreme de ger, Rieux, ieșind din mașină se uita de la distanță la Grand, care stătea aproape lipit de o vitrină plină cu jucării de lemn lucrate grosolan. Pe chipul bătrînului funcționar curgeau, fără întrerupere, lacrimi. Și aceste lacrimi îl răscoliră pe Rieux pentru că le înțelegea și le simțea și el în beregată. Își amintea și el de logodna nefericitului Grand, care avusese loc înaintea unui magazin împodobit ca de Crăciun, și de Jeanne aplecată spre el ca să-i spună că e bucuroasă. Din adîncul anilor îndepărtați, în chiar inima acestui flagel, urca spre Grand — asta era sigur — glasul proaspăt al femeii. Rieux știa ce gîndea în acest minut bătrînul om care plîngea, gîndea același lucru ca și el, că această lume fără dragoste era ca o lume moartă și că vine totdeauna un ceas cînd te obosesc închisorile, munca și curajul, și implori chipul unei ființe și inima vrăjită a iubirii.

Dar celălalt îl zări prin geam. Fără să înceteze să plîngă, se întoarse şi se rezemă cu spatele de vitrină ca să-l vadă venind.

— Ah ! domnule doctor, ah ! domnule doctor, făcea el.

Rieux dădu din cap, aprobîndu-l, incapabil să scoată un cuvînt. Această disperare era şi a lui, şi ceea ce îi frîngea inima în clipa aceea era imensa mînie care îl cuprinde pe om înaintea unei dureri pe care toţi o împărtăşesc.

— Da, Grand, zise el.

— Aş vrea să am timp să-i scriu o scrisoare. Ca să ştie... Şi ca să poată să fie fericită, fără remuşcări.

Cu un soi de violenţă, Rieux îl făcu pe Grand să se mişte. Celălalt continua lăsîndu-se aproape tîrît, bolborosind frînturi de fraze.

— E prea multă vreme de cînd durează... Îţi vine să-ţi dai drumul, n-ai încotro. Ah ! domnule doctor ! Aşa, par liniştit. Dar mi-a trebuit totdeauna un efort uriaş ca să fiu doar normal. Iar acum şi asta e încă prea mult.

Se opri, tremurînd din tot corpul şi cu privirea rătăcită. Rieux îi luă mîna. Ardea.

— Trebuie să te duci acasă.

Dar Grand îi scăpă şi alergă cîţiva paşi, apoi se opri, desfăcu braţele şi începu să se legene dinainte îndărăt. Se învîrti în loc şi căzu pe trotuarul îngheţat, cu chipul mînjit de lacrimile care continuau să-i curgă. Trecătorii priveau de departe, opriţi brusc, neîndrăznind să mai înainteze. Trebui ca Rieux să-l ia pe bătrîn în braţe.

În patul său acum, Grand se înăbuşea : plămînii îi erau prinşi. Rieux se gîndea. Funcţionarul n-avea familie. La ce bun să-l transporte ? O să stea singur, cu Tarrou, să-l îngrijească...

Grand se înfundase în pernă, cu obrazul verzui şi cu privirea stinsă. Se uita nemişcat la focul slab pe care Tarrou îl aprindea în şemineu cu sfărîmăturile unei lăzi. „Merge rău", zise el. Şi din adîncul plămînilor săi în flăcări ieşea un ciudat hîrîit care însoţea tot ceea ce zicea. Rieux îi recomandă să tacă şi zise că o să se întoarcă. Bolnavul avu un surîs bizar şi o dată cu el un soi de duioşie îi urcă pe chip. „Dacă scap, jos pălăria, domnule doctor!" zise el făcîndu-i cu ochiul, cu greutate. Dar imediat după aceea căzu într-o stare de prostraţie.

Cîteva ore mai tîrziu, Rieux şi Tarrou îl găsiră pe bolnav în capul oaselor şi Rieux se sperie citind pe chipul său progresele răului care îl ardea. Dar Grand părea mai lucid şi, imediat, cu o voce ciudat de spartă, îi rugă să-i aducă manuscrisul pe care îl pusese într-un sertar. Tarrou îi dădu foile pe care bolnavul le strînse la piept, fără să le privească, pentru ca să le întindă apoi doctorului, invitîndu-l printr-un gest să le citească. Era un manuscris scurt, de vreo cincizeci de pagini. Doctorul îl răsfoi şi înţelese că toate aceste foi nu conţineau decît aceeaşi frază recopiată la nesfîrşit, modificată, îmbogăţită sau sărăcită. Fără încetare, luna mai, amazoana şi aleile din pădurea Boulogne se confruntau şi se aşezau în diferite feluri. Lucrarea avea şi explicaţii, uneori nemăsurat de lungi, şi variante. Dar la sfîrşitul ultimei pagini, o mînă scrisese doar atît, îngrijit, cu o cerneală încă proaspătă: „Draga mea Jeanne, astăzi e Crăciunul..." Deasupra, caligrafiată cu grijă, se găsea ultima versiune a frazei. „Citiţi", spuse Grand. Şi Rieux citi:

„Într-o frumoasă dimineaţă de mai, o zveltă amazoană, călare pe o somptuoasă iapă alezană,

parcurgea, prin mijlocul florilor, aleile din pădurea..."

— O fi bine așa? zise bătrînul cu o voce de febră.

Rieux nu ridică ochii asupra lui.

— Ah! zise celălalt agitat, știu eu. Cuvîntul *frumoasă*, ăsta e cel care nu e potrivit.

Rieux îi luă mîna care era întinsă pe cuvertură.

— Lăsați, domnule doctor. N-o să mai am timp...

Pieptul i se ridica trudnic și el strigă deodată:

— Puneți-l pe foc!

Doctorul ezită, dar Grand repetă ordinul cu un accent atît de cumplit și o astfel de suferință în glas că Rieux aruncă foile în focul aproape stins. Odaia se lumină numaidecît și o scurtă căldură o reîncălzi. Cînd doctorul reveni lîngă bolnav, acesta se întorsese cu spatele, aproape că atingea peretele cu fața. Tarrou se uita pe fereastră, străin parcă de scena care avusese loc. După ce îi injectă bolnavului serul, Rieux îi spuse prietenului său că Grand n-o să apuce dimineața și Tarrou se oferi să rămînă. Doctorul acceptă.

Ideea că Grand o să moară îl urmări toată noaptea. Dar a doua zi dimineața Rieux îl găsi pe Grand în capul oaselor stînd de vorbă cu Tarrou. Febra dispăruse. Nu-i mai rămăseseră decît semnele unei epuizări generale.

— Ah, domnule doctor, zise funcționarul, rău am făcut. Dar o s-o iau de la cap. Țin minte totul, o să vedeți.

— Să așteptăm, îi spuse Rieux lui Tarrou.

Dar la amiază nimic nu se schimbase. Seara, Grand putea fi considerat ca salvat. Rieux nu înțelegea nimic din această înviere.

Cam la aceeași epocă totuși, i se aduse lui Rieux o bolnavă a cărei stare el o socoti disperată și pe care o izolă imediat la sosirea ei în spital. Fata era în plin delir și prezenta simptomele ciumei pulmonare. Dar a doua zi dimineața febra scăzuse. Doctorului i se păru că recunoaște, ca şi în cazul lui Grand, ameliorarea matinală pe care experiența îl obișnuise s-o considere drept un semn rău. La prînz, totuși, febra nu se urcase. Seara spori cu cîteva linii numai și, a doua zi dimineața, dispăruse. Fata, cu toate că era slăbită, respira cu ușurință în patul ei. Rieux îi spuse lui Tarrou că era salvată împotriva tuturor regulilor. Dar în cursul săptămînii, patru cazuri asemănătoare se prezentară la secția doctorului.

La sfîrşitul aceleiași săptămîni bătrînul astmatic îi primi pe doctor și pe Tarrou cu toate semnele unei mari agitații.

— Gata, zicea el, ies iar.

— Cine ?

— Ei, cine ! şobolanii !

Din aprilie încoace nici un şobolan mort nu mai fusese descoperit.

— Oare o s-o luăm de la cap ? zise Tarrou lui Rieux.

Bătrînul își freca mîinile.

— Să-i vezi alergînd ! E o plăcere.

El văzuse doi şobolani vii intrînd la el prin ușa de la stradă. Vecinii îi spuseseră că şi la ei își făcuseră apariția guzganii. Prin unele poduri se auzea din nou zdrăngăneala lor, uitată de luni întregi. Rieux aşteptă publicarea statisticilor generale care avea loc la începutul fiecărei săptămîni. Ele relevau o dare înapoi a molimei.

V

Cu toate că această bruscă retragere a molimei fu nesperată, concetățenii noștri nu se grăbiră să se bucure. Lunile care trecuseră, deși sporiseră dorința lor de eliberare, îi învățaseră să fie prudenți și îi obișnuiseră să conteze din ce în ce mai puțin pe un sfîrșit apropiat al epidemiei. Totuși, acest fapt nou era pe toate buzele, și, în adîncul inimilor, se agita o mare speranță nemărturisită. Toate celelalte treceau pe planul al doilea. Noile victime ale ciumei cîntăreau foarte puțin pe lîngă acest fapt exorbitant : statisticile scăzuseră. Unul din semnele că epoca sănătății, fără a fi sperată în mod deschis, era totuși așteptată în secret, era faptul că, începînd din acest moment, concetățenii noștri vorbeau bucuroși, deși cu un aer de indiferență, despre modul în care se va organiza viața după ciumă.

Toată lumea era de acord în a gîndi că părțile plăcute ale vieții dinainte nu vor fi regăsite dintr-o dată și că era mai ușor să distrugi decît să construiești. Se aprecia doar, că aprovizionarea întîi putea să fie puțin ameliorată și că în felul acesta am scăpa de grija cea mai presantă. Dar, de fapt, sub aceste remarci neînsemnate o speranță nesăbuită se dezlănțuia în același timp și pînă la un astfel

de punct, încît concetățenii noștri își dădeau uneori seama de ea și se grăbeau atunci să afirme că, oricum, izbăvirea nu era hotărîtă pentru a doua zi.

Și, într-adevăr, ciuma nu se opri a doua zi, dar, în aparență, ea își pierdea puterile mai repede decît s-ar fi putut în mod rațional să se spere. În timpul primelor zile ale lui ianuarie, lumina soarelui se instală cu o persistență neobișnuită și păru să țeasă cristale deasupra orașului. Și cu toate acestea niciodată cerul nu fusese atît de albastru. Timp de zile întregi splendoarea lui imuabilă și înghețată inundă orașul cu o lumină neîntreruptă. În acest aer purificat, în trei săptămîni, și prin prăbușiri succesive, ciuma păru să se istovească în cadavrele din ce în ce mai puțin numeroase pe care le alinia. Ea pierdu, într-un spațiu scurt de timp, aproape totalitatea forțelor ei pe care le acumulase timp de luni întregi. Văzînd-o ratînd prăzi sigure ca Grand sau ca fata din spitalul lui Rieux, ajungînd timp de două-trei zile la paroxism în unele cartiere, în timp ce dispărea complet din altele, înmulțindu-și victimele lunea iar miercurea lăsîndu-le să scape aproape pe toate, văzînd-o astfel gîfîind sau năpustindu-se, ai fi zis că se dezorganiza de enervare și de oboseală, că pierdea — o dată cu stăpînirea de sine — eficacitatea matematică și supremă care constituise forța ei. Serul lui Castel cunoștea deodată o serie de reușite care-i fuseseră refuzate pînă acum. Fiecare dintre măsurile luate de medici și care înainte nu dădeau nici un rezultat, păreau deodată să lovească în plin. Se părea că ciuma era, la rîndul ei, hăituită, și că slăbiciunea ei bruscă dădea tărie armelor tocite care îi fuseseră opuse pînă atunci. Din vreme în vreme numai, boala se încrîncena și, într-un fel de tresărire oarbă, răpunea trei sau patru bolnavi în a căror vindecare se spe-

rase. Ei erau ghinioniştii ciumei, cei pe care ea îl ucidea în plină speranţă. Fu cazul judecătorului Othon care trebui evacuat din tabăra de carantină, şi Tarrou spuse într-adevăr despre el că nu avusese noroc, fără să se poată şti însă dacă se gîndea la moartea sau la viaţa judecătorului.

Dar, în ansamblu, infecţia se retrăgea pe toată linia şi comunicatele prefecturii, care dăduseră mai întîi naştere unei timide şi secrete speranţe, confirmară pînă la urmă, în mintea publicului, convingerea că victoria era dobîndită şi că boala părăsea poziţiile. În realitate, era greu de decis că era vorba de o victorie. Erai numai obligat să constaţi că maladia părea să plece aşa cum venise. Strategia care i se opunea nu se schimbase, ineficace ieri, şi astăzi aparent reuşită. Aveai doar impresia că maladia se epuizase ea însăşi sau poate că se retrăgea după ce îşi atinsese toate obiectivele. Într-un fel, rolul ei se terminase.

Ai fi spus cu toate astea că nimic nu era schimbat în oraş. Mereu tăcute în timpul zilei, străzile erau invadate seara de aceeaşi mulţime, doar atît că acum dominau paltoanele şi fularele. Cinematografele şi cafenelele făceau aceleaşi afaceri. Dar, privind mai de aproape, puteai să observi că figurile erau mai destinse şi că uneori zîmbeau. Şi aveai ocazia să constaţi că pînă atunci nimeni nu zîmbise pe străzi. În realitate, vălul opac care de luni de zile înconjura oraşul, fusese sfîşiat şi, în fiecare luni, oricine putea să constate, după ştirile radioului, că sfîşietura se mărea şi că, în sfîrşit, se va putea răsufla. Nu era încă decît o uşurare cu totul negativă şi care nu se manifesta pe faţă. Dar în timp ce înainte nu s-ar fi aflat fără oarecare neîncredere că plecase un tren sau că sosise un vapor, sau că va fi din nou autorizată circu-

laţia automobilelor, anunţul acestor evenimente, la mijlocul lui ianuarie, n-ar fi provocat, dimpotrivă, nici o surpriză. Era puţin lucru, fără îndoială. Dar această uşoară nuanţă exprima de fapt uriaşele progrese făcute de concetăţenii noştri pe calea speranţei. Se poate spune, de altfel, că, începînd din momentul în care cea mai infimă speranţă deveni posibilă pentru populaţie, se sfîrşi cu domnia efectivă a ciumei.

Nu rămîne mai puţin adevărat că în tot timpul lunii ianuarie, concetăţenii noştri reacţionară într-un fel contradictoriu. Şi anume ei trecură rînd pe rînd de la excitare la depresiune. Astfel au fost înregistrate noi tentative de evaziune, chiar în momentul în care statisticile erau cele mai favorabile. Asta surprinse mult autorităţile şi înseşi posturile de gardă, din moment ce cea mai mare parte a evaziunilor reuşiră. De fapt, oamenii care evadau în aceste momente dădeau ascultare unor sentimente fireşti. Datorită ciumei, la unii se înrădăcinase un scepticism adînc de care nu se puteau dezbăra. Speranţa nu mai acţiona asupra lor. Chiar atunci cînd vremea ciumei trecuse, ei continuau să trăiască conform normelor ei. Aceştia rămăseseră în urma evenimentelor. La alţii, dimpotrivă, şi aceştia se recrutau mai ales dintre cei care trăiseră pînă atunci despărţiţi de fiinţele pe care le iubeau, după acest lung timp de claustrare şi de descurajare, vîntul speranţei care se ridica aprinsese o febră şi o nerăbdare care le răpise orice stăpînire de sine. Îi apuca un fel de panică la gîndul că puteau, atît de aproape de ţintă, să moară, că nu vor revedea fiinţa pe care o iubeau şi că nu vor fi răsplătiţi pentru aceste lungi suferinţe. Deşi luni întregi ei perseveraseră în aşteptare cu o tenacitate obscură, în ciuda închisorii şi a exilului.

prima speranță fu suficientă ca să distrugă ceea ce teama și disperarea nu putuseră știrbi. Ei se năpustiră ca niște nebuni pentru a o lua înaintea ciumei, incapabili să-i urmeze ritmul pînă în ultimul moment.

În același timp, de altfel, se manifestară semne spontane de optimism. Astfel fu înregistrată o scădere sensibilă a prețurilor. Din punctul de vedere al economiei pure, această mișcare era inexplicabilă. Greutățile rămîneau aceleași, formalitățile de carantină fuseseră menținute la porți și aprovizionarea era departe de a fi ameliorată. Se asista deci la un fenomen pur moral, ca și cum retragerea ciumei se răsfrîngea pretutindeni. În același timp, optimismul se întindea asupra celor care trăiseră înainte în grup și pe care boala îi silise să se despartă. Cele două mănăstiri ale orașului începură să se reconstituie, și viața comună din ele putu să fie reluată. Același lucru se întîmplă cu militarii, care fură din nou adunați în cazărmile rămase libere: ei reîncepură o viață normală de garnizoană. Aceste fapte mărunte erau semne mari.

Populația trăi în această agitație secretă pînă la 25 ianuarie. În săptămîna aceea, statisticile scăzură atît de mult încît, după consultarea comisiei medicale, prefectura anunță că epidemia putea să fie considerată ca și jugulată. Este adevărat, comunicatul adăuga că, dintr-un spirit de prudență pe care populația nu putea să nu-l aprobe, porțile orașului vor mai rămîne închise încă două săptămîni, și măsurile profilactice menținute timp de o lună. În timpul acestei perioade, la cel mai mic semn că pericolul ar putea să revină, „*statu-quo*-ul trebuia să fie menținut și măsurile precedente reluate". Toată lumea fu însă de acord să considere

aceste adăugiri ca pe niște clauze de stil și, în seara de 25 ianuarie, o frămîntare veselă umplu orașul. Pentru a se asocia bucuriei generale, prefectul dădu ordin să se revină la iluminația pe care o avusese orașul înainte de ciumă. Sub un cer rece și pur, concetățenii noștri se revărsară atunci în grupuri zgomotoase și vesele pe străzile pline de lumină.

Desigur, în multe case obloanele rămaseră trase și unele familii petrecură în tăcere această seară pe care alții o umpleau de strigăte. Cu toate astea, pentru mulți dintre acești oameni în doliu, sentimentul de ușurare era totuși adînc, fie pentru că teama de a vedea răpuse alte rude era în sfîrșit potolită, fie pentru că sentimentul conservării lor personale nu mai era în stare de alarmă. Dar familiile care trebuiau să rămînă cele mai străine de bucuria generală fură, indiscutabil, acelea care, chiar în acest moment, aveau un bolnav în luptă cu ciuma într-un spital și care, în casele de carantină sau acasă, așteptau ca flagelul să încheie într-adevăr cu ele așa cum încheiase cu ceilalți. Aceste familii trăgeau desigur nădejde, dar făceau din ea o provizie pe care o țineau în rezervă, și din care își interziceau să consume înainte de a avea cu adevărat dreptul s-o facă. Și această așteptare, această veghe tăcută, la jumătate de drum între agonie și bucurie, li se părea mai crudă încă în mijlocul jubilațiunii generale.

Dar aceste excepții nu scădeau cu nimic satisfacția celorlalți. Fără îndoială, ciuma încă nu se sfîrșise și avea s-o dovedească. Totuși, în imaginația tuturor, trenurile plecau deja cu săptămîni înainte, șuierînd pe șine fără sfîrșit și vapoarele brăzdau mări luminoase. A doua zi, spiritele aveau să fie mai liniștite și îndoielile aveau să renască. Dar

pentru moment, întregul oraș se urnea, părăsea locurile închise, întunecate și nemișcate în care își înfipsese rădăcinile de piatră și se punea în sfîrșit în mișcare cu încărcătura lui de supraviețuitori. În seara aceea, Tarrou și Rieux, Rambert și ceilalți mergeau în mijlocul mulțimii și simțeau și ei cum le fuge pămîntul de sub picioare. Multă vreme după ce părăsiseră bulevardele, Tarrou și Rieux auzeau încă acest zgomot al bucuriei urmărindu-i, chiar în ceasul în care treceau pe străduțe pustii, de-a lungul ferestrelor cu obloanele trase. Și tocmai din pricina oboselii lor, ei nu puteau să despartă această suferință care se prelungea dincolo de obloane, de bucuria care umplea străzile puțin mai încolo. Izbăvirea care se apropia avea un chip în care rîsul se amesteca cu lacrimi.

Într-un moment în care rumoarea deveni mai puternică și mai veselă, Tarrou se opri. Pe asfaltul întunecat, o formă alerga sprintenă. Era o pisică, prima care fu revăzută din primăvară pînă acum. Ea rămase o clipă nemișcată în mijlocul șoselei, ezită, își linse laba, o trecu iute peste urechea dreaptă, își reluă drumul tăcut și pieri în noapte. Tarrou surîse. Bătrînelul o să fie și el mulțumit.

Dar în momentul în care ciuma părea să se îndepărteze pentru a se întoarce în vizuina necunoscută din care ieșise în tăcere, era cel puțin unul în oraș pe care această plecare îl arunca într-o stare de consternare, și acesta era Cottard, dacă e să ne luăm după carnetele lui Tarrou.

La drept vorbind, aceste carnete devin destul de bizare începînd din momentul în care statisticile începură să scadă. Poate să fie din pricina oboselii, dar scrisul devine greu de citit și se trece prea des de la un subiect la altul. În plus, și pentru întîia

oară, aceste carnete sînt lipsite de obiectivitate și fac loc unor considerații personale. Găsești astfel, în mijlocul unor pasaje destul de lungi privitoare la cazul Cottard, un mic raport asupra bătrînului cu pisicile. Dacă e să-l credem pe Tarrou, ciuma nu micșorase niciodată cu nimic considerația lui pentru acest personaj care îl interesa după epidemie așa cum îl interesase și înainte, și cum, din nefericire, n-o să mai poată să-l intereseze în viitor, deși propria lui bunăvoință, a lui Tarrou, nu va fi în cauză. Căci el încercase să-l revadă. Cîteva zile după seara de 25 ianuarie, se postase în colțul străduței. Pisicile erau aci, exacte la întîlnire, încălzindu-se în bălțile de soare. Dar la ora obișnuită, obloanele rămaseră închise cu încăpățînare. În cursul zilelor următoare, Tarrou nu le mai văzu niciodată deschise. El conchise în mod curios că bătrînelul era jignit sau mort, că, dacă era jignit, era pentru că gîndea că are dreptate și că ciuma îi făcuse o nedreptate — dar dacă era mort, trebuia să te întrebi în legătură cu el, ca și cu bătrînul astmatic, dacă nu fusese un sfînt. Tarrou nu credea acest lucru, dar considera că există în cazul bătrînului o „indicație". „Poate nu este cu putință să ajungi decît la niște aproximații de sfințenie, se spunea în carnete. În acest caz ar trebui să te mulțumești cu un satanism modest și caritabil."

Amestecate tot cu observațiile privitoare la Cottard, pot fi găsite în carnete și numeroase însemnări, adesea risipite, dintre care unele îl privesc pe Grand, acum convalescent și care se apucase din nou de lucru ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, iar altele o evocă pe mama doctorului Rieux. Cele cîteva conversațiuni care se datorau faptului că Tarrou locuia în același apartament cu fiul ei, unele atitudini ale bătrînei, zîmbetul ei, obser-

vațiile ei asupra ciumei sînt notate cu scrupulozitate. Tarrou insista mai ales asupra modestiei doamnei Rieux; asupra modului pe care-l avea de-a exprima totul în fraze simple; asupra preferinței deosebite pe care o arăta pentru o anumită fereastră care dădea în strada calmă, și îndărătul căreia, ținîndu-se cam țeapănă, se așeza în fiecare seară, cu mîinile liniștite și privirea atentă, pînă ce amurgul cuprindea odaia, făcînd din ea o umbră neagră în lumina cenușie care se întuneca puțin cîte puțin și topea atunci silueta ei nemișcată; asupra sprintenelii cu care ea se deplasa dintr-o odaie în alta; asupra bunătății ei de care nu-i dăduse niciodată lui Tarrou dovezi precise, dar a cărei licărire el o recunoștea în tot ceea ce făcea sau spunea ea; asupra faptului, în sfîrșit, că, după părerea lui, ea știa totul fără să stea să chibzuiască vreodată în mod deosebit și că, cu atîta tăcere și umbră, ea putea să rămînă la înălțimea oricărei lumini, fie ea și aceea a ciumei. Aci, de altfel, scrisul lui Tarrou dădea semne ciudate de înmuiere. Rîndurile care urmau erau greu de citit și, parcă pentru a da o nouă dovadă a acestei înmuieri, ultimele cuvinte erau cele dintîi cuvinte personale: „Mama mea era astfel, iubeam în ea aceeași modestie și ca ea am vrut întotdeauna să ajung. Nu pot spune că a murit acum opt ani. S-a tras doar puțin mai mult deoparte, ca de obicei, și cînd m-am răsucit, ea nu mai era acolo."

Dar trebuie să ne ocupăm de Cottard. De cînd statisticile erau în scădere, acesta îi făcuse mai multe vizite doctorului Rieux, invocînd diverse pretexte. Dar, în realitate, de fiecare dată îi cerea lui Rieux pronosticuri asupra mersului epidemiei. „Credeți că poate să înceteze așa deodată, fără să ne prevină?" Cottard era sceptic asupra acestui

punct, sau cel puţin aşa spunea. Întrebările lui repetate păreau însă să indice o convingere mai slabă. Pe la mijlocul lui ianuarie, Rieux îi răspunsese într-un mod destul de optimist. Şi de fiecare dată, aceste răspunsuri, în loc să-l bucure pe Cottard, scoseseră din el la iveală reacţii variabile în funcţie de zile, dar care mergeau de la proastă dispoziţie pînă la descurajare. Datorită acestui fapt, doctorul ajunsese să-i spună că, în ciuda indicaţiilor favorabile date de statistici, era mai bine să nu se proclame încă victoria.

— Cum s-ar zice, observase Cottard, nu se ştie nimic, poate să reînceapă de la o zi la alta ?

— Da, după cum e posibil ca şi mişcarea de vindecare să se accelereze.

Această incertitudine, care neliniştea pe toată lumea, îi produsese lui Cottard o uşurare vizibilă şi, în prezenţa lui Tarrou, el se angaja cu negustorii din cartierul lui în conversaţii în care încerca să răspîndească opinia lui Rieux. E adevărat că nu-i era greu s-o facă. Fiindcă după înfrigurarea primelor victorii, în multe spirite revenise o îndoială care avea să supravieţuiască surexcitării provocate de declaraţia prefecturii. Pe Cottard îl liniştea spectacolul acestei îngrijorări. Aşa cum alteori se şi descuraja. „Da, îi spunea el lui Tarrou, vor sfîrşi prin a deschide porţile. Şi o să vedeţi, mă vor părăsi cu toţii."

Pînă la 25 ianuarie, toată lumea observă nestatornicia caracterului său. Timp de zile întregi, după ce încercase atît de multă vreme să se pună bine cu cartierul şi cu toţi cei pe care îi cunoştea, se certa violent cu ei. În aparenţă, cel puţin, el se retrăgea atunci din lume şi, de la o zi la alta, începea să trăiască asemeni unui sălbatic. Nu-l mai vedeai la restaurant, nici la teatru, nici în ca-

fenelele care-i plăceau. Şi, cu toate astea, el nu părea să regăsească viaţa măsurată şi obscură pe care o ducea înainte de epidemie. Trăia complet retras în apartamentul lui şi i se aducea masa de la un restaurant vecin. Seara numai, ieşea pe furiş, cumpărîndu-şi cele necesare, ieşind apoi din magazine pentru a fugi repede pe străzi singuratice. Dacă Tarrou îl întîlnea atunci, nu putea scoate de la el decît monosilabe. Apoi, fără trecere, redevenea sociabil, vorbind fără măsură despre ciumă, solicitînd părerea fiecăruia şi pierzîndu-se din nou în fiecare seară, bucuros în valul mulţimii.

În ziua declaraţiei prefectorale, Cottard dispăru cu totul din circulaţie. Două zile mai tîrziu, Tarrou îl întîlni rătăcind pe străzi. Cottard îi ceru să-l însoţească pînă la marginea oraşului. Tarrou, care se simţea deosebit de obosit de ziua pe care o petrecuse, şovăi. Dar celălalt insistă. Părea foarte agitat, gesticula în mod dezordonat, vorbind repede şi tare. Îl întrebă pe Tarrou dacă crede că într-adevăr declaraţia prefecturii pune capăt ciumei. Bineînţeles, Tarrou considera că o declaraţie administrativă nu era suficientă prin ea însăşi pentru a opri un flagel, dar era logic să crezi că epidemia, cu excepţia neprevăzutului, avea să înceteze.

— Da, zise Cottard, cu excepţia neprevăzutului. Şi există întotdeauna neprevăzutul.

Tarrou îi atrase atenţia că, de altfel, prefectura prevăzuse întrucîtva neprevăzutul, prin faptul că instituise un termen de două săptămîni pînă la deschiderea porţilor.

— Şi bine a făcut, zise Cottard, mereu sumbru şi agitat, pentru că după felul în care merg lucrurile, s-ar putea foarte bine să fi vorbit în vînt.

Tarrou găsea lucrul posibil, dar gîndea că era mai bine totuşi să fie luată în consideraţie viitoa-

rea deschidere a porților și întoarcerea la o viață normală.

— Să admitem, îi spuse Cottard, să admitem, dar ce numiți dumneavoastră întoarcerea la o viață normală ?

— Filme noi la cinematograf, zise Tarrou zîmbind.

Dar Cottard nu zîmbea. El voia să știe dacă se putea crede că ciuma n-o să schimbe nimic în oraș, adică dacă totul o să înceapă de la cap, ca înainte, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat. Tarrou credea că ciuma o să schimbe și în același timp n-o să schimbe orașul, că, bineînțeles, cea mai puternică dorință a concetățenilor noștri era și va fi să se poarte ca și cînd nimic nu s-ar fi schimbat și că, prin urmare, nimic, într-un sens, nu se va schimba, dar că, în alt sens, nu se poate uita totul, chiar dacă ar voi lumea, și ciuma o să lase urme, cel puțin în inimi. Micul rentier declară categoric că pe el nu-l interesa inima și că de asta se sinchisea chiar cel mai puțin. Ceea ce îl interesa era să știe dacă administrația n-o să fie transformată, dacă, de pildă, toate serviciile or să funcționeze ca și în trecut. Și Tarrou trebui să admită că nu știa despre asta nimic. După părerea lui era de presupus că toate aceste servicii, perturbate în timpul epidemiei, or să aibă puțin de furcă pînă or să-și reia atribuțiile. S-ar putea de asemeni crede că se vor pune o groază de probleme noi care vor face necesară cel puțin o reorganizare a vechilor servicii.

— A ! zise Cottard, e posibil, într-adevăr, toată lumea va trebui să ia totul de la început.

Cei doi plimbăreți sosiseră aproape de casa lui Cottard. Acesta se însuflețise, se silea să fie optimist. Își închipuia orașul reîncepînd să trăiască, ștergîndu-și trecutul și luînd-o de la început.

— Așa e, zise Tarrou. La urma urmei, lucrurile or să se aranjeze poate și pentru dumneata. Într-un anume fel va fi vorba de o viață nouă.

Se aflau înaintea ușii și își strîngeau mîinile.

— Aveți dreptate, zicea Cottard, din ce în ce mai agitat. Ar fi bine s-o luăm de la început.

Dar, în umbra culoarului, se iviseră doi oameni. Tarrou abia avu timpul să-l audă pe însoțitorul său întrebîndu-se ce puteau să vrea tipii ăia. Tipii, care aveau înfățișarea unor funcționari dichisiți, îl întrebau într-adevăr pe Cottard dacă se numea chiar Cottard și acesta, scoțînd un soi de exclamație înăbușită, se răsuci pe călcîie și se înfundă în noapte fără ca nici ceilalți, nici Tarrou, să fi avut timpul să schițeze vreun gest. Cînd surpriza trecu, Tarrou îi întrebă pe cei doi oameni ce voiau. Ei își luară un aer rezervat și politicos, ziseră că era vorba de niște informații și plecară fără grabă în direcția în care o luase Cottard.

Întors acasă, Tarrou relata această scenă și imediat (scrisul o dovedea îndeajuns) nota oboseala sa. Adăuga că avea încă multe de făcut, dar că asta nu era un motiv ca să nu fie pregătit și se întreba, tocmai, dacă era pregătit. El răspundea, încheind, și aici carnetele lui Tarrou se terminau, că există totdeauna un ceas al zilei și al nopții cînd un om e laș și că lui nu-i era frică decît de ceasul acela.

A treia zi, cîtva timp înaintea deschiderii porților, doctorul Rieux se întorcea acasă pe la prînz, întrebîndu-se dacă o să găsească telegrama pe care o aștepta. Cu toate că zilele erau pentru el la fel de istovitoare ca și în cea mai grea perioadă a ciumei, așteptarea eliberării definitive îi risipise și lui orice oboseală. Spera acum și se bucura. Nu

poţi să-ţi soliciţi mereu voinţa şi să fii mereu încordat şi e o fericire să dezlegi în sfîrşit, într-o efuziune, acest snop de energie strîns pentru luptă. Dacă telegrama aşteptată îi aducea şi ea veşti bune, Rieux putea s-o ia de la început. Şi el era de părere că toată lumea trebuie s-o ia de la început.

Trecu pe dinaintea odăiţei portarului. Noul portar, cu faţa lipită de gemuleţ, îi zîmbi. Urcînd scările, Rieux se gîndi la înfăţişarea acestuia, gălbejită de oboseli şi lipsuri.

Da, o s-o ia de la început cînd abstracţiunea se va fi încheiat şi, cu puţin noroc... Dar chiar în acelaşi moment el deschidea uşa şi maică-sa îi ieşi în întîmpinare să-l anunţe că domnul Tarrou nu se simţea bine. Se sculase de dimineaţă, dar nu putuse să iasă şi tocmai se culcase din nou. Doamna Rieux era îngrijorată.

— Poate că nu e nimic grav, zise fiul ei.

Tarrou era întins cît era de lung, capul lui greu apăsa perna, pieptul puternic i se desena sub grosimea păturilor. Avea febră, avea dureri de cap. Îi spuse lui Rieux că era vorba de simptome vagi care puteau să fie foarte bine cele ale ciumei.

— Nu, nimic precis încă, zise Rieux după ce îl examină.

Dar Tarrou era devorat de sete. În culoar, doctorul îi spuse mamei sale că putea să fie începutul ciumei.

— O ! zise ea, nu se poate, tocmai acum !

Şi apoi îndată :

— Să-l ţinem aci, Bernard.

Rieux reflecta :

— N-am dreptul, zise el. Dar porţile or să se deschidă. Cred că ar fi primul drept pe care mi l-aş lua, dacă n-ai fi tu aici.

— Bernard, zise ea, ține-ne pe amîndoi aici. Știi bine că tocmai m-am vaccinat din nou.

Doctorul zise că și Tarrou era vaccinat, dar că, poate din pricina oboselii, probabil că a omis să-și facă ultima injecție cu ser și a uitat să-și ia anumite precauții.

Rieux se și îndrepta spre cabinetul lui. Cînd reveni în odaie, Tarrou văzu că ținea în mînă fiole mari de ser.

— A, asta e deci, zise el.

— Nu, dar e o precauție.

Drept orice răspuns, Tarrou își întinse brațul și îndură interminabila injecție pe care el însuși o făcuse altor bolnavi.

— O să vedem diseară, zise Rieux și îl privi pe Tarrou în față.

— Și izolarea, Rieux?

— Nu e de loc sigur că ai ciumă.

Tarrou zîmbi cu greutate.

— E prima oară cînd văd injectîndu-se un ser fără să se ordone în același timp izolarea.

Rieux se întoarse cu spatele.

— Mama și cu mine o să te îngrijim. O să-ți fie mai bine aici.

Tarrou tăcu și doctorul, care aranja fiolele, aștepta ca el să vorbească pentru a se întoarce cu fața. În cele din urmă se îndreptă spre pat. Bolnavul îl privea. Chipul lui era obosit, dar ochii lui cenușii erau calmi. Rieux îi zîmbi.

— Dormi dacă poți. Mă reîntorc curînd.

Ajuns la ușă, el auzi glasul lui Tarrou care îl chema. Se întoarse spre el.

Dar Tarrou părea să lupte cu însuși gîndul care se voia exprimat și nu-l putea exprima.

— Rieux, rosti el sfîrșit, va trebui să-mi spui tot, am nevoie de asta.

— Îţi promit.

Celălalt îşi strîmbă puţin chipul lui masiv într-un zîmbet.

— Mulţumesc. N-am chef să mor, o să lupt. Dar dacă partida e pierdută, vreau să sfîrşesc cum trebuie.

Rieux se aplecă şi îi strînse umărul.

— Nu, zise el. Ca să devii un sfînt trebuie să trăieşti. Luptă !

În timpul zilei, frigul, care fusese viu, mai scăzu, dar ca să facă loc, după-amiază, averselor violente de ploaie şi de grindină. La asfinţit cerul se însenină puţin şi frigul se făcu mai pătrunzător. Rieux se întoarse acasă seara. Fără să-şi scoată paltonul, el intră în odaia prietenului său. Maică-sa tricota. Tarrou părea să nu se fi mişcat din loc, dar buzele lui, albite de febră, erau semnul luptei pe care tocmai o dădea.

— Ei ? zise doctorul.

Tarrou înălţă puţin, deasupra patului, umerii lui groşi.

— Ei, zise el, pierd partida.

Doctorul se aplecă asupra lui. Sub pielea care frigea se formaseră ganglioni, pieptul lui părea să răsune de toate zgomotele unei forje subterane. În mod ciudat, Tarrou prezenta cele două serii de simptome. Ridicîndu-se, Rieux zise că serul n-avusese încă timp să-şi facă tot efectul. Dar un val de febră care tocmai îi năvălise bolnavului în gît înecă cele cîteva cuvinte pe care acesta încercă să le pronunţe.

După cină, Rieux şi maică-sa veniră şi se aşezară lîngă bolnav. Noaptea începea cu luptă pentru el, şi Rieux ştia că această grea bătălie cu îngerul ciumei avea să dureze pînă în zori. Umerii puternici şi pieptul larg al lui Tarrou nu erau cele

mai bune arme ale sale, ci mai degrabă sîngele lui pe care Rieux îl făcuse să ţîşnească adineauri sub acul seringii şi, în acest sînge, acel ceva care era mai tainic decît sufletul şi pe care nici o ştiinţă nu-l putea da în vileag. Şi el trebuia doar să se uite cum lupta prietenul său. Cît despre ceea ce avea de făcut el, abcesele de care trebuia să aibă grijă, întăritoarele pe care trebuia să i le administreze, multe luni de eşecuri repetate îl învăţaseră să le aprecieze eficacitatea. Singura lui sarcină, într-adevăr, era să dea ocazii favorabile acestui hazard care prea adesea nu se deranjează decît provocat. Şi trebuia ca acest hazard să se deranjeze. Căci Rieux se găsea înaintea unei înfăţişări a ciumei care îl deconcerta. O dată mai mult, ea se silea să dejoace planurile de luptă folosite împotriva ei, apărea în locurile unde nu era aşteptată, ca să dispară din acelea unde părea deja instalată. O dată mai mult ea se străduia să uimească.

Tarrou lupta, nemişcat. Nici o singură dată, în cursul nopţii, el nu opuse agitaţie asalturilor febrei, luptînd doar prin robusteţe şi prin tăcere. Şi de asemeni nici o singură dată el nu vorbi, mărturisind astfel, în felul său, că nu-i mai stătea în putinţă să se sustragă bolii. Rieux urmărea fazele bătăliei doar după ochii prietenului său, rînd pe rînd deschişi sau închişi, cu pleoapele mai strînse pe globul ocular sau dimpotrivă, destinse, cu privirea fixată asupra unui obiect sau întoarsă asupra doctorului şi a mamei lui. De fiecare dată cînd doctorul întîlnea această privire, Tarrou zîmbea, cu un mare efort.

Într-o vreme se auziră paşi precipitaţi pe stradă. Păreau să fugă dinaintea unui bubuit îndepărtat care se apropia încetul cu încetul şi care sfîrşi

prin a umple strada cu şiroaiele lui : ploaia reîncepea, amestecată curînd cu o grindină care izbea pe trotuare. Marile draperii se ondulară înaintea ferestrei. În umbra odăii, Rieux, un moment distrat de zgomotul ploii, îl contempla din nou pe Tarrou, luminat de o lampă de pat. Mama lui tricota, ridicînd cînd şi cînd capul ca să se uite cu atenţie la bolnav. Doctorul făcuse acum tot ceea ce era de făcut. După ploaie, tăcerea se îngroşă în odaie, plină doar de tumultul fără glas al unui război invizibil. Crispat de nesomn, doctorul îşi închipuia că aude, la marginea tăcerii, şuieratul uşor şi regulat care îl însoţise în timpul întregii epidemii. Îi făcu mamei lui un semn ca s-o determine să se culce. Ea refuză cu o mişcare a capului şi privirile i se luminară, apoi examină cu grijă, în vîrfurile andrelelor, un ochi tricotat de care nu era sigură. Rieux se ridică ca să-i dea bolnavului de băut, reveni şi se aşeză.

Profitînd de acalmie, trecătorii mergeau repede pe trotuar. Paşii lor descreşteau şi se îndepărtau. Pentru întîia oară doctorul îşi dădu seama că această noapte plină de oameni care se plimbau tîrziu şi lipsită de sunetele sirenelor ambulanţelor semăna cu cele de altădată. Era o noapte eliberată de ciumă. Şi se părea că molima, gonită de frig, de lumini şi de mulţime, ieşise din adîncimile întunecate ale oraşului şi se refugiase în această odaie caldă ca să dea ultimul ei asalt asupra corpului inert al lui Tarrou. Flagelul nu mai vînzolea cerul oraşului. Dar şuiera încet în aerul greu al încăperii. Pe el îl auzea Rieux de ore întregi. Trebuia aşteptat ca şi aici să se oprească, şi aici ciuma să se declare învinsă.

Puţin înaintea zorilor, Rieux se aplecă asupra maică-si :

— Va trebui să te culci, ca să poţi să mă înlocuieşti la ora opt. Fă-ţi instilaţii înainte de culcare.

Doamna Rieux se ridică, îşi aranjă cîrligele şi înaintă spre pat. Tarrou ţinea deja, de cîtva timp, ochii închişi. Sudoarea îi încreţise părul pe fruntea osoasă. Doamna Rieux suspină şi bolnavul deschise ochii. El văzu chipul blînd aplecat asupra lui şi, sub valurile mişcătoare ale febrei, zîmbetul tenace reapăru încă o dată. Dar ochii se închiseră numaidecît. Rămas singur, Rieux se aşeză în fotoliul pe care tocmai îl părăsise mama lui. Strada amuţise şi tăcerea era acum totală. Frigul dimineţii începea să se facă simţit în odaie.

Doctorul aţipi, dar prima trăsură care trecu în zori îl trezi din somnolenţă. Se înfioră şi, uitîndu-se la Tarrou, înţelese că avusese loc o pauză şi că bolnavul dormea şi el. Roţile de lemn şi de fier ale trăsurii cu cal se auzeau încă îndepărtîndu-se. Fereastra era încă neluminată. Cînd doctorul se apropie de pat, Tarrou îl privea cu nişte ochi fără expresie, ca şi cînd se găsea încă sub imperiul somnului.

— Ai dormit, nu-i aşa ? întrebă Rieux.

— Da.

— Respiri mai bine ?

— Puţin. Asta poate să însemne ceva ?

Rieux tăcu şi după un timp :

— Nu, Tarrou, asta nu înseamnă nimic. Ştii, ca şi mine, că apare ameliorarea matinală.

Tarrou confirmă.

— Mulţumesc, zise el. Răspunde-mi totdeauna exact.

Rieux se aşezase la picioarele patului. Simţea aproape de el picioarele bolnavului, lungi şi ţepene, asemănătoare membrelor unei statui culcate. Tarrou respira mai tare.

— Febra o să reînceapă, nu-i aşa, Rieux ? zise el gîfîind.

— Da, dar la prînz vom şti.

Tarrou închise ochii, părînd să-şi adune forţele. O expresie de oboseală se citea pe trăsăturile lui. Aştepta urcarea febrei, care se urnea deja undeva în adîncul lui. Cînd deschise ochii privirea lui era ştearsă. Nu se lumină decît zărindu-l pe Rieux aplecat asupra lui.

— Bea, zicea acesta.

Celălalt bău şi-şi lăsă iar capul pe pernă.

— Ţine mult, zise el.

Rieux îi apucă braţul, dar Tarrou, cu privirea întoarsă, nu mai reacţiona. Deodată, febra se revărsă vizibil pînă pe obraz ca şi cînd ar fi spart nu ştiu ce dig interior. Cînd privirea lui Tarrou reveni spre doctor, acesta îl încurajă cu chipul său încordat. Zîmbetul pe care Tarrou încercă încă să-l schiţeze nu putu să treacă dincolo de maxilarele strînse şi de buzele cimentate de o spumă albicioasă. Dar, pe chipul înţepenit, ochii se aprinseră încă cu toată strălucirea curajului.

La orele şapte, doamna Rieux intră în odaie. Doctorul se întoarse în birou ca să telefoneze la spital să-i ţină cineva locul. El hotărî de asemenea să-şi amîne consultaţiile, se întinse o clipă pe divanul cabinetului său, dar se ridică aproape imediat şi reveni în odaie. Tarrou avea capul întors spre doamna Rieux. El privea mica umbră chircită lîngă el pe un scaun, cu mîinile împreunate pe genunchi. Şi o contempla cu atîta intensitate că doamna Rieux duse un deget la buze şi se ridică să stingă lampa de pat. Dar, în spatele perdelelor, ziua se strecura cu rapiditate şi, puţin după aceea, cînd trăsăturile bolnavului deveniră vizibile în întunericul odăii, doamna Rieux putu să-şi dea

seama că el o privea mereu. Se aplecă asupra lui, îi aranjă perna şi, ridicîndu-se, îi puse o clipă mîna pe părul lui umed şi răsucit. Ea auzi atunci o voce înăbuşită, venind de departe, spunîndu-i mulţumesc şi că acum totul era bine. Cînd ea se aşeză din nou, Tarrou închisese ochii şi chipul său istovit, deşi avea gura pecetluită, părea din nou că zîmbeşte.

La prînz febra atinse culmea. Un soi de tuse viscerală scutura corpul bolnavului care începu să scuipe sînge. Ganglionii încetaseră să se mai umfle. Erau mereu la locul lor, tari ca nişte piuliţe înşurubate în scobitura articulaţiilor şi Rieux socoti imposibilă deschiderea lor. În intervalele febrei şi tusei Tarrou se uita încă din cînd în cînd la prietenii săi. Dar, curînd, ochii lui se deschiseră din ce în ce mai rar şi lumina lor care se reflecta atunci pe chipul său devastat deveni tot mai stinsă. Furtuna care zgîlţîia acest corp cu tresăriri bruşte şi convulsive îl lumina cu fulgere din ce în ce mai rare şi Tarrou se lăsa tîrît încet în adîncul acestei furtuni. Rieux nu mai avea înaintea lui decît o mască de-acum încolo inertă, de pe care zîmbetul dispăruse. Această formă umană care îi fusese atît de apropiată, străpunsă acum de lovituri de ţepuşă, arsă de un rău supraomenesc, răsucită de toate vînturile duşmănoase ale cerului, se scufunda sub ochii săi în apele ciumei şi el nu putea să facă nimic contra acestui naufragiu. Trebuia, o dată mai mult, să rămînă pe ţărm cu mîinile goale şi inima frîntă, fără arme şi fără ajutor pe care să le opună acestui dezastru. Şi la sfîrşit, singure lacrimile de neputinţă îl împiedicară pe Rieux să-l vadă pe Tarrou întorcîndu-se brusc cu faţa la perete şi dîndu-şi sufletul într-un vaiet

adînc, ca şi cînd undeva în ființa lui s-ar fi rupt o coardă esențială.

Noaptea care urmă nu mai fu a luptei, ci a tăcerii. În această odaie, departe de lume, deasupra acestui corp neînsuflețit, acum îmbrăcat, Rieux simți plutind acel calm surprinzător care, cu multe nopți în urmă, pe terasele de deasupra ciumei, urmase atacului porților. Deja, în acel timp, se gîndise la această tăcere care se ridica din paturile în care el lăsase să moară oameni. Pretutindeni era aceeaşi pauză, acelaşi interval solemn, mereu aceeaşi potolire de după bătălii — era tăcerea înfrîngerii. Dar aceea care îl învăluia acum pe prietenul lui era atît de compactă, se potrivea atît de bine cu tăcerea străzilor şi a oraşului eliberat de ciumă, încît Rieux simțea clar că era vorba de astă dată de înfrîngerea definitivă, aceea cu care se termină războaiele şi face din însăşi pacea care urmează o suferință fără vindecare. Doctorul nu ştia dacă în cele din urmă Tarrou îşi regăsise pacea sa interioară, dar, în acest moment cel puțin, el credea că ştie că pentru el însuşi această pace nu va mai fi nicicînd posibilă, aşa cum nu există armistițiu pentru mama ruptă de fiul ei sau pentru bărbatul care îşi înmormîntează prietenul.

Afară era aceeaşi noapte geroasă, cu stele reci pe un cer limpede şi înghețat. În odaia semiîntunecoasă se simțea frigul apăsînd asupra ferestrelor, marea respirație vînătă a unei nopți polare. Lîngă pat, doamna Rieux şedea în atitudinea care îi era familiară, luminată din dreapta de lampa de la căpătîi. În mijlocul odăii, departe de lumină, Rieux aştepta în fotoliul lui. Se gîndea la soția lui, dar respingea de fiecare dată acest gînd.

La începutul serii, tocurile trecătorilor răsunaseră limpede în noaptea rece.

— Ai avut grijă de tot ? întrebase doamna Rieux.
— Da, am telefonat.

Își reluaseră apoi veghea tăcută. Doamna Rieux își privea fiul din vreme în vreme. Cînd surprindea una din aceste priviri, el îi surîdea. În stradă, zgomotele familiare ale nopții se schimbaseră rînd pe rînd. Cu toate că nu se dăduse încă autorizația, multe mașini circulau din nou. Înghițeau repede asfaltul, dispăreau și apoi reapăreau. Glasuri, chemări, din nou tăcerea, pasul unui cal, două tramvaie scîrțîind la o curbă, foșnete imprecise și iarăși respirația nopții.

— Bernard !
— Da.
— Nu ești obosit ?
— Nu.

El știa ce gîndea mama lui și că în acel moment îl iubea. Dar știa de asemenea că nu e mare lucru să iubești pe cineva, sau cel puțin că o iubire nu este niciodată de ajuns de puternică pentru ca să-și găsească propria ei expresie. Astfel mama lui și cu el se vor iubi întotdeauna în tăcere. Și ea avea să moară la rîndul ei — sau el — fără ca, de-a lungul întregii lor vieți, să fi putut să meargă mai departe în mărturisirea afecțiunii lor. Tot așa trăise alături de Tarrou și Tarrou murise, în seara aceasta, fără ca prietenia lor să fi avut timp să fie într-adevăr trăită. Tarrou pierduse partida, cum spunea el însuși. Dar el, Rieux, cu ce se alesese ? Se alesese doar cu aceea că putuse să cunoască ciuma și să și-o amintească, să cunoască prietenia și să și-o amintească, să cunoască duioșia și într-o zi să și-o amintească. Tot ceea ce putea omul să cîștige în focul ciumei și al vieții erau cunoașterea și aducerea aminte. Poate că asta era ceea ce Tarrou numea a cîștiga partida.

Din nou trecu o mașină și doamna Rieux se mișcă puțin pe scaunul ei. Rieux îi surîse. Ea îi spuse că nu era obosită și adăugă îndată :

— Va trebui să te duci acolo, la munte, să te odihnești.

— Desigur, mamă.

Da, se va odihni acolo. De ce nu ? Va fi și ăsta un pretext pentru aduceri-aminte. Dar dacă asta însemna să cîștigi partida, cît de greu trebuie să fie să trăiești numai cu ceea ce știi și cu ceea ce îți amintești, lipsit fiind de speranță. Astfel trăise, fără îndoială, Tarrou, și Rieux era conștient de cît de sterilă e o viață fără iluzii. Nu există pace fără speranță, iar Tarrou, care nu dădea oamenilor dreptul de a condamna pe cineva, care știa cu toate astea că nimeni nu se poate împiedica să condamne și că se întîmplă uneori ca înseși victimele să fie călăi, Tarrou trăise în sfîșiere și în contradicții și nu cunoscuse niciodată speranța. Oare de aceea voise el să cunoască sfințenia și căutase pacea interioară punîndu-se în serviciul oamenilor ? De fapt Rieux nu știa nimic în această privință, și asta avea puțină importanță. Singurele imagini pe care le va păstra despre Tarrou vor fi cele ale unui om care apuca bine cu ambele mîini volanul mașinii sale pentru a o conduce sau cele ale acestui trup îndesat, întins acum în nemișcare. O scînteie de viață și o imagine de moarte, aceasta era cunoașterea.

Iată de ce, fără îndoială, primi doctorul Rieux, cu liniște, dimineața, vestea morții soției lui. Era în birou. Mama lui venise aproape fugind să-i aducă o telegramă, apoi ieșise să dea un bacșiș aducătorului. Cînd se întoarse, fiul ei ținea în mînă telegrama deschisă. Ea se uită la el, dar el contempla cu încăpățînare prin fereastră o dimineață magnifică ridicîndu-se deasupra portului.

— Bernard, spuse doamna Rieux.
Doctorul o privi cu un aer distrat.
— Telegrama? întrebă ea.
— Da, asta e, recunoscu medicul. Acum opt zile.
Doamna Rieux răsuci capul spre fereastră. Doctorul tăcea. Apoi îi spuse mamei sale să nu plîngă, că el se aștepta la asta, dar că îi era totuși greu. Și doctorul știa, pur și simplu, spunînd asta, că suferința nu-l surprinsese. De luni întregi și de două zile, era aceeași durere care continua.

Porțile orașului se deschiseră, în sfîrșit, în zorii unei dimineți frumoase de februarie, salutate fiind de populație, de ziare, de radio și de comunicatele prefecturii. Îi rămîne deci povestitorului să se facă cronicarul ceasurilor de bucurie care urmară acestei deschideri a porților, deși el însuși era unul dintre aceia cărora nu le era permis să se contopească cu ea în întregime.

Mari serbări erau organizate pentru tot restul zilei și pentru noapte. În același timp trenurile începură să fumege în gară, în timp ce, venite din mări îndepărtate, vapoare ancorau deja în portul nostru, arătînd în felul lor că această zi era, pentru toți cei care gemeau că sînt despărțiți, ziua marii revederi.

E lesne de închipuit aci ce-a putut să devină sentimentul despărțirii care fusese trăit de atît de mulți dintre concetățenii noștri. Trenurile, care în timpul zilei intrară în orașul nostru nu erau mai puțin încărcate decît acelea care ieșiră. Fiecare își reținuse un loc pentru ziua aceea în cursul celor două săptămîni de răgaz, tremurînd ca nu cumva în ultima clipă hotărîrea prefectorală să fie anulată. Anumiți călători care veneau spre oraș nu

erau, de altfel, cu totul dezbrăcaţi de teamă, căci dacă ei cunoşteau în general soarta celor apropiaţi lor, nu ştiau nimic despre ceilalţi şi despre oraşul însuşi, căruia îi atribuiau o înfăţişare de temut. Dar asta nu era adevărat decît pentru cei pe care pasiunea nu-i consumase în timpul acestui întreg spaţiu de timp.

Cei arşi de pasiune, într-adevăr, erau pradă ideii lor fixe. Un singur lucru se schimbase pentru ei : acest timp, pe care, de-a lungul lunilor de exil, ar fi vrut să-l împingă pentru ca să treacă mai repede, pe care se mai încăpăţînau încă să-l grăbească, atunci cînd se şi aflau în apropierea oraşului nostru ; ei doriră acum, dimpotrivă, să-l prelungească şi să-l ţină suspendat, de îndată ce trenul începu să frîneze înainte de oprire. Un sentiment vag şi totodată ascuţit al tuturor acestor luni de viaţă pierdute pentru iubirea lor îi făcea să pretindă în mod confuz un fel de compensaţie prin care timpul bucuriei s-ar fi scurs de două ori mai puţin repede decît cel al aşteptării. Iar cei care îi aşteptau, într-o odaie sau pe peron, ca de pildă Rambert, a cărui soţie, prevenită de săptămîni întregi, făcuse tot ce trebuia pentru a sosi, se aflau în aceeaşi stare de nerăbdare şi de zăpăceală. Căci Rambert aştepta tremurînd să confrunte această iubire şi această duioşie, pe care lunile de ciumă le reduseseră la abstracţie, cu fiinţa vie care fusese suportul acestei iubiri şi duioşii.

El ar fi voit să redevină acelaşi care la începutul epidemiei voia să iasă alergînd într-un suflet din oraş şi să se avînte în întîmpinarea celei pe care o iubea. Dar ştia că asta nu mai era posibil. Se schimbase, ciuma lăsase în el o neatenţie pe care încerca din toate puterile s-o nege, şi care totuşi continua să existe în el ca o surdă nelinişte. Într-un sens, el

avea sentimentul că ciuma încetase prea brutal, nu-și regăsea prezența de spirit. Fericirea sosea în goană, evenimentul alerga mai repede decît așteptarea. Rambert înțelegea că totul îi va fi redat dintr-o dată și că bucuria este o arsură care nu se savurează.

De altfel, toți erau într-un mod mai mult sau mai puțin conștient asemeni lui, și de toți trebuie vorbit. Pe acest peron de gară unde își reîncepeau viața lor individuală, ei o mai simțeau încă pe cea comună, schimbînd între ei priviri și zîmbete. Dar de îndată ce văzură fumul trenului, sentimentul lor de exil se stinse brusc sub aversa unei bucurii confuze și năucitoare. Cînd trenul se opri, despărțiri nesfîrșite care începuseră în unele cazuri tot pe acest peron de gară, luară aci sfîrșit într-o secundă, în clipa în care brațele se închiseră cu o avariție exultantă peste trupuri a căror formă vie o uitaseră. Rambert nici nu avu timp să privească această formă alergînd spre el, că ea se și abătea la pieptul lui. Și ținînd-o toată în brațe, strîngînd la inimă un cap din care nu vedea decît părul familiar, el lăsă să-i curgă lacrimile fără să știe dacă proveneau din fericirea lui prezentă sau dintr-o durere prea multă vreme reprimată, liniștit cel puțin că-l vor împiedica să verifice dacă obrazul ascuns la umărul lui era cel pe care-l visase atîta, sau, dimpotrivă, cel al unei străine. O să-și dea seama mai tîrziu dacă bănuiala lui era adevărată. Pentru moment, voia să facă ceea ce făceau toți cei din jurul lui și care aveau aerul să creadă că ciuma poate veni și pleca fără ca asta să schimbe inima oamenilor.

Strînși unii în alții, toți se întoarseră atunci acasă, orbi față de restul lumii, triumfînd în aparență față de ciumă, uitînd toată mizeria și de ase-

meni pe cei care, veniți și ei cu același tren, nu găsiseră pe nimeni și care se pregăteau să primească acasă confirmarea unor temeri pe care o lungă tăcere le și născuse în inima lor. Pentru aceștia din urmă, care nu aveau acum drept tovărășie decît durerea lor foarte proaspătă, pentru alții care se dăruiau în acest moment amintirii unei ființe dispărute, lucrurile stăteau cu totul altfel, și sentimentul despărțirii își atinsese punctul culminant. Mame, soți, amanți care pierduseră orice bucurie o dată cu ființa acum rătăcită într-o groapă anonimă sau topită într-o grămadă de cenușă, pentru toți aceștia ciuma continua să existe.

Dar cine se gîndea la acești singuratici? La amiază, soarele, învingînd adierile reci care luptau de dimineață să rămînă în aer, revărsa asupra orașului valurile neîntrerupte ale unei lumini nemișcate. Ziua se oprise în loc. De pe vîrful colinelor, tunurile fortărețelor bubuiră fără întrerupere sub cerul imobil. Tot orașul se năpusti afară pentru a sărbători acest minut chinuit în care timpul suferințelor lua sfîrșit și în care timpul uitării nu începuse încă.

Se dansa în toate piețele. De la o zi la alta circulația se mărise considerabil și mașinile, devenite mai numeroase, circulau cu greu pe străzile invadate. Întreaga după-amiază clopotele orașului bătură cu toată puterea. Ele umpleau cu vibrațiile lor un cer albastru și auriu. În biserici, într-adevăr, se spuneau rugăciuni de mulțumire adîncă. Dar, în același timp, localurile de petrecere erau pline pînă la refuz și cafenelele, fără să le pese de ce aveau să facă pe viitor, serveau ultimele lor băuturi alcoolice. În fața tejghelelor se înghesuia o mulțime de oameni la fel de excitați și, printre ei, numeroase perechi înlănțuite care nu se temeau să se dea în

spectacol. Toți strigau sau rîdeau. Provizia de viață pe care o făcuseră în timpul acestor luni în care fiecare își micșorase cît mai mult arderea sufletului, ei o cheltuiau în această zi care era parcă ziua supraviețuirii lor. A doua zi va începe viața însăși, cu precauțiile ei. Pentru moment, oameni de origini foarte diferite stăteau alături și fraternizau. Egalitatea pe care prezența morții n-o realizase în fapt, o instaura bucuria eliberării, cel puțin pentru cîteva ore.

Dar această banală exuberanță nu spunea totul și cei care umpleau străzile la sfîrșitul după-amiezii, alături de Rambert, ascundeau adesea sub o atitudine placidă, fericiri mai delicate. Multe perechi și multe familii, într-adevăr, nu aveau altă înfățișare decît aceea a oamenilor care se plimbă în mod pașnic. În realitate, cei mai mulți făceau pelerinaje delicate la locurile pe care suferiseră. Voiau să le arate noilor veniți semnele izbitoare sau ascunse ale ciumei, urmele istoriei ei. În unele cazuri se mulțumeau să facă pe călăuzele, pe cei care au văzut multe, pe contemporanii ciumei și vorbeau de pericol fără să evoce frica. Aceste plăceri erau inofensive. Dar în alte cazuri era vorba de itinerarii mai fremătătoare, în care un îndrăgostit, cuprins de delicata neliniște a amintirii, putea să spună celei care îl însoțea : „În acest loc, în acea vreme mi-a fost dor de tine, și tu nu erai aici". Acești turiști ai pasiunii se puteau atunci recunoaște : ei formau mici insule de șoapte și de destăinuiri în mijlocul tumultului prin care mergeau. Mai bine decît orchestrele de la răscruci, ei erau cei care anunțau adevărata eliberare. Căci aceste perechi în culmea fericirii, înlănțuite strîns și zgîrcite la vorbă, afirmau, în mijlocul tumultului, cu tot triumful și nedreptatea fericirii, că ciuma s-a termi-

nat şi că teroarea îşi trăise traiul. Ei negau liniştiţi, împotriva oricărei evidenţe, că am fi cunoscut vreodată această lume smintită în care uciderea unui om era la fel de cotidiană ca şi uciderea muştelor, această sălbăticie bine definită, acest delir calculat, această întemniţare care aducea cu ea o groaznică libertate faţă de tot ce nu ţinea de prezent, acest miros de moarte care-i amorţea pe toţi cei pe care nu-i ucidea, ei negau, în sfîrşit, că am fi fost acest popor înmărmurit din care în fiecare zi o parte din noi, îngrămădiţi în gura unui cuptor, ne evaporam în fumuri grase, în timp ce ceilalţi, copleşiţi de lanţurile neputinţei şi ale fricii, ne aşteptam rîndul.

Asta era, în orice caz, ceea ce izbea privirea doctorului Rieux, care, căutînd să ajungă în cartierele mărginaşe, umbla singur la sfîrşitul după-amiezii, în mijlocul clopotelor, al bubuiturilor tunului, al muzicii şi al strigătelor asurzitoare. El îşi continua meseria, nu există concediu pentru bolnavi. În frumoasa lumină transparentă care se lăsa peste oraş se înălţau vechile mirosuri de carne friptă şi de alcool cu anason. În jurul doctorului, chipuri hilare se răsturnau de bucurie spre cer. Bărbaţi şi femei se agăţau unii de alţii, cu obrazul aprins, cu toată enervarea şi strigătul dorinţei. Da, ciuma încetase o dată cu teroarea şi aceste braţe care se înlănţuiau mărturiseau într-adevăr că ea însemnase exil şi despărţire în sensul adînc al cuvîntului.

Pentru întîia oară, Rieux putea să dea un nume acestei înfăţişări comune pe care o văzuse timp de luni de zile pe toate feţele trecătorilor. Îi era de ajuns acum să privească în jurul lui. Ajunşi la sfîrşitul ciumei, cu mizeria şi cu lipsurile, toţi aceşti oameni sfîrşiseră prin a îmbrăca costumul rolului pe care îl jucau de multă vreme, şi acum şi hainele vorbeau despre absenţă şi despre patria în-

depărtată. Începînd din momentul în care ciuma închisese porțile orașului, ei nu mai trăiseră decît în despărțire, ei fuseseră rupți de această căldură umană care te face să uiți totul. Din toate colțurile orașului și, în grade diferite, acești bărbați și aceste femei aspiraseră la o revedere care nu era pentru toți de aceeași natură, dar care pentru toți era la fel de imposibilă. Cea mai mare parte strigaseră din toate puterile spre cineva care lipsea, dorind căldura unui trup, duioșia sau obișnuința. Unii, adesea fără s-o știe, sufereau de-a fi puși în afara prieteniei oamenilor, de-a nu mai putea ajunge la ei prin mijloacele obișnuite ale prieteniei, cum sînt scrisorile, trenurile și vapoarele. Alții, mai puțini la număr, ca Tarrou, poate, doriseră contopirea cu ceva pe care ei nu puteau să-l definească, dar care le apărea drept singurul bine care merita să fie dorit. Și, în lipsa unui alt nume, ei îi spuneau uneori pace interioară.

Rieux mergea mereu. Pe măsură ce înainta, mulțimea se îngroșa în jurul lui, vacarmul se amplifica și i se părea că periferia, unde voia să ajungă, se îndepărta în aceeași măsură. Puțin cîte puțin, el se topea în acest trup uriaș care urla, al cărui strigăt îl înțelegea din ce în ce mai bine, strigăt care în parte cel puțin era și al lui. Da, toți suferiseră împreună, atît în carnea cît și în sufletul lor, de o vacanță grea, de un exil fără leac, de o sete niciodată potolită. Printre grămezile de morți, printre clopotele ambulanțelor și avertismentele a ceea ce este convenit să fie numit destin, printre tîrșîitul încăpățînat al fricii și teribila revoltă a inimii lor, nu încetase să alerge un murmur puternic menit să alarmeze aceste ființe îngrozite și să le spună că trebuiau să-și regăsească adevărata lor patrie. Pentru ei toți, adevărata patrie se afla dincolo de zidu-

rile acestui oraş sugrumat. Ea era în mărăcinişurile înmiresmate de pe coline, în mare, în ţinuturile libere, în tensiunea iubirii. Şi spre ea, spre fericire, voiau ei să revină, întorcînd spre rest, cu dezgust, spatele.

Cît despre sensul pe care putea să-l aibă acest exil şi această dorinţă de revedere, Rieux nu ştia nimic. Mergînd mereu, înghesuit din toate părţile, interpelat, el ajungea puţin cîte puţin pe străzi mai pustii şi se gîndea că nu este important ca aceste lucruri să aibă sau nu un sens, ci că trebuie să vezi numai ce răspuns primeşte speranţa oamenilor.

El ştia de-aci înainte răspunsul şi-l desluşea mai bine în primele străzi mărginaşe, aproape pustii. Cei care, mulţumindu-se cu puţinul pe care-l însemnau, nu doriseră decît să se întoarcă în casa iubirii lor, erau uneori răsplătiţi. Desigur, unii dintre ei continuau să umble prin oraş singuratici, lipsiţi de fiinţa pe care o aşteptau. Fericiţi erau şi cei care nu fuseseră despărţiţi de două ori, asemeni unora ce, înainte de epidemie, nu-şi putuseră realiza dintr-o dată iubirea urmărind timp de ani de zile, orbeşte, o înţelegere greu de obţinut şi care sfîrşeşte prin a lega unul de altul amanţi învrăjbiţi. Aceştia avuseseră, ca şi Rieux însuşi, uşurinţa de a se baza pe timp : ei erau despărţiţi pe veci. Dar alţii, ca Rambert, pe care doctorul îl părăsise chiar în dimineaţa aceea spunîndu-i : „Curaj, acum a venit timpul să ai dreptate“, regăsiseră fără să ezite pe cel absent pe care-l crezuseră pierdut. Pentru cîtva timp cel puţin, ei vor fi fericiţi. Ei ştiau acum că, dacă există un lucru pe care-l poţi dori întotdeauna şi obţine uneori, acesta este afecţinea umană.

Pentru toţi cei care, dimpotrivă, se adresaseră pe deasupra omului unui ce pe care nici măcar nu şi-l

puteau închipui, nu existase răspuns. Tarrou păruse să găsească această pace grea despre care vorbise, dar n-o găsise decît în moarte în ceasul în care nu-i putea folosi la nimic. Dimpotrivă, dacă alții, pe care Rieux îi zărea în pragurile caselor în lumina care scădea, înlănțuiți din toate puterile și privindu-se cu pasiune, obținuseră ceea ce voiau, asta se datorește faptului că ceruseră singurul lucru care depindea de ei. Și Rieux, în momentul în care cotea pe strada lui Grand și a lui Cottard, gîndea că era drept ca, din cînd în cînd cel puțin, bucuria să vină să-i răsplătească pe cei cărora le e suficient omul, cu sărmana și teribila lui iubire.

Această cronică se apropie de sfîrșit. E timpul ca doctorul Bernard Rieux să declare că este autorul ei. Dar înainte de a povesti ultimele evenimente, el ar vrea cel puțin să-și justifice intervenția și să facă să se înțeleagă de ce a ținut el să adopte tonul martorului obiectiv. În tot timpul cît a durat ciuma, meseria lui i-a permis să vadă pe cea mai mare parte dintre concetățenii săi și să înregistreze ceea ce ei simțeau. El era deci bine plasat pentru a reda ceea ce văzuse și auzise. Dar a vrut să facă acest lucru cu reținerea necesară. În mod general el s-a străduit să nu redea mai multe lucruri decît a putut să vadă, să nu atribuie tovarășilor lui de ciumă gînduri pe care, la urma urmei, nu erau siliți să le conceapă, și să folosească numai acele texte pe care întîmplarea sau nefericirea i le puseseră în mîini.

Fiind chemat să depună mărturie cu prilejul unui fel de crimă, el a păstrat o anume rezervă, așa cum se cuvine din partea unui martor de bună-credință. Dar în același timp, urmînd legea care

guvernează o inimă cinstită, el a luat în mod deliberat partea victimei și a vrut să fie împreună cu oamenii, concetățenii lui, alături de singurele certitudini pe care le posedă ei în comun, și care sînt iubirea, suferința și exilul. Și astfel nici una dintre neliniștile concetățenilor lui nu rămase neîmpărtășită de el, nici o situație care să nu fi fost și a lui.

Pentru a fi un martor obiectiv, el trebuia să se refere mai ales la acte, la documente și la ceea ce se spunea. Dar ceea ce avea el de exprimat în mod personal, așteptarea sa, încercările la care a fost supus, despre ele nu trebuia să vorbească. Dacă s-a folosit totuși de ele a fost numai ca să-i înțeleagă sau să facă să fie înțeleși concetățenii săi și ca să dea o formă cît mai precisă posibil acelor lucruri pe care, în cea mai mare parte a timpului, ei le simțeau în mod confuz. La drept vorbind, acest efort de măsură nu l-a costat nimic. Cînd se simțea ispitit să amestece direct destăinuirea lui cu miile de voci ale ciumaților, el era oprit de gîndul că dintre suferințele lui nu exista nici una care să nu fie și a celorlalți și că, într-o lume în care durerea este atît de adesea singuratică, acesta este un avantaj. Hotărît, el trebuia să vorbească în numele tuturor.

Dar exista cel puțin un concetățean de-al nostru în numele căruia doctorul Rieux nu putea vorbi. E vorba într-adevăr de cel despre care Tarrou îi spusese într-o zi lui Rieux: „Singura lui crimă adevărată este aceea de a fi aprobat în inima lui ceea ce îi făcea să moară pe copii și pe oameni. Restul îl înțeleg, dar acest lucru sînt obligat să i-l iert." Este drept ca această cronică să sfîrșească cu el, care avea o inimă neștiutoare, adică singuratică.

După ce ieși din marile străzi zgomotoase ale sărbătorii și în clipa cînd vru s-o ia pe strada lui

Grand şi a lui Cottard, într-adevăr doctorul Rieux fu oprit de un cordon de poliţişti. Nu se aştepta la aşa ceva. Freamătul îndepărtat al sărbătorii făcea ca acest cartier să pară fără viaţă şi el şi-l închipuia la fel de pustiu cum era de tăcut. Îşi arătă carnetul de identitate.

— Imposibil, domnule doctor, spuse agentul. E un nebun care trage asupra mulţimii. Dar rămîneţi aici, o să fie nevoie de dumneavoastră.

În acest moment, Rieux îl văzu pe Grand care venea spre el. Grand nu ştia nici el nimic. Nu-l lăsau să treacă şi aflase că se trăgea din casa lui. De departe, se vedea într-adevăr faţada aurită de ultimele raze de lumină ale unui soare fără căldură. În jurul faţadei se contura un spaţiu mare şi gol care se întindea pînă la trotuarul din faţă. În mijlocul şoselei, se zărea în mod distinct un steag şi o bucată de stofă murdară. Rieux şi Grand puteau să vadă foarte departe, de cealaltă parte a străzii, un cordon de agenţi, paralel cu acela care îi împiedica să înainteze şi în spatele căruia unii locuitori din cartier treceau repede încoace şi încolo. Uitîndu-se bine ei desluşiră şi nişte agenţi cu revolverele în mîini, pitiţi în uşile imobilelor din faţa casei. Toate obloanele acesteia erau închise. La etajul al doilea totuşi, unul din obloane părea pe jumătate desprins. Tăcerea era totală pe stradă. Se auzeau numai frînturi de muzică răzbătînd din centrul oraşului.

La un moment dat, dintr-unul din imobilele din faţa casei răsunară două focuri de revolver şi din oblonul scos din ţîţîni săriră aşchii. Apoi fu din nou tăcere. De departe şi după tumultul zilei, asta i se părea lui Rieux cam ireal.

— E fereastra lui Cottard, spuse deodată Grand, foarte agitat. Dar Cottard a dispărut totuşi.

— De ce se trage ? îl întrebă Rieux pe agent.

— Ca să-l amăgească pe-ăla din casă. Aşteptăm o maşină cu cele necesare, pentru că trage asupra celor care încearcă să intre pe uşa imobilului. A fost atins un agent.

— De ce a tras ?

— Nu se ştie. Oamenii se distrau pe stradă. La primul foc de revolver, n-au înţeles. La al doilea, au început să ţipe, unul a fost rănit şi toată lumea a luat-o la fugă. Un nebun, ce mai !

În tăcerea restabilită, minutele păreau că se tîrăsc. Deodată, de cealaltă parte a străzii ei văzură ivindu-se un cîine, primul pe care Rieux îl vedea după multă vreme, un ogar murdar pe care stăpînii probabil că-l ascunseseră pînă acum şi care alerga de-a lungul zidurilor. Ajuns aproape de uşă el ezită, se aşeză pe fund şi se răsturnă să-şi clănţăne puricii. Agenţii fluierară de cîteva ori ca să-l cheme. El ridică botul, apoi se hotărî să traverseze încet şoseaua, ca să miroasă bucata aceea de stofă. În aceeaşi clipă, un foc de revolver porni de la etajul al doilea şi cîinele se răsuci ca un ghem dînd violent din labe pentru ca în cele din urmă să cadă pe o parte, scuturat de tresăriri lungi. Drept răspuns, cinci-şase detunături venite dinspre uşile din faţă, sfărîmară iar oblonul. Tăcerea se lăsă din nou. Soarele coborîse puţin şi umbra începea să se apropie de fereastra lui Cottard. Frînele unei maşini gemură încet pe stradă în spatele doctorului.

— Uite-l, zise agentul.

Poliţiştii apărură în spatele lor purtînd frînghii, o scară şi două pachete lunguieţe învelite în pînză uleioasă. O luară pe-o stradă care înconjura grupul de case din faţa imobilului lui Grand. Nu mult după, mai curînd se ghici decît se văzu un fel de

agitaţie la uşile acestor case. Apoi lumea aşteptă. Cîinele nu mai mişca, zăcea acum mort într-o baltă întunecată.

Deodată, de la ferestrele caselor ocupate de agenţi, se dezlănţui un tir de puşcă automată. În timpul tirului, oblonul care tot mai era ţintit se desfăcu literalmente şi lăsă descoperită o suprafaţă neagră în care Rieux şi Grand, de la locul lor, nu puteau distinge nimic. Cînd tirul se opri, o a doua puşcă automată pîrîi din alt unghi, cu o casă mai încolo. Gloanţele intrau fără îndoială în pătratul ferestrei pentru că unul din ele făcu să sară o aşchie de cărămidă. În aceeaşi secundă trei agenţi traversară şoseaua fugind şi năvăliră pe uşa de la intrare. Aproape îndată, încă trei se năpustiră într-acolo şi tirul de automat încetă. Se aşteptă din nou. Două detunături îndepărtate răsunară în imobil. Apoi se auzi un fel de freamăt şi fu văzut ieşind din casă, mai curînd dus pe sus decît tîrît, un omuleţ fără haină şi care striga necontenit. Ca prin minune, toate obloanele închise de pe stradă se deschiseră şi ferestrele se umplură de curioşi, în timp ce o mulţime de oameni ieşea de prin case şi se înghesuia în spatele cordoanelor. Un moment, omuleţul fu văzut în mijlocul şoselei, cu picioarele în sfîrşit pe pămînt, cu braţele ţinute la spate de agenţi. Ţipa. Un agent se apropie de el şi îl lovi de două ori cu toată puterea pumnilor, fără grabă, cu un fel de pricepere.

— E Cottard, bolborosi Grand. A înnebunit.

Cottard se prăbuşise. Mai fu văzut agentul trimiţînd cu toată puterea încă o lovitură de picior în cel care zăcea pe jos. Apoi un grup învălmăşit se agită şi porni în direcţia doctorului şi a bătrînului său prieten.

— Circulaţi, zise agentul.

Rieux își feri privirea cînd grupul trecu prin fața lui.

Grand și doctorul porniră în amurgul care se sfîrșea. Ca și cum evenimentul ar fi scuturat toropeala în care adormea cartierul, aceste străzi lăturalnice se umpleau din nou de zumzetul unei mulțimi în prada unei veselii fără margini. În pragul casei, Grand îi spuse doctorului la revedere. Se ducea să lucreze. Dar în clipa în care intra, îi spuse că-i scrisese lui Jeanne și că acum era mulțumit. Și apoi, își reîncepuse fraza: „Am suprimat, zise el, toate adjectivele".

Și cu un surîs șmecher, își scoase pălăria cu un gest ceremonios. Dar Rieux se gîndea la Cottard și zgomotul înăbușit al pumnilor care striviseră obrazul acestuia din urmă îl urmărea în timp ce se îndrepta spre casa bătrînului astmatic. Poate că era mai greu să te gîndești la un om vinovat decît la un om mort.

Cînd Rieux ajunse la bătrînul lui bolnav, noaptea acaparase deja tot cerul. Din odaie se putea auzi rumoarea îndepărtată a libertății și bătrînul continua într-o dispoziție neschimbată să-și treacă boabele sale dintr-un vas în altul.

— Au dreptate să se distreze, spunea el, trebuie de toate pentru a face o lume. Și colegul dumneavoastră, domnule doctor, ce e cu el ?

Detunături puternice ajungeau pînă la ei, dar erau pașnice : copiii aruncau trosnitori.

— A murit, spuse doctorul, ascultînd pieptul sforăitor.

— A ! făcu bătrînul, nemaiștiind ce să spună.

— De ciumă, adăugă Rieux.

— Da, recunoscu bătrînul după o clipă, cei mai buni se duc. Asta e viața. Dar era un om care știa ce vrea.

— De ce spui asta ? zise doctorul care băga la loc stetoscopul.

— Aşa. El nu vorbea ca să nu spună nimic. În sfîrşit, mie îmi plăcea. Dar aşa se întîmplă. Alţii spun : „Ciuma e de vină, a fost ciumă". Puţin mai lipseşte ca să ceară să fie decoraţi. Dar ce înseamnă asta, ciuma ? Asta e viaţa şi atîta tot.

— Fă-ţi inhalaţiile în mod regulat.

— O ! Nici o grijă. Mai am încă mult de trăit şi o să-i văd pe toţi murind. Eu ştiu să trăiesc.

Urlete de bucurie îi răspunseră în depărtare. Doctorul se opri în mijlocul odăii.

— V-ar deranja dacă m-aş duce pe terasă ?

— Nu, de loc ! Vreţi să-i vedeţi de sus, hai ? Cum doriţi. Dar ei sînt oricum tot aceiaşi.

Rieux se îndreptă spre scară.

— Spuneţi, domnule doctor, este adevărat că vor construi un monument destinat celor care au murit de ciumă ?

— Ziarele spun asta. Un monument funerar sau o placă.

— Eram sigur. Şi se vor ţine discursuri.

Bătrînul rîdea cu un rîs sugrumat.

— Parcă îi aud : „Morţii noştri..." şi se vor duce să ia o gustare.

Rieux urca deja scara. Cerul înalt şi rece scînteia pe deasupra caselor, iar în apropierea dealurilor, stelele păreau tari ca pietrele. Această noapte nu era atît de diferită de aceea în care el şi Tarrou se urcaseră pe terasă ca să uite de ciumă. Numai marea, la picioarele falezelor, era mai zgomotoasă. Aerul era nemişcat şi uşor, fără suflul sărat şi greu pe care îl aducea atunci vîntul călduţ de toamnă. Rumoarea oraşului răzbătea totuşi mereu pînă la picioarele teraselor, cu un zgomot ca de valuri. Dar această noapte era a eliberării şi nu a

revoltei. În depărtare, ceva negru şi înroşit indica aşezarea bulevardelor şi a pieţelor iluminate. În noaptea acum liberă, dorinţa nu mai întîmpina piedici şi tocmai vuietul ei era acela care ajungea pînă la Rieux.

Dinspre portul întunecat, urcară primele focuri de artificii ale serbărilor oficiale. Oraşul le salută printr-o lungă şi înăbuşită exclamaţie. Cottard, Tarrou şi toţi cei pe care Rieux îi iubise şi îi pierduse, soţia lui în primul rînd, morţi sau vinovaţi, erau uitaţi. Bătrînul avea dreptate, oamenii erau tot aceiaşi. Dar asta era puterea şi nevinovăţia lor şi tocmai în acest punct, pe deasupra oricărei dureri, simţea Rieux că se unea cu ei. În mijlocul strigătelor care îşi înteţeau puterea şi durata, care se răsfrîngeau lung pînă în josul terasei, pe măsură ce jerbele multicolore se ridicau şi mai numeroase pe cer, doctorul Rieux hotărî atunci să redacteze această povestire care se sfîrşeşte aci, ca să nu facă parte dintre cei care tac, pentru a depune mărturie de partea acestor ciumaţi, ca să lase cel puţin o amintire a nedreptăţii şi a violenţei care li s-a făcut, şi ca să afirme doar ceea ce se învaţă în timpul unui flagel, că există în oameni mai multe lucruri de admirat decît de dispreţuit.

Dar el ştia în acelaşi timp că această cronică nu putea să fie aceea a victoriei definitive. Ea nu putea să fie decît mărturia a ceea ce trebuise el să împlinească şi a ceea ce, fără îndoială, trebuiau să mai împlinească încă, împotriva terorii şi a armei ei neobosite, în ciuda suferinţelor personale, toţi oamenii, care, neputînd fi sfinţi şi refuzînd să admită flagelurile, se străduiesc totuşi să fie medici.

Ascultînd, într-adevăr, strigătele de bucurie nestăpînită care urcau din oraş, Rieux îşi amintea că

această veselie este mereu amenințată. Căci el știa un lucru pe care această mulțime cuprinsă de bucurie îl ignora și care poate fi citit în cărți, că bacilul ciumei nu moare și nici nu dispare vreodată, că el poate să stea timp de zeci de ani adormit în mobile și rufărie, că el așteaptă cu răbdare în odăi, în pivnițe, în lăzi, în batiste și în hîrțoage și că poate să vină o zi cînd, spre nenorocirea și învățătura oamenilor, ciuma își va trezi șobolanii și-i va trimite să moară într-o cetate fericită.

CUPRINS

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

